

ΒΑΣ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ — ΒΑΣ. Κ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ

ΚΑ
ΤΗ
ΧΗ
ΣΙC
ΛΕΙΤΥΡΓΙΚΗ

Γ', Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ — ΑΘΗΝΑΙ 1971

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΒΑΣ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΒΑΣ. Κ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ

Κ Α Τ Η Χ Η Σ Ι Σ
 ΚΑΙ
 Λ Ε Ι Τ Ο Υ Ρ Γ Ι Κ Η
 Γ', Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
 ΑΘΗΝΑΙ 1971

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ζ ΙΤΤΗ Ζ Β Ζ Ζ
Ι Ζ Ζ Ζ Ζ Ζ Ζ Ζ
Ι Ζ Ζ Ζ Ζ Ζ Ζ Ζ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ίερά Κατήχησις είναι τὸ μάθημα, εἰς τὸ ὅποιον διδασκόμεθα συστηματικῶς τὰς ἀληθεῖας τῆς Θρησκείας, τὰς ὅποιας πρέπει νὰ πιστεύωμεν καὶ νὰ ἔφαρμάζωμεν εἰς τὴν ζωήν μας. Θρησκεία δὲ είναι ἡ ζῶσα ἐπικοινωνία ἡ μῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πανσόφου καὶ παναγάθου Δημιουργοῦ τῶν ὅλων, ἐκ τοῦ ὅποιου ἔξαρταται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ καὶ τείνει καὶ στρέφεται πρὸς Αὐτόν, ὅπως τὰ δινθη στρέφονται πρὸς τὸν ζωογόνον ἥλιον, διότι ὁ Θεός είναι δι' αὐτὴν τὸ ὑψιστὸν ἀγαθόν, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς της καὶ εύτυχίας. Ο ἄνθρωπος, κατὰ τὴν Ἅγιαν Γραφήν, πλασθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ δμοίωσιν Θεοῦ, είναι θεῖον ὄν, συγγενεύει καὶ τείνει πρὸς τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ ὅποιου κατάγεται, ως ἔλεγον οἱ Ἑλληνες φιλόσοφοι, ἐπανέλαβε δὲ καὶ δὲ Ἀπ. Παῦλος εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους διμιλίαν του (Πράξ. ιζ' 28): «τοῦ γάρ καὶ γένος ἐσμὲν» (= διότι ἐκ τούτου τοῦ Θεοῦ καταγόμεθα). Εἰς ἐκ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἔκκλησίας, διερός Αὐγουστῖνος, ἔλεγε τοὺς ἔχης ὑπερόχους λόγους: «Διὰ Σὲ, ὡς Θεέ μου, μᾶς ἐπλασες καὶ εἶναι ἀνήσυχος ἡ καρδία μας, μέχρις ὅτου ἀναπαυθῇ εἰς Σὲ» («fecisti nos, Domine, ad te; et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in Te»).

Ἡ ἔμφυτος αὕτη καὶ ἰσχυρὰ δρμὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὸν ἀπειρόν Θεόν, ὡστε μακράν Αὔτοῦ οὐδαμοῦ οὐδέποτε νὰ εύρισκῃ ἡσυχίαν, μαρτυρεῖ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

2. ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΝ

‘Η θρησκεία είναι βασικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου, διότι οὗτος είναι ἐκ φύσεως ὃν θρησκευτικόν. ‘Η θρησκεία, ὡς ἔμφυτος ὅρμη τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ὑψιστὸν’ Ον, είναι φαινόμενον καθολικὸν καὶ παγκόσμιον, μαρτυρούμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ ὑπὸ τῆς ιστορίας καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας. Δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἀνθρωπὸς ἄνευ θρησκείας τινός. Καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἱ ὅποιοι πολεμοῦσι τὴν θρησκείαν καὶ διατείνονται, ὅτι δὲν πιστεύουσιν εἰς τίποτε, καὶ οὗτοι κατὰ βάθος ἔχουσι θρησκευτικότητα καί, ὅταν παρουσιασθῇ ἡ κατάλληλος ἀφορμή, καταφεύγουσιν εἰς τὸν μέγαν Θεόν, εἰς τὸν ὅποιον πρὶν δὲν ἐπίστευον. ‘Υπάρχουσι πλεῖστα παραδείγματα ἀνθρώπων ἀπίστων καὶ ἀθέων, οἱ ὅποιοι δι’ ἐνὸς οἰουδήποτε συγκλονιστικοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς τῶν ἐπανῆλθον εἰς τὴν θρησκείαν καὶ ἔγιναν εὔσεβέστατοι. Καὶ εἰς ἐποχὰς ἀναστατώσεων καὶ ἐπαναστάσεων, ὅταν ἡθέλησαν πολλοὶ νὰ ἐκριζώσωσι τὴν θρησκείαν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν, ὡς δῆθεν παρακολύουσαν τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμόν, δὲν ἐπέτυχον τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ ἔξηκολούθησαν παρὰ τοὺς διωγμούς καὶ τὰ μαρτύρια νὰ ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν (Γαλλικὴ ἐπανάστασις 1789 μ.Χ., Ρωσικὴ ἐπανάστασις 1917). ’Ἐπίστης ἡ ιστορία τῶν λαῶν, ἀρχαίων καὶ συγχρόνων, πεπολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων, μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρωπίνη φυλή, ἡ ὅποια δὲν εἶχε μίαν οἰανδήποτε θρησκείαν. “Οπως λέγει ὁ Πλούταρχος, « εὔροις δ’ ἀν ἐπιών καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων· ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμέντης εὐχαῖς, μηδὲ ὄρκοις, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ’ ἀγαθοῖς, μηδὲ ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδεὶς ἔστιν, οὐδ’ ἔσται γεγονὼς θεατής ».

‘Η θρησκεία, ὅταν ίδιως είναι πνευματική, ἀληθινὴ καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ προλήψεις καὶ δυσειδαιμονίας, ὑπῆρξε πάντοτε σπουδαιότατος παράγων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. “Ολαι αἱ ἐποχαι ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὅποιας οἱ ἀνθρωποι διεκρίνοντο διὰ τὴν θρησκευτικότητα καὶ εἰχον ἀληθινὴν εὔσεβειαν, ὑπῆρξαν γόνιμοι καὶ δημιουργικαί. ’Αντιθέτως μαρασμὸς καὶ χαλά-

ρωσις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἐπέφερε πάντοτε καὶ τὴν παρακμὴν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν εἰς τοὺς λαούς. "Ολοι οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ὡδήγησαν διὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν των ἐρευνῶν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν πρόσοδον καὶ τὴν εὐημερίαν, ὑπῆρχαν εὔσεβέστατοι καὶ ἐπίστευον βαθέως εἰς τὸν Θεόν (π.χ. ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας, ὁ Νεύτων, ὁ Πασκάλ, ὁ Παστέρ κ.ἄ.). 'Η θρησκεία συντελεῖ εἰς τὴν ἔξυψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, διότι αὕτη βελτιώνει τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς συνεχούς ἀνυψώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας των πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ αἰώνια, βοηθεῖ δὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὀπλίζει αὐτὸὺς μὲ θάρρος καὶ μὲ ἀσυνήθεις ψυχικὰς δυνάμεις εἰς πάσας τὰς δυσκόλους περιστάσεις καὶ δοκιμασίας τοῦ βίου των, διότι οὗτοι πιστεύουσιν εἰς τὸν Θεόν, καί, δταν τις, ἔχῃ τὸν Θεόν προστάτην του καὶ βοηθόν, οὐδένα φοβεῖται, ὅπως λέγει ὁ Δαυίδ : « Κύριος ἐμοὶ βοηθός καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει με ἀνθρωπος » (Ψαλμ. 117, 6).

3. ΕΙΔΗ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ

Οἱ λαοὶ τῆς γῆς οὐδέποτε εἶχον τὴν αὐτὴν θρησκείαν πάντοτε, οὔτε ἐπίστευον εἰς ἓνα Θεόν μόνον. 'Η ἀμάθεια καὶ ἡ ἀμαρτία διέστρεψαν τὴν ἔμφυτον θρησκευτικὴν τοῦ ἀνθρώπου δρμὴν καὶ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ διαμορφωθῶσι πολλαὶ καὶ διάφοροι θρησκεῖαι. Αἱ θρησκεῖαι τῆς ἀνθρωπότητος διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ εἰς ἀποκεκαλυμμένας ἡ εἰς πολυθεϊστικὰς καὶ μονοθεϊστικὰς θρησκείας.

Φυσικαὶ λέγονται αἱ θρησκεῖαι, τὰς ὅποιας διεμόρφωσεν ὁ ἀνθρωπός μόνος του διὰ τῶν ἴδικῶν του πνευματικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῆς φαντασίας του. 'Η εἰδωλολατρεία λόγου χάριν ὅλων τῶν ἀρχαίων λαῶν καὶ τινων συγχρόνων βαρβάρων ἀνήκει εἰς τὰς φυσικὰς θρησκείας. Αἱ φυσικαὶ θρησκεῖαι ἡσαν κατὰ κανόνα πολυθεϊστικαὶ, διότι εἰς αὐτὰς ἐλατρεύοντο ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐτιμῶντο ὡς θεοὶ διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οἱ ἀστέρες, αἱ θάλασσαι, τὰ ὅρη, οἱ ἄνεμοι, τὸ φῶς, τὰ δάση, τὰ θηρία, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἡρωες τῆς φυλῆς των, ὡς καὶ διάφοροι ἀρεταὶ καὶ κακίαι. Οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι ἔθεοποί-ησαν τὰ ὄντα ταῦτα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, λέγονται εἰδω-

λολάτραι καὶ ἡ θρησκεία των λέγεται εἰδωλολατρεία. Ἡ εἰδωλολατρεία ὁνομάζεται καὶ πολυθεῖα ἢ πολυθεϊσμός, διότι εἶναι πίστις εἰς πολλοὺς θεούς, καὶ φυσιολατρεία, διότι εἶναι λατρεία καὶ θεοποίησις τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ φαινομένων. Ἡ εἰδωλολατρεία καταδικάζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ως τὸ χειρότερον καὶ τὸ μεγαλύτερον ἀμάρτημα, διότι οὐ εἰδωλολάτρης, ἀντὶ νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν, τὸν Δημιουργὸν τῶν ὅλων, λατρεύει καὶ τιμᾷ αὐτὰ τὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ.

Ἄποκεκαλυμμέναι λέγονται αἱ θρησκεῖαι ἐκεῖναι, τὰς ὅποιας ἀπεκάλυψεν ὁ Ἰδιος ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ διαφόρων ἀγίων καὶ πεφωτισμένων ἀνδρῶν. Κατὰ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν μόνον ἡ Ἰουδαϊκὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἀποκεκαλυμμέναι θρησκεῖαι, διότι τὴν μὲν πρώτην ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τῶν Πατριαρχῶν (τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακὼβ καὶ τῶν δώδεκα σιῶν του) καὶ διὰ τοῦ Μωϋσέως, τῆς δὲ Χριστιανικῆς θρησκείας ἰδρυτής εἶναι αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ ἄλλαι ὅμως θρησκεῖαι διισχυρίζονται, ὅτι εἶναι ἀποκεκαλυμμέναι, διότι οἱ ἰδρυταὶ τῶν ἑδίδαξαν αὐτάς, φωτισθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ Ζωροαστρισμός, ὁ Βουδισμός, ὁ Μωαμεθανισμός. Αἱ ἀποκεκαλυμμέναι θρησκεῖαι, ἐπειδὴ διδάσκουσι τὴν πίστιν εἰς ἓν Θεόν, εἶναι μονοθεϊστικαὶ θρησκεῖαι, ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι εἶναι πολυθεϊστικαὶ. Ἡ εἰδωλολατρεία τῆς ἀρχαιότητος, τούλαχιστον τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον καὶ ἐν Εὐρώπῃ λαῶν, δὲν ὑπάρχει πλέον, διότι διεδόθη εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ὁ Χριστιανισμός καὶ εἴς τινας λαούς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας ὁ Μωαμεθανισμός. Ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρωμεν ἐν συντομίᾳ μόνον τὰς κυριωτέρας συγχρόνους θρησκείας.

4. ΑΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ

‘Ο Χριστιανισμὸς ἔξηφάνισε τὰς εἰδωλολατρικὰς θρησκείας τῆς ἀρχαιότητος, τὰς ὅποιας εὗρεν εἰς τὸν κόσμον κατὰ τὴν ἐμφάνισιν του. Αἱ ἀρχαῖαι θρησκεῖαι εἶναι πλέον νεκραί. Σήμερον ὅμως ὑπάρχουσιν ἄλλαι θρησκεῖαι, ἴδιως εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικήν, πρὸς τὰς ὅποιας ὁ Χριστιανισμὸς εὑρίσκεται εἰς ἀνταγωνισμὸν καὶ προσπεθεῖ διὰ τῶν ἱεραποστόλων του νὰ τὰς ἐκτοπίσῃ, ἵνα ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος πιστεύσῃ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον.

λιόν του. Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Κινέζοι, οἱ Ἰάπωνες, οἱ Ἰνδοί, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἀράβες, οἱ Τούρκοι, καὶ εἰς τὴν Ἀφρικήν οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Μαροκινοί, οἱ Ἀλγερινοί, ἵνα μόνον τοὺς κυριωτέρους λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς μνημονεύσωμεν, δὲν πιστεύουσιν εἰς τὸν Χριστόν, ὀντίκουσιν εἰς ὅλας ἴδιας τῶν θρησκείας, πλήν πολὺ ὀλίγων ἐκατομμυρίων, τοὺς ὅποιους ἐνθουσιώδεις ιεραπόστολοι μετὰ κόπων καὶ πολλῶν θυσιῶν προσείλκυσαν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ποῖαι λοιπὸν εἴναι αἱ σύγχρονοι αὗται θρησκείαι, αἱ ὅποιαι ἀνθίστανται ἀκόμη εἰς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου; Αἱ κυριώτεραι ἔξ αὐτῶν εἴναι αἱ ἀκόλουθοι:

1. 'Ο Ἰνδοϊσμός. α') Βεδδικὴ θρησκεία. Οἱ Ἰνδοὶ εἰναι ὅπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους λαοὺς τῆς γῆς. Καὶ ἡ θρησκεία των, λεγομένη γενικῶς Ἰνδοϊσμός, εἴναι πολὺ ἀρχαία, ἀλλὰ διῆλθεν ἀπὸ διάφορα στάδια ἔξελίξεως, ἔως ὅτου φθάσῃ εἰς τὴν σημερινὴν μορφὴν της. 'Η ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ εἴναι ἡ Βεδδικὴ θρησκεία, ὁνομασθεῖσα τοιουτορόπτως ἀπὸ τὰς Βέδδας (=βιβλία τῆς γνώσεως), αἱ ὅποιαι εἴναι τὸ ιερόν βιβλίον τῶν Ἰνδῶν. Ταῦτα ἐγράφησαν περὶ τὸ 1000 π.Χ. καὶ ὀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσαρα βιβλία, ἐκ τῶν ὅποιών σπουδαιότερον εἴναι ἡ Ρίγκ - Βέδδα (=βιβλίον τῶν Ψαλμῶν). Εἰς τὰς Βέδδας ἀπαντῶμεν φυσιολατρικὰς ἴδεας, διότι εἴναι πλήρεις ἀπὸ προσευχᾶς καὶ ὑμνους πρὸς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὸν οὐρανόν, τὴν βροχὴν καὶ ἔχης. 'Ο Βαρούνας, θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, εἴναι δὲ κυριώτερος θεὸς εἰς τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν.

β') Βραχμανισμός. Τοιουτορόπτως ὀνομάζεται ἡ θρησκεία, τὴν ὅποιαν ἀνέπτυξαν οἱ Βραχμᾶνοι, οἱ ιερεῖς τῶν Ἰνδῶν, μεταρρυθμίσαντες τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν. Βράχμα λέγεται ἡ ὑψίστη ἐκείνη δύναμις, ἡ ὅποια ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ δλην τὴν ὑπαρξίαν καὶ δλην τὴν ἐνέργειαν. Τὰ πάντα προέρχονται ἐκ τοῦ Βράχμα καὶ καταλήγουσιν εἰς αὐτό. Αὐτὸν ὑπάρχει εἰς δλα τὰ δντα καὶ εἰς πᾶν μέρος αὐτῶν, ὅπως τὸ ἄλας τὸ διαλυθὲν ἐντὸς ὕδατος ὑπάρχει εἰς δλα τὰ μέρη αὐτοῦ. 'Η ἴδεα τοῦ Βράχμα λοιπὸν ἐκφράζει τὸν Ἰνδικὸν Πανθεϊσμόν. "Οστις ἐπιτυγχάνει τὴν ἔνωσιν τῆς ζωῆς του μετὰ τοῦ Βράχμα, ζῇ πάντοτε μὲ αὐτὸ καὶ εἴναι ὅργανόν του, αὐτὸς εἴναι τέλειος ἄνθρωπος. Οἱ ιερεῖς τῶν Ἰνδῶν εἶχον ἐπιτύχει τοῦτο, διὰ τοῦτο δὲ ἐλέγοντο Βραχμᾶνοι." Άλλὰ καὶ τὰ ιερατικὰ βιβλία των, τὰ ὅποια περιέχουσιν (ὅπως τὰ ἴδια μας λειτουρ-

γικὰ βιβλία) προσευχάς καὶ διατάξεις περὶ τοῦ τρόπου τῆς τελέσεως τῶν διαφόρων θυσιῶν, καὶ αὐτὰ λέγονται βραχμᾶναι. Εἰς αὐτὰς τονίζεται ὑπὲρ τὸ δέον ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν θυσιῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἔνωσίν των μετὰ τοῦ Βράχμα. Κατὰ τὰς βραχμάνας οἱ ἀνθρωποι διαιροῦνται εἰς τέσσαρας κεχωρισμένας αὐστηρῶς τάξεις, αἱ ὅποιαι ἔχουσιν ἑκάστη ἴδια ἐπαγγέλματα, δὲν ἐπικοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας καὶ δὲν ἐπιτρέπουσι γάμους εἰς μέλη τῆς μιᾶς τάξεως μετὰ μελῶν ἀλλης τάξεως.

γ') Βούδισμος. "Αλλη μορφὴ τοῦ Ἰνδοῖσμοῦ εἰναι ὁ Βουδισμός, τὸν ὅποιον ἀνέπιτυξε καὶ ἔδρυσεν ὁ Συντάρτα Γουτάμα (560 - 480 π.Χ.), ὁ ἐπονομασθεὶς Βούδας, δηλαδὴ πεφωτισμένος. Αὐτὸς κατήγετο ἀπὸ βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰνδῶν, ἀλλ' ἦτο ἐκ φύσεως ἀσκητής, λιτὸς καὶ θεωρητικὸς ἀνθρωπος. Ἡμέραν τινὰ ὁ Γουτάμα εἶδεν ἔνα γέροντα τελείως ἔξηντλημένον, παρέκει ἔνα ἀσθενῆ, ὕστερον ἔν λείψανον κηδευομένου ἀνθρώπου καὶ τέλος βραδύτερον ἔνα ἀσκητήν, ὁ ὅποιος ἐφαίνετο ἥρεμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ βάσανα τοῦ κόσμου καὶ πρὸς ὅλα τὰ ἐγκόσμια. Τότε ἥρχισε νὰ διαλογίζηται, διατὶ νὰ γηράσκῃ, νὰ ἀσθενῇ καὶ νὰ ἀποθνήσκῃ ὁ ἀνθρωπος καὶ πόσον μακάριος καὶ ἥρεμος εἰναι, ὅταν ζῇ ὅπιως ὁ ἀσκητής, τὸν ὅποιον εἶχε συναντήσει. 'Υπὸ τὴν ἐπιδρασιν τῶν στοχασμῶν τούτων ἐγκατέλειψεν αἰφνιδίως τὰ ἀνάκτορα, τὴν γυναῖκα του, ἐν νεογέννητον τέκνον καὶ φεύγει μακρὰν τοῦ κόσμου, διὰ νὰ ζήσῃ ὡς ἀσκητής. 'Ἐνῷ ἐκάθητο κάπποτε κάτω ἀπὸ τὴν σκιὰν ἐνὸς δένδρου καὶ διελογίζετο τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῶν θλίψεων τοῦ βίου, ἔξαιφνης ἐν φῶ περιέλαμψε τὴν ψυχήν του καὶ φωτισθεὶς εὐρίσκει τὴν ἀλήθειαν διὰ τὰ προβλήματα αὐτά. 'Απὸ τότε ὁ Γουτάμα ζῇ εἰς τὸ φῶ, εἰναι πεφωτισμένος=Βούδας, γνωρίζων καὶ πεπεισμένος διὰ τὰς ἀληθείας ταύτας: 'Η ζωὴ συνεπάγεται πάντοτε θλίψεις καὶ βάσανα καὶ δὲν εἰναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ζωὴ χωρὶς βάσανα: ἀλλὰ ταῦτα προέρχονται πάντοτε ἀπὸ τὰς ἀκαταπάστους καὶ ἀνικανοποιήτους πάντοτε ἐπιθυμίας μας· θὰ ἐκλείψωσι συνεπῶς αἱ θλίψεις καὶ τὰ βάσανα, ἐάν ἐκριζώσωμεν πᾶσαν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἐγκόσμια καὶ ζήσωμεν, σκεπτόμενοι τὸ Βράχμα καὶ ἡνωμένοι μὲ αὐτό. "Εκτοτε ὁ Γουτάμα Βούδας ἐθεώρησε καθῆκον νὰ περιοδεύῃ ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῶν Ἰνδῶν, διὰ νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώ-

πους τὰς ἀνωτέρω ἀληθείας, ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τὰ βάσανο καὶ τὰς λύπας τοῦ βίου, δίδων αὐτὸς πρῶτος τὸ παράδειγμα μὲ τὴν τελείαν ἀσκητικὴν ζωήν του. "Οταν ἐκριζώσῃ δ ἀνθρωπός ἀπὸ τὴν ψυχήν του τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωήν, τοὺς ἀσβέστους πόθους διὰ τὰ ἀγαθὰ τοῦ βίου καὶ ζῆς διαρκῶς βυθισμένος εἰς τὸ Βράχυμα, εἶναι τέλειος, ἥρεμος καὶ γαλήνιος. Τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἀποιλύτου γαλήνης καὶ ὀδιαφορίας πρὸς ὅλα ὡνόμαζον Νιρβάνα. 'Η ίδεα τοῦ Νιρβάνα ἐκφράζει παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τὴν τελείαν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου, δ ὅποιος ἡνώθη καὶ ἔγινεν ἐν μὲ τὴν θεότητα, μὲ τὸ Βράχυμα, ὥστε θὰ ἡδύνατο νὰ λέγῃ πρὸς οὔτὸ « ἐγώ είμαι σὺ » (= tat twan asi).

2. 'Η Θρησκεία τῶν Σινῶν. 'Η θρησκεία τῶν Σινῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰνδοϊσμὸν ἔχει χαρακτῆρα πρακτικόν, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου του διὰ τῆς δράσεως, διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς. Κυρίως ἡ θρησκεία τῶν Κινέζων εἶναι φυσιολατρική καὶ προγονολατρική, διότι οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ μεγάλοι πρόγονοι τιμῶνται ὡς θεοί, συνάμα δὲ ἔχουσι θεοποιηθῆ ύπ' αὐτῶν διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως δ ὡρανός, ὁ ἥλιος, οἱ ἄλλοι ἀστέρες, ἡ γῆ, ἡ βροχή, τὰ ὅρη, αἱ θάλασσαι καὶ ἔξης. Οἱ αὐτοκράτορες θεωροῦνται ὡς ἀπόγονοι τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ ὑψίστου θεοῦ των.

Οἱ μεγαλύτεροι μεταρρυθμισταὶ τῆς θρησκείας τῶν Σινῶν εἶναι δ Κομφούκιος (551 - 479 π.Χ) καὶ δ σύγχρονός του Λαοτσέ. 'Ο Κομφούκιος κατήγετο ἀπὸ πτωχὴν μέν, ἀλλ' ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν. Οὗτος ἔχρημάτισεν ἐπὶ βραχύ τι διάστημα ύπουργός, ἀλλὰ παρητήθη, προτιμήσας νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν διαφώτισιν τοῦ λαοῦ διδάσκων καὶ περιφερόμενος εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην. 'Η διδασκαλία τοῦ Κομφουκίου ἦτο πολὺ ἀπλῆ. 'Ο ἀνθρωπός, ἔλεγεν, ἀναλόγως τῆς θέσεώς του, ἔχει ὡρισμένα καθήκοντα. 'Εκεῖνο τὸ δηποῖον πρέπει νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὰς διαφόρους σχέσεις του εἶναι καλὴ συμπεριφορὰ πρὸς πάντας, σεβασμὸς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, ύπακοή καὶ συμμόρφωσις πρὸς τοὺς νόμους, πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὰς παραδόσεις, ἀφοσίωσις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν χώραν, τάξις καὶ εὐλάβεια εἰς τὴν θείαν λατρείαν. Τὰς ἀρετὰς ταύτας δύναται νὰ ἀποκτήσῃ δ ἀνθρωπός διὰ μιᾶς συνεχοῦς προσπαθείας καὶ ἀσκήσεως.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Κομφούκιον ὁ Λαοτσὲ ἡτο θεωρητικὴ φύσις καὶ εἶχε πανθεϊστικὰς ἴδεας. Κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λαοτσὲ κατέχει ἡ περὶ Ταὸν ἴδεα, ἐξ οὗ καὶ Ταοϊσμὸς καλεῖται ἡ μορφὴ αὐτῆς θρησκείας τῶν Κινέζων. Τὸ Ταὸν εἰναι διὰ τοὺς Κινέζους, ὅ, τι τὸ Βράχμα διὰ τοὺς Ἰνδούς, ἥτοι ἡ παγκόσμιος τάξις καὶ ὁ παγκόσμιος νόμος, ὁ ὄποιος κινεῖ καὶ συγκρατεῖ τὰ πάντα, ἡ ύψιστη Ἀρχή, ἐκ τῆς ὄποιας ἀπορρέουσιν ὅλα καὶ εἰς τὴν ὄποιαν ὅλα καταλήγουσι. Τὸ Ταὸν φωτίζει καὶ ὀδηγεῖ εἰς πᾶν καλὸν τὸν ἄνθρωπον ἔκεινον, ὁ ὄποιος ἔχει διαρκῶς ἐστραμμένα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν πρὸς αὐτὸν καὶ ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τὰ ἐγκόσμια.

3. Συντοῖσμός, ἡ θρησκεία τῶν Ιαπώνων. Συντοῖσμός, ἥτοι « ἡ δόδος τῶν θεῶν », ὀνομάζεται ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ιαπωνίαν. Αὕτη εἰναι μία ἔθνικὴ θρησκεία διδάσκουσα, ὅτι οἱ Ιάπωνες αὐτοκράτορες καὶ ἡ Ιαπωνία εἰναι θείας καταγωγῆς καὶ ὁ Ιαπωνικὸς λαὸς ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαῶν τῆς γῆς. 'Ο Μικάδος, ὁ αὐτοτράτωρ, τιμᾶται ως ἀμεσος ἀπόγονος τῆς θεᾶς τοῦ ἡλίου Ἀματερασού. Τὰ ιερά βιβλία τοῦ Σιντοῖσμοῦ εἰναι πλήρη ἀπὸ διηγήσεις κατορθωμάτων τοῦ Ιαπωνικοῦ λαοῦ. 'Η θρησκεία αὕτη ὡς κυριώτερα καθήκοντα ἐπιβάλλει εἰς τοὺς Ιάπωνας τὴν ἀφοσίωσιν μέχρις αὐτοθυσίας πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν χώραν των, την ἀξιοπρεπειαν, τὴν πειθαρχίαν, τὸ θάρρος, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν καθαριότητα. Καὶ ὁ Σιντοῖσμὸς εἰναι φυσιολατρικὴ θρησκεία, διότι διδάσκει τὴν θεοποίησιν καὶ λατρείαν τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, τῶν ὄρέων, τῶν ποταμῶν καὶ ἐξῆς. 'Η Ιαπωνία εἰναι πλήρης ἀπὸ ναούς καὶ βωμούς, ἀφιερωμένους εἰς τὸ πλήθισος αὐτὸν τῶν θεῶν. Πολυάριθμοι δὲ ιερεῖς ὑπηρετοῦσιν εἰς τοὺς βωμούς καὶ ναούς τούτους, οἱ ὄποιοι εἰς τὸ ἐσωτερικόν των ἔχουσιν ἕνα πελώριον καθρέπτην, τὸ ιερόν σύμβολον τοῦ 'Ηλίου, ὅστις εἰναι ἡ κυριωτέρα θεότης ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν Ιαπώνων.

4. Ζωροαστρισμός. Τοιουτοτρόπως καλεῖται ἡ θρησκεία τῶν Περσῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἴδρυτοῦ της Ζωροάστρου, ὁ ὄποιος ἔζησε περὶ τὸν ἑκτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ: Πρὸ τοῦ Ζωροάστρου ἡ Περσικὴ θρησκεία ἔφερε τὸ ὄνομα Μασδεΐσμος ἢ Παρσισμός. Τὸ ιερόν βιβλίον τῶν Περσῶν εἰναι ἡ Ἀβέστα (=γνῶσις). Κεντρικὴ ἴδεα τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, περιλαμβανομένη εἰς τὴν Ἀβέστα, εἰναι, ὅτι ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον δύο Ἀρχαι ἢ δύο θεοὶ

(dualisme = διαρχία), διθεός τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ καλοῦ, ὄνομα-ζόμενος Ἀχουραμάσδας ἢ Ὁρμούσδης, καὶ διαντίπαλός του, διθεός τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Πᾶν διτι καλὸν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον προέρχεται ἀπὸ τὸν θεὸν τοῦ καλοῦ, ἐνῷ δῆλα τὰ κακὰ διφείλονται εἰς τὸν θεὸν τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων Ἀρχῶν διεξάγεται διαρκής πάλη, εἰς τὴν διποίαν ἀλλοτε μὲν ἐπικρατεῖ διθεός τοῦ καλοῦ καὶ τότε βασιλεύει ἢ δικαιοσύνη καὶ ἢ ἀρετὴ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλοτε δὲ ἐπικρατεῖ διθεός τοῦ κακοῦ, ὅποτε οἱ ἀνθρώποι εἰναι κακοί καὶ ἄδικοι. Ἐντεῦθεν τὸ καλὸν εἶναι ἀνάμικτον μὲ τὸ κακὸν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ᾽ ἐν τέλει θὰ θριαμβεύσῃ, κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, διθεός τοῦ καλοῦ καὶ θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ βασιλεία του ἐπὶ τῆς γῆς. Πλὴν τῶν δύο τούτων Ἀρχῶν ἢ θεῶν ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των πιο λυάριθμα ἀγαθὰ καὶ πονηρὰ πνεύματα, οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δαίμονες, οἱ διποίοι ἐπίστης ἀγωνίζονται νὰ παρασύρωσι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὸ μέρος των εἴτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἴτε πρὸς τὸ κακόν. ‘Ο Ζωροαστρισμὸς συνιστᾷ τὴν διάδοσιν τῆς θρησκείας ἀκόμη καὶ διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ πολέμου. Μόλις οἱ Πέρσαι βασιλεῖς ἡσπάσθησαν τὸν Ζωροαστρισμόν, ἐπέβαλον αὐτὸν εἰς τὸν λαὸν διὰ τῆς βίας. ‘Αλλ’ οἱ Πέρσαι ὑπέκυψαν βραδύτερον πάλιν εἰς ἄλλην θρησκευτικὴν βίαν, διότι κατὰ τὸν ὅγδοον αἰῶνα ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς διὰ πολέμων διθιλαμισμός, καὶ σήμερον οἱ Πέρσαι εἶναι μούσουλμανοι. ‘Ολίγοι μόνον Πέρσαι, περὶ τὰ δύο ἑκατομμύρια, ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ζωροαστρισμόν, καταφυγόντες εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἔγκατασταθέντες κυρίως εἰς τὴν Βομβάην.

5. Μωαμεθανισμός. ‘Η θρησκεία αὕτη, ἡ διποία εἶναι ἡ νεωτέρα ἀπὸ δλας, ιδρύθη ἀπὸ τὸν Μωάμεθ, τοῦ διποίου φέρει καὶ τὸ ὄνομα. ‘Ονομάζεται αὕτη καὶ Ισλαμισμός, ἀπὸ τὴν λέξιν Ἰσλάμ, ἡ διποία σημαίνει ὑποταγὴν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ διπαδὸς τοῦ Ισλαμισμοῦ δινομάζεται μουσλήμ (= ἀφωσιωμένος, πιστὸς) ἢ μουσουλμᾶνος. ‘Ο Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τῆς Ἀραβίας (570 μ.Χ.). ‘Ητο ἐκ φύσεως θρησκευτικὸς ἀνθρώπος καὶ διδιος ἔλεγεν, ὅτι ἔβλεπε συχνὰ διπτασίας καὶ δράματα, κατὰ τὰ διποία διγγελος Γαβριὴλ ἀπεκάλυπτεν εἰς αὐτὸν τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ τὴν νεότητά του διθιλαμεθ ἤτο ποιμὴν καὶ κατόπιν ἔγινεν ἐμπορος. ‘Ως ἐμπορος ἔγνωρισε πολλοὺς χριστιανοὺς καὶ Ιου-

δαίους και τὴν θρησκείαν αὐτῶν. "Οταν τὸ πρῶτον ἥρχισε νὰ προσβάλλῃ τὰ εἰδωλα και νὰ κηρρύττῃ τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεὸν και τὰς ὅλας θρησκευτικάς του ιδέας εἰς τοὺς συμπολίτας του, οὗτοι ἔξωργίσθησαν ἐναντίον του και ἡθέλησαν νὰ τὸν φονεύσωσι. Τότε οὗτος μὲ ἔνα μόνον ὄπαδὸν φεύγει ἀπὸ τὴν Μέκκαν και καταφεύγει εἰς μίαν ἄλλην ἀραβικὴν πόλιν, εἰς τὴν Μεδίναν, κατὰ τὸ ἔτος 622 μ.Χ. Ἡ φυγὴ αὕτη εἶναι ιστορική και σπουδαία διὰ τοὺς Μωαμεθανούς, διὰ τοῦτο δὲ ἡ χρονολογία ἀρχίζει δὶ αὐτοὺς ἀπὸ τὸ ἔτος ἑκεῖνο, οὗτως ὡστε σήμερον οὗτοι ἔχουσι τὸ 1342, ἐν δὲ οἱ ἄλλοι λαοὶ τοῦ κόσμου ἔχουσι τὸ 1964. Εἶναι δὲ ιστορικὴ ἡ φυγὴ αὕτη, διότι εἰς τὴν Μεδίναν εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας, ἀπέκτησε πολλοὺς ὄπαδούς και μὲ αὐτοὺς κατόπιν ἔξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Μέκκας, ὑπέταξε ταύτην και ὑστερον και ἄλλας ἀραβικὰς πόλεις, οὗτως ὡστε αἱ θρησκευτικαὶ ιδέαι του ἐπεβλήθησαν εἰς τὰς φυλὰς τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα δ Μωάμεθ και οἱ διάδοχοί του διέδωκαν τὴν θρησκείαν των διὰ συνεχῶν και ἀγρίων πολέμων και εἰς ἄλλους λαούς.

Δυστυχῶς εἰς τὸν χείμαρρον τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων ὑπέκυψαν πολλαὶ περιφέρειαι τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αύτοκρατορίας, τῶν διποίων οἱ κάτοικοι ἔξισλαμίσθησαν διὰ τῆς βίας. Σήμερον εἰς τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν ἀνήκουσιν οἱ Τούρκοι, οἱ Ἀραβεῖς, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Μαροκηνοί, οἱ Ἀλγερινοί, οἱ Πέρσαι, οἱ εἰς τὸ κράτος τοῦ Πακιστάν κατοικοῦντες Ἰνδοί και ἄλλοι. Οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀνέρχονται σήμερον εἰς 300 ἑκατομ. περίπου.

Τὸ ιερὸν βιβλίον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ εἶναι τὸ Κοράνιον, τὸ διποίον ἔγραφη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Μωάμεθ, κατ' ἄλλους ὅμως ἀπὸ ἔνα ἀπὸ τοὺς ὀμέσους διαδόχους του. Τὸ Κοράνιον περιέχει πλείστας Χριστιανικάς και Ἰουδαϊκάς ιδέας, τὰς διποίας ἀπέκτησεν δ Μωάμεθ κατὰ τὴν γνωριμίαν του μὲ χριστιανούς και Ἰουδαίους. Κατὰ τὸ Κοράνιον δ Θεὸς εἶναι εἰς και εἰς εἶναι και δ προφήτης αὐτοῦ, δ Μωάμεθ. Ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς τῶν πάντων, παντοδύναμος, δίκαιος και εὐσπλαγχνος. Διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων ἐφώτισε και ἔστειλε διαφόρους προφήτας, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Μωϋσέα, τοὺς προφήτας τοῦ Ἰσραήλ, τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τελευταῖον ἀπέστειλε τὸν ἀνώτερον ὄλων, τὸν Μωάμεθ, εἰς τὸν διποίον ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Γαβριὴλ τὰ θελήματά του και τὴν τελειοτέραν ἐξ ὄλων θρησκείαν. Ὁ πιστὸς Μωαμεθανὸς ὀφείλει νὰ ύποτάσσηται ἀγογγύστως εἰς

τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ, νὰ προσεύχηται πεντάκις τῆς ἡμέρας, νὰ νηστεύῃ κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν, νὰ μεταβαίνῃ ὡς προσκυνητὴς εἰς τὴν Μέκκαν, ὅπου διαφυλάττεται ὁ ἵερὸς λίθος Καάβα, ὁ πεσῶν ἐκ τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὴν πίστιν τῶν Ἀράβων. ‘Ο Μωαμεθανισμὸς κατὰ τὴν ἔξαπλωσίν του δὲν ἔφαντη ἀνεκτικὸς πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ μόνον ἔναντι τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπέδειξεν ἀνοχήν τινα εἰς πολλὰς περιπτώσεις. Εἰς τὴν ἀνοχὴν ταύτην ὀφείλεται, ὅτι δὲν μετεβλήθησαν ὅλοι οἱ χριστιανικοί ναοὶ εἰς τεμένη (τζαμιά), ὅπως π.χ. ὁ ἵερὸς ναὸς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐν τῷ Ιερουσαλήμ.

6. **Ο 'Ιουδαϊσμός.** ‘Ο 'Ιουδαϊσμὸς ἀπὸ ὅλας τὰς ἀρχαῖας θρησκείας εἶναι, ὅπως ἡ Χριστιανική, ἔξ αποκαλύψεως θρησκεία, διότι ἀπεκάλυψε ταύτην εἰς τοὺς 'Ιουδαίους ὁ Ἰδιος ὁ Θεός. Οἱ 'Ιουδαῖοι κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ἀνδρα πολὺ εὐσεβῆ καὶ πιστὸν εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεός ἐκάλεσεν αὐτὸν (κλῆσις τοῦ Ἀβραάμ) ἀπὸ τὴν συγγένειάν του καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτόν, ὅτι θὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ θὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν του ὡς περιούσιον του καὶ ἐκλεκτὸν λαὸν ὅλους τοὺς ἀπογόνους του καὶ ὅτι ἐκ τοῦ γένους του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ Σωτὴρ τοῦ Κόσμου: «καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα», εἰπεν ὁ Θεός εἰς τὸν Ἀβραάμ, «καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλύνω τὸ ὄνομά σου καὶ ἔστη εὐλογημένος... καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς» (Γεν. ιβ' 2). ‘Η ἐπαγγελία αὕτη περὶ τοῦ Μεσσίου, ὅστις ἔμελλε νὰ σώσῃ τὸν κόσμον ὅλον, ἐπανελήφθη κατόπιν καὶ εἰς τοὺς ὅλλους Πατριάρχας, προεφήτευσαν δὲ περὶ τῆς ἐλεύσεώς του καὶ τοῦ ἔργου του καὶ οἱ Προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν, οὕτως ὥστε αἱ περὶ Μεσσίου ἰδέαι καὶ ἐλπίδες ἀπετέλουν τὴν δύναμιν καὶ τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τοῦ 'Ιουδαϊσμοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ, ὅμως καὶ ἴδιως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ αἱ περὶ Μεσσίου ἰδέαι διεστράφησαν ὑπὸ τῶν 'Ιουδαίων καὶ ἀνέμενον αὐτὸν ὅχι ὡς πνευματικὸν ἀρχηγόν, ὡς λυτρωτὴν τοῦ κόσμου, ὅλλας ὡς Ισχυρὸν βασιλέα καὶ γενναῖον πολεμιστήν, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ καὶ νὰ καθυποτοτάξῃ ὅλους τοὺς ἔχθροὺς τοῦ 'Ιουδαϊκοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἤλθεν ὁ Μεσσίας, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὅχι μόνον δὲν ἐπίστευσαν, ὅλλας καὶ ἐδίωξαν καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Ἐκτὸς τῶν ἐπαγγελιῶν περὶ τοῦ Μεσσίου οἱ 'Ιουδαῖοι παρέλαβον ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὅρους Σινᾶ καὶ τὸν

Νόμον κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα π.Χ. 'Ο Μωσαϊκὸς Νόμος περιέχει τὰ καθήκοντα τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον καθὼς καὶ πλείστας διατάξεις τῆς θείας λατρείας των. Τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον καὶ τὰς περὶ τοῦ Μεσσίου ἐπαγγελίας ἀνέπτυξαν ἀκολούθως καὶ ἔδιδαξαν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον οἱ Προφῆται τοῦ Ἰσραὴλ. 'Ο νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι ἀποτελοῦσι τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θείου θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Δι' αὐτῶν διετηρήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν πίστιν εἰς τὸν ὀληθινὸν Θεὸν καὶ παρεσκευάσθησαν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τοιουτότροπως ἡ Μωσαϊκὴ θρησκεία ἔχρησίμευσε κατὰ θείαν πρόνοιαν ὡς σκιὰ καὶ προτύπωσις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, « ὡς παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν », κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου (Γαλ. γ' 24, Κολ. β' 17). 'Η ιστορία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, δ Μωσαϊκὸς Νόμος καὶ οἱ Προφῆται περιλαμβάνονται εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἰουδαίων, εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἡ δποίᾳ, ἐπειδὴ περιέχει τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θείου θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ἱερὸν βιβλίον καὶ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. 'Η Παλαιὰ Διαθήκη μαζὶ μὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀποτελοῦσι τὴν Ἀγίαν

Γραφήν, τὴν γραπτὴν πηγὴν τῆς πίστεώς μας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

’Ορθόδοξος Χριστιανική Κατήχησις είναι ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν τῆς ’Ορθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως καὶ τῶν ἐκ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἔχαρτωμένων ἥθεκῶν ἀληθειῶν.

Ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία διεδόθη εἰς τὸν κόσμον μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου καὶ διὰ τῆς κατηχήσεως. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ιδρύσεώς της, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Πεντηκοστήν, ἡ Ἐκκλησία ἔθεωρε ἀπαραίτητον ἔργον, ὅπως, πρὶν βαπτίσῃ τινά, κατηχῆσαι τὸν, διὰ νὰ γνωρίζῃ καλῶς τί πρέπει νὰ πιστεύῃ καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ, ὥστε νὰ καταστῇ ἄξιον μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν μελλόντων νὰ πιστεύσωσι καὶ νὰ βαπτισθῶσιν ἐκαλεῖτο κατήχησις, οἱ δὲ οὔτω προπαρασκευαζόμενοι ὡνομάζοντο κατηχούμενοι.

Ἡ τοιαύτη κατηχητικὴ, ἔργασία περιελάμβανε διάφορα στάδια εἰδικῆς διδασκαλίας δι’ ἑκείνους, οἱ ὅποιοι ἐπρόκειτο νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Κατὰ πρῶτον οὗτοι παρίστανται ὡς ἀπλοὶ ἀκροαταὶ τοῦ θείου κηρύγματος κατὰ τὰς συνάξεις τῶν πιστῶν (ἀκροαταὶ τοῦ θείου κηρύγματος κατὰ τὰς συνάξεις τῶν πιστῶν). Ἀκολούθως ἐπετρέπετο νὰ συμπροσεύχωνται μετὰ τῶν ἄλλων πιστῶν καὶ μετὰ μακρὰν ἀσκησιν εἰς τὰ στάδια ταῦτα ἐβαπτίζοντο καὶ ἐδέχοντο διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ φῶς τῆς νέας πίστεως καὶ ἀνεγεννῶντο (φωτιζόμενοι).

Ἄλλὰ τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως δὲν ἐτελείωνε μὲ τὸ βάπτισμα. Οἱ χριστιανοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα παρηκολούθουν κατηχητικὰ κτηρύγματα, διὰ τῶν ὅποιων ἐνισχύοντο καὶ ἐτελειοποιοῦντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν. Οἱ Ἀπόστολοι, κατὰ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, καὶ οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου διαρκῶς ἐκήρυττον περὶ Χριστοῦ καὶ ἐδίδασκον ἐν τῷ Ἱερῷ ναῷ : «Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ Ἱερῷ καὶ κατ’ οἰκον οὐκ ἐπαύοντο διδά-

σκοντες και ευαγγελιζόμενοι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν » (Πράξ. ε' 42).

Πάντοτε λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον ἡ Ἔκκλησία ἐκπληροῖ τὸ ἔργον τῆς τῆς κατηχήσεως, ὅπως καὶ τοὺς ἥδη χριστιανὸς στερεώσῃ εἰς τὴν πίστιν καὶ πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους μεταδώσῃ τὸ φῶς τοῦ ἴεροῦ Εὐαγγελίου, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητάς του : « πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἀπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει » (Μάρκ. ισ' 15).

Πρὸς τὴν τελειοτέραν ἐκπλήρωσιν τοῦ κατηχητικοῦ ἔργου ίδρυθησαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ αἱ λεγόμεναι Κατηχητικαὶ Σχολαί, ἐκ τῶν ὅποιων περίφημος ἔγινεν ἡ ὑπὸ τοῦ Πανταίνου ίδρυθεῖσα Κατηχητικὴ Σχολὴ Ἀλεξανδρείας (179 μ.Χ.). Αὕτη σύν τῷ χρόνῳ ἐξειλίχθη εἰς σπουδαίαν Θεολογικὴν Σχολήν, ἀναδείξασα σοφούς διδασκάλους καὶ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Ὦριγένη καὶ ἄλλους.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔδόθη μεγάλη σημασία εἰς τὸ κατηχητικὸν ἔργον πρὸς περιφρούρησιν τῆς νεολαίας καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὰ ἀντιχριστιανικὰ καὶ ὑλιστικὰ ρεύματα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, λειτουργοῦσι πολυάριθμα Κατηχητικὰ σχολεῖα, τὰ ὅποια ἐργάζονται μὲν ὡρισμένον πρόγραμμα διὰ τὴν Χριστιανικὴν μόρφωσιν μαθητῶν, φοιτητῶν, ἐργατῶν καὶ ἔξης, συμπληροῦντα τοιουτοτρόπως τὴν ἐν τοῖς σχολείοις θρησκευτικὴν διδασκαλίαν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐκπληροῖ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος δ « Ὁργανισμός τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος », δ ὅποιος ἔχει παραρτήματα εἰς ὅλας τὰς Μητροπόλεις τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ καὶ διάφοροι θρησκευτικαὶ δργανώσεις, καὶ μάλιστα ἡ σπουδαιοτέρα καὶ ὀκμαιοτέρα ὅλων Ἀδελφότης τῶν θεολόγων τῆς Ζωῆς, ἐργάζονται δραστηρίως καὶ μετὰ ζήλου διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς χώρας. Ἡ κατήχησις δὲν περιορίζεται εἰς ὡριαίας διδασκαλίας θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐντὸς τῶν ιερῶν ναῶν, ἀλλ' εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον διαθέτει καὶ ίδιοκτητὸν κτίριον, τὸ δόποιον χρησιμεύει καὶ ώς κέντρον συγκεντρώσεων καὶ ψυχαγωγίας τῶν μαθητῶν κατὰ τὰς ἔξωσχολικάς των ὥρας. Εἰς αὐτὸν εύρισκει τις κατάλληλον ἀναγνωστήριον, αἰθούσας παιδιῶν, διαλέξεων καὶ

κινηματογράφων καὶ τοιουτοτρόπως ζῇ οὗτος ἐντὸς περιβάλλοντος εύχαρίστου καὶ θρησκευτικοῦ.

Σήμερον ὑπάρχουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄνω τῶν 1500 κατωτέρων, μέσων καὶ ἀνωτέρων Κατηχητικῶν σχολείων, εἰς τὰ δόποια φοιτᾶσιν δύνα τῶν 350.000 μαθηταί. Διὰ τῆς τοιαύτης δράσεως τῶν Κατηχητικῶν σχολείων ἡ νεολαίᾳ καὶ ὅλῳ δὲ πληθυσμῷ τρέπονται πρὸς βίον εὐσεβῆ καὶ χριστιανοπρεπῆ, οὕτως ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐπικρατήσωσιν εἰς τὴν ζωὴν ὅλων αἱ ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ χώρα μας νὰ καταστῇ μία πραγματικῶς εὐσεβής Χριστιανικὴ χώρα.

6. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Αἱ πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον διδασκαλίαν, εἰναι δύο, ἡ Ἀγία Γραφὴ καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις. Ἐκ τῶν δύο τούτων πηγῶν ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενόν της καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Κατήχησις. Ἡ Ἀγία Γραφὴ καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις περιέχουσιν ἀπασαν τὴν θείαν Ἀποκάλυψιν, γραπτὴν καὶ ἀγραφον, δηλαδὴ πᾶν ὅ, τι ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ θεοπνεύστων καὶ ἀγίων ἀνδρῶν καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ του καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν καὶ ἰδρυσιν τῆς βασιλείας Αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

Α') Ἀγία Γραφὴ. Ἀγία Γραφὴ καλοῦνται τὰ Ἱερὰ ἐκεῖνα βιβλία τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ δόποια γραφέντα ὑπὸ ἀγίων ἀνδρῶν κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος περιέχουσι τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν δόποιών προπαρεσκευάσθη καὶ κατόπιν ἐπραγματοποιήθη ἡ λύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὡς καὶ τὰς θείας ἐκείνας ἀληθείας, τὰς δόποιας πᾶς χριστιανὸς ὄφελει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὴν ζωὴν του, ἐάν θέλῃ νὰ σωθῇ. Ἡ Ἀγία Γραφὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Παλαιὰν καὶ ἀπὸ τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Ἐκ τούτων ἡ Παλ. Διαθήκη, ἀποτελουμένη ἀπὸ 49 βιβλία, περιέχει τὴν ιστορίαν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἐν τῇ δόποιᾳ ἐκδηλούνται ἡ πρόθεσις καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ, ὅπως προπαρασκευάσῃ διὰ τοῦ περιουσίου του λαοῦ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἐλευσιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τὰ βιβλία τῆς Παλ. Διαθήκης ἐγράφησαν κατὰ δια-

φόρους ἐποχάς εἰς τὴν Ἐβραϊκὴν γλῶσσαν πιλήν ἐλαχίστων, τὰ δόποια ἔγραφησαν εἰς τὴν Ἑλληνικήν. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ ίστορικά, ἦτοι ἡ Πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως, δ' Ἰησοῦς τοῦ Ναοῦ, τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν, τῆς Ρούθ, τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Βασιλεῶν, τὰ δύο τῶν Παραλειπομένων, τὰ δύο βιβλία τοῦ Ἔσδρα, τὸ τοῦ Νεεμίου, τῆς Ἐσθήρ, τοῦ Τωβίτ, τῆς Ἰουδὴθ καὶ τὰ τρία βιβλία τῶν Μακκαβαίων,

β) τὰ προφητικά, ἦτοι τὸ τοῦ Ἡσαίου, τοῦ Ἱερεμίου, τοῦ Ἱεζεκιήλ, τοῦ Δανιήλ, τὰ τῶν δώδεκα μικρῶν προφητῶν (Ὁστέ, Ἰωάλ, Ἀμώς, Ὁθδιού, Ἰωνᾶς, Μιχαίας, Ναούμ, Ἀθβακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, Μαλαχίας), οἱ θρῆνοι τοῦ Ἱερεμίου, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἱερεμίου καὶ δὲ Βαρούχ καὶ

γ) τὰ διδακτικά, ἦτοι τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, οἱ Ψαλμοί, αἱ Παροιμίαι, δ' Ἐκκλησιαστής, τὸ Ἀσματοθεοῦ, ἡ Σοφία Σολομῶντος καὶ ἡ Σοφία Σειράχ.

Ἡ Ἐκκλησία μας ὡς ἐπίσημον καὶ ἀνεγνωρισμένην μετάφρασιν τῆς ἑβραϊκῆς Παλ. Διαθήκης ἔχει τὴν Μετάφρασιν τῶν Ο', γενομένην, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ ἑβδομήκοντα δύο ἔρμηνευτῶν κατὰ τὸν β' αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, χάριν τῶν Ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων τῆς Διασπορᾶς, ἦτοι χάριν τῶν ἑκτὸς τῆς Παλαιστίνης Ἰουδαίων. Εἰς τὴν Μετάφρασιν τῶν Ο' παραπέμπουσι καὶ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ σχέσις τῆς Παλ. Διαθήκης πρὸς τὴν Καιν. Διαθήκην εἶναι, ὅτι ἐκείνη παρεσκεύασε ταύτην, διότι ἡ μὲν Παλ. Διαθήκη κάμνει λόγον περὶ τοῦ Μεσσίου καὶ τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ὅπως διὰ τοῦ Μεσσίου σώσῃ τὸν κόσμον καὶ ιδρύσῃ τὴν βασιλείαν του ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ δὲ Καινὴ Διαθήκη ἀκριβῶς περιλαμβάνει τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσίου Ἰησοῦ καὶ τὴν πραγματοποίησιν δι' αὐτοῦ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τῆς ιδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸ ὄργανον, δι' οὗ οὗτος συνεχίζει τὸ σωτήριόν του ἔργον.

Ἡ Κ. Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ 27 βιβλία, περιέχοντα τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια (κατὰ Ματθαῖον, Μᾶρκον, Λουκᾶν καὶ Ἰωάννην) ὡς καὶ αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων.

β) αἱ 14 ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀπ. Παύλου (ἦτοι ἡ πρὸς Ρω-

μαιους, αι δύο πρὸς Κορινθίους, ή πρὸς Γαλάτας, πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Φιλιππησίους, πρὸς Κολασσαῖς, αι δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς, αι δύο πρὸς Τιμόθεον, ή πρὸς Τίτον, πρὸς Φιλήμονα, πρὸς Ἐβραῖους), αι 7 καθολικαὶ ἐπιστολαὶ, ὃνομαζόμεναι οὕτω, διότι ἀπηγθύνοντο πρὸς ὅλους τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον χριστιανοὺς (ἥτοι ή τοῦ Ἰακώβου, αι δύο τοῦ Πέτρου, αι τρεῖς τοῦ Ἰωάννου καὶ ή τοῦ Ἰούδα) καὶ

γ) ή Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, τὸ μόνον προφητικὸν βιβλίον τῆς Κ. Διαθήκης, περιέχον τὰ περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου.

‘Η Κ. Διαθήκη λέγεται συνήθως Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, διότι περιέχει τὴν εὐχάριστον εἰδησιν τῆς σωτηρίας τῆς ἀμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος δι’ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δόποιος πρὸς σωτηρίαν μας καὶ ἐξ ὀγάπης πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν κατῆλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ἔγινεν ἀνθρωπος, ἔζησεν, ἐδίδαξε καὶ τελευταῖον ἔπαθε καὶ ἀνεστήθη.

‘Η Ἀγία Γραφή, κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν πολλῶν ἐκ τῶν συγγραφέων της, είναι βιβλίον θεόπνευστον, δηλαδὴ ἐγράφη ὑπὸ τῶν διαφόρων συγγραφέων τῆς ὑπὸ τὴν ἐμπνευσιν καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος: «Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος» λέγεται ἐν τῇ πρὸς Τιμ. δευτέρᾳ ἐπιστολῇ (γ' 16), ὁμοίως δὲ καὶ δ' Ἀπ. Πέτρος λέγει: «Οὐ γάρ θελήματι ἀνθρώπου ἡνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος Ἀγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἄγιοι Θεοῦ ἀνθρωποι» (2 Πέτρ. α' 21). Οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς αὐτῆς δὲν γράφουσιν ἵδεας ἴδικάς των, ἀλλὰ μόνον δσα ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτοὺς δ' Θεός, διότι οἱ ἴδιοι, ὅντες κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγράμματοι γεωργοὶ ή ποιμένες ή ἀλιεῖς, δὲν ἤσαν εἰς θέσιν νὰ γράψωσι τόσον ὑψηλὰς ἀληθείας, ὅποιας περιέχει ή Ἀγία Γραφή. Αὕτη λοιπόν, ἀν καὶ ἐγράφη ἀπὸ ἀνθρώπους, δὲν είναι ἀνθρώπινον βιβλίον, ἀλλὰ θεόπνευστον καὶ Ἱερὸν βιβλίον. ‘Η θεοπνευστία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἔξης:

α) Αὕτη περιέχει ὑψηλὰς καὶ καθαρωτάτας ἀληθείας περὶ τοῦ Θεοῦ, περὶ τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, ὅποιας ἥτο δυνατόν, ὡς εἴπομεν, νὰ διατυπώσωσιν ἀνθρώποι ἀγράμματοι, ὅπως ἤσαν οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν,

β) Αι ἀλήθειαι αὗται τῆς Ἀγίας Γραφῆς, παρὰ τὰς ποικίλας

άντιδράσεις καὶ διώξεις, παρὰ τὴν δυσκολίαν τῆς ἐφαρμογῆς των, διότι ἐπιβάλλουσι θυσίας καὶ μόχθους εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐφαρμόζῃ αὐτὰς εἰς τὴν ζωήν του, ἐν τούτοις διεδόθησαν εἰς ὅλους τοὺς λαούς τῆς γῆς. Διεδόθησαν δὲ αὗται εἰς τὸν κόσμον οὐχὶ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς δυνάμεως οὔτε παρὰ σοφῶν καὶ ἴσχυρῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν παρ' ἀνθρώπων ἀσήμων καὶ ταπεινῶν (πρβλ. 1 Κορ. α' 27),

γ) Αἱ θεῖαι αὗται ἀλήθειαι ἡμέρωσαν ἀναμφισβητήτως τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων, προήγαγον τὸν πολιτισμὸν δπουδήποτε διεδόθησαν καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν καὶ εἰς χώρας ἀπολιτίστους καὶ γενικῶς ἔξυψωσαν τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἀκόμη καὶ μὴ χριστιανῶν διανοουμένων οὐδεμίᾳ ἀνθρωπίνη διδασκαλία ἡδυνήθη ἢ θὰ δυνηθῇ ποτὲ νὰ ὑπερβῇ κατὰ τὴν τελειότητα τὰς Χριστιανικάς ἀλήθειας. Αἱ ἀλήθειαι τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰναι δύναμις καὶ φάρος, δ ὅποιος θὰ φωτίζῃ πάντοτε τὸν δρόμον τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ πέλαγος τοῦ βίου, διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν τελειότητα καὶ εἰς τὴν εύτυχίαν καὶ ὡς ἀτομα καὶ ὡς κοινωνία. Αἱ ἀλήθειαι αὗται εἰναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν τελειοποίησιν παντός ἀνθρώπου, εἰς οἰανδήποτε ἡλικίαν ἢ φυλὴν ἢ πολιτισμὸν ἢ ἐποχὴν καὶ ἄν ἀνήκη οὕτος. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀγία Γραφὴ ἔχει μεταφρασθῆ εἰς ἄνω τῶν χιλίων γλώσσας καὶ διαλέκτους τῶν λαῶν τῆς γῆς, διανέμεται σχεδὸν δωρεάν ὑπὸ τῶν λεγομένων Βιβλικῶν ἑταῖρειῶν καὶ ἐκδίδεται εἰς ἑκατομμύρια ἀντίτυπα κατ' ἔτος, ὥστε νὰ μὴ στερῆται οὐδεὶς τῶν ὀφελειῶν ἐκ τῆς μελέτης τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ

δ) Ἡ Ἀγία Γραφή, τέλος, εἰναι θεόπνευστος, διότι πᾶσαι αἱ ἐν αὐτῇ περιεχόμεναι προφητεῖαι περὶ τοῦ Κυρίου καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας του ἔξεπληρώθησαν, τοῦτο δὲ βεβαίως δὲν θὰ ἐγίνετο, ἐὰν οἱ συγγραφεῖς των δὲν ἐφωτίζοντο ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διὰ νὰ προιδῶσι καὶ νὰ προείπωσι τὰ μέλλοντα.

Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγία Γραφὴ εἰναι θεόπνευστον βιβλίον καὶ ὅτι αἱ ἀλήθειαι της εἰναι θεῖαι καὶ αἰώνιοι, οὕτως ὥστε ἡ ἀνθρωπότης αἰώνιως θὰ μελετᾶ καὶ θὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτάς, διὰ νὰ ἀντλῇ δύναμιν καὶ θείαν ζωήν, πραγματοποιοῦσα βαθμιαίως τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦτοι μίαν κοινωνίαν ἀγίων καὶ δικαίων ἀνθρώπων.

Β') Ιερὰ Παράδοσις. Αὕτη είναι ἡ δευτέρα πηγὴ τῆς πίστεώς μας, ἵση κατὰ τὸ κύρος καὶ τὴν σπουδαιότητα πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ἡ Ιερὰ Παράδοσις συμπληρώνει καὶ διασαφηνίζει τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ περιέχει ἀληθείας, αἱ ὅποιαι δὲν περιέχονται μὲν ἡ ἀμυδρῶς μόνον ἐκφέρονται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ἀλλ’ εἰναι πάντοτε σύμφωνοι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Οὔτε ὅλοι οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος (Ἰωάν. κ' 30, κα' 25) οὔτε ὅλη ἡ διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων ἐκτίθενται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ἀλλὰ πλεῖστα μετεδίδοντο καὶ περιεσώθησαν διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Διὰ τοῦτο δὲ Ἀπ. Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς : « ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι᾽ ἐπιστολῆς ἡμῶν » (2 Θεσσ. β' 15). Κατ’ ἀρχὰς αἱ ἀλήθειαι τοῦ Χριστιανισμοῦ διεδίδοντο ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων προφορικῶς διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς κατηχήσεως, κατόπιν δέ, ἀφ’ οὗ διεδόθη ἡ νέα θρησκεία εἰς πολλὰ μέρη, ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης μεταξὺ 50 — 90 μ.Χ. Ἡ συλλογὴ δὲ τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης εἰς ἐν βιβλίον, ἦτοι ὁ σχηματισμὸς τοῦ Κανόνου (= συλλογὴ) τῆς Κ. Διαθήκης, ἔγινε πολὺ βραδύτερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνος. Καθ’ ὅλα τὰ ἔτη τὰ προηγηθέντα τῆς συγγραφῆς τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης ἡ Ἔκκλησία ἐστηρίζετο εἰς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν συγγραφὴν αὐτῶν ἡ Ἔκκλησία ἐν τῷ ἔργῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς δὲν ἐστηρίζετο μόνον εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν — τὴν γραπτὴν δηλαδὴ παράδοσιν — ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προφορικὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, διότι, ὡς εἴπομεν, αὕτη συμπληρώνει καὶ ἔρμηνει τὴν Ἀγ. Γραφήν. Διὰ τοῦτο δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγ. Γραφὴ καὶ ἡ Ιερὰ Παράδοσις είναι ίσοκυροι καὶ ἴσης σπουδαιότητος πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Τὰ δόγματα καὶ τὰ διδάγματά της, λέγει δ. Μ. Βασίλειος, παρέλαβε καὶ ἔχει ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν : « Τῶν ἐν τῇ Ἔκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων Παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα, ἀπερ ἀμφότερα τὴν αὐτὴν ίσχὺν ἔχει πρὸς εὐσέβειαν » (Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος 27,2). Ἡ Ἔκκλησία λόγου χάριν δὲν ἐστηρίχθη μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ιερὰν Πα-

ράδοσιν, ὅταν ἄλλα μὲν βιβλία εἰσήγαγεν εἰς τὸν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης, ἄλλα δὲ ἀπέρριψεν ως νόθα. Εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὁμοίως διετηρήθησαν πολλοὶ τύποι τῆς θείας λατρείας καὶ τῆς τελεσεως τῶν Ἱερῶν Μυστηρίων, οὓσιώδεις διὰ τὸ κῦρος αὐτῶν.

Ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν διαφορῶν αὐτῶν, ἡ ἡμετέρα Ὀρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἀποδέχονται τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ως πηγὴν τῆς θρησκείας μας ἵστην πρὸς τὴν Ἄγ. Γραφὴν, ἐν δῷ αἱ Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι ἀπορρίπτουσι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ἐντελῶς καὶ δέχονται τὴν Ἅγιαν Γραφὴν μόνον ως πηγὴν τῆς πίστεώς των. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διετηρήθη ἀναλλοίωτος εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ εἰς τινας Ὀμολογίας τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο παραλλήλως πρὸς τὴν Ἅγιαν Γραφὴν ως ἄμεσος πηγὴ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Κατηχήσεως χρησίμευσι καὶ τὰ γραπτὰ ἐκεῖνα μνημεῖα, εἰς τὰ δόποια κατεγράφη καὶ διετυπώθη ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας. Τοιαῦτα δὲ είναι τὰ ἀκόλουθα:

α) Τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἢ τὸ τῆς Νικαίας Κων πόλεως, τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τῆς πρώτης ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325 μ.Χ.) καὶ συμπληρωθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Κων/πόλει δευτέρας Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.) κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν Πνευματομάχων. Τὸ σύμβολον τοῦτο είναι τὸ ἐπίσημον Σύμβολον τῆς Πίστεως διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Πλὴν τούτων ὑπάρχουσι καὶ δύο ἄλλα, τὸ Ἀποστολικὸν καὶ τὸ Ἀθανασιανόν, τὰ δόποια ἐπίσης είναι σπουδαῖα, ἀλλ’ ἔνεκα τῶν γενομένων εἰς αὐτὰ προσθηκῶν ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἡμετέρα δὲν ἀποδέχεται αὐτά: Τὸ Ἀποστολικὸν Σύμβολον ἀποδίδεται κατὰ τινα ἀβάσιμον παράδοσιν εἰς τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, τὸ δὲ Ἀθανασιανόν, φέρει μὲν τὸ ὄνομα τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ἀλλ’ οὐδεὶς σήμερον δέχεται αὐτὸς ως ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου Πατρός,

β) Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἔκείνων ἐκ τῶν Τοπικῶν Συνόδων, τῶν δόποιων τὰς ἀποφάσεις ἐπεκύρωσαν μεταγενέστεραι Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ

γ) Τὰ συγγράμματα τῶν Ἱερῶν Πατέρων

τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν εἰς αὐτὰ διατυποῦται ὁμόφωνος γνώμη περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὡς δευτερεύουσαι πηγαὶ τῆς Ὁρθοδόξου Κατηχήσεως δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ αἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ κατὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς συζητήσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Δυτικῶν γενόμεναι ἐκθέσεις ἢ ὁμολογίαι πίστεως ὡς καὶ αἱ ἀποφάσεις Τοπικῶν Συνόδων. Τοιαῦται εἶναι :

α) Ἡ Ὁμολογία Πέτρου τοῦ Μογίλα, Μητροπολίτου Κιέβου, ἡ ὅποια ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπεκυρώθη ἀπὸ τοὺς τέσσαρας Πατριάρχας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (1643 μ.Χ.).

β) Τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν Κων/πόλει συνελθούσης Συνόδου κατὰ τὸ 1638, ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ 1642 καὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ τὸ 1672.

γ) Ἡ Ὁμολογία Δοσιθέου, ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων, καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἡ ὅποια ἔγραφη κατὰ τὴν διαμονήν του ἐν Ἐμστάλδῃ τῆς Γερμανίας πρὸς ἀπόκρουσιν ίδιᾳ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ

δ) Αἱ ἀπαντήσεις Ἱερεμίου τοῦ Β', Πατριάρχου Κων/πόλεως, πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, οἱ ὅποιοι ἐπεδίωκον τὴν συνεννόησιν καὶ προσέγγισιν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

7. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

’Ορθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις λέγεται ἡ συστηματικὴ ἐκθεσις τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὅποιας πᾶς Ὁρθόδοξος χριστιανὸς διείλει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὴν ζωὴν του. Αὕτη συνήθως διαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη, εἰς τὸ δογματικὸν καὶ εἰς τὸ ἡθικόν. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος ἐκτίθενται τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, ἵτοι αἱ ἀλήθειαι ἐκεῖναι, τὰς ὅποιας διαθρωπος παραδέχεται καὶ οἰκεοῦται διὰ τῆς πίστεως μόνον, διότι ὑπερβαίνουσι τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔγιναν γνωσταὶ εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἐκτίθενται αἱ ἡθικαὶ

ἀλήθειαι, αἱ περιλαμβανόμεναι ἐν τῷ Δεκαλόγῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ἔφαρμόζωνται ὑπὸ τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν βίον. Διὰ τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως τῶν ἀνωτέρω ἀληθειῶν δημιουργοῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σταθεροὶ πεποιθήσεις, αἱ ὁποῖαι κινοῦσιν αὐτὸν πρὸς Χριστιανικὴν δρᾶσιν καὶ στερεώνουσι καὶ συγκρατοῦσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν του. Αἱ θεῖαι αὗται ἀλήθειαι ἐπὶ αἰῶνας ἥδη ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κυρίου ἐφώτισαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπηλευθέρωσαν αὐτούς ἀπὸ τὴν ἄμαρτίαν, ἀπὸ τὴν πλάνην καὶ τὸ σκότος: « Γνώσε-σθε τὴν ἀλήθειαν », εἶπεν δὲ Κύριος, « καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς » (Ἰωάν. η' 32). « Οταν δὲ μαθητής συνειδητοποιήσῃ τὰς ἀληθείας ταύτας τῆς πίστεώς του, τότε θὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ δὲν θὰ ἀποχωρισθῇ ποτὲ ἀπὸ Αὐτόν, ἀλλὰ θὰ λέγῃ ὅπως οἱ Ἀπόστολοι, « Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα ; ρήματα ζωῆς αἰώνιου ἔχεις » (Ἰωάν. σ' 68), καὶ θὰ αἰσθανθῇ τὸ ἀνυπέρβλητον μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀφθαστὸν τελειότητά της. Τοιοῦτον ὑψηλὸν σκοπὸν ἔχει τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Προφανής ἐπομένως εἶναι ἡ μεγίστη χρησιμότης καὶ σπουδαιότης τοῦ μαθήματος τούτου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

8. Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ
ΕΞ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ

"Ἄρθρον α' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα,
Παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Ἡ πρώτη καὶ θεμελιώδης ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ
πίστις εἰς ἓνα Θεόν. Αὐτὴν τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα ὅλων
τῶν ἀνθρώπων, παντοδύναμον καὶ δημιουργὸν τοῦ σύμπαντος
κόσμου ἐκφράζομεν καὶ ὁμολογοῦμεν μὲ τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ
Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἡ πίστις αὕτη εἰς ἓνα Θεόν εἶναι βασικὸν
ζήτημα διὰ τὸν ἀνθρώπον, διότι συμφώνως πρὸς ταύτην τὴν πί-
στιν κανονίζει τὴν συμπεριφοράν του καὶ τὴν στάσιν του ἔναντι
τῶν προβλημάτων τοῦ βίου. Κατὰ τὸν Θεόν, τὸν ὅποιον ἔχει τὶς
καὶ λατρεύει, κανονίζει τὴν ζωὴν του. Ἀλλ' ἐν ᾧ δὲ Θεὸς εἶναι τὸ
πᾶν διὰ τὴν ζωὴν μας, ἡ γνῶσις μας περὶ αὐτοῦ εἶναι δυσκολω-
τάτη. Ἐκεῖνος εἶναι τὸ ἄπειρον καὶ παντέλειον "Ον καὶ ἡμεῖς εἴ-
μεθα πεπερασμένα καὶ ὀτελῇ ὄντα, διὰ τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἀσθενῶν
μας διανοητικῶν δυνάμεων εἶναι δυσκολώτατον νὰ φθάσωμεν εἰς
τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ¹.

Συνήθως διακρίνομεν δύο τρόπους γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ
ὅλων τῶν ἀποκεκελυμμένων διὰ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους
ἀληθειῶν. Οἱ δύο οὗτοι τρόποι εἶναι ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ψερφυ-
σικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, τὴν ὅποιαν προσπα-

1. Κατὰ τὸν Ιερὸν Δαμασκηνόν: « ἄπειρον τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ
τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκαταληψία » ("Ἐκθ. Ὁρθ. Πί-
στεως 1, 4).

θοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν διὰ τῶν λογικῶν ἀποδείξεων περὶ ὑπάρχειας Θεοῦ, περὶ τῶν ὅποιών θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, λέγεται φυσικὴ γνῶσις. Τελειοτέραν ὅμως γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἀποκτῶμεν διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς διανοίας μας ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος καὶ ταύτην ὀνομάζομεν ὑπερφυσικὴν γνῶσιν, διότι ἀποκτῶμεν ταύτην δι’ ὑπερφυσικοῦ τρόπου, ἵτοι διὰ τῆς βοηθείας τοῦ ἀγίου Πνεύματος. ‘Ο ἀνθρώπινος νοῦς ἡμπορεῖ νὸς ἔμβαθυντι μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν θείων καὶ ἀποκεκαλυμμένων ἀληθειῶν καὶ νὰ διατυπώῃ ταύτας κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἀλλὰ τὸ κύριον μέσον, μὲ τὸ ὅποιον οἰκειοποιούμεθα αὐτάς, εἶναι ἡ πίστις καὶ ὁ ἄνωθεν φωτισμὸς τῆς διανοίας μας. Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Θεὸν γνωρίζει μόνον τὸ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ τοῦτο ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς καὶ ἐφώτισεν, ἵνα γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ ὅσα δὲ Θεὸς ἔκαμεν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ: « Ἡμῖν δὲ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος Αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ....τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἴ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν » (I Κορ. β' 10 – 12).

‘Αλλὰ καὶ ὅταν φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, πάλιν ἡ γνῶσις αὕτη, ὅπως λέγει δὲ Ἀπ. Παῦλος, εἶναι ἀτελής ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς ὅποιας θὰ ἀξιωθῶμεν εἰς τὴν ἄλλην ζωήν, ὅτε θὰ βλέπωμεν τὸν Πλάστην καὶ Πατέρα μας « πρόσωπον πρὸς πρόσωπον » (I Κορ. ιγ' 12), ἐνῷ ὑπὸ τὰς παρούσας συνήθκας τῆς πεπερασμένης καὶ ἐφημέρου ὑπάρχειας μας ἐπικοινωνοῦμεν μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τίνος αἰσθητοῦ τρόπου: « διὰ πίστεως περιπτετοῦμεν, οὐ δι’ εἴδους » (2 Κορ. ε' 7).

9. ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου ἀναφέρομεν, ὅτι πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, δὲ δόποιος εἶναι παντοδύναμος καὶ δημιουργὸς τοῦ κόσμου. ‘Η ἀποδοχὴ λοιπὸν τῆς ὑπάρχειας ἐνὸς Θεοῦ στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν πίστιν ἐν τούτοις συνήθως προβαλλονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἀποδείξεις, αἱ δόποιαι μόνιν ὡς ἐνδείξεις μᾶλ-

λον περὶ τῆς ὑπάρχεως Θεοῦ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν. Διὰ τῶν ἀπόδειξεων τούτων ἐνισχύεται ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀνασκευάζονται τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα τῆς ἀθεῖας καὶ ἀπιστίας.

α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις. Είναι λογικὸν ἀξιώματα καὶ νόμος φυσικός, ὅτι πάντα τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα ὁφείλονται εἰς κάποιαν αἰτίαν καὶ ὅτι μόνον του καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν γίνεται, διότι αὐτόματος ζωὴς καὶ γένεσις δὲν ὑπάρχει. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ θαυμάσιον καὶ ἀπειρον αὐτὸ σύμπαν δὲν ἔδημιουργήθη μόνον του ἢ ἐκ τύχης, ἀλλ’ ὑπὸ ἐνὸς σοφοῦ καὶ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ. ‘Η ὑπαρξία τοῦ κόσμου προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν ὑπαρξίαν ἐνὸς Δημιουργοῦ. ‘Η θέα τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς ἀπεράντου κόσμου ἀνυψώνει τὴν ἡμᾶς πρὸς τὸν Δημιουργόν του καὶ γεννᾷ ἐντὸς ἡμῶν τὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν: « Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὀναγγέλλει τὸ στερέωμα », διακηρύπτει ὁ ψαλμῳδὸς (18,1). ‘Ομοίως καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει « τὰ δόρατα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀδίος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης » (Ρωμ. α' 20). Εἰς δὲ μέγας φιλόσοφος τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Κάντ, ἔλεγεν « ὁ ἀστερόεις οὐρανὸς ὑπεράνω ἡμῶν καὶ ὁ ἔμφυτος ἡθικὸς νόμος, ίδού δύο πράγματα, τὰ δποῖα γεμίζουσι πάντοτε τὴν ψυχήν μου ἀπὸ βαθύτατον σεβασμὸν καὶ ἐκπληξίν ». ‘Η εἰς τὴν ὑπαρξίαν τοῦ κόσμου στηριζομένη ἀπόδειξις αὕτη περὶ Θεοῦ δύνομάζεται κοσμολογικὴ ἀπόδειξις.

β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις. Οἱ ἀναλλοίωτοι νόμοι τῆς φύσεως, αἱ καλλοναί της καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα ἀρμονία καὶ τάξις καὶ σκοπιμότης προκαλοῦσι πάντοτε τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν μας. ‘Εκθαμβός ἐμπρὸς εἰς τὰ κάλλη καὶ τὰ μεγαλεῖα τῆς φύσεως ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμῳδὸς « ‘Ως ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103,24). ’Αλλ’ οἱ ἀσάλευτοι νόμοι τῆς φύσεως καὶ ἡ ἀρμονία, ἡ τάξις καὶ ἡ σκοπιμότης αὐτῆς προϋποθέτουσιν, ὅτι εἰς νοῦς πάνσοφος ἔδημιούργησε πάντα ταῦτα. Κάθε τι εἰς τὴν φύσιν ἔχει τὸν σκοπόν του, τὸν δποῖον ἡμεῖς πολλάκις δὲν γνωρίζομεν. Οὐδὲν μάταιον καὶ ἀσκοπόν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει καὶ πάντα λειτουργοῦσιν ἐν ἀρμονίᾳ καὶ τάξει. ’Αλλ’ εἴναι δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ τάξις αὕτη καὶ ἀρμονία καὶ σκοπιμότης προήλθον μόναι των καὶ ἐκ τύχης ; Εἰς ἀρχαῖος φιλόσοφος

έγει, ὅτι είναι εύκολώτερον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι, ἐὰν ρίψωμει μερικά γράμματα τῆς ἀλφαβήτου κατὰ τύχην ἐπὶ τοῦ ἔδαφους, θὰ προκύψωσι τὰ «*Χρονικὰ τοῦ Αἰνείου*», παρὰ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ θαυμάσιος αὐτὸς κόσμος ἐδημιουργήθη διὰ τῆς τυχαίας συνοχῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὥλης. Είναι κατὰ ταῦτα πολὺ ἰσχυρὰ καὶ πειστική ἡ περὶ Θεοῦ τελεολογική αὕτη ἀπόδειξις (τέλος = σκοπός), τὴν ὅποιαν ἔχάγομεν ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν τάξιν ἐν τῷ σύμπαντι.

γ) **Ηθικὴ ἀπόδειξις.** Ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει εἰς πανίσχυρος ἡθικὸς νόμος συνήθως χαρακτηριζόμενος ὡς συνείδησις, ὁ ὅποιος παρακινεῖ αὐτὸν νὰ πράττῃ πάντοτε τὸ καλὸν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν. 'Ο ἡθικὸς αὐτὸς νόμος είναι αὐστηρὸς καὶ ἰσχυρός, ὃστε διατάσσει ἡμᾶς νὰ πράττωμεν τὸ καλὸν μὲν πᾶσαν θυσίαν, μᾶς ἐλέγχει δὲ δριμέως, ἐὰν πράξωμέν τι κακόν (τύψεις τῆς συνειδήσεως). Αἱ τύψεις δὲ αὔται τῆς συνειδήσεως κάμνουσι τὸν ἀνθρωπὸν νὰ ὑποφέρῃ, ὅπως πονεῖ καὶ ὑποφέρει, ὅταν πάθῃ καμμίαν μεγάλην συμφοράν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι, ὅπως τιμωρεῖται ὁ ἀνθρωπός, ὅταν παραβαίνῃ τοὺς φυσικοὺς νόμους, τοιουτοτρόπως τιμωρεῖται καὶ ὑποφέρει ἀπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως, ὅταν περιφρονῇ τὸν ἡθικὸν νόμον καὶ παραβαίνῃ τὸ ὄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πλὴν τῆς φυσικῆς τάξεως ὑπάρχει ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἡθικὴ τάξις. 'Αλλ' ἡ ἡθικὴ τάξις καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς νοῦς ἀπαιτοῦσιν, ἵνα οἱ μὲν καλρὶ καὶ δίκαιοι ζῶσιν εὐτυχεῖς, οἱ δὲ κακοὶ ὑποφέρουσιν ἐν τῇ ζωῇ των. 'Αλλ' εἰς τὸν βίον βλέπομεν. ὅτι συμβαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἀντίθετον, ἥτοι οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἀγιοι πολλάκις ὑποφέρουσι καὶ διώκονται, οἱ δὲ ἀδικοι καὶ φαῦλοι εὐδοκιμοῦσι καὶ ἀπολαμβάνουσιν ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Τοῦτο είναι ἐντελῶς ἀδικον· διὰ τοῦτο ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἐπέλθῃ ἀνταπόδοσις καὶ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου εἰς ἀλλην τινὰ ζωήν. Δὲν πρέπει οὔτε ὁ δίκαιος νὰ μένῃ ἄνευ ἀμοιβῆς τῆς ἀρετῆς του, οὔτε ὁ ἔγκληματίας ἄνευ τιμωρίας τοῦ ἔγκλήματός του. Διὰ νὰ συμβῇ ὅμως τοῦτο, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὑπάρχει εἰς πανάγαθος, παντοδύναμος καὶ παντογνώστης Θεός, ὁ ὅποιος, γνωρίζων ἀκριβῶς ὅλα, ἀκόμη καὶ τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἀνταποδώσῃ εἰς ἔκαστον κατὰ τὰ ἔργα του. Τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὸν αὐστηρὸν καὶ ἔμφυτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡθικὸν νόμον ἀναγκαζόμεθα, ὅπως δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς δικαίου καὶ παντοδυνάμου

καὶ παντογυνώστου Θεοῦ, φρουροῦ τῆς ἡθικῆς τάξεως καὶ κριτοῦ τῶν πάντων κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ ἡθικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρχεως Θεοῦ.

δ) Ἰστορικὴ ἀπόδειξις. Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην περὶ ὑπάρχεως Θεοῦ ἀρυθμέθα ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἴστορίας. Ἡ ἴστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑπῆρχε λαός, ὃ ὅποιος δὲν εἶχε θρησκείαν καὶ δὲν ἐπίστευεν εἰς Θεὸν ἢ θεοὺς κατὰ ἓνα οἰονδήποτε τρόπον. Ἡ πίστις εἰς Θεὸν εἶναι, ὡς καὶ προηγουμένως εἴπωμεν, φαινόμενον καθολικὸν. Ἡ φορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ Ἀνω εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ ἔμφυτος ἐν αὐτῷ. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ὑπῆρχε πράγματι Θεός, διατί ἔχομεν ἐν ἡμῖν μίαν τοιαύτην ἰσχυρὰν ὁρμήν καὶ τάσιν πρὸς Αὔτόν ; Ἐὰν δὲν ὑπῆρχον πέραν τῶν ὥκεαιῶν θερμότερα μέρη, πῶς τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ θὰ ἐπέτων ἐπὶ ἡμέρας ὑπεράνω τῶν θαλασσῶν, ἔως ὅτου φθάσωσιν εἰς τὰ θερμότερα ταῦτα μέρη, πρὸς τὰ ὅποια ὅδηγει αὐτὰ τὸ ἐνστικτόν των ; Ὁπως τὰ πτηνὰ ἔξ ἐνστικτου πετῶσιν ἀπὸ τὰ ψυχρὰ μέρη εἰς τὰ θερμότερα, τοιουτοτρόπως καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ φέρονται ἐκ φύσεως πρὸς τὸν ἀόρατον Θεόν, ἀναζητοῦσαι πλησίον Αύτοῦ τὴν εύτυχίαν καὶ τὴν ἀνάπτασιν καὶ τὴν χαράν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν εἰ μὴ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχει Θεός, ὃ ὅποιος ἐλκύει τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς πρὸς ἑαυτόν. Οὕτω μόνον ἔξηγεται, διατὶ ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς εἰχον πάντοτε θρησκείαν καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις εἰς Θεὸν ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν Θεοῦ.

'Εκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων εἰς Θεὸν εἶναι καὶ λογικῶς βάσιμος καὶ δεδικαιολογημένη. Ἄλλὰ καὶ αἱ ἀποδείξεις αὗται χρειάζονται κυρίως πρὸς ἀνασκευὴν καὶ ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιθέσεων καὶ ἐπιχειρημάτων τῆς ἀπιστίας καὶ ἀθείας. Διότι ὁ χριστιανός, ὃ ὅποιος ἀγαπᾷ δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς του τὸν Θεόν καὶ ζῇ πλησίον αὐτοῦ καὶ αἰσθάνεται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου, ὁ τοιοῦτος χριστιανὸς βεβαίως δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξων, διὰ νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν Θεόν του. Ἐν τούτοις καὶ τοῦ χριστιανοῦ ἡ πίστις ἐνισχύεται καὶ αὐξάνει μὲ τὴν θέαν τοῦ ὥραίου τούτου κόσμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀρμονίας καὶ τάξεως καὶ μὲ τὴν διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς πανταχοῦ καὶ πάντοτε είχον θρησκείαν τινὰ καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν.

10. ΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἐλέχθη προηγουμένως, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν Αὔτοῦ οὐδὲ νὰ περιλάβωμεν Αὔτὸν ἐντὸς τῆς πεπερασμέντης ἡμῶν διανοίας. Διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πλήρη καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ Θεοῦ, ὥστε νὰ περιγράψωμεν ἐν ἀκριβείᾳ πῶς εἰναι δ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσίαν του καὶ ποῖαι εἰναι αἱ ιδιότητες του ('Ἐξόδ. λγ' 20 καὶ 1 Τιμ. σ' 16). 'Ο Ἀπ. Παῦλος λέγει, ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν μερικὴν μόνον γνῶσιν τοῦ Θεοῦ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, καὶ μόνον εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν θὰ εἰναι πλήρης ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις ἡμῶν: «ἐκ μέρους γάρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται... Βλέπομεν γάρ ἄρτι ὡς δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (1 Κορ. 1γ' 10,12 καὶ 1 Ἰωάν. γ' 2).

Ἡ Ἁγία Γραφὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λέγει ἀπλῶς, ὅτι εἰναι «πνεῦμα» (Ἰωάν. δ' 24), προφυλάττουσα οὕτω τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ ἀνθρωπομορφικὰς καὶ ὑλικὰς παραστάσεις τοῦ Θεοῦ, ὅπως συνέβαινεν εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας. Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας ἀποφαίνονται ὅμοιως, ὅτι δ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἰναι ἀκατάληπτος, ἀνέκφραστος, ἄπειρος, ὑπερούσιος, ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως¹.

Ἄλλ' ἐὰν δ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἰναι ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραπτος, δυνάμεθα ὅμως νὰ γνωρίσωμεν κατὰ τὴν φράσιν τῶν Πατέρων «τὰ περὶ τὸν Θεόν», δηλαδὴ ἐκείνας τὰς ιδιότητας αὐτοῦ, αἱ ὅποιαι ἐκδηλώνονται εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἴδιως πρὸς τὸν ἀνθρώπον. "Οπως ἀπὸ τὰ ἔργα του γνωρίζομεν τὰ προσόντα ἐνὸς τεχνίτου, τοιουτοτρόπως ἐκ τῶν δημιουργημάτων Αὔτοῦ καὶ ἐκ τῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δωρεῶν σχηματίζωμεν ίδεαν περὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Δημιουργοῦ. Αἱ ιδιότητες αὗται διακρίνονται εἰς φυσικάς, λογικάς καὶ ἡθικάς.

1. Τὴν ιδίαν δυσκολίαν περὶ τὴν κατανόησιν καὶ περιγραφὴν τοῦ Θεοῦ ἐκφράζει καὶ ὁ Πλάτων λέγων «Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός εύρεν τε ἔργον καὶ εύρόντα εἰς πάντας ὀδύνατον λέγειν» (Τιμ. 28 c).

11. ΦΥΣΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Αἱ φυσικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ εἰναι ἡ πανταχοῦ παρουσία του, ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ αἰωνιότης του.

α) Πανταχοῦ παρουσία. Τὰ φυσικὰ ὅντα ὑπόκεινται πάντοτε εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος καὶ εἰς τοὺς περιορισμοὺς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. 'Ο Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμούς τούτους, ἀλλ' εἰναι ἀπόλυτον ὃν καὶ ὡς τοιοῦτος εἰναι πανταχοῦ παρών, παντοδύναμος καὶ αἰώνιος.

"Οταν λέγωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἰναι πανταχοῦ παρών, ἐννοοῦμεν ὅτι οὐτος ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὅντα, πλὴν ὅμως δὲν περικλείεται καὶ δὲν περιορίζεται εἰς αὐτά, ἀλλ' ὑπάρχει πανταχοῦ. Εἰναι δὲ πανταχοῦ παρών ὁ Θεός, διότι εἰναι ἄյλον ὃν, πνεῦμα ἀπόλυτον, καὶ ὡς πνεῦμα δὲν κατέχει ὡρισμένον χῶρον, ὅπως τὰ ἄλλα ὅντα, ὅλα πληροῖ τὸ σύμπαν μὲ τὴν παρουσίαν του. 'Η 'Αγία Γραφὴ καὶ ἡ 'Ιερὰ Παράδοσις διακηρύττουσι τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. 'Ιδιως ἡ ἀλήθεια αὕτη περὶ τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται εἰς τὸν 138ον Ψαλμὸν διὰ τῶν στίχων « 'Εάν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἔκει εἰ· ἐάν καταβῶ εἰς τὸν "Ἄδην, πάρει· ἐάν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὅρθιον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γάρ ἔκει ἡ χείρ σου δόηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιά σου ».

β) Παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ θαυμασίου κόσμου καὶ μὲ τὰς ἀπείρους ἐνεργείας Αὐτοῦ, διὰ τῶν ὅποιων κατευθύνει τὴν ἀνθρωπίνην ιστορίαν καὶ τὴν ζωὴν ἑκάστου ἔξ ήμῶν. 'Ἐν δῷ οἱ ἀνθρωποι καὶ πάντα τὰ ὅντα ἔχουσι περιωρισμένην δύναμιν ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῶν καὶ οὐδέποτε δύνανται νὰ πράξωσι πᾶν ὅ,τι θελήσωσιν ἡ διανοηθῶσιν, ὁ Θεὸς δύναται τὰ πάντα καὶ οὐδέν ὅριον ὑπάρχει εἰς τὴν δύναμίν του. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐν τῇ 'Αγ. Γραφῇ χαρακτηρίζεται ὁ Θεός παντοκράτωρ, φοβερός, ισχυρός, μόνος δυνάστης καὶ κύριος καὶ δεσπότης τῶν πάντων : « Οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν », λέγει ὁ Ἰωβ, ἔξυμων τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ· δμοίως καὶ ἐν Λουκ. α' 37 λέγεται παρὰ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὴν Θεοτόκον : « οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ρῆμα ».

γ) Αἰωνιότης. 'Ἐνῷ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος, μόνον ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμούς

τοῦ χρόνου, ἀλλ’ εἶναι αἰώνιος καὶ ἀναλλοίωτος, ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος, μὴ ἔχων οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος. ‘Ο Θεός, κατὰ τὴν ‘Αγίαν Γραφήν, εἶναι « ὁ ὀν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος » (’Αποκ. α’ 4) καὶ παρ’ αὐτῷ « οὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἡ τροπῆς ἀποσκίασμα » (’Ιακ. α’ 17). ’Επίστης ὁ φαλμῷδός ἀναφωνεῖ « πρὸ τοῦ ὅρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἔως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ » (89,2). Καὶ ἡ μακροτάτη χρονικὴ περίοδος εἶναι διὰ τὸν Θεόν μία ἀσήμαντος στιγμὴ ἡ, ὅπως λέγει πάλιν ὁ φαλμῷδός, « χίλια ἔτη ἐν ὁφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἡ χθές, ἥτις διῆλθεν » (89,4, πρβλ. καὶ 2 Πέτρ. γ’ 8).

12. ΛΟΓΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

‘Ο Θεός δὲν εἶναι μόνον ἀπόλυτος, αἰώνιος, παντοδύναμος καὶ πανταχοῦ παρών, ἀλλ’ εἶναι καὶ προσωπικὸν “Ον καὶ ὡς τοιοῦτον ἔχει συνείδησιν, βούλησιν, νοῦν καὶ ἐλευθερίαν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν νοῦν ὁ Θεός ἀποκαλύπτεται ἐκ τῶν ἔργων του ὡς παντογνώστης καὶ πάνσοφος, ὡς πρὸς δὲ τὴν θέλησίν του, ὅτι εἶναι ἄγιος, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης.

α) Παγγωσία. Περὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν, ὅτι εἶναι παντογνώστης, διότι γνωρίζει τὰ πάντα τελείως, ἥτοι καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς σχέσεις καὶ κατὰ τὰς ιδιότητάς των, ἔτι δὲ καὶ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ μέλλοντα ὡς καὶ τοὺς κρυφίους λογισμούς καὶ τὰς κρυφίας πράξεις τῶν ἀνθρώπων: « Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμούς μου ἀπὸ μακρόθεν... ἵδιον, Κύριε, σὺ ἔγνως τὰ πάντα, τὸ ἔσχατα καὶ τὰ ὄρχαῖα », ἀναφωνεῖ ὁ Δαβίδ (Ψαλμ. 138, 2. 4).

Πολλοὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι, ἐφ’ ὅσον ὁ Θεός προγινώσκει ὅλα τὰ μέλλοντα γεγονότα, ταῦτα θὰ συμβαίνωσι πάντοτε, ὅπως ὁ Θεός προεῖδε καὶ προώρισε ταῦτα συνεπῶς ὁ ἀνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τι, ἀλλὰ θὰ ἐνεργῇ πάντοτε καὶ θὰ πράττῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένα καὶ προεγνωσμένα. ‘Η ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὅμως πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. ‘Ο Θεός ἀπλῶς προγινώσκει τὴν χρῆσιν, ἦν θὰ κάμη ὁ ἀνθρωπος τῆς ἐλευθερίας του, καὶ ὅπως ἡ πρόγνωσις τῆς ἔξελιξεως τῆς ἀσθενείας παρά τινος Ιατροῦ δὲν εἶναι ἡ αἵτια τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὕτω καὶ ἡ πρόγνωσις τῶν μελλόντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἡ αἵτια αὐτῶν.

β) Πανσοφία. 'Η ἐν τῷ σύμπαντι ἀρμονίᾳ, τάξις καὶ σκοπιμότης, ἡ σταθερότης τῶν φυσικῶν νόμων, ἡ διακυβέρνησις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου καὶ ἡ Πρόνοιά του περὶ πάντων, ὅλα ταῦτα μαρτυροῦσι τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ. "Ολα ἐν τῷ κόσμῳ, μικρὰ καὶ μεγάλα, διαλαλοῦσι τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Τὰ πάντα ἔχουσι δημιουργηθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν σοφίᾳ. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι καθ' ἑκάστην ἀνακαλύπτουσι νέας μυστικὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, καὶ ὅσον βαθύτερον προχωρεῖ ὁ ἀνθρώπος εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τῶν δυνάμεων της, τόσον περισσότερον θαυμάζει καὶ ἀναγνωρίζει τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ. Δικαίως ὁ Ψαλμῳδὸς ἀναφωνεῖ « ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103, 24). 'Ο ποιητής Σίλλερ ἔλεγε « τὸ σύμπαν εἶναι ἡ σκέψις τοῦ Θεοῦ », καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καθ' ἑκάστην ἐργάζονται εἰς τὸ νὰ ἀνεύρωσι τὴν σκέψιν τοῦ Θεοῦ εἰς ἕκαστον ὃν καὶ φαινόμενον. "Ολα ἔχουσι δημιουργηθῆ κατὰ τάξιν καὶ δι' ὥρισμένους σκοπούς καὶ εἰναι πεπροικισμένα μὲ τὰ μέσα καὶ τὰ ὄργανα, δι' ὧν πραγματοποιοῦσι τοὺς σκοπούς τούτους. 'Ἐπίστης ὑπάρχει στενὴ συνάφεια καὶ ἀλληλεξάρτησις μεταξὺ τῶν ὅντων καὶ φαινομένων καὶ ὅλα ἀποτελοῦσι μίαν ἄλυσιν ποικίλων μέσων καὶ σκοπῶν, ὑπηρετοῦντα ἄλλως ὀντώτερους σκοπούς, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνεξερεύνητα σχέδια καὶ τὰς προαιωνίους βουλὰς τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἀξίζει νὰ ἀναφωνῇ τις ἔκθαμbos πρὸ τῆς σοφίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ « Ὡ ! βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὄδοι αὐτοῦ ! Τίς γάρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; » (Ρωμ. 1α' 33, 34).

13. ΗΘΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

'Ηθικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ λέγονται ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ποιότητα τῆς βουλήσεώς του. Αὗται εἰναι :

α) 'Η ἀγιότης. 'Ο Θεός εἰναι ἀπολύτως ἄγιος, μὴ ἔχων οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, καὶ ἀπολύτως ἄγαθός, οὕτως ὡστε ἡ θέλησίς του ταυτίζεται πρὸς αὐτὴν τὴν ἀγαθότητα. 'Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ πολλάκις ὁ Θεός χαρακτηρίζεται ὡς « ὁ ἄγιος ». 'Ο προφήτης 'Ησαίας εἰς ἐν ὄραμά του εἶδε τοὺς ἀγγέλους πέριξ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ὑμνοῦντας Αὐτὸν οὕτως « ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σα-

βαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ» (‘Ησ. 5’ 3). Όιδιος ό Θεός λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι είναι ἄγιος αὐτός, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀνθρωποι, τὰ πλάσματά του, δοφείλουσι νὰ είναι ἄγιοι, «ἄγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἄγιος εἰμι» (Λευϊτ. ιθ’ 2, 1 Πέτρ. α’ 16). Ό Θεός δὲ δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, διότι ἡ κακία καὶ τὰ πάθη είναι σημείον ἀτελείας καὶ ἀδυναμίας, ἐνῷ ὁ Θεός, ὡς εἴπομεν, είναι τέλειον καὶ παντοδύναμον “Ον.

β) Ἡ δικαιοσύνη. Μετὰ τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ συνδέεται στενῶς ἡ δικαιοσύνη Αὐτοῦ. Ἐπειδὴ είναι ἄγιος ὁ Θεός, ἐπιθυμεῖ, ἵνα βασιλεύῃ ἡ θίκη τάξις ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἑαυτοῦ πλασμάτων. Διὰ τοῦτο ὁ Θεός ἀμείβει μὲν τοὺς τηροῦντας τοὺς ήθικούς νόμους του, τιμωρεῖ δὲ τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς, ἀποδίδων ἐν δικαιοσύνῃ ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Συνηθέστατα ὁ Θεός χαρακτηρίζεται ἐν τῇ ‘Ἄγιᾳ Γραφῇ ὡς δίκαιος καὶ ἀδέκαστος κριτής: «Λοιπόν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος», λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, «ὅν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής» (2 Τιμ. δ’ 8). Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου λέγεται περὶ τοῦ Θεοῦ «Ναί, Κύριε, ὁ Θεός ὁ παντοκράτωρ, ἀληθινοὶ καὶ δίκαιοι αἱ κρίσεις σου» (ις’ 7, ιθ’ 2). Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται βεβαίως καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ κατὰ ποικίλους τρόπους διὰ τῆς τιμωρίας τῶν φαύλων καὶ προστασίας τῶν ἐναρέτων, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θά ἀποδῷ οὐδὲν οὐδὲν τὸ δίκαιον εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του. Διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα ἐκείνη, καθ’ ἣν θὰ κριθῇ διὰ παντὸς ἡ αἰωνία τύχη μας, λέγεται «ἡμέρα δργῆς καὶ ἀποκαλύψεως διακαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. β’ 5).

γ) Ἡ ἀγάπη. Ὁ Χριστιανισμὸς θεωρεῖται θρησκεία τῆς ἀγάπης, οὐ μόνον διότι πρωτίστως αὐτὴν τὴν ἀρετὴν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς του, ἀλλὰ καὶ διότι διδάσκει, ὅτι ἡ σπουδαιοτέρα ἰδιότης τοῦ Θεοῦ είναι ἡ ἀγάπη: «Ο μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεός ἀγάπη ἔστιν» (1 Ἰωάν. δ’ 8). Ἡ ἀγάπη αὕτη τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται εἰς τὰς πρὸς τὰ ἔκτὸς αὐτοῦ σχέσεις καὶ ἐνεργείας του. Ἐξ ἀγάπης ἐδημιούργησεν ὁ Θεός τὰ πάντα σοφῶς, διότι ἡθέλησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς ἄλλα ὄντα ἀπὸ τὰ ἀγαθά, τὰ ὄποια Αὐτὸς ἔχει, προικίσας ταῦτα δι’ ὄλων τῶν ἰδιοτήτων καὶ δργάνων, διὰ τῶν δποίων θὰ δύνανται νὰ είναι εύτυχη. Ἰδίως ὅμως

ἡ ἀποιλύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἄπειρον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, μολονότι ἥσαν οὗτοι ἀμαρτωλοὶ καὶ ἀσεβεῖς. Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἀμαρτωλὸν ἀνθρωπὸν παρέδωκε τὸν Υἱόν του τὸν μονογενῆ, ἵνα σταυρωθῇ ὑπέρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν: «Οὕτω γάρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ’ ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον» (Ἰωάν. γ' 16, Ρωμ. ε' 8). Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς συγχωρεῖ τὸν μετανοοῦντα ἀμαρτωλὸν καὶ δέχεται αὐτὸν μετὰ χαρᾶς, ὅπως ὁ φιλόστοργος πατήρ ἐδέχθη τὸν ἄσωτον υἱόν, κατὰ τὴν γνωστὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου (Λουκ. ιε' 11). Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν πρόνοιαν Αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων μέχρι σημείου, ὥστε, ὅπως λέγει ὁ Κύριος, χωρὶς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ πάθῃ τι οὔτε ἐν στρουθίον: «καὶ ἐν ἔξ αὐτῶν (τῶν στρουθίων) οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν» (Ματθ. ι' 29).

14. Ο ΤΡΙΑΔΙΚΟΣ ΘΕΟΣ

“Ἐν ἀπὸ τὰ βασικὰ Χριστιανικὰ δόγματα εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μὲν εἰς κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τριαδικὸς κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἥτοι τρισυπόστατος. Ἐξ ὅλων τῶν θρησκειῶν μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει τὸ δόγμα τοῦτο περὶ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν εἰς, ὀλλὰ τρία πρόσωπα συγχρόνως, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἀγιον Πνεῦμα. Τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἀκατάληπτον διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, διδάσκεται δῆμως τοῦτο σαφῶς εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην δὲν γίνεται σαφῶς λόγος περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀλλὰ συγκεκαλυμμένως. Τοιουτοτρόπως κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεὸς εἴπε τὰ ἔκῆς: «Ποιήσωμεν ἀνθρωπὸν κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ’ δμοίωσιν» (Γεν. α', 26). Ἡ φράσις αὕτη, εἰς τὴν δόποιαν ὁ Θεὸς δημιλεῖ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμόν, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀλλαι παρόμοιαι φράσεις, τὰς δόποιας εύρισκομεν εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὑποδηλοῦν κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας τὸν Τριαδικὸν Θεόν.

Ἐπίστης ἐθεωρήθη μαρτυρία περὶ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ ὁ τρισάγιος ὕμνος, τὸν δόποιον ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν καὶ ἡ ἐμφάνισις εἰς τὰς Παροιμίας τῆς σοφίας ὡς προσώπου,

τὸ δόποιον εύρισκεται ἐξ ἀρχῆς πλησίον τοῦ Θεοῦ, λαμβάνει δὲ μέρος καὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς Δημιουργίας.

Εἰς τὸ νόμημα τῶν φράσεων τούτων δὲν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἰσ-χωρήσωμεν ἄνευ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ δόποια ὅμιλει σαφῶς περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος. Οὕτως, ὅταν δὲ Κύριος ἀπέστειλε τούς μαθητάς του εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη, εἶπε «πορευ-θέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ., κη' 19). Ἐπίσης, ὅταν δὲ Κύριος ἐβαπτίζετο, ἐπεφάνη ἡ Ἀγία Τριάς δὲν Υἱὸς βαπτίζόμενος, τὸ Πνεῦμα τὸ "Ἄγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς καὶ δὲ Πατήρ λέγων «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ηύ-δόκησα» (Ματθ. γ' 17). Ἐν 1 Ἰωάν. ε' 7 ὡσαύτως λέγεται : «τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, δὲ Πατήρ, δὲ Λόγος καὶ τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσιν».

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὄρθοδόξου Ἑκκλησίας, διατυπω-θεῖσαν δι' ἀποφάσεων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδος δὲν ἀποτελοῦσιν ὅψεις μιᾶς θεότητος, ὅπως ἔδιδα-σκον οἱ αἱρετικοὶ Σαβελλιανοὶ – δηλαδὴ δὲ εἰς καὶ αὐτὸς Θεὸς παρου-σιάζεται ἐν τῷ κόσμῳ ἄλλοτε ὡς Πατήρ, ἄλλοτε ὡς Υἱός καὶ ἄλλοτε ὡς "Ἄγιον Πνεῦμα – ἀλλ' εἰναι τρία πρόσωπα ἀσυγχύτως καὶ ἀχω-ρίστως ἡνωμένα κατὰ ἀκατάληπτον τρόπον οὔτως, ὥστε οὕτε τρεῖς Θεοὶ εἰναι, ἀλλ' οὕτε συγχέονται εἰς ἐν πρόσωπον. Καὶ ἐν ᾧ εἰναι καὶ τὰ τρία πρόσωπα ὁμοούσια καὶ ἔχουσι τὰς αὐτὰς ιδιότητας, δια-κρίνονται ἀλλήλων κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲ μὲν Πατήρ εἰναι ἀγέννητος, δὲ Υἱὸς ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ "Ά-γιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸς τὰ ἑκτὸς συμμετέχουσι μὲν καὶ τὰ τρία πρόσωπα, διότι πᾶσα τοι-αύτη ἐνέργεια εἰναι ἑκδήλωσις τῆς μιᾶς θεότητος, ἀλλ' ἔκαστον πρό-σωπον κατὰ τὴν ιδίαν τάξιν ἦ, ὅπως λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, «ὁ Πα-τήρ δι' Υἱοῦ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ποιεῖ τὰ πάντα » (Ἐπιστ. πρὸς Σερραπ. Α' 28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ

15. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

‘Η Χριστιανική θρησκεία διδάσκει σαφῶς, ὅτι δημιουργὸς τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου σύμπαντος εἰναι ὁ Θεός. ‘Η Ἀγία Γραφὴ ἀρχίζει διὰ τῶν λέξεων « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν » (Γεν. α' 1). Ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλα μέρη τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Θεός ἐδημιούργησε τὰ πάντα : « πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τίνος, δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός », λέγεται ἐν τῇ πρὸς Ἐβραίους ἐπιστολῇ (γ' 4, πρβλ. καὶ 2 Μακ. ζ' 28, Σοφ. Σολ. ια' 18, Πράξ. ιζ' 24, 1 Κορ. η' 6). Ἐντεῦθεν πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεώς μας εἰναι ἡ ὁμολογία, ὅτι ὁ Θεός εἰναι ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

‘Ο θεόπνευστος Μωϋσῆς παραθέτει εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Πεντατεύχου του μίαν ἀπλῆν ἄμα καὶ μεγαλοπρεπῆ διήγησιν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὁ Θεός ἐδημιούργησε τὰ πάντα οὐχὶ ἐκ προϋπαρχούσης τινὸς ἀμόρφους ὕλης, ἀλλ’ ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ διὰ μόνου τοῦ λόγου Αὔτοῦ, διὰ τοῦ δημιουργικοῦ ἔκεινου προστάγματος : « γενηθήτω ». Εἰς τὴν δημιουργίαν δὲ τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην, προέβη ὁ Θεός κλιμακηδόν, ἀρχίσας ἀπὸ τὰ ἀτελέστερα καὶ ἀπλούστερα καὶ ἔπειτα προχωρήσας πρὸς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα, τελευταῖον πλάσσας τὸ τελειότερον ὅλων τῶν πλασμάτων, τὸν ἄνθρωπον.

‘Ο κόσμος οὗτος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα ὅντα, διακρίνεται εἰς πνευματικὸν καὶ εἰς ύλικὸν κόσμον. ‘Ο ύλικὸς κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὅντα, τὰ ὅποια ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις

μας καὶ ὑπόκεινται εἰς ἀναλλοιώτους καὶ μηχανικούς νόμους, τοὺς καλουμένους φυσικούς νόμους. Τὸν φυσικὸν τοῦτον κόσμον ἐρευνῶσι διαρκῶς οἱ ἐπιστήμονες, εἰσχωροῦντες ὅλοντεν βαθύτερον εἰς τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως καὶ ἀνακαλύπτοντες διαρκῶς νέας δυνάμεις αὐτῆς, τὰς ὅποιας θέτουσιν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, μολονότι πολλὰς τρομακτικὰς δυνάμεις αὔτῆς χρησιμοποιοῦσι δυστυχῶς οἱ ἀνθρωποι πρὸς ἀλληλοκαταστροφὴν (ἀτομικὴν ἐνέργειαν, ὑδρογονοβόμβαν καὶ ἔξης). Διὰ τῶν ἔξαιρέτων ἐπιτυχιῶν του εἰς τὰς ἐρεύνας ταύτας ὁ ἀνθρωπος ἔξωραίζει τὴν ζωήν, ἀποκτᾷ διαφόρους ἀνέσεις καὶ εὔκολίας καὶ καθίσταται διαρκῶς κυρίαρχος τῆς φύσεως, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους « Αὔξανεσθε καὶ πληθύνεστε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28).

‘Η διδασκαλία τῆς θρησκείας μας, ὅτι ὁ θαυμασίος οὗτος κόσμος ἔδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. ’Ολίγοι εἰναι ἑκεῖνοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι, ὑλισταὶ σύντεις, ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πινευματικοῦ κόσμου καὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὅλα προέρχονται ἐκ τῆς ὑλῆς καὶ εἰναι δυνάμεις καὶ ἐκδηλώσεις αὐτῆς. Τὰς θεωρίας ταύτας τῶν ὑλιστῶν οὐδεὶς σοβαρος ἐπιστήμων δέχεται σήμερον, διότι δι’ αὐτῶν δὲν εἰναι δυνατὸν νὰ ἔχηγηθῶσιν ἡ σκέψις, ἡ θέλησις, ἡ ἡθικότης καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. ‘Η ύλη οὕτε σκέπτεται οὕτε θέλει οὕτε ἐλευθέρα εἰναι, ἀλλ’ ὑπόκειται εἰς ἀπαρσβάτους καὶ αἰωνίους νόμους.

Μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης οὐδεμία ἀσυμφωνία καὶ σύγκρουσις ὑπάρχει, διότι ἀμφότεραι ἐρευνῶσι καὶ ὑποστηρίζουσι τὴν ἀλήθειαν. ‘Ο Χριστιανισμὸς εἰναι θρησκεία τῆς ἀληθείας, τοῦ φωτός, τῆς προόδου, σκορπίσσας τὰ σκότῳ καὶ τὰς πλάνας καὶ διαδώσας τὸν πολιτισμὸν ὄπουδήποτε ἔξηπλώθη οὗτος. Δὲν εἰναι δὲ δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἀσυμφωνία καὶ σύγκρουσις μεταξὺ αὐτῶν, διότι ἡ περιοχὴ ἑκάστης αὐτῶν εἰναι διάφορος. ‘Η μὲν ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μόνον μὲ ὅσα ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας καὶ μὲ ὅσα ἔξ εμπειρίας καὶ διὰ τῶν παρατηρήσεων εἰναι γνωστά. ’Αντιθέτως ἡ θρησκεία ἀσχολεῖται μὲ τὰ ὑπὲρ τὴν αἰσθησιν ἥ μὲ τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον.

‘Η θρησκεία δὲν ἀσχολεῖται λόγου χάριν μὲ τὰ προβλήματα τῆς

γεωλογίας, τῆς ἀστρονομίας, τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῶν μαθηματικῶν, ἀλλ’ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἄλλήλους. Οὔτε ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰ ἔδαφη τῆς θρησκείας οὕτε ἡ θρησκεία εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης. Οἱ ἀληθεῖς δὲ ἐπιστήμονες γνωρίζουσι τοῦτο καὶ μετ’ εὐλαβείας καὶ ταπεινοφροσύνης κλίνουσι γόνυ καὶ οὔτοι πρὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ὅπως καὶ οἱ κοινοὶ καὶ ἀγράμματοι θνητοί. Οἱ τοιοῦτοι διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν εὔσεβιάν των καὶ τὴν βαθεῖαν θρησκευτικότητα. “Οταν δὲ μέγας εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος Παστέρ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ἐνὸς γαλλικοῦ ἐργαστηρίου ζωϊκῆς Βιολογίας «ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει οὔτε θρησκείαν οὔτε πατρίδα», ἀπήντησεν, ὅτι «τοῦτο εἶναι ὅρθὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ’ οἱ ἐπιστήμονες ἔχουσι καὶ θρησκείαν καὶ πατρίδα».

16. Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

‘Ο Θεός, δημιουργήσας τὸ σύμπαν, δὲν ἔγκατέλειψεν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην του, ἀλλὰ προνοεῖ διαφράξ περὶ πάντων καὶ κυβερνᾷ τὰ πάντα, οὕτως ὥστε ἕκαστον ὃν νὰ ὑπηρετῇ τοὺς θείους σκοπούς, διὰ τοὺς δόποιους ἐδημιουργήθη. Μία τάξις φιλοσόφων, οἱ Δεῖσταί, ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὁ Θεός, ἀφ’ οὗ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, δὲν ἐπεμβαίνει πλέον εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ μακρόθεν παρακολουθεῖ ἀπλῶς πῶς λειτουργεῖ καὶ ἔξελίσσεται κατὰ τοὺς ἀσαλεύτους φυσικούς νόμους, τοὺς δόποιους Αὐτὸς ἔθεσεν ἐν τῷ κόσμῳ. Κατὰ τοὺς Δεῖστάς, ὅπως ὁ ὡρολογοποιός, ἄμα ρυθμίσῃ τὸ ὥρολόγιον, δὲν ἐπεμβαίνει, ἀλλ’ ἐργάζεται τοῦτο μόνον του πλέον, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Δημιουργός, ἀφ’ οὗ ἔθεσε τὸν κόσμον εἰς κίνησιν μὲ τοὺς φυσικούς νόμους, δὲν ἀναμιγνύεται πλέον εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ. ‘Ο κόσμος ὅμως δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ εἶναι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ διακυβέρνησιν τοῦ Θεοῦ. ‘Η ἐπίβλεψις αὕτη καὶ φροντὶς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ κόσμου, ὅπως ἕκαστον ὃν ζήσῃ καὶ ἀναπτυχθῇ κατὰ τοὺς τεθέντας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα μερικούς καὶ γενικούς σκοπούς τῆς ὑπάρχειώς των, καλεῖται θεία Πρόνοια. ‘Η θεία αὕτη Πρόνοια ἐκδηλοῦται εἴτε ὡς φροντὶς πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων, εἴτε ὡς πρόνοια πρὸς καθοδήγησιν καὶ βοήθειαν αὐτῶν, ιδίως τῶν ἀνθρώπων, ἵνα πραγματοποιήσωσι τοὺς θείους σκοπούς, διὰ τοὺς δόποιους πρωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

α) Ἡ Συντήρησις τοῦ κόσμου.

Ἐφ' ὅσον ὁ κόσμος δὲν ἔδημιουργήθη ἐξ ἑαυτοῦ, ἔχει ἀνάγκην πάντοτε τῆς συντηρητικῆς Προνοίας τοῦ Δημιουργοῦ, ἐκ τοῦ ὅποιου ἔχει τὴν ζωὴν καὶ ἔξαρτᾶται. Ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου εἶναι συνέχεια τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διότι τοιουτοτρόπως προφυλάσσονται καὶ διατηροῦνται τὰ ὄντα εἰς τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι ἀκόμη ἀναγκαία διά τινα οἰονδήποτε σκοπόν. Τὴν τοιαύτην συντηρητικήν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ ἔχουμενί ὁ Δαυίδ εἰς τὸν 103 Ψαλμὸν καὶ μάλιστα διὰ τῶν στίχων « ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος, ἀποστρέψαντος δέ σου τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν ». Ἐν δὲ τῇ Σοφίᾳ Σολομῶντος ἀναγινώσκομεν « Ἀγαπᾶς γάρ τὰ ὄντα πάντα καὶ οὐδὲν βδελύσσει, ὡν ἐποίησας· οὐδὲ γάρ ἀν μισῶν τι κατεσκένασας. Πῶς δὲ ἔμεινεν ἀν τι, εἰ μὴ σὺ ἡθέλησας ; ἢ τὸ μὴ κληθὲν ὑπὸ σοῦ διετηρήθη ; » (ια' 25). Ὁ Ἄπ. Παῦλος ἐν τῇ ὄμιλίᾳ του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους λέγει, ὅτι τὰ πάντα συντηροῦνται ἐν τῇ ζωῇ διὰ τῆς θείας δυνάμεως : « ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν » (Πράξ. ιζ' 28, Κολ. α' 17, Ἐβρ. α' 3, ιδίως Ματθ. σ' 26). Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας ἔχουμονσι διαρκῶς τὴν ἀδιάλειπτον Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων. Ὁ Μέγας Βασίλειος π.χ. λέγει « Οὐδὲν ἀπρονότον, οὐδὲ ἡμελημένον παρὰ τῷ Θεῷ· πάντα σκοπεύει ὁ ἀκοίμητος ὄφθαλμός, πᾶσι πάρεστι, σκορπίζων ἔκάστῳ τὴν σωτηρίαν. Πολλάκις οὖν καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ἡ σοφία αὐτοῦ καὶ ἡ πρόνοια διαφαίνεται » (Mign. 32, 1372, πρβλ. καὶ ἱεροῦ Χρυσοστόμ. Mign. 52, 492 - 498).

β) Ἡ Κυβέρνησις τοῦ κόσμου.

Οὐδὲς δὲν προνοεῖ μόνον διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ κυβερνᾷ καὶ κατευθύνει αὐτὸν πρὸς τὸν ὑψιστὸν σκοπόν, δι' ὃν ἔδημιουργήθη, καὶ ὁ ὅποιος, κατὰ τὴν Χριστιανικήν θρησκείαν, εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντων καὶ ἡ δόξα Αὐτοῦ (1 Κορ. γ' 22, ιε' 28). Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς ζῶν καὶ πανάγαθος, φροντίζων διὰ τὸ καλὸν τῶν πλασμάτων του, κυβερνῶν καὶ κατευθύνων τὰ πάντα σοφῶς. Ἀνευ τοῦ θελήματος τοῦ πανσόφου Δημιουργοῦ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ γίνεται. Κατὰ τὸν ὡραίους λόγους τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου « τὰ τοίνυν ἔργα φύσει τοιαῦτα, ως ἀπο-

λάμπειν, ώς ἀποστίλθειν, ώς ἀνακηρύγτειν τοῦ πεποιηκότος τὴν ὁσιότητα » (Ming, 55, 471).

”Ανευ δὲ τῆς πίστεως εἰς θείαν Πρόνοιαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ θρησκευτική ζωὴ. Πρὸς τίνα σκοπὸν νὰ προσεύχηται τις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς Αὐτὸν εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου του, ἐὰν δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ δὲν προνοῇ καὶ φροντίζῃ δι’ αὐτόν ; Εὰν δὲν ὑπῆρχε θεία Πρόνοια, καὶ αὐτὴ ἡ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σωτηρία τοῦ κόσμου θὰ ἦτο ἀπραγματοποίητος, διότι αὕτη προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἄπειρον ἀγάπην καὶ εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀμαρτωλὴν ἀνθρωπότητα.

Η θεία Πρόνοια, ἐνεργοῦσα πανσόφως ἐν τῇ ζωῇ τοῦ κόσμου, λαμβάνει ὑπ’ ὅψιν τοὺς ὑπὸ τοῦ ιδίου Θεοῦ τεθέντας νόμους ώς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Πλὴν ὅμως εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις καὶ δι’ εἰδικοὺς καὶ ἀνωτέρους σκοπούς ἀνακόπτει ὁ Θεὸς προσωρινῶς τὴν λειτουργίαν τῶν φυσικῶν νόμων, ὅπότε κάμνει διάφορα θαύματα. Λέγονται δὲ θαύματα, ὅσα γεγονότα ὑπερβαίνουσι τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν καὶ γίνονται ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας φυσικοὺς νόμους διὰ τῆς θείας μόνον παντοδυναμίας. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ Θεὸς ἐνισχύῃ διὰ τῆς θείας χάριτός του τὸν ἀνθρωπὸν καὶ παρακινῇ αὐτόν, ἵνα πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπεμβάσεώς του εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν του, διότι ὁ Θεὸς οὐδένα βιάζει ἡ ἀναγκάζει, ἀλλ’ ἀπλῶς βοηθεῖ καὶ συνεργάζεται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸ καλὸν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Εἳναν δὲ ὁ ἀνθρωπὸς παρὰ τὴν θείαν ἐνίσχυσιν ἐκλέξῃ τὸ κακόν, πάλιν δὲ γαθός Θεὸς φροντίζει νὰ κατευθύνῃ τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε διὰ τῶν κακῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου οὐδέποτε ματαιώνονται αἱ θεῖαι βουλαὶ καὶ οἱ σκοποὶ τῆς δημιουργίας.

”Υπάρχουσι πολλοὶ ἀνθρωποί, οἱ ὅποιοι, βλέποντες τὰς ἀδικίας καὶ τὰς ἀθλιότητας τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ώς καὶ τὰς καταστροφὰς ἐκ διαφόρων φυσικῶν φαινομένων, ὀρνοῦνται τὴν ὑπαρξίν θείας Προνοίας περὶ τοῦ κόσμου καὶ ιδίως περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Εἴναι δὲ οὐδέποτε ματαιώνονται αἱ θεῖαι βουλαὶ καὶ οἱ σκοποὶ τῆς δημιουργίας ἐν τῇ ζωῇ ; Διατὶ πολλάκις ἀμοίβονται ἐν αὐτῇ

καὶ εὐημεροῦσιν οἱ φαῦλοι καὶ οἱ ἀναιδεῖς, ὑποφέρουσι δὲ καὶ διώκονται οἱ δίκαιοι; Διατὶ νὰ ὑπάρχῃ τὸ λεγόμενον φυσικὸν κακόν, ἢτοι αἱ ἀσθενεῖαι, τὸ γῆρας, ὁ θάνατος, οἱ σεισμοί, τὰ νοσογόνα μικρόβια, τὰ δηλητήρια καὶ τὰ τοιαῦτα; Ἀλλὰ διὰ μὲν τὰς ἀθλιότητας καὶ τὰς ἀδικίας τῆς ζωῆς ὑπεύθυνος εἶναι μόνον ὁ ἄνθρωπος, τοῦ διοίου, ὡς εἴπομεν, ὁ Θεός σέβεται τὴν ἐλευθερίαν καὶ δὲν βιάζει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διότι τότε τὸ ἀγαθόν, γινόμενον ἀναγκαστικῶς καὶ διὰ τῆς βίας, οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχεν, ὁ δὲ ἄνθρωπος θὰ ἔπαιε νὰ εἶναι μία ἐλευθέρα προσωπικότης. Αἱ δὲ ἐν τῇ φύσει ἀνωμαλίαι καὶ καταστροφαὶ ἐκ τινῶν φυσικῶν δυνάμεων ὀφείλονται, κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, οὐ μόνον εἰς τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς φυσικὰ αἴτια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀμαρτίαν, διὰ τὴν ὅποιαν ὁ Θεός κατηράσθη τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν φύσιν (Γεν. γ' 17, Ρωμ. η' 20). Ἐξ ἀλλού ὅμως πολλά, ἀτινα νομίζονται ως φυσικὰ κακά, δὲν εἶναι πραγματικά, ἀλλ' ἔχουσι βαθύν τινα σκοπὸν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὅποιον σκοπὸν οὗτος δὲν γνωρίζει καὶ δὲν βλέπει. Ἀπὸ πολλὰ δηλητηριώδη καὶ ἐπιβλαβῆ πράγματα γίνονται φάρμακα ὡφελιμώτατα (ὅπως ἀπὸ τὴν μούχλαν ἔγινεν ἡ πενικιλίνη). Ἐπίσης ὁ πόνος μέλους τοῦ ἄνθρωπίνου σώματος εἶναι εὐεργετικώτατος καὶ ἀναγκαιότατος διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν εύτυχίαν τῆς ζωῆς. “Οταν ὁ ὄργανισμός μας πάθῃ κακόν τι (ἔλκος, καρκίνον, ἀρθρητισμούς, κοιλοπόνους, πονοδόντους καὶ ἔξις), οὐδέποτε θὰ ἔγνωρίζομεν τοῦτο, ἐὰν δὲν ἡσθανόμεθα πόνον. Ὁ πόνος προειδοποιεῖ διὰ τὴν ὑπάρχουσαν πάθησιν ἢ διὰ τὴν ἀναπτυσσομένην ἀσθενείαν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβῃ ἔγκαιρως τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς θεραπείαν τῆς ἀσθενείας του.” Ἀνευ τῆς προειδοποιήσεως ταύτης ὑπὸ τῶν πόνων, τὸ σῶμα καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ τοῦ ἄνθρωπου θὰ διέτρεχον μέγαν κίνδυνον ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν. Ὁ πόνος λοιπὸν εἶναι σπουδαῖος φρουρὸς τῆς ἄνθρωπίνης ζωῆς, ἐν ᾧ συνήθως παραπονούμεθα καὶ γογγύζομεν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, διότι ἐπιτρέπει νὰ ὑποφέρωσιν ἔξ αἰτίας του οἱ ἄνθρωποι.

Ἄλλὰ καὶ τὰ ἐκ τῆς φύσεως ἐμπόδια καὶ βάσανα εἶναι πολλάκις χρήσιμα καὶ εὐεργετικά, διότι κεντρίζουσι τὴν θέλησιν τοῦ ἄνθρωπου, ἵνα διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν ὑποτάξῃ τὴν φύσιν καὶ τὰς δυνάμεις τῆς καὶ προαγάγῃ τοιουτοτρόπως τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν εὔτυχίαν του. Διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐφευρέσεων δὲ ἄνθρωπος

ἔχει μειώσει πολὺ τὰ ἐκ τῆς φύσεως κακὰ καὶ ἔχει θέσει τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του (οἷον ἀλεξικέραυνον, ἀντισεισμικὰς κατοικίας, ὑδατοφράκτας κατὰ πλημμυρῶν, προόδους καταπληκτικὰς εἰς τὴν ἴαστρικήν ἐπιστήμην, δι' ὧν αἱ ἀθεράπευτοι ἀσθένειαι ἐμειώθησαν καὶ ὁ ἀνθρωπος ζῆι στήμερον κατὰ μέσον ὄρον βίον μακροβιώτερον ἢ ἄλλοτε). Συνεπῶς πολλὰ δεινά, προερχόμενα ἐκ διαφόρων φυσικῶν αἰτίων, συντελοῦσιν εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις συνεπῶς δὲν πρέπει νὰ γογγύζῃ κατὰ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτά, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ τὴν βαθεῖαν πάντοτε πεποίθησιν, ὅτι τὰ πάντα διακυβερνᾶ καὶ κατευθύνει ἐν σοφίᾳ ὁ Θεός, ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ίδιᾳ τῶν δικαίων καὶ εὔσεβῶν, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου «τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν» (Ρωμ. η' 28).

17. ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὅμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Θεός εἶναι δημιουργὸς πάντων, « ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ». Μεταξὺ τῶν ἀοράτων ὄντων εἶναι οἱ ἄγγελοι, οἱ ὅποιοι εἶναι πνευματικά, ἀσώματα καὶ ἐλεύθερα ὄντα, ὡς ἔργον ἔχοντα νὰ δοξάζωσι τὸν Θεὸν καὶ νὰ ἀναγγέλωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ θελήματα Αὐτοῦ, 'Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ γίνεται πολλάκις λόγος περὶ ἀγγέλων, παρουσιαζομένων εἰς τοὺς ἀνθρώπους κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα μεταδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ θελήματά του. Κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ λόγου χάριν ἄγγελοι εἰδοποίησαν τὸν Λότ, ἵνα ἐγκαταλείψῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας του τὰ Σόδομα (Γεν. ιθ' 22). 'Ο προφήτης 'Ησαίας εἰς ἐν ὅραμά του εἶδεν ἀγγέλους κύκλῳ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ διοξάζοντας Αὐτὸν ('Ησ. σ' 3). Καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ πολλάκις γίνεται λόγος περὶ ἀγγέλων. "Ἄγγελος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ζαχαρίαν τὴν γέννησιν τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁ αὐτὸς ἄγγελος εὐτιγγελίσθη εἰς τὴν Μαρίαν, ὅτι θὰ γεννήσῃ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. "Ἄγγελοι ὡσαύτως κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος ἀνέπεμψαν πρὸς τὸν "Ψυιστὸν τὸ « δόξα ἐν ὑψίστοις » (πρβλ. καὶ Πράξ. ιβ' 7, Ματθ. α' 20, β' 13, δ' 11 καὶ ἔξης).

'Ἐπι τῇ βάσει τῆς 'Αγίας Γραφῆς ἡ 'Εκκλησία διδάσκει, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐδημιουργήθησαν πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου ('Ιωβ λη' 7)

καὶ εἶναι πνευματικὰ καὶ ἀσώματα ὅντα, ὀλλ’ ἡ φύσις αὔτῶν δὲν ἔτοι οὐκέτι ἔρχεται ἀναλλοίωτος, διότι, ὡς πλάσματα τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ ὑπέκειντο εἰς μεταβολήν, δυνάμενοι νὰ προκόπτωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατὰ τὴν ἀγιότητα ἢ νὰ περιπίπτωσι καὶ εἰς ἀμαρτίαν : « ἔχοντες ἔξουσίαν καὶ μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι », λέγει ὁ ἵερος Δαμασκηνὸς (Ἔκδοσ. Ὁρθοδ. πίστεως Β' 3). Οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑκκλησίας, ἔχουσιν ἀκόμη ὡς ἔργον νὰ προστατεύωσι τοὺς εὔσεβες ὡς φύλακές των καὶ ὀδηγοὶ εἰς πάσας τὰς περιστάσεις τοῦ βίου των.

Πλὴν τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων ὑπάρχουσι καὶ οἱ πονηροὶ ἄγγελοι ἢ οἱ δαίμονες, οἱ ὅποιοι πρὶν ἤσαν καλοὶ ἄγγελοι, ὀλλ’ ἀπὸ ἀλαζονείαν καὶ φιλοδιδύιαν ἡμάρτησαν καὶ ἔγιναν ἔχθροι τοῦ Θεοῦ. Οἱ δαίμονες διεξάγουσιν ἀδιάλειπτον ἀγῶνα κατὰ τοῦ θείου θελήματος, πειράζοντες καὶ παρακινοῦντες τὸν ἀνθρώπου εἰς τὴν παρακοὴν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς ἀνταρσίαν κατ’ Αὐτοῦ. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην βλέπομεν, ὅτι οἱ δαίμονες ταράσσονται μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς, διότι διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἔμελλε νὰ συντριβῇ ἡ δύναμις των καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔξουσία καὶ ἐπιρροή. Πολλοὶ δαιμονιζόμενοι ἔθεραπεύθησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὁ ὅποιος, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, περιήρχετο τὴν Γαλιλαίαν « κτηρύσσων εἰς τὰς συναγωγὰς καὶ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων » (Μάρκ. α' 39).

18. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

α) Φύσις καὶ προορισμός αὐτοῦ. Ἐν ᾧ οἱ ἄγγελοι εἶναι ἔντελῶς καθαρὰ πνεύματα, οἱ ἀνθρώποι ἰστανται εἰς τὸ μέσον τῶν δύο κόσμων τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ύλικοῦ, μετέχοντες συγχρόνως ἀμφοτέρων διότι ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὑλην καὶ πνεῦμα, ἥ ὅλως ἀπὸ σῶμα καὶ ἀπὸ ψυχήν. Ὁ ἀνθρώπος, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἐπλάσθη τελευταῖος ἐξ ὄλων τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ, ὀλλ’ εἶναι τὸ, τελειότερον δημιούργημα Αὐτοῦ. Τὰ ὅλα δημιουργήματα δὲ Θεός ἐδημιούργησεν, κατὰ τὴν γνωστὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως, διὰ μόνου τοῦ λόγου του, διὰ τὸν ἀνθρώπου ὅμως λαμβάνει ιδιαιτέραν πρόνοιαν. Καὶ τὸ μὲν σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐπλασίε, λαβὼν πηλὸν ἐκ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν ἐμφυσήσας εἰς τὸ σῶμά του πνοὴν ζωῆς. Αἱ ἐκφράσεις αὗται τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι ἀνθρωπομορφι-

καί, διότι ὁ Θεός, ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα, οὔτε χεῖρας ἔχει, ἵνα λάβῃ πηγὴν καὶ πλάσῃ τὸ σῶμα οὔτε στόμα, ἔχει, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐμφυσήσῃ εἰς τὸ σῶμα πνοὴν ζωῆς. Διὰ τῶν ἀνθρωπομορφικῶν τούτων ἐκφράσεων ἡ Ἀγία Γραφὴ διδάσκει τὴν ύψιστην ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι κατὰ μὲν τὸ σῶμα συγγενεύομεν πρὸς τὰ ύλικὰ ὄντα καὶ εἰμεθαχῶμα, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν προερχόμεθα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ εἰμεθα συνεπῶς θείας καταγωγῆς ὄντα.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι φυλακὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπως ἔλεγον πολλοί ἀρχαῖοι φιλόσοφοι καὶ πολλοί αἱρετικοί, οὐδὲ ὅργανον καὶ ἔδρα τῆς ἀμαρτίας, ἀλλ' ὅργανον καὶ ὑπηρέτης τῆς ψυχῆς ἡ, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, τὸ σῶμα εἶναι «ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν Ἀγίου Πνεύματος» (1 Κορ. 5' 19).

Ἐντεῦθεν οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσι νὰ περιποιῶνται τὸ σῶμά των καὶ νὰ διαφυλάττωσιν αὐτὸ ὑγίεις καὶ γνόν, διότι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ ἡ θεία ψυχὴ καὶ τὸ τὴν ψυχὴν ζωγονοῦν Ἀγιον Πνεύμα: «Οὐκ οἴδατε», λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, «ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεύμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός» (1 Κορ. 6' 16).

Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ὁ ἀνθρωπὸς ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὅμοίωσιν Θεοῦ, δηλαδὴ μὲ τοιαῦτα προσόντα, ὅποια ἔχει καὶ ὁ Θεός, ὥστε διὰ τῶν προσόντων τούτων νὰ τείνῃ πάντοτε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ γίνη ὅμοιος πρὸς Αὐτόν. Τὰ θεῖα ταῦτα προσόντα εἶναι ὁ νοῦς του, ἡ θέλησις, τὸ συναίσθημα, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἡθικὴ ροπὴ καὶ φύσις. Ὁ Κύριος ἐτόνισεν ίδιαιτέρως τὴν ἀπειρον ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰπών «τί γάρ ὀφελεῖται ἀνθρωπὸς, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδίσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιώθῃ; ἢ τί δώσει ἀνθρωπὸς ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;» (Ματθ. 16' 26). Ἀκολουθοῦντες τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας ἐτόνιζον τὴν θείαν καταγωγὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ συνίστων εἰς τοὺς πιστούς, ἵνα ἐπιμελῶνται ίδιαιτέρως τῆς ἀθανάτου ψυχῆς των: «Γνῶθι σαύτοῦ τὴν φύσιν», λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, «ὅτι θητὸν μὲν τὸ σῶμα, ἀθανάτος δὲ ἡ ψυχὴ· ἐπιμελοῦ ψυχῆς, πράγματος ἀθανάτου». Διὰ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς του ὁ ἀνθρωπὸς συγγενεύει πρὸς τὸν πνευματικὸν καὶ ὑπερφυσικὸν κόσμον καὶ προορίζεται διὰ τὴν αἰώνιαν ἐν τῷ Θεῷ ζωήν.

Καὶ ἡ ἐπιστήμη σήμερον, μὴ δυναμένη νὰ ἔξηγήσῃ τὰ πνευ-

ματικά καὶ ψυχικά φαινόμενα ἐκ τῆς ὑλῆς μόνον, δέχεται τὴν διπλῆν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. "Οσοι ὑλισταὶ ἀποκριόυσι τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, πειρῶνται νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὴν ὑλην ὅλα τὰ πνευματικὰ φαινόμενα καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ καὶ νὰ ἀποδειχθῇ, διότι οὐδὲν πείραμα δύναται νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ὑλη ἔχει σκέψιν, θέλησιν, συναίσθημα καὶ ἐλευθερίαν.

β') Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ ἡ Χριστιανική θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη διδάσκουσι τὴν διπλῆν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ βασικὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν τελειώνει μὲ τὸν θάνατον, ἀλλὰ συνεχίζεται αἰώνιως καὶ μετὰ θάνατον, διότι ἀκριβῶς ὁ ἀνθρωπός ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον. Ἡ Χριστιανικὴ ζωὴ στηρίζεται εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐλπίδα εἰς μίαν μετὰ θάνατον αἰώνιαν ζωὴν, εἰς τὴν ὅποιαν οἱ δίκαιοι θὰ ζῶσιν εύτυχεις πλησίον τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Σωτῆρος. Αἱ περὶ δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου, περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, περὶ μελλούσης κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως διδασκαλίαι τῆς 'Αγίας Γραφῆς προϋποθέτουν τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. 'Εάν ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀθάνατος καὶ ἡ ζωὴ μας τελειώνῃ εἰς τὸν τάφον, τότε διατί κοπιάζομεν καὶ θυσιάζομεν τὰ πάντα διὰ τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον; 'Εάν, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, δὲν ὑπάρχῃ συνέχεια τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τῆς ψυχῆς μας, τότε πρέπει νὰ φροντίζωμεν νὰ τρώγωμεν καὶ νὰ πίνωμεν καὶ νὰ διασκεδάζωμεν, διότι αὔριον ἀποθνήσκομεν: «εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γάρ ἀποθνήσκομεν» (1 Κορ. 1ε' 32). Ἀλλοίομονον, λέγει ὁ ἕδιος Ἀπόστολος, ἐὰν δὲ βίος μας ἐτελείωνεν ἐδῶ καὶ δὲν εἴχομεν ἐλπίδα διὰ μίαν ἀλλην ζωὴν, τότε θὰ εἴμεθα οἱ δυστυχέστεροι ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα: «εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ ἐλπικότες ἐσμέν μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν» (1 Κορ. 1ε' 19).

Τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀποδεικνύομεν καὶ λογικῶς διὰ τῶν ἔξις ἀποδείξεων:

1. Πάντες οἱ ἀνθρωποί ὅλων τῶν ἐποχῶν ἐπίστευον καὶ πιστεύουσιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο ὅλοι ἔθαπτον τοὺς νεκρούς μὲ τιμὰς καὶ περιεποιοῦντο τοὺς τάφους των ποικιλοτρόπων, διότι ἐπίστευον, ὅτι τοιουτοτρόπως ηὑχαριστοῦντο αἱ ψυχαὶ των.

Κατά τὰς ἀνασκαφὰς πολλῶν ἀρχαίων τάφων ἀνευρέθησαν εἰς αὐτοὺς πολλὰ σπουδαῖα εύρήματα, τὰ δποια δεικνύουν πόσον ἐτίμων ὅλοι οἱ λαοὶ τοὺς νεκρούς των καὶ πῶς ἐπίστευον, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς δεικνύει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν βασιμότητα τῆς πίστεως ταύτης (Ἰστορικὴ ἀπόδειξις).

2. Οἱ ἀνθρωποι ἔχουσιν ἔμφυτον τὴν τάσιν πρὸς τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀπειρον. Οὐδὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δύναται νὰ ἴκανοποιῇ αὐτὸν πλήρωσ, ἀλλὰ πάντοτε ζητεῖ τὸ τελειότερον. Τοῦτο δεικνύει τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς των, ἡ δποια ἐπιζητεῖ μίαν τελείαν καὶ αἰώνιαν ζωήν, ἵνα ἴκανοποιηθῇ καὶ ἐπιτύχῃ τοῦ προορισμοῦ της. Τὸ ἀνικανοπόιητον τῶν βαθυτέρων καὶ εὐγινεστέρων τάσεων τῆς ψυχῆς μαρτυρεῖ, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι πλασμένη διὰ τὸν πρόσκαιρον αὐτὸν κόσμον, ἀλλὰ διὰ τὴν αἰώνιότητα (Τελεολογικὴ ἀπόδειξις).

3. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ βλέπομεν, ὅτι συνήθως ὑποφέρουν, δυστυχοῦν καὶ διώκονται οἱ καλοὶ καὶ δίκαιοι, ἐν ᾧ ἀντιθέτως οἱ φαῦλοι, οἱ ἐγωϊσταί, οἱ ἐγκληματίαι ὅχι μόνον δὲν τιμωροῦνται, ἀλλὰ καὶ εὔδοκιμοῦν καὶ εὐημεροῦν. Τοῦτο ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν λογικήν καὶ πρὸς τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου, διότι λογικὸν καὶ δίκαιον εἶναι ἡ μὲν ἀρετὴ νὰ βραβεύηται, ἡ δὲ κακία νὰ τιμωρῆται. Καὶ ἐπειδὴ δὲν γίνεται τοῦτο εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη μέλλουσα ζωὴ καὶ ἀνταπόδοσις. Ἄλλὰ διὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου τούτου πρέπει νὰ ζῇ καὶ μετὰ θάνατον ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή. (Ἡθικὴ ἀπόδειξις).

4. Ἡ ψυχὴ τέλος εἶναι ἀθάνατος, διότι εἶναι ἐπλῆ τοῦ πρὸς τὴν φύσιν της. Ὁ θάνατος εἶναι ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ διάλυσις εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐνὸς υλικοῦ ὄντος. Ἄλλ’ ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ὅλη, ὥστε νὰ ἀποσυντεθῇ καὶ νὰ ἐκλείψῃ. Εἶναι ἄυλος καὶ πνευματική, ἐπομένως ἀθάνατος (Ὁντολογικὴ ἀπόδειξις).

γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτῶσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Ὁ ἀνθρωπός, πλασθεῖς κατ’ εἰκόνα καὶ δμοίωσιν Θεοῦ, ἐπροκίσθη διὰ θείων ἰδιοτήτων, διὰ τῶν δποίων ἡδύνατο νὰ τελειοποιῇ ἐαυτὸν συνεχῶς ὑπὸ τὴν ὀγάπην καὶ προστάσιαν τοῦ Δημιουργοῦ του καὶ νὰ ζῇ εὐδαίμων εἰς τὴν γῆν ταύτην. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἀπ’ ἀρχῆς, οὔτε ἐπλάσθη τέλειος, ἀλλ’ εἶχεν

όλας τὰς δυνατότητας νὰ προκόπη ἡθικῶς καὶ πνευματικῶς, ἀσκούμενος εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ζῶν πάντοτε κατὰ τὸ ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πρὸς ἀσκησιν τῶν πρωτοπλάστων εἰς τὴν ἀρετὴν ἔδωκεν δὲ Θεὸς πρὸς αὐτοὺς ὥρισμένας ἐντολάς, τὰς ὅποιας ὁφειλον νὰ τηρῶσι πιστῶς καὶ πάντοτε, ὥστε νὰ δεικνύωσι διὰ τοῦ βίου των, ὅτι συμμορφώνονται πρὸς τὸ ἄγιον θέλημά Του καὶ εἶναι ἄξια τέκνα τοῦ οὐρανίου Πατρός των. ‘Η πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους δοθεῖσα ἐντολὴ ἦτο, ὡς γνωστόν, ὅτως μὴ φάγωσι καρπούς ἀπὸ τὸ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. ‘Ο Ἀδάμ ὅμως καὶ ἡ Εὕα, πειρασθέντες ὑπὸ τοῦ διαβόλου καὶ ἔξ ἀλαζονείας καὶ ἔγωγεσμοῦ παρήκουσαν εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔφαγον ἀπὸ τοὺς ἀπηγορευμένους καρπούς. ‘Η παράβασις αὕτη ἦτο ἀπιστία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πίστις εἰς τὸν διάβολον καὶ εἰς τὰς συκοφαντίας του ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. ‘Ητο περιφρόνησις ρητῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καὶ λήθη τῶν μεγάλων πρὸς αὐτοὺς θείων εὐεργεσιῶν. ‘Αποτέλεσμα τῆς παρακοῆς ἦτο, ὅτι ἔχασαν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐσκοτίσθη ὁ νοῦς των καὶ ἡ θέλησίς των κατέστη δυσκίνητος εἰς τὸ νὰ θέλῃ καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Τοιουτοτρόπως τὸ πρῶτον ἀμάρτημα διεδέχθησαν ἄλλα, καὶ οὕτως οἱ πρωτόπλαστοι ἀπεμακρύνοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ ἐβυθίζοντο εἰς τὴν ἀμαρτίαν. ‘Επειδὴ δὲ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὕα εἶναι οἱ προπάτορες καὶ οἱ γενάρχαι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ πρώτη ἐκείνη παράβασις τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται συνήθως προπατορικὸν ἀμάρτημα. Τὸ ἀμάρτημα ἐκεῖνο ἐκληρονόμησαν ἀναγκαίως πάντες οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὕας καὶ ἔκτοτε οἱ ἀνθρώποι γεννῶνται ἀμαρτωλοί καὶ μὲ τὰς ἴδικάς των προσωπικάς ἀμαρτίας ἐπαυξάνουσι τὴν ἡθικὴν ἀθλιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἰς τὴν ἡθικὴν ταύτην κατάπτωσιν ὁφείλεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀνθρώποι, ἀπομακρυνόμενοι διαρκῶς περισσότερον ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐλησμόνησαν ἐν τέλει τὸν Θεόν καὶ ἡρχισαν νὰ λατρεύωσι τὰ κτίσματά του, ἀστέρας καὶ ὅρη καὶ θαλάσσας καὶ διάφορα ἥμερα καὶ ἄγρια ζῶα. Μὲ τὴν τοιαύτην ἡθικὴν καὶ θρησκευτικὴν κατάπτωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐφαίνετο, ὅτι οἱ σκοποὶ τῆς Δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐματαιώθησαν, διότι οἱ ἀνθρώποι, ἀντὶ νὰ ζῶσιν εύτυχεῖς καὶ ἐν τῇ ἀρετῇ πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἐβυθίζοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ ἀθλιότητα εἰς σημεῖον, ὥστε πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων φι-

λοσόφων ἔλεγον, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἐκφυλισθῇ καὶ θὰ ἔξαφανισθῇ, ἔαν δὲν οὐδείς δὲν ἀνελάμβανε τὴν ἀπολύτρωσίν της. 'Αλλ' αἱ βουλαὶ καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μένωσιν ἀπραγματοποίητα καὶ νὰ ματαιώνωνται ἀπὸ τὰ φαῦλα ἔργα τῶν ἀνθρώπων. 'Ο ποιουεύσπλαχνος Θεὸς δὲν ἀφῆκε τὰ πλάσματά του νὰ ἀφανισθῶσιν ἐντελῶς εἰς τὴν κακίαν καὶ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς αὐτὰ πάλιν τὴν εὔκαιρίαν καὶ τὰς δυνατότητας νὰ σωθῶσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσι πλησίον του. "Οτε ἤλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἔξαπέστειλεν δὲν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ αὐτὸν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ὁμαρτίαν, ἀναλαβών Αὔτὸς ἐπὶ τῶν ὄμων του τὸ βάρος τῶν ἀμαρτιῶν μας καὶ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἔξιλεώσῃ τὴν θείαν δικαιοσύνην. 'Η ἐν τῷ Χριστῷ ἀπολύτρωσις ἀποκατέστησε τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ πρὸ τῆς πτώσεως κατάστασιν καὶ ἐπανέφερεν αὐτὸν πλησίον τοῦ οὐρανίου Πατρός του. Διὰ τοῦ 'Αδάμ ἐπῆλθεν ἡ ὁμαρτία καὶ δὲν θάνατος, λέγει δὲν 'Απ. Παῦλος, ἐν ᾧ διὰ τοῦ 'Ιησοῦ Χριστοῦ, τοῦ νέου 'Αδάμ, ἐπῆλθεν ἡ ἀναγέννησις καὶ ἡ θεία ἐν τῷ Χριστῷ ζωὴ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων: «'Ωστερ γάρ ἐν τῷ 'Αδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται»· καὶ ἐν συνεχείᾳ λέγει: «καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ (τοῦ 'Αδάμ), φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου (τοῦ 'Ιησοῦ)» (1 Κορ. 15, 49, πρβλ. καὶ Ρωμ. 5, 15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΕΩΣ

"Αρθρα β'-ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: β'. Καὶ εἰς ἑτα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν νίνον τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεόν δὲ ημιτινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, δόμοντον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.

γ'. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πρείματος Ἀγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπίσαντα.

δ'. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ηοιούν Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.

ε'. Καὶ ἀραιώντα τῇ τούτῃ ἡμέρᾳ καὶ τὰς Γραφάς.

ϛ'. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς καὶ καθεξάμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός.

ζ'. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὐ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

19. Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ. ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΣΙΝ ΤΟΥ

"Η ἀνθρωπότης, ἀπομακρυνθεῖσα ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς του παρὰ τῶν πρωτοπλάστων, ἔζη μίαν ἄνευ Θεοῦ ζωὴν ἐντὸς τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς εἰδωλολατρείας. Τὰ θεῖα χαρίσματα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἔξησθένησαν καὶ ἡ ροπή πρὸς τὸ κακὸν ἐγίνετο δλονὲν Ισχυροτέρα. Ή διαφθορὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ μεταβάλῃ ζωὴν δ ἀνθρωπος διὰ τῶν ἴδιων δυνάμεων καὶ προσπαθεῖων, διότι ἡ βούλησίς του ἔξησθένησε καὶ ἡ εὔνοια καὶ ἡ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ — δ μόνος οὗτος ὅρος τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ζωῆς — ἀπεσύρθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ή ἀγάπη ὅμως τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ τὰ ἔαυτοῦ πλάσματα εἰς τοιαύτην κατάστασιν, διὰ τοῦτο, ὅταν

ἡλθεν ὁ κατάλληλος χρόνος, ἔστειλε τὸν Υἱόν Του πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

‘Ο κατάλληλος οὗτος χρόνος ἡλθεν, ἀφ’ οὗ προπαρεσκευάσθη ἡ ἀνθρωπότητος ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος τῆς καὶ ἡσθάνθη ἰσχυρῶς τὴν ἀθλίαν κατάστασίν της καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς Ἀνωθεν σωτηρίας. Ἡ προπαρασκευὴ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἔγινεν ως ἀκολούθως: Ἐν πρώτοις ἔξελεξεν ὁ Θεὸς ἕνα λαόν, τὸν Ἰσραηλιτικόν, ἵνα χρησιμεύσῃ ως ὄργανον καὶ ως θεματοφύλαξ τῆς πίστεως εἰς ἓνα Θεόν καὶ ὅλων τῶν πρώτων θείων ἀποκαλύψεων πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς προπαρεσκευάσθη διὰ τῶν Πατριαρχῶν, διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν εἰς τὴν ἔλευσιν καὶ ὑποδοχὴν τοῦ Μεσσίου, τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀβραὰμ τὴν ἐπαγγελίαν, ὅτι ἐκ τῶν ἀπογόνων του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ ὄποιος θὰ φέρῃ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εὐλογίαν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

Πλὴν τῶν ἐπαγγελιῶν τούτων περὶ τοῦ Μεσσίου ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τοῦ Μωϋσέως τὸν Νόμον, τοὺς προφήτας καὶ ἄλλους ἀγίους, διὰ τῶν ὄποιών οἱ Ἰουδαῖοι συνεκρατοῦντο εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν. Τοιουτοτρόπως ὑπῆρχεν εἰς λαός, ὁ ὄποιος ἐν τῷ μέσω τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀνθρωπότητος ἐπίστευε καὶ ἐλάτρευεν οὐχὶ τὰ ἄστρα, τὰ ζῷα, τὰς θαλάσσας καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀλλ’ αὐτὸν τὸν ἀληθινὸν Θεόν καὶ Δημιουργὸν τοῦ κόσμου. Οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἔλεύσεως τοῦ Κυρίου καὶ πολὺ ἐνωρίτερον ἦσαν ἐσκορπισμένοι εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ εἶχον συναγωγὰς εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἑκείνας, ὅπου ὑπῆρχον τὸ διλιγώτερον δέκα Ἰουδαϊκαὶ οἰκογένειαι. Διὰ μέσου τῶν Ἰουδαίων τούτων τῆς Διασπορᾶς πολλοὶ Ἐθνικοί, βλέποντες τὴν λαμπρὰν λατρείαν καὶ τὰ αὐστηρὰ ἡθη τῶν Ἰουδαίων, προσήρχοντο εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστιν καὶ ἐγίνοντο προσήλυτοι. Ἀλλά, παρὰ τὴν ἴδιαιτέραν ταύτην εὔνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτούς, οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου εἶχον διαστρέψει καὶ μεταβάλει τὴν θρησκείαν των εἰς θρησκείαν ἔξωτερικῶν καὶ μηχανικῶν τύπων καὶ τελετῶν καὶ ἀντὶ ἐνός πνευματικοῦ ὀρχηγοῦ καὶ σωτῆρος ἀνέμενον ἕνα Μεσσίαν κοσμικόν, ἦτοι ἕνα ἀνδρείον καὶ ἀνίκητον Βασιλέα, ὁ ὄποιος θὰ ὑπέτασσεν ὅλους τοὺς ἔχθρούς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ θὰ ἐδόξαζε τὸ Ἰσραηλιτικὸν ἔθνος.

‘Η θεία Πρόνοια δὲν ήτο δυνατὸν νὰ περιορισθῇ εἰς ἔνα λαὸν μόνον, ἀλλ’ ἐπεξετάθη καὶ εἰς τοὺς Ἐθνικούς κατὰ πολλούς τρόπους (Πραξ. 16'). Καὶ ἐν τῷ μέσω τῶν Ἐθνικῶν παρουσιάσθησαν φωτεινὰ πνεύματα, μεγάλοι φιλόσοφοι, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον· καθαρὰς καὶ ὑψηλὰς θρησκευτικὰς καὶ ἡθικὰς ἰδέας καὶ διεκήρυττον τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων. ‘Η φιλοσοφία, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ήτο διὰ τοὺς Ἐθνικούς παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν, ὅπως ήτο δὲ Μωσαϊκὸς Νόμος διὰ τοὺς Ἰουδαίους. ‘Ο Σωκράτης, ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων, βλέπων τὴν ἡθικὴν κατάπτωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἔλεγεν, ὅτι μόνον, ἐάν ὁ Θεός κηδόμενος τῶν ἀνθρώπων ἔστελλεν ἄνωθεν ἔνα Σωτῆρα, θὰ ἥδυναντο οὗτοι νὰ σωθῶσιν.

Ἐπίσης αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθῆκαι ἡσαν λίαν εὔνοϊκαὶ διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος καὶ Ἀναδημιουργοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἀνθρωποὶ ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπολυτρωσεως, διὰ τοῦτο κατέφευγον ἀθρόως εἰς τὰς λεγομένας ἀπολυτρωτικὰς μυστηριακὰς θρησκείας τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ὁσίριδος, τῆς Κυβέλης, τοῦ Μίθρα καὶ ἔξῆς, αἱ ὅποιαι ὑπισχνοῦντο εἰς τοὺς μυουμένους εἰς αὐτὰς τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν μετὰ θάνατον αἰώνιαν ζωήν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ὑπῆρχε μία πολιτικὴ διοίκησις ἀνὰ τὰς περὶ τὴν Μεσόγειον χώρας — ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία — εἰς πολιτισμὸς καὶ μία γλῶσσα, καὶ πάντα ταῦτα βεβαίως ηύνούσουν πολὺ τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας.

‘Αφ’ οὖ λοιπὸν παρεσκευάσθη καταλλήλως ἡ ἀνθρωπότης ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας, ἥλθεν δὲ ἀναμενόμενος Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ προσδοκία τῶν ἔθνων, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, γεννηθεὶς ἐν Βηθλέεμ τῆς Ἰουδαίας ἐκ Πνεύματος Ἀγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου κατὰ τὰς Ἀγίας Γραφάς, καὶ ἐπὶ αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης Ὁκταβιανοῦ.

20. Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, μετὰ τὴν βάπτισίν του ὁ Κύριος, ἐκλέξας δώδεκα μαθητάς, περιέτρεχε τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς Ἰουδαίας κηρύζοντας τὸ εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκήρυττεν, ὅτι ὁ Θεός εἶναι Πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, πλήρης ἀγά-

πης πρὸς ὅλους, ἵδιαιτέρως πρὸς τοὺς ἀμαρτωλούς, τοὺς συναισθανομένους τὴν ἴδιαν τῶν ὁμαρτωλότητα, καὶ ὅτι οἱ ὄνθρωποι ὀφείλουσινὰ πιστεύωσιν εἰς Αὔτὸν καὶ νὰ ἀγαπῶσι τὸν Θεόν καὶ ἀλλήλους δι’ ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς των. Ἐδίδασκεν ἐπίστης, ὅτι ὁ Θεός εἶναι Πνεῦμα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσιν νὰ λατρεύωσιν Αὔτὸν πνευματικῶς διὰ τῆς διαρκοῦς ἐπικοινωνίας μετ’ Αὐτοῦ, διὰ τῆς ἀδιαλείπτου προσευχῆς καὶ δι’ ἀγίου βίου. Ἀπὸ τοὺς θέλοντας νὰ ἀκολουθήσωσιν Αὔτὸν ἀπῆτει μετάνοιαν, πίστιν, αὐτοθυσίαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὰ πλούτη καὶ τὰ ἔγκοσμια ἀγαθά, διότι οἱ ἄνθρωποι, παρασυρόμενοι ὑπὸ τούτων, λησμονοῦσι τὸν Θεόν καὶ ἀφοσιώνονται εἰς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ Κύριος ἐνίσχυε καὶ ἐπεκύρωνε τὴν ὑπέροχον διδασκαλίαν του μὲ τὰ θαύματά του καὶ μὲ τὸν τέλειον καὶ ἄγιον βίον του. Διὰ τῶν θαυμάτων του ἀπεκαλύπτετο, ὅτι ἡτο Θεός, κύριος τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, συνεπῶς οἱ ἀκροαταί του ὥφειλον νὰ δίδωσι προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους του καὶ νὰ πιστεύωσιν εἰς Αὔτόν. Συγχρόνως ὁ βίος του ὑπῆρξε καθ’ ὅλα ἄγιος: «Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Ἡσ. νγ' 9,1 Πέτρ. β' 22), εἶχε προείπει ὁ προφήτης, καὶ οἱ λόγοι οὗτοι ἐπραγματοποιήθησαν ἀπολύτως. Ὁ ἕδιος εἶπε περὶ ἑαυτοῦ «τὶς ἔξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας ;» (Ιωάν. η' 46), καὶ εἰς τὸ ἑρώτημα αὐτοῦ οὕτε οἱ σύγχρονοι οὕτε οἱ μετὰ ταῦτα αἰῶνες ἡδυνήθησαν νὰ ἀπαντήσωσιν, ἵνα διαψεύσωσιν Αὔτόν. «Οπως ἐδίδασκε, τοιοῦτον βίον ἔζη. Τὰ ἔργα συνεφώνουν πρὸς τοὺς λόγους του καὶ οὐδεμία ἐσωτερικὴ σύγκρουσις παρετηρεῖτο εἰς τὴν ζωήν του. Καὶ ὁ βίος καὶ ἡ διδασκαλία του ἐνεποίουν τοιαύτην κατάπληξιν, ὥστε ἔλεγον οἱ ἀκροαταί του «οὐδέποτε οὕτως εἴδομεν» ἢ «οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος» (Μάρκ. β' 12, Ιωάν. ζ' 46). Ἐν τέλει ὁ Κύριος ἐτερμάτισε τὸν ἄγιον βίον του διὰ μιᾶς ἀπεριγράπτου αὐτοθυσίας, παθών καὶ σταυρωθεὶς ὡς κακοῦργος ἐν τῷ μέσῳ δύο ληστῶν χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτούς.

21. ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΟΥ KYPIOΥ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ

Οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, ἐφθόνουν καὶ ἐμίσουν τὸν Κύριον, διότι τὰ πλήθη ἡκολούθουν Αὔτὸν καὶ

διότι ἤλεγχε τὴν κακίαν καὶ τὴν ὑποκρισίαν των. Ἐντεῦθεν συλλαβόντες Αὔτὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον καὶ ἐσταύρωσαν Αὔτόν. Διὰ τῆς παραβάσεως ὑπὸ τῶν προπατόρων τῆς πρώτης ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς δοθείσης εἰς αὐτοὺς πρὸς ἀσκησιν καὶ δοκιμασίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ὁμαρτία καὶ ὁ θάνατος. Ὁ ἄνθρωπος θὰ ᾧτο καταδεδικασμένος εἰς αἰώνιον τιμωρίαν, ἐὰν ὁ Θεός, ἐν τῇ πανσοφίᾳ αὐτοῦ καὶ τῇ ἀπειρῷ του ἀγάπῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δὲν εὔρισκε μέσον, διὰ τοῦ ὅποιου νὰ ἰκανοποιηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ προσβληθεῖσα δικαιοσύνη του, ἡ ὅποια ἀπήτει τὴν τιμωρίαν τοῦ ὁμαρτήσαντος ἀνθρώπου, καὶ νὰ ἔξαλειφθῶσι συγχρόνως τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος καὶ οὕτω σωθῇ ὁ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὡς φέρων ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, δὲν ἥδυνατο διὰ τῶν Ιδίων αὐτοῦ δυνάμεων οὔτε τὴν θείαν δικαιοσύνην νὰ ἰκανοποιήσῃ οὔτε καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος, νὰ ἔξαλειψῃ, ὁ Θεός ἔξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον τὸν μονογενῆ Αὔτοῦ Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ ὅποιος, ὡς ἄνθρωπος, ἔξεπλήρωσε τὰ ἀδύνατα παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὴν σωτηρίαν του. Διότι ἡ θυσία τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἀναμαρτήτου ἀνθρώπου, ᾧτο θυσία, ἦτις ἐγένετο δεκτή ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰκανοποιήσει τὴν θείαν δικαιοσύνην, τὴν ἀπαιτοῦσαν τὴν τιμωρίαν τοῦ ὁμαρτήσαντος ἀνθρώπου. Ἡ σταυρικὴ θυσία τοῦ Κυρίου ᾧτο ἀναγκαία διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διότι δι' αὐτῆς ἰκανοποιήθη ἡ θεία δικαιοσύνη καὶ ὁ Θεός κατηλλάγη μετὰ τῶν ἀνθρώπων: «ἔχθροι ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ» (Ρωμ. ε' 10). Κατὰ τὴν 'Αγ. Γραφὴν (1 Πέτρ. γ' 19) καὶ κατὰ τὴν 'Ιεράν Παράδοσιν ὁ Κύριος, ὅταν τὸ σῶμά του εύρισκετο ἐν τῷ τάφῳ, κατέβη εἰς τὸν "Ἄδην καὶ ἐκῆρυξεν ἔκει εἰς τοὺς προκεκοιμημένους ἀνθρώπους, ἵνα καὶ οὗτοι πιστεύσωσι καὶ σωθῶσι καὶ τοιουτοτρόπως συμπληρωθῇ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. "Απαντας δὲ τοὺς ἐν τῷ "Ἄδη πιστεύσαντας εἰς Αὔτὸν ἀνεβίβασεν εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς τοῦ Πατρός Του (1 Πέτρ. γ' 19).

Τὴν τρίτην ἡμέραν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὡς κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Ζῶν ἔτι εἶχε προείπει τὰ πάθη καὶ τὴν 'Ανάστασίν Του καὶ ἔχαρακτήρισεν ἀμφότερα ὡς ἀναγκαῖα διὰ τὴν

σωτηρίαν τοῦ κόσμου διὰ τῶν ἔξῆς λόγων πρὸς τοὺς μαθητάς του: «ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι» (Ματθ. ις' 21, κ' 18). Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι ἐγγύησις καὶ ἀπόδειξις, ὅτι θὰ ἀναστηθῶσι καὶ οἱ ἄνθρωποι (1 Κορ. ιε' 12).

Τὰ πάθη καὶ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶχον προεικονισθῆ καὶ διὰ διαφόρων γεγονότων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὸ πάθημα τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, παραμείναντος ἐπὶ τριήμερον ἐντὸς τῆς κοιλίας τοῦ κήπου, προεικόνιζε τὴν τριήμερον ταφὴν τοῦ Κυρίου, τὴν δὲ σταύρωσίν του, προεικόνιζεν ἡ ὕψωσις τοῦ ὄφεως ἐπὶ ἔγκλων ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ. "Οπως οἱ δηχθέντες ὑπὸ τῶν δηλητηριώδῶν ὄφεων Ἰουδαῖοι ἐθεραπεύοντο, μόλις ἔβλεπον ἐπὶ τοῦ ἔγκλου τὸν ὄφιν τοῦ Μωϋσέως, τοιουτοτρόπως ὑψώθη ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἵνα πᾶς ὁ ἀτενίζων εἰς αὐτὸν μετὰ πίστεως σωθῇ ἀπὸ τὸ δηλητήριον τῆς ἡμαρτίας (Ματθ. ιβ' 40, Ἰωάν. γ' 14).

22. Η ΑΝΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΙΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν Ἀνάστασίν του ἀνελήφθη ὁ Κύριος εἰς οὐρανούς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του μὲ τὸ δεδοξασμένον καὶ ἀθάνατον σῶμά του καὶ ἐκάθησεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός, προσλαβών τὴν δόξαν, τὴν ὅποιαν εἶχε πρὸ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως. Οἱ μαθηταί του ἔκπληκτοι ἡτένιζον τὸν ἔνδοξον διδάσκαλον καὶ Σωτῆρά των ἀναλαμβανόμενον εἰς οὐρανούς. Τότε δύο ἀγγελoi παρουσιασθέντες διεβεβαίωσαν αὐτούς, ὅτι ὁ ἀναληφθεὶς Κύριος θὰ ἐπανέλθῃ ἐν δόξῃ: «τί ἐστίκατε», εἶπον εἰς τοὺς μαθητάς, «βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πρευόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν» (Πράξ. α' 11). Καὶ κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, θὰ παρουσιασθῇ πάλιν ὁ Κύριος ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Ἡ δευτέρα αὕτη εμφάνισις καλείται Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πρώτην, ὅτε ως ταπεινὸς καὶ πτωχὸς ἄνθρω-

πος ἐγεννήθη εἰς τὴν κώμην Βηθλεὲμ ἐντὸς σπηλαίου καὶ ἀνεκλήθη εἰς μίαν φάτνην τῶν ἀλόγων. Ὡς δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου συνδέεται μὲ τὴν τελικὴν κρίσιν πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὰ ἔργα αὐτῶν, ὅπότε οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀξιωθῶσι νὰ ζῶσι πλησίον τοῦ Θεοῦ ἐν δόξῃ καὶ μακαριότητι, οἱ δὲ φαῦλοι θὰ ύποφέρωσι καὶ θὰ βασανίζωνται μακρὰν τοῦ Θεοῦ αἰωνίως εἰς τὴν Κόλασιν, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἐκτενέστερον εἰς τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς κεφάλαιον.

23. ΑΙ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΙΔΕΣ

Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, στηριζομένη εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, διδάσκει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεός καὶ τέλειος ἀνθρωπός, μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, γεννηθεὶς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ούσιαν τοῦ Πατρός, ὡστε εἰναι δόμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεός ἀληθινός. Αὐτὸς ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός ἀληθινός, δταν κατέβη ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν, προσέλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἔγινε τέλειος κατὰ πάντα ἀνθρωπος, ὅπως ὅλοι οἱ ἀνθρωποι, ἀλλὰ χωρὶς ἀμαρτίαν (Ἰωάν. η' 46, 2 Κορ. ε' 21, 1 Πέτρ. β' 22). Πιστεύομεν λοιπόν, ὅτι ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἡνώθησαν αἱ δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον φυσικὸν τρόπον, ὡστε οὐδεμίᾳ ἐξ αὐτῶν ύπεστη ἀλλοίωσιν. Διὰ τοῦτο παραδεχόμεθα καὶ δύμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἰναι Θεάνθρωπος, ἦτοι ἐν αὐτῷ ἔχομεν ἐν πρόσωπον μὲ δύο φύσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, αἱ δύοισι ἡνώθησαν ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως, ἀτρέπτως καὶ ἀχωρίστως.

“Οπως ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Χριστῷ δύο φύσεις, τοιουτοτρόπως διακρίνονται ἐν αὐτῷ δύο θελήσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις, αἱ δύοισι δὲν ἀντιτίθενται καὶ δὲν συγκρούονται πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ύποτασσεται ἐκουσίως πάντοτε εἰς τὴν θείαν θέλησιν (Ματθ. κς' 39).

Διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἔγιναν πολλαὶ ἔριδες καὶ συζητήσεις. “Ηδη ὁ γέρων Συμεὼν εἶχε προείπει τοῦτο, χαρακτηρίσας τὸν Ἰησοῦν ὡς «σημεῖον ἀντιλεγόμενον» (Λουκ. β' 34). Αἱ ἔριδες αὗται ὀνομάζονται Χριστολογικαί. Αἱ σπουδαιότεραι δὲ τούτων εἰναι, ὅσαι προηλθον ἀπὸ τὰς αἱρετικὰς διδασκαλίας τοῦ Ἀρείου, τοῦ Νεστορίου, τοῦ Εύτυχοῦ, τῶν Μονοθελητῶν. ‘Ο Ἀρειος, πρεσβύτερος ὃν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἰναι κτίσμα τοῦ

Πατρὸς καὶ ὡς κτίσμα δὲν εἶναι αἰώνιος, ἀλλ’ ἦτο καιρός, κατὰ τὸν ὄποιον δὲν ὑπῆρχε. Τοιουτοτρόπως ὁ Ἀρειος δὲν ἐδέχετο, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι δόμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ αἰώνιος, μετέτρεπε δὲ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς εἰδωλολατρείαν, διότι, ἂν ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα, τότε οἱ χριστιανοὶ εἶναι κτισματολάτραι, ὅπως ἡσαν οἱ εἰδωλολάτραι. Ἐλλος αἱρετικός, ὁ Νεστόριος, ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἔχωριζε τὰς δύο ἐν Χριστῷ φύσεις καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία δὲν ἔγεννησε τὸν προαιώνιον Λόγον καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸν ἀνθρωπὸν Χριστόν. Συνεπῶς ἡ Παρθένος δὲν ὑπῆρξε Θεοτόκος, ἀλλὰ Χριστοτόκος. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Νεστόριον ὁ Εὐτυχής, πρεσβύτερος ὃν ἐν Κων/πόλει, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μόνον θείαν φύσιν, ἡ ὅποια ἀπερρόφησε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Αἱ δύο τελευταῖαι αἱρέσεις, αἱ ὅποιαι ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μίαν φύσιν, ἡ τὴν ἀνθρωπίνην ἡ τὴν θείαν φύσιν, λέγονται Μονοφυσιτικαὶ αἱρέσεις. Ἀλλὰ πλὴν τούτων παρουσιάσθησαν ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ Κύριος εἶχε μίαν μόνον θέλησιν, εἴτε τὴν θείαν εἴτε τὴν ἀνθρωπίνην (Μονοθελητισμός), ἐν ᾧ Αὐτὸς εἶχε τελείαν ἀνθρωπίνην καὶ τελείαν θείαν θέλησιν, αἱ ὅποιαι, ὅπως εἴπομεν, δὲν συνεκρούοντο πρὸς ἀλλήλας, διότι ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ἡκολούθει ἑκουσίως πάντοτε τὴν θείαν θέλησιν καὶ ὑπετάσσετο εἰς αὐτήν.

Ἡ Ἑκκλησία διεξήγαγε σφοδρὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν αἱρεσεων τούτων, αἱ ὅποιαι διέστρεφον τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν της. Αὕτη καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως διετύπωσε τὴν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν εἰς τὴν Α', Β', Γ', Δ' καὶ Γ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Καὶ ἡ διδασκαλία αὕτη τῆς Ἑκκλησίας, ἡ ὅποια διετυπώθη εἰς δόγματα διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν τούτων Συνόδων, περιλαμβάνεται ἐν συντομίᾳ εἰς τὰ ἄρθρα β'-ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τὰ ὅποια παρεθέσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου.

24. ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

‘Ο Κύριος ἡμῶν ὡς ἀποστολὴν καὶ ἔργον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εἶχε τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἀμαρ-

τιας καὶ τὴν καταλλαγήν της μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἔξεπλήρωσε διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τοῦ ὁγίου βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑκκλησίας, ἵνα συνεχίσῃ τὸ ἀπολυτρωτικόν του ἔργον.

Οἱ βασιλεῖς, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐχρίοντο, ὅταν ἀνελάμβανον τὰ ἀξιώματα ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο ἐκαλοῦντο «Χριστοὶ τοῦ Κυρίου». “Οπως ἐκεῖνοι, καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶναι ὁ Μεσσίας (ἐθρακὶ λέξις σημ. κεχρισμένος), δηλαδὴ ὁ Χριστός, διότι ἔχρισθη ὑπὸ τοῦ ὄγίου Πνεύματος, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ προφήτου «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ’ ἐμέ, οὗ εἰνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με...» (Λουκ δ' 18, ‘Ησ. ξα' 1). Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος πλὴν τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦς, τοῦ δοθέντος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ (Λουκ. α' 31), ἔφερε πάντοτε καὶ τὸ ὄνομα «Χριστός».

‘Ως Μεσσίας ὁ Κύριος συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰ τρία ὑψιστα ἀξιώματα ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, τὸ τοῦ Προφήτου, τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τοῦ Βασιλέως. Τὸ τριπλοῦν αὐτὸ ἀξιώμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τριπλοῦν Του ἔργον διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, γενόμενος διὰ τοὺς πιστεύοντας εἰς Αὔτὸν «σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις» (1 Κορ. α' 30), διότι ἐδίδασε τὰς ὑψίστας περὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀληθείας, ἡγίασε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐδικαίωσε ταύτην καὶ ἀπελύτρωσε διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου.

α) Τὸ Προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου. Οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν εἶχον ἔργον καὶ ἐντολὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ νὰ διδάσκωσι τὸν λαὸν νὰ ἐζαγγέλλωσιν εἰς αὐτὸν τὰς βουλὰς τοῦ Ὑψίστου καὶ νὰ προλέγωσι τὰ μέλλοντα, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ὄγίου Πνεύματος. ‘Ενιότε οὕτοι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἔκαμνον θαύματα. “Ολα αὐτὰ τὰ ἔργα ἔξεπλήρωσε καὶ ὁ Κύριος. Καὶ Αὔτός, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, ἐδίδασκε καθ’ ὅλην τὴν ζωὴν του καὶ ἔξακολουθεὶ νὰ διδάσκῃ τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς Ἑκκλησίας του (Ἰωάν. ζ' 16, ι' 30, ιδ' 7). Αὔτὸς ὁ ἕδιος ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ διὰ ὁ ἀκολουθῶν Αὔτὸν δὲν ζῇ εἰς τὸ σκότος καὶ εἰς τὴν πλάνην, ἀλλὰ γνωρίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀγαθόν. ‘Ως Θεός δὲ ἀληθινός, ὁ Κύριος, ἐγνώριζε καὶ πολλάκις προέλεγε τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν εἰς Αὔτὸν ἢ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του καὶ εἰς

τὸν κόσμον ἀπαντα. Εἰς τὰ Εὐαγγέλια διασώζονται οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου, διὰ τῶν ὅποιών περιγράφονται μὲ εἰκόνας καὶ μὲ δραματικὸν ὑφος αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ κόσμου (πρβλ. Μάρκ. 1γ').

β) Τὸν Ἀρχιερατικὸν ἀξιωμα τοῦ Κυρίου. ‘Ο Ἀρχιερεὺς τῶν Ἰουδαίων εἰσῆρχετο ἀπαξ τοῦ ἔτους εἰς τὰ “Ἄγια τῶν Ἀγίων κατὰ τὴν ἔορτὴν τοῦ ἔξιλασμοῦ καὶ προσέφερε θυσίαν πρὸς ἔξιλέωσιν τοῦ Θεοῦ ὑπέρ τῶν ἁμαρτιῶν του καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀρχιερατικὴ αὕτη θυσία προεικόνιζε τὴν θυσίαν τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, τοῦ Χριστοῦ, ὑπέρ τῶν ὁμαρτιῶν τοῦ κόσμου (‘Ἐβρ. β' 17, δ' 14). ‘Ο ἀνθρωπος μόνος του, ἐπειδὴ ἦτο ὁ ἕδιος ὁμαρτωλὸς καὶ ἔνοχος, ἦτο ἀνίκανος μὲ οἰανδήποτε θυσίαν νὰ ἔξαλείψῃ τὰς ἁμαρτίας του καὶ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴν θείαν δικαιοσύνην, ἡ ὁποία ἀπήτει τὴν τιμωρίαν τῆς ὁμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ δικαιοσύνη λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἔπρεπε νὰ ἰκανοποιηθῇ διὰ τῆς θυσίας ἀναμαρτήτου ὃντος, διότι εἰς ὁμαρτωλός, ἐφ' ὅσον δὲν δύναται νὰ σώσῃ ἑαυτόν, πῶς θὰ σώσῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, θυσιάζων ἑαυτὸν ὑπέρ τῆς σωτηρίας των; Ἐπειδὴ τοιοῦτος ἀναμάρτητος ἀνθρωπος δὲν ὑπῆρξε ποτέ, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Θεός, κινούμενος ἐκ τῆς ἀπείρου ἀγάπης του καὶ πρὸς τοὺς ὁμαρτωλούς ἀκόμη, ἔξαπέστειλε τὸν μονογενῆ Υἱόν, ἵνα θυσιασθῇ ὑπέρ τῶν ὁμαρτωλῶν ἀνθρώπων. ‘Ο Κύριος διὰ τῆς αὐτοθυσίας του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπέτυχε τὴν καταλλαγὴν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν λύτρωσιν τούτων ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Κατὰ τὸν σταυρικὸν του θάνατον βεβαίως ἔπαθε μόνη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Κυρίου, διότι ἡ θεία φύσις εἶναι ἀπαθής¹. Ἐκτοτε πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Κύριον καὶ βαπτιζόμενοι εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὴν ἔνοχήν τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος καὶ εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἀνεδείχθη ὁ Κύριος ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου. Πλὴν Αὐτοῦ καὶ μακρὰν Αὔτοῦ δὲν

1. Εἰς τὴν ‘Ομοιογίαν τοῦ Κριτοπούλου ἡ διδασκαλία αὕτη διατυποῦται ὡς ἔξῆς: «Καὶ τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν ὑφίσταται — αὐτοῦ γάρ τῷ μώλωπι ἡμεῖς πάντες ίσθημεν — τῆς θεότητος αὐτοῦ παντελῶς ἀπαθοῦς μενούστης... σταυρωθεὶς τοίνυν καὶ πάντα τὰ τοῖς τέταρσιν Εὐαγγελισταῖς ἐμπεριεχόμενα διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ὑποστάς, θνήσκει τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ὑπεραγίας αὐτοῦ ψυχῆς διαιρεθείσης τῆς σωτηρίου σαρκός, τῆς θεότητος δὲ ἀδιαιρέτου μεινάσης καὶ παντελῶς ἀπαθοῦς».

ύπάρχει σωτηρία: «Οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτηρία», κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Πέτρου (Πράξ. δ' 12).

γ) Τὸ Βασιλικὸν ἀξιωματοῦ Κυρίου. 'Ο Κύριος ἡμῶν εἶναι καὶ Βασιλεὺς τοῦ κόσμου, βασιλεύων εἰς τὰς ψυχὰς πάντων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πιστεύουσι καὶ εἶναι ἀφωσιωμένοι εἰς Αὐτόν. Διὰ τούτους τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου εἶναι νόμος τῆς ζωῆς των. "Ηδη αἱ προφητεῖαι περιέγραφον τὸν Μεσσίαν καὶ ὡς βασιλέα καὶ ἀρχοντα, ὁ ὅποιος ἐμελλεῖ νὰ καθίσῃ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δαβὶδ ('Ησ. θ' 7, Μάρκ. ια' 10). Πράγματι ὁ Κύριος ὡς ἀνθρωπός κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβὶδ (Λουκ. α' 32, Ρωμ. α' 3), πλὴν ἡ βασιλεία Αὐτοῦ δὲν ἦτο κοσμική, ὥπως περιέμενον τὸν Μεσσίαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ πνευματική. 'Ως γνωστόν, ὅταν ὁ Πιλᾶτος ἡρώτησε τὸν Κύριον ἐάν εἶναι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, οὗτος ἀπήντησεν «ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ιωάν. ιη' 36). 'Ο Κύριος, ὡς Βασιλεὺς, κυβερνᾷ ἀօράτως τὴν Ἐκκλησίαν Αὐτοῦ διὰ τῶν ποιμένων καὶ τῶν διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ὠρίσθησαν ὑπ' Αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (Ματθ. κη' 19,20. Ιωάν. ιε' 12,17).

25. Η ΘΕΙΑ ΧΑΡΙΣ

Τὴν λύτρωσιν ταύτην, τὴν ὅποιαν ἔχαρισεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἰκειοῦνται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Χάρις λέγεται ἡ ίδιαιτέρα ἀγάπη, τὴν ὅποιαν ἐπιδεικνύει ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς ἀμαρτωλούς ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ εἶναι οὕτοι ἄξιοι αὐτῆς. Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρωπός δέχεται τὴν θείαν ταύτην ἀγάπην δωρεάν, χωρὶς νὰ εἶναι ἄξιος ταύτης, διὰ τοῦτο λέγεται χάρις καὶ ἐνίστε δωρεά. 'Αλλὰ καὶ ἡ κατάστασις, τὴν ὅποιαν φέρει ὁ ἀξιωθεὶς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναγεννηθεὶς χριστιανός, δύνομάζεται χάρις. Οἱ χριστιανοὶ ὄφείλουσιν εἰς τὴν θείαν ταύτην χάριν πᾶν ὅ, τι εἶναι καὶ πᾶν ὅ, τι ἔχουσιν. "Ἄνευ τῆς θείας χάριτος οὐδὲν δύνανται νὰ πράξωσιν ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. 'Η χάρις γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν τὸν πόθον πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐνισχύει τὸν πιστὸν εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν: «τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως καὶ τοῦτο οὐκ ἔξ ύμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον», λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος (Ἐφ. β' 8, Ρωμ. θ' 12). Πᾶς χριστιανὸς ὄφείλει νὰ λέγῃ, ὥπως ὁ μέγας

αύτὸς Ἐπόστολος, «χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι, ὁ εἰμι» (1 Κορ. 1ε' 10). Η θεία χάρις βεβαίως δὲν ἔξαναγκάζει τινὰ νὰ κάμη τὸ καλόν, ἐνισχύει ὅμως τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ θέλῃ οὗτος καὶ νὰ πράττῃ αὐτό. Συνεπῶς ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τόσον τῆς θείας χάριτος, ὃσον καὶ τῆς ἐλευθερας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, οἰκειοθελῶς δεχομένου τὴν ἐπενέργειαν τῆς θείας χάριτος καὶ πιστεύοντος εἰς τὸν Χριστόν.

Ἐνῷ τοιαύτῃ εἶναι ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ θείας χάριτος, ἄλλοι χριστιανοὶ — Ἰδίως δὲ Ἱερὸς Αὐγουστῖνος καὶ οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτὸν Προτεστάνται — ὑπεστήριξαν τὸν λεγόμενον ἀπόλυτον προορισμόν, κατὰ τὸν ὅποιον δὲ Θεός ἀποστέλλει τὴν σώζουσαν θείαν χάριν εἰς ὅσους Αὔτὸς θέλει καὶ ὅτι, ὡς παντοδύναμος καὶ Κύριος τῶν πάντων, ἄλλους προώρισεν εἰς σωτηρίαν καὶ ἄλλους εἰς ἀπώλειαν. Μία τοιαύτη διδασκαλία, ἡ ὅποια καταργεῖ ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀντίκειται πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, δὲ ὅποιος παρουσιάζεται ὡς αὐθαίρετος Δεσπότης, ἄλλους σώζων καὶ ἄλλους καταδικάζων, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὅψιν ἀν εἶναι δίκαιοι ἢ φαῦλοι.

Ἡ Ἀγία Γραφὴ ὅμως καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι δὲ Θεός εἶναι πατήρ ὅλων, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς πάντας καὶ θέλει τὴν σωτηρίαν πάντων: «δὲ Θεός πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγυνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (1 Τιμ. β' 4). Η βία δὲν εἶναι ἴδιότης τοῦ Θεοῦ, διότι οὗτος δὲν ἔξαναγκάζει οὐδένα νὰ πράττῃ τὸ καλόν. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ καὶ δὲ ἀνθρωπος δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀναγέννησίν του, δεχόμεθα, ὅτι ἡ σωτηρία εἶναι ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

26. ENNOIA, EKPOREYESIS KAI ERGON TOU AGIOU PNEUMATOΣ

"Αρθρον η' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

Τὸ ἄγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος. Δέν εἶναι ἀπλῆ δύναμις, ἀλλὰ πρόσωπον ἴστοιμον καὶ δμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, μαζὶ μὲ αὐτοὺς προσκυνούμενον καὶ δοξαζόμενον ὑπὸ τῶν πιστῶν. "Οσα ἔλεγεν δὲ Ἀρειος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐδίδασκε καὶ δὲ Μακεδόνιος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινούπολεως, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι δηλαδὴ εἶναι κτίσμα τοῦ Πατρός. Ἡ διδασκαλία ὅμως τοῦ Μακεδονίου κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.), ἡ δόποια καὶ συνέταξε τὰ ἀπὸ τοῦ ὁγδοού μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Κατὰ τὸ ὅγδοον ἄρθρον ὁμολογοῦμεν καὶ δεχόμεθα, ὅτι τὸ ἄγιον Πνεῦμα εἶναι κύριον, πηγὴ θείας ζωῆς καὶ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ συμπροσκυνεῖται μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔγινε ζήτημα πολλῶν συζητήσεων καὶ ἐρίδων μεταξὺ τῆς ήμετέρας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς. Ἡ Ἐκκλησία μας, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγίας Γραφῆς, διδάσκει, ὅτι τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρός, ἐν ᾧ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία διέστρεψε τὸ δόγμα τοῦτο, προσθέσασσα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὴν λέξιν *filioque* (= καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ). Ἡ προσθήκη αὕτη ἔγινε πολὺ βραδύτερον καὶ δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, ὥπερ συνετά-

χθη τοῦτο ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. ‘Η ἐκπόρευσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος σημαίνει τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. ’Εὰν δὲ μως δεχθῆμεν, δῖτι τοῦτο ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, περιπίπτομεν εἰς διαρχίαν, δηλαδὴ δεχόμεθα δύο πηγὰς τῆς θεότητος, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Τὸ ἄγιον Πνεῦμα εἶναι ἑκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐνέπνευσε τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς Παλ. Διαθήκης τῆς Κ. Διαθήκης καὶ μετά ταῦτα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ωμίλησαν οὗτοι κατ’ ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀποκαλύψωσι τὰς βουλάς του πρὸς τοὺς ἀνθρώπους : « ὑπὸ πνευματος ἀγίου φερόμενοι ἐλάλησαν Θεοῦ ἄνθρωποι » (2 Πέτρ. α' 21). Τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐπεφοίτησεν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἀνέδειξεν αὐτούς, ὅλιεῖς καὶ ὅγραμμάτους ὅντας, σοφοὺς καὶ ἀτρομήτους κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου. Τοῦτο φωτίζει καὶ ἀγιάζει τοὺς χριστιανούς, ὥστε νὰ διολογῶσι πίστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν : « Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν· εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ » (1 Κορ. ιβ' 3). ‘Η ἀναγέννησις τῶν χριστιανῶν, ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ὅλαι αἱ ἀρεταὶ των εἶναι καρπὸς τῆς ἐπενεργείας τοῦ ἀγίου Πνεύματος : « ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἔστιν ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια » (Γαλ. ε' 22). Τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐνοικεῖ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διδηγεῖ ταύτην εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῆς, ὥστε νὰ ἐπιτελῇ καλῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ θείαν ἀποστολὴν της.

27. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. ΕΝΝΟΙΑ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΗΣ

“Ἄριθμον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Ηστεως: Εἰς μιαν, ἀγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.

α') ‘Η λέξις Ἐκκλησία, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος ἐκκαλῶ, σημαίνει κοινωνίαν ἡ συνάθροισιν ἀνθρώπων ὡς καὶ τὸν τόπον τῆς συναθροίσεως των. Εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν Ἐκκλησία λέγεται ἡ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἰδρυθεῖσα θρησκευτικὴ κοινωνία, ἡ ἀποτελουμένη ἐκ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστεύόντων καὶ ἀναγνωριζόντων αὐτὸν ὡς σωτῆρα καὶ δρχηγὸν τοῦ βίου των. ‘Η Ἐκκλησία αὕτη εἶναι ὁ λαός τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν ποιμά-

νοντα κλῆρον, τὸν ἀνάγοντα τὴν ἀρχήν του δι' ἀδιακόπου διαδοχῆς εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἀπὸ τὸν ποιμαινόμενον λαόν. Περιλαμβάνει δὲ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας οὐ μόνον τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζῶντας καὶ ἐναντίον τοῦ κακοῦ εἰσέτι ἀγωνιζομένους πιστούς — ὅπότε λέγεται αὕτη στρατευομένη Ἐκκλησία — ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ προσπελθόντας καὶ εὑρισκομένους πιστούς, οἱ διποῖοι ἀποτελοῦσι τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν (1 Κορ. 1ε' 25, Ἐβρ. 1β' 22).

Καὶ ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία καὶ ἡ θριαμβεύουσα ἀποτελοῦσι μίαν ἀχώριστον καὶ ἐνιαίαν κοινωνίαν, διότι ἡ μεταξὺ ζώντων καὶ τεθνεώτων χριστιανῶν σχέσις καὶ ἐπικοινωνία εἰναι διαρκής, καὶ οἱ μὲν ἐν οὐρανῷ ἄγιοι πρεσβεύουσι παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν, οἱ δὲ ἐν τῷ κόσμῳ πιστοὶ τελοῦσι μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν κεκοινημένων, τιμῶσι τὴν μνήμην τῶν ἀγίων, ἐπικαλοῦνται τὴν μεσιτείαν αὐτῶν παρὰ τῷ Θεῷ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου των καὶ ἀπονέμουσι τιμητικὴν προσκύνησιν εἰς τὰς ἀγίας αὐτῶν εἰκόνας. Ἡ Ἐκκλησία εἰναι καὶ ὁρατὴ καὶ ἀόρατος κοινωνία. Καὶ ἀόρατος μὲν χαρακτηρίζεται, διότι εἰναι μία πνευματικὴ κοινωνία, τῆς διποίας εἰναι ἀόρατος ἡ κεφαλὴ της, ὁ Χριστός, ἀόρατον εἰναι τὸ ἄγιον Πνεῦμα, τὸ ζωοποιοῦν καὶ προφυλάσσον αὐτὴν ἀπὸ πᾶσαν πλάνην, καὶ ἀόρατοι εἰναι αἱ θεῖαι δυνάμεις, διὰ τῶν διποίων αὗτη βαθμιαίως μεταμορφώνει τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Συνήθως ἀόρατος Ἐκκλησία θεωρεῖται ἡ θριαμβεύουσα Ἐκκλησία, ἡ ἐν τῷ οὐρανῷ, τῷ ἀօράτῳ κόσμῳ εὑρισκομένη. Ὁρατὴ δέ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, καθόσον ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πιστούς καὶ εἰναι ὁρατὰ καὶ γνωστὰ τὰ μέσα καὶ ἡ δρᾶσις της πρὸς ἀγιασμὸν καὶ σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

‘Ιδρυτὴς καὶ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας εἰναι ὁ Κύριος, ὁ διποῖος διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τῶν ἔργων του καὶ μάλιστα διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως του ἔθεσε τὰ θεμέλια αὐτῆς, ἀφοῦ ἔξελεξεν ἀπ’ ἀρχῆς δώδεκα μαθητὰς ὡς τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς συνεχιστὰς τοῦ θείου του ἔργου (Ματθ. κη' 18 — 20).

‘Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ δὲν ἔχομεν ὄρισμόν τινα τῆς φύσεως, τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον περιγραφὰς αὐτῆς διὰ εἰκόνων καὶ συμβολικῶν παραστάσεων. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται ὡς οἶκος Θεοῦ καὶ κατοικία τοῦ ἄγιου Πνεύματος (1 Κορ. γ' 16), ὡς σῶμα Χριστοῦ, τὸ διποῖον ὡς μέλη

ἔχει τοὺς διαφόρους χριστιανούς (Ρωμ. 1β' 4 – 5, Ἐφ. ε' 30), ὡς οἰκοδομή, τῆς ὁποίας ἀκρογωνιαῖος λίθος εἶναι ὁ Χριστός, θεμέλιον οἱ προφῆται καὶ οἱ Ἀπόστολοι, λίθοι δὲ ζῶντες οἱ πιστοί (Ματθ. ις' 18, 1 Κορ. γ' 9 – 14, Ἐφ. β' 20), καὶ τέλος ἄμπελος, τῆς ὁποίας κλήματα εἶναι οἱ χριστιανοί, ρίζα καὶ κορμὸς ὁ Χριστός καὶ γεωργὸς ὁ οὐράνιος Πατήρ (Ἰωάν. ιε' 1).

β') Σκοπὸς τῆς Ἑκκλησίας εἶναι ἡ συνέχισις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιτυγχάνει ἡ Ἑκκλησία, διδάσκουσα καὶ κηρύγτουσα εἰς τὸν κόσμον τὸ Εὔαγγέλιον, παρέχουσα τὴν θείαν χάριν διὰ τῶν ιερῶν Μυστηρίων της εἰς τοὺς πιστούς καὶ ποιμένουσα καὶ κυβερνῶσα τούτους. Τὰ ὅργανα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἑκκλησία ἐπιτελεῖ τὸ θεῖον τοῦτο ἔργον, εἶναι οἱ κληρικοί, οἱ ὄποιοι ἀναλαμβάνουσι διὰ τῆς τελετῆς τῆς χειροτονίας τὴν ἔξουσίαν διὰ τὰ ποιμαντικά των καθήκοντα. Ἄλλὰ καὶ τὰ λαϊκὰ μέλη τῆς Ἑκκλησίας ὑπηρετοῦσι ταύτην εἰς τὰ ἔργα αὐτῆς, ἀναλαμβάνοντα κατ' ἐντολήν της διαφόρους ὑπηρεσίας καὶ μάλιστα κηρύγτοντα καὶ ταῦτα τὸν θεῖον λόγον.

Ἡ Ἑκκλησία ἀποτελεῖται μὲν ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶναι θεῖον καθίδρυμα καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ὥστε αὐτῇ δὲν δύναται νὰ ἔννοησῃ ἐπακριβῶς τί εἶναι ἡ Ἑκκλησία. Διὰ τοῦτο περιελήφθη καὶ ἡ περὶ Ἑκκλησίας διδασκαλία εἰς τὰ δόγματα πίστεως, τὰ ἐν συντομίᾳ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Πίστεως διολογοῦμεν, ὅτι ἡ Ἑκκλησία εἶναι μία, ἀγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολική.

Μία εἶναι ἡ Ἑκκλησία, διότι εἰς εἶναι ὁ ἰδρυτής καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ Χριστός, μία ἡ ζωοποιούσα αὐτήν Ἀρχή, τὸ ἄγιον Πνεῦμα, μία εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῆς (Ἐφ. δ' 8). Μέχρι τοῦ ἐνάτου μετὰ Χριστὸν αἰώνος, ὅτε ἔγινε τὸ Σχίσμα μεταξὺ τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἑκκλησίας, ἡ Ἑκκλησία ἦτο μία, ἀδιαιρέτος εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Σήμερον δυστυχῶς ὑπάρχουσι πολλαὶ Ἑκκλησίαι, σις ὄποιαι ὅμως κακῶς φέρουσι τὸ ὄνομα Ἑκκλησία, διότι δέν ἔχουσιν ὅλαι τὰ γνωρίσματα αὐτῆς. Ἡ ἀληθινὴ καὶ ἀγία Ἑκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι μόνον ἡ ἴδική μας Ὁρθόδοξος καθολικὴ Ἑκκλησία, διότι μόνη αὕτη διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν διδασκαλίαν, τὴν τάξιν καὶ τὴν λατρείαν τῆς μιᾶς ἀδιαιρέτου Ἑκκλησίας τῶν ἐννέα πρώτων αἰώνων. Αἱ ἄλλαι Ἑκκλησίαι περιέχουσιν

ίχνη μόνον τῆς ἀληθινῆς Ἐκκλησίας (*vestigia Ecclesiae*), διότι ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ αὐτὴν καὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν της. Περὶ τῶν διαφορῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἐν Ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ.

‘Αγία εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι ἄγιος εἶναι ὁ Ἀρχηγός της, ὁ Χριστός, ἄγια ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν Ἀρχή, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἄγιοι εἶναι οἱ σκοποί της καὶ τὰ μέσα τῆς πραγματοποίησεώς των (1 Κορ. 5' 11). ‘Η Ἐκκλησία εἶναι ἄγια καὶ ἀσπιλος καὶ οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ἀγιότητά της, ἐὰν ἔχῃ πλεῖστα μέλη ὁμαρτωλὰ καὶ ἀνάξια. Διότι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ἀγρός, ὁ ὄποιος, κατὰ τὴν παραβολήν, ἔχει καὶ σίτον καὶ ζιζάνια, ἥ εἶναι τὸ δίκτυον, τὸ ὄποιον συνέλαβε καὶ καλούς καὶ σαπρούς ἵχθυς (Ματθ. 1γ' 24. 47).

Καθολικὴ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἔχει ὡς προορισμὸν νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πάντας τοὺς λαούς τῆς γῆς, κηρύττουσα εἰς πάντας τὸ Εὐαγγέλιον, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» (Ματθ. κη' 9).

‘Απόστολικὴ δὲ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἔθεμειώθη καὶ διεδόθη διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων. Οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπ’ αὐτοὺς ἤρχισαν τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἰδρυσαν ἐν Ἱερουσαλήμ τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Πεντηκοστὴ θεωρεῖται ὡς γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποστολικὴ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι οἱ ποιμαίνοντες ταύτην κληρικοὶ ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διὰ τῆς διαδοχικῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὄποιοι ἔχειροτόνησαν τοὺς πρώτους τῆς Ἐκκλησίας Ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους.

28. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

“Ἄρθρον ι' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: ‘Ομολογῶ ἐγ βάπτισμα εἰς ἄρεσιν ἀμαρτιῶν.

‘Η Ἐκκλησία, ὡς προελέχθη, εἶναι τὸ κέντρον καὶ τὸ ὅργανον, διὰ τῶν ὄποιων συνεχίζεται τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου

ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιτελεῖ ἡ Ἐκκλησία, διδάσκουσα καὶ ποιμαίνουσα τὴν κοινωνίαν τῶν πιστῶν καὶ μεταδίδουσα εἰς αὐτοὺς δι’ ὀρισμένων Ἱερῶν τελετῶν τὴν θείαν χάριν, ἀπαραίτητον, ὡς προείπομεν, διὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν τῶν χριστιανῶν. Ἡ λέξις μυστήριον, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος μύω (=κλείω τὸ στόμα ἢ τοὺς δόφθαλμούς), σημαίνει ἀπόρρητον καὶ μυστικόν τι πρᾶγμα ἢ γεγονός. Οἱ μυούμενοι εἰς τὰ μυστήρια τῶν Ἑθνικῶν εἶχον κλειστούς τοὺς δόφθαλμούς κατὰ τὰ στάδια τῆς μυήσεως, διὰ νὰ μὴ βλέπωσι τὰ τελούμενα, καὶ μετὰ τὴν μύησιν ὥφειλον νὰ κλείωσι τὸ στόμα καὶ νὰ μὴ λέγωσιν, δσα εἶδον καὶ ἡκουσαν εἰς τὰ μυστήρια. Ἐν τῇ Χριστιανικῇ θρησκείᾳ μυστήρια λέγονται πρῶτον αἱ ὑψηλαὶ ἀλήθειαι τῆς πίστεως ἢ τὰ δόγματα, διότι ὑπερβαίνουσι τὰς διανοητικάς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰναι προσιταὶ μόνον διὰ τῆς πίστεως, ἀπεκαλύφθησαν δὲ αὗται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, δι’ ὅ καὶ ἀποκεκαλυμμέναι ἀλήθειαι ὄνομάζονται. Τοιαῦτα μυστήρια εἰναι τὸ δόγμα τῆς ἀγίας Τριάδος, ἢ ἐνσάρκωσις τοῦ Σωτῆρος καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ἢ σταύρωσίς του καὶ Ἀνάστασις, ἢ μέλλουσσα ζωὴ καὶ ἡ μέλλουσσα κρίσις. Μυστήρια δεύτερον λέγονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αἱ Ἱεραὶ καὶ ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων συσταθεῖσαι τελεταὶ ἑκεῖναι, διὰ τῶν δόπιοιν κατὰ ὑπερφυσικὸν τρόπον μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστούς ἢ ἀόρατος θεία χάρις.

Εἰς τὰ Μυστήρια διακρίνονται τὸ ἀόρατον ἢ ἐσωτερικόν στοιχείον καὶ τὰ ὄρατα ἢ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα. Τὸ ἀόρατον καὶ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον εἰναι ἡ εἰς τοὺς πιστούς μεταδιδομένη θεία χάρις, διὰ τῆς δόπιας οὕτοις ἀναγεννῶνται καὶ ἀγιάζονται, τὰ ὄρατα δὲ καὶ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα εἰναι αἱ τελεταὶ καὶ τὰ πρὸς τέλεσιν τοῦ Μυστήριου χρησιμοποιούμενα ὑλικά.

Οἱ ὅροι, οἱ προαπαιτούμενοι διὰ τὴν μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τὸ κῦρος τῶν Μυστηρίων, εἰναι ἡ κανονικὴ καὶ διὰ κανονικῶν κληρικῶν τέλεσις τοῦ Μυστηρίου καὶ ἡ κατάλληλος προπαρασκευὴ καὶ ἡ πίστις τοῦ μετέχοντος εἰς τὰ Μυστήρια χριστιανοῦ. Τὰ Μυστήρια τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας εἰναι ἐπτά: τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρίσμα, ἡ θεία Εύχαριστία, ἡ Μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις, ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εύχέλαιον. Μερικὰ ἔξ αὐτῶν λέγονται ὑποχρεωτικά καὶ τοιαῦτα εἰναι τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρίσμα, ἡ Μετάνοια καὶ ἡ Εύχαριστία, τὰ δὲ ἄλλα λέγονται προσιρετικά,

είναι δὲ ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον. Μυστήριά τινα λέγονται ἐπαλληλικά νόμοι μεντονται διότι δύναται τις νὰ μετάσχῃ αὐτῶν καὶ δευτέραν φορὰν ἡ καὶ πολλάκις, καὶ τοιαῦτα είναι ἡ Μετάνοια, ἡ θεία Εὐχαριστία, ὁ Γάμος, τὸ Εὐχέλαιον, ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ λέγονται μὴ ἐπαλληλικά νόμοι μεντονται διότι μόνον ἀπαξ ἐπιτρέπεται ἡ μετάληψις εἰς αὐτά. Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἔξετάσωμεν ἐνταῦθα ἔκαστον Μυστήριον ἀπὸ δογματικῆς πλευρᾶς μόνον, διότι τὸ τελετουργικὸν μέρος καὶ τὰ συναφῆ ζητήματα ἔξετάζονται εἰς τὸ μάθημα τῆς Λειτουργικῆς.

29. ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ

Τὸ σπουδαιότερον Μυστήριον τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας είναι τὸ Βάπτισμα, διότι μόνον ἀφ' οὗ βαπτισθῇ τις γίνεται μέλος τῆς Ἑκκλησίας καὶ θεωρεῖται χριστιανός. Κατὰ τὸ Βάπτισμα διὰ τῆς τριτῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως εἰς ἡγιασμένον ὅνδωρ εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ βαπτιζόμενος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν διὰ τὸ προπατορικὸν ὄμαρτημα καὶ ἀπὸ τὰς προσωπικάς του ἀμαρτίας καὶ ἀναγεννᾶται διὰ τῆς θείας χάριτος (Πράξ. β' 38).

Τὸ Βάπτισμα συνέστησεν ὁ ἕιδος ὁ Κύριος, εἰπὼν εἰς τοὺς μαθητάς του πρὸ τῆς ἀναλήψεώς του « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος » (Ματθ. κη' 19). Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ὑποψήφιοι διὰ τὸ βάπτισμα κατηχοῦντο προτρηγουμένως, ἵτοι ἐδιδάσκοντο τὰς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἔπειτα ἐβαπτίζοντο. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Βάπτισμα είναι ἀπαραίτητον διὰ νὰ γίνη τις χριστιανὸς καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τῆς προπατορικῆς ὄμαρτίας, ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος, ἵνα μὴ είναι ἀβάπτιστα τὰ νήπια, ἐὰν τυχὸν ἀποθάνωσιν, εἰσήχθη ὁ νηπιοβαπτισμός, ἡ δὲ κατήχησις τοῦ βαπτισθέντος γίνεται βραδύτερον ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου ἢ ὑπὸ τῶν γονέων.

‘Η εἰς τὸ ἡγιασμένον ὅνδωρ τριττὴ ἀνάδυσις καὶ κατάδυσις τοῦ βαπτιζομένου νηπίου συμβολίζει τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦ βαπτίσματος ὁ χριστιανὸς θάπτει τὸν παλαιὸν ὄμαρτωλὸν ἀνθρωπον, ἀνίσταται καὶ γίνεται νέος ἀνθρώπος (Ρωμ. σ' 4). Κανονικὸν καὶ ἔγκυρον θεωρεῖται τὸ Βάπτισμα,

ὅταν τελῆται ἡ τριτή κατάδυσις καὶ ἀνάδυσις εἰς ἡγιασμένον ὕδωρ ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου. "Οταν ὅμως δὲν ὑπάρχῃ κληρικὸς καὶ διέλλων νὰ βαπτισθῇ κινδυνεύῃ νὰ ἀποθάνῃ, τότε ἔξαιρετικῶς τὸ Βάπτισμα γίνεται καὶ ὑπὸ μὴ κληρικῶν δι' ἀπλοῦ ραντισμοῦ ἢ διὰ τριτῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν ἀέρα ἐν δνόματι πάλιν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

30. ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

'Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα ἀκολουθεῖ τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος. Δι' αὐτοῦ μεταδίδονται εἰς τὸν χριόμενον τὰ χαρίσματα τοῦ ἀγίου Πνεύματος πρὸς ἐνίσχυσίν του καὶ τελειοποίησιν εἰς τὴν καινὴν κατὰ Χριστόν ζωήν, τὴν δποίαν ἥρχισε διὰ τοῦ Βαπτίσματος. 'Ως γνωστόν, μετὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Κυρίου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ κατῆλθεν ἐπ' Αὐτοῦ τὸ ἄγιον Πνεύμα. Τοιουτορόπως καὶ διὰ χριστιανὸς μετὰ τὸ Βάπτισμα λαμβάνει διὰ τοῦ Χρίσματος τὰ χαρίσματα τοῦ ἀγίου Πνεύματος. 'Απὸ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων γνωρίζομεν, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι μετέδιδον τὰ χαρίσματα τοῦ ἀγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας (Πράξ. η' 14, ιθ' 2). Βραδύτερον ἡ ἐπιθέσις τῶν χειρῶν ἀντικατεστάθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς χρίσεως διὰ τοῦ ἀγίου Μύρου. Τὸ ἄγιον Μύρον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἀρωματώδεις οὔσιας, συμβολιζούσας τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα χαρίσματα τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Παρασκευάζεται δὲ τοῦτο κατὰ τὴν Μ. Τετάρτην καὶ καθαγιάζεται εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν τῆς Κων/πόλεως τὴν Μ. Πέμπτην εἰς τελετήν, εἰς τὴν δποίαν συλλειτουργοῦσιν διὰ Πατριάρχης καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς. 'Ἐκάστη Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρασκευάζῃ καὶ νὰ καθαγιάζῃ τὸ Μύρον πρὸς Ιδίαν χρῆσιν. 'Η Ἐκκλησία τῆς Ἐλλάδος εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον παραλαμβάνει ἀπὸ αὐτὸν τὸ ἄγιον Μύρον.

Τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος τελεῖται ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου διὰ τῆς σταυροειδοῦς χρίσεως τοῦ χριστιανοῦ εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματος. Εἰς ἑκάστην τοιαύτην χρήσιν ἐπαναλαμβάνεται ἡ εύχὴ «Σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος ἀγίου ἀμήν». Οἱ λόγοι οὗτοι ὡς καὶ τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος στηρίζονται καὶ εἰς ἄλλα χωρία

τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἵδιως ὅμως εἰς ὅσα λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐν 2 Κορ. α' 21 : « ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δούς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν », δηλαδὴ ὁ Θεός εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος μᾶς ἐνισχύει νὰ μένωμεν πιστοί εἰς τὸν Χριστόν, χρίσας ἡμᾶς καὶ δώσας ὡς ἀρραβῶνα τὸ ἄγιον Πνεῦμα εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν (πρβλ. καὶ Πράξ. η' 14 – 17, ιθ' 2 – 6, 1 Ἰωάν. β' 20).

31. Η ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

‘Η θεία Εὐχαριστία (ἄλλως θεία Κοινωνία, θεία Μετάληψις) είναι ἐπίστης σπουδαιότατον Μυστήριον, ὅπως καὶ τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ὁ χριστιανός, ἀφ' οὗ προπαρασκευασθῆ ἐσωτερικῶς δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας, μεταλαμβάνει ὑπὸ τὰ εἴδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. “Οπως τὸ Βάπτισμα, τοιουτορόπως καὶ τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας συνέστησεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον, διε τοιούτου φορὰν συνέφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν του (Ματθ. κς' 26, Μάρκ. ιδ' 25. Λουκ. κβ' 19, Ἰωάν. σ' 48).

‘Η θεία Εὐχαριστία δὲν είναι μόνον κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ἔνωσις μετ' Αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θυσία, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀναίματος ἀναπαράστασις τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου (1 Κορ. ια' 26). Τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας είναι οὐσιώδους σημασίας διὰ τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ, διότι δι' αὐτοῦ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι δομοίως τρέφονται μὲ τὴν αὐτὴν θείαν τροφήν, μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου : « ‘Ο τρώγων μου τὴν σάρκα », εἶπεν δὲ Κύριος, « καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει κάγὼ ἐν αὐτῷ », (Ἰωάν. σ' 56). ‘Ο δὲ Ἀπ. Παῦλος λέγει, δτι πάντες οἱ χριστιανοὶ είναι ἐν σῶμα, διότι πάντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄρτου τρέφονται : « εἰς ἄρτος ἐν σῶμα, οἱ πολλοί ἐσμεν· οἱ γάρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν » (1 Κορ. ι' 17). ‘Εκ τῶν ἀνωτέρω ὅμως είναι φανερόν, πόσον πρέπει νὰ είναι προπαρασκευασμένος ψυχικῶς δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας καὶ ἔξομολογήσεως ἐνώπιον τοῦ Πνευματικοῦ καὶ ποσον καθαρὸς καὶ ἄγιος πρέπει νὰ είναι ἐκεῖνος, δ ὅποιος θὰ κοινωνήσῃ

καὶ θὰ δεχθῇ ἐντός του αὐτὸ τὸ ἄγιον σῶμα καὶ αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου. 'Ο μεταλαμβάνων ἀναξίως καὶ ἀπροετοιμάστως εἶναι, κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον, ἔνοχος μεγάλου ὁμαρτήματος καὶ ἐπισύρει τὴν καταδίκην καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ: « "Ος ἢν ἐσθίη τὸν ἄρτον ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἀνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω· ὁ γάρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου » (1 Κορ. 10' 27).

32. Η ΜΕΤΑΝΟΙΑ

Ἡ Μετάνοια εἶναι Μυστήριον, τὸ ὅποιον ἔξαλείφει τὰς μετὰ τὸ Βάπτισμα διαπραττομένας ὁμαρτίας. Κατὰ τὸ Μυστήριον τοῦτο ὁ χριστιανὸς ἔξομολογεῖται ἐνώπιον τοῦ Ἱερέως τὰς ὁμαρτίας του, μετανοεῖ πικρῶς καὶ εἰλικρινῶς δι' αὐτὰς καὶ λαμβάνει ἀπὸ τὸν Θεόν διὰ τοῦ Ἱερέως τὴν συγχώρησιν αὐτῶν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο καλεῖται Μετάνοια, διότι δι' αὐτοῦ ὁ χριστιανὸς μεταβάλλει νοῦν, φρόνημα, βίον, ἐξ ο μολόγη σις δὲ, διότι ἔξομολογεῖται, ἥτοι ἀνακοινώνει τὰ ὁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ Ἱερέως, ὁ ὅποιος συνήθως δύνομάζεται Πνευματικός.

Ἐκ τούτων πᾶς τις βλέπει πόσον ἀπαραίτητος εἶναι ἡ Μετάνοια εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ. Οὗτος ὡς ἀνθρώπος καὶ μετὰ τὸ Βάπτισμα πολλάκις ὁμαρτάνει καί, ἐπειδὴ ζῇ βίον ἀνήσυχον καὶ δύνηται ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁμαρτημάτων του, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνακουφισθῇ, ἐκφράζων τὸν πόνον του καὶ τὴν λύπην του δι' αὐτὰς καὶ ζητῶν συγχώρησιν καὶ ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν πολυεύσπλαχνον Θεόν, ὡστε νὰ ἐπανακτήσῃ πάλιν τὴν προτέραν ἐν Χριστῷ θείαν ζωὴν. 'Αλλ' ἵνα φέρῃ τὰ ἄγια αὐτὰ ἀποτελέσματα τὸ Μυστήριον τῆς Μετανοίας, πρέπει ἡ ἔξομολόγησις τῶν ὁμαρτιῶν νὰ εἶναι εἰλικρινής, διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ Πνευματικὸς νὰ διαγνώσῃ τὴν πηγὴν καὶ τὴν σοβαρότητα τῶν ὁμαρτημάτων, ὡστε νὰ δώσῃ τὰς προστηκούσας δόηγίας καὶ συμβουλάς πρὸς τὸν ἔξομολογούμενον. Πολλάκις ὁ Πνευματικὸς ἐπιβάλλει εἰς τοῦτον τὰ λεγόμενα ἐπιτίμια, ἥτοι ὡρισμένας πράξεις πρὸς ἀσκησιν, ὡστε νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὰ ὁμαρτήματα καὶ νὰ τραπῆῃ εἰς βίον ἄγιον. Τοιαῦτα

έπιτίμια είναι λόγου χάριν νηστεία αύστηρά ἐπὶ ὥρισμένον χρονικὸν διάστημα, ἔλεημοσύνη, προσευχαί, ἀποχὴ ἀπὸ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ἐπὶ ὥρισμένον χρόνον καὶ ἔξῆς. "Ινα ἀνταποκριθῇ πρὸς τὸ σπουδαῖον αὐτὸ ἔργον ὁ Πνευματικός, πρέπει νὰ ἔχῃ βαθεῖαν καὶ πολυμερῆ μόρφωσιν καὶ νὰ είναι καὶ ὁ ἴδιος πολὺ εὔσεβής, ὥστε νὰ ἐλκύῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἔξιμολογουμένων χριστιανῶν. Μετὰ τὴν ἔξιμολόγησιν καὶ τὴν παροχὴν τῶν ἀπαραιτήτων συμβουλῶν ὁ Πνευματικὸς ἀναγινώσκει τὴν συγχωρητικὴν εὐχήν, διὰ τῆς ὅποιας παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα χαρίσῃ τὴν ἄφεσιν τῶν ὄμαρτιῶν εἰς τὸν ἔξιμολογηθέντα καὶ μετανοήσαντα χριστιανόν.

'Η ἀνάγκη καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς μετανοίας τονίζεται πολλάκις καὶ ἐν τῇ Παλ. Διαθήκῃ καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ. Εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἔχομεν θαυμασίους Ψαλμοὺς μετανοίας, ἐκ τῶν ὅποιων γνωστότατος είναι ὁ καθ' ἐκάστην Κυριακὴν ψαλλόμενος 50ὸς Ψαλμός, ὁ ὅποιος ἀρχίζει διὰ τοῦ στίχου « 'Ἐλέησόν με ὁ Θεός κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἔξαλειψον τὸ ἀνόμημά μου ». Οἱ προφῆται ὅμοιώς παρεκίνουν διαρκῶς τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς μετάνοιαν, ἵνα ἀποφύγωσι τὴν ὀργὴν καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν παραβάσεις τῶν θείων ἐντολῶν. 'Ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς καὶ ὁ Κύριος ἤρχισαν τὸ κήρυγμά των πρὸς τὸν λαὸν μὲ τὴν προτροπὴν πρὸς μετάνοιαν λέγοντες « Μετανοεῖτε, ἥγγικε γάρ ή βασιλεία τῶν οὐρανῶν » (Ματθ. γ' 2, δ' 17).

33. Η ΙΕΡΩΣΥΝΗ

Τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης είναι ἡ Ἱερὰ ἐκείνη τελέτη, κατὰ τὴν ὅποιαν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ Ἐπισκόπου ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὁγίου Πνεύματος κατέρχεται ἐπ' αὐτὸν ἡ θεία χάρις, διὰ τῆς ὅποιας λαμβάνει οὗτος τὴν ἔξουσίαν νὰ ποιμάνῃ τοὺς πιστούς, νὰ διδάσκῃ αὐτοὺς καὶ νὰ τελῇ τὰ Ἱερὰ Μυστήρια καὶ πᾶσαν Ἱερὰν ἀκολουθίαν. 'Η τελετὴ αὕτη τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης λέγεται καὶ Χειροτονία, διότι γίνεται διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τὸν ὑποψήφιον. 'Η ἐπίθεσις τῶν χειρῶν ἀποτελεῖ τὸ κύριον δρατὸν σημεῖον ἐν τῷ Μυστηρίῳ τῆς Ἱερωσύνης. 'Η Ἱερωσύνη ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς αὐτὸν τὸν Κύ-

ριον. Οὕτος, ἐκλέξας τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πᾶσαν ἔξουσίαν, ἵνα συνεχίσωσι τὸ ἔργον του (Ἰωάν. κ' 22). Οἱ Ἀπόστολοι πάλιν, χειροτονήσαντες ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς τὰς ἰδίας ποιμαντικὰς ἔξουσίας, οἱ διάδοχοί των εἰς ἄλλους καὶ οὕτω καθ' ἔχτης, οὕτως ώστε οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διαδοχικῶς μέχρι τῶν Ἀποστόλων (Ἀποστολικὴ διαδοχὴ).

. 'Απ' ἀρχῆς οἱ βαθμοὶ τῆς Ἱερωσύνης ἥσαν τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου. Τοῦ ἐπισκόπου ἡ χειροτονία γίνεται διὰ τριῶν ἐπισκόπων. 'Ο ἐπίσκοπος εἶναι ἡ ἀνωτέρα ἔξουσία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Αύτὸς χειροτονεῖ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ποιμάνει τὸν λαόν του, διδάσκει καὶ τελεῖ πάντα τὰ Μυστήρια. Τὰς ἰδίας ἔξουσίας ἀσκεῖ κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐπισκόπου καὶ ὁ πρεσβύτερος εἰς τὴν ἐνορίαν του, πλὴν δὲν δύναται νὰ τελῇ τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης καὶ τὰς τελετὰς τοῦ ἀγιασμοῦ τοῦ Μύρου καὶ τῶν ἑγκαινίων τῶν ναῶν. 'Ο διάκονος διακονεῖ, ἦτοι εἶναι βοηθὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ περσβυτέρων, μὴ δυνάμενος νὰ τελῇ μόνος οὐδεμίαν ἱερὰν τελετήν.

Ἐις τὴν Ἐκκλησίαν μας ἔχομεν καὶ Πατριάρχας, Ἀρχιεπισκόπους, Μητροπολίτας, Ἀρχιμανδρίτας, Πρωτοσυγκέλλους, Οἰκονόμους, ἀλλὰ τὰ δύνοματα ταῦτα εἶναι τίτλοι, δηλοῦντες ἀπλῶς διοικητικὰ ἀξιώματα καὶ τιμητικὰς διακρίσεις, οὐχὶ δὲ βαθμοὺς Ἱερωσύνης, διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀποκτῶνται δι' εἰδικῆς τινος Χειροτονίας.

'Η Ἱερωσύνη ἀποτελεῖ ὑψηλὸν λειτούργημα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τοῦτο οἱ μέλλοντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν κλῆρον πρέπει νὰ ἔχωσι πολλὰ προσόντα. Τὰ προσόντα ταῦτα τῶν κληρικῶν περιγράφονται λεπτομερῶς εἰς τὰς ποιμαντορικὰς ἐπιστολὰς ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου (1 Τιμ. γ' 2 – 4, 2 Τιμ. β' 24, Τιτ. α' 6 – 10).

34. Ο ΓΑΜΟΣ

'Ο γάμος εἶναι ἱερὸν Μυστήριον, διὰ τοῦ ὅποίου οἱ μέλλοντες νὰ συζευχθῶσι λαμβάνουσι παρὰ τοῦ ἱερέως τὴν θείαν χάριν, ἡ ὅποια ἀγιάζει τὴν ἐνωσίν των καὶ ἐνισχύει αὐτούς πρὸς ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν, πρὸς ἀγίαν κατὰ Χριστὸν κοινὴν ζωὴν καὶ πρὸς τεκνογονίαν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο, διὰ τοῦ ὅποίου καθαγιάζεται εἰς φυσικὸς δεσμὸς μεταξὺ ἀρρενος καὶ θήλεος, εἶναι σπουδαῖον καὶ ἀπό

θρησκευτικῆς καὶ ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως. "Ηδη δὲ Θεὸς κατὰ τὴν δημιουργίαν καθιέρωσεν αὐτὸν διὰ τῶν λόγων του « οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἀνθρώπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν » (Γεν β' 18) καὶ « αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28). Καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι δὲ μὲν Κύριος ἀνεγνώρισε τὴν Ἱεράν σημασίαν τοῦ γάμου, λαβὼν δὲ ἕδιος ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν ἐν Κανᾶ γάμον, δὲ δὲ Ἀπ. Παῦλος παρομοιάζει τὴν ἔνωσιν τοῦ ἀνδρός μετὰ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Ἑκκλησίας καὶ ἀναφέρει τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ τέκνα των (Ἔφ. ε' 22). Ἀπὸ κοινωνικῆς δὲ πλευρᾶς δὲ γάμος εἶναι σπουδαῖος, διότι δὲ αὐτοῦ διαιωνίζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἰδρύεται ἡ οἰκογένεια, ἡ δποία εἶναι τὸ θεμέλιον τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ο γάμος ἐπιτρέπεται καὶ εὐλογεῖται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἑκκλησίας, ὅταν τηρῶνται ὁρισμέναι προύποθέσεις, αἱ δποίαι δρίζονται ὑπὸ διαφόρων κανόνων καὶ διατάξεων. Εἰς τινα Χριστιανικὰ κράτη ἴσχυει δὲ πολιτικὸς γάμος, γινόμενος ἀπλῶς διὰ ληξιαρχικῆς πράξεως ἐν τῇ Δημαρχίᾳ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἱεροτελεστίας. Τοῦτο εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν διασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας καὶ πρὸς τὰ ἥθη τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖ, ὅπου ἴσχυει καὶ ἐπιβάλλεται δὲ πολιτικὸς γάμος, οἱ Ὁρθόδοξοι ὀφείλουσι νὰ τελέσωσι κατόπιν καὶ τὸν θρησκευτικὸν γάμον ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ των.

Ο διὰ τῆς τελετῆς τοῦ Μυστηρίου καθαγιασθεὶς γάμος εἶναι ἀδιάλυτος διὰ βίου, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « ὃ οὖν δὲ Θεὸς συνέξευξεν, ἀνθρώπος μὴ χωριζέτω... » (Ματθ. ιθ' 6). Σήμερον δυστυχῶς τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν ἔχουσι χαλαρωθῆ, ἡ Ἱερότης καὶ οἱ ὑψηλοὶ σκοποὶ τοῦ γάμου παραγνωρίζονται, διὰ τοῦτο τὰ διαζύγια εἶναι εὔκολα καὶ πάμπολλα. Ο Κύριος ἐπέτρεψε τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ λόγους ἀπιστίας μόνον, διότι τότε ἡ δμαλή συμβίωσις εἶναι ἀδύνατος (Ματθ. ε' 32). Καὶ ἡ Ἑκκλησία ἡμῶν, ἔχουσα ὑπ' ὅψιν τὴν διασκαλίαν τοῦ Κυρίου, ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον μόνον εἰς ἔξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὅτε ἡ συμβίωσις καταντᾷ ἀδύνατος. Ἐντεῦθεν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ διαζυγίου ἡ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐνδέ τῶν συζύγων ἡ ἡμετέρα Ἑκκλησία δίδει τὴν ἀδειαν διὰ δεύτερον γάμον, σπανιώτατα δὲ καὶ εἰς πολὺ ἔξαιρετικὰς περιπτώσεις καὶ διὰ τρίτον γάμον.

35. ΤΟ ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ

Καὶ τὸ Εὔχέλαιον εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ἐπτά Μυστήρια. Κατ' αὐτὸ^ν χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν χριόμενον δι' ἡγιασμένου ἔλαιου^ν ἡ θεία χάρις πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ ἀπὸ πάσης σωματικῆς καὶ ψυχικῆς νόσου. Καὶ τὸ Μυστήριον τοῦτο ἀνάγει τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Κύριον, διότι οἱ Ἀπόστολοι, ἀποσταλέντες εἰς τὸ κήρυγμα κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, « ἥλειφον ἔλαιώ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον » (Μάρκ. 5' 13). 'Ομοίως καὶ ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος συνιστᾶ τὴν χριστινὴν τοῦ ἀσθενοῦς δι' ἔλαιου λέγων « ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν ; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἑκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ὀλείψαντες αὐτὸν ἔλαιώ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κανὸν διμαρτίας ἢ πεπτοικῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ » (Ἰακ. ε' 14).

Τὸ Μυστήριον τοῦ Εὔχελαιού δὲν τελεῖται μόνον διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ὑγιεῖς, καὶ μάλιστα πρὸ τῆς προσελεύσεώς των εἰς τὴν θείαν Κοινωνίαν, ἵνα μεταλάβωσι προπαρασκευασμένοι καὶ ψυχικῶς καὶ σωματικῶς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸ Εὔχέλαιον θεωρεῖται ὡς συμπληρωματικὸν μυστήριον τῆς Μετανοίας ἢ ἔξομολογήσεως, δι οὗ ἐπίστης, ὡς εἴπομεν, προπαρασκευάζεται ὁ μέλλων νὰ μεταλάβῃ τῆς θείας Κοινωνίας χριστιανός. 'Επειδὴ πολλοὶ χριστιανοὶ μεταλαμβάνουσι τὴν Μ. Πέμπτην, τὸ Εὔχελαιον συνήθως τελεῖται παρ' ἡμῖν τὴν Μ. Τετάρτην ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ. Τὰ κύρια δρατὰ στοιχεῖα τοῦ Εὔχελαιού, ὅπως καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος δηλούται, εἶναι ἡ ἀναγινωσκομένη εὐχὴ καὶ τὸ ἔλαιον, διὰ τοῦ ὄποιου ὁ χριστιανὸς χρίεται εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματός του σταυροειδῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

36. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

"Ἄρθρον ια' καὶ τρίτον Συμβόλου τῆς Πίστεως: ια'. Πλεονόκιον ἀνάπτυσιν πεντηκοντάριν.

ιη'. Καὶ ξωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, Ἀμήν.

Διὰ τῶν δύο τελευταίων ἄρθρων τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν τὴν πίστιν ἡμῶν εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου αἰωνίαν ζωὴν μας. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀποδίδει μεγαλυτέραν βαρύτητα καὶ σημασίαν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἢ εἰς τὴν παροῦσαν: «οὐ γάρ ἔχομεν ὅδε μένουσαν πόλιν, ὀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» ('Ἐβρ. ιγ' 14). Ἡ παροῦσα ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προσωρινὴ καὶ βραχεῖα καὶ πλήρης δοκιμασιῶν καὶ μόχθων, ίδιως διὰ τοὺς δικαίους καὶ ἀγίους, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν ίκανοποίησιν εύρισκουσιν εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Αἱ ἐλπίδες ἡμῶν δὲν στηρίζονται εἰς τὸν μάταιον καὶ ἐφήμερον αὐτὸν κόσμον, ὀλλ' εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν: «μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ὀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γάρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια» (2 Κορ. δ' 18).

Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας ἡμῶν περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς ὀνομάζεται ἐσχάτων, περὶ τοῦ τέλους) ἢ καὶ τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Περιλαμβάνει δὲ αὕτη δύο μέρη, ἐκ τῶν ὅποιών τὸ πρῶτον καλεῖται μερικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τύχην ἐκάστου ἀνθρώπου, τὸ δὲ δεύτερον καλεῖται καθολικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν τελικὴν κρίσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ὅτε θὰ κρίνῃ οὗτος πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

α') Μερική κρίσις.

"Ἐν ἀπὸ τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα τοῦ προ-
πατορικοῦ ἀμαρτήματος εἶναι δὲ θάνατος. 'Ο Ἀπ. Παῦλος λέγει
« δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς
ἀμαρτίας δὲ θάνατος » (Ρωμ. ε' 12). 'Αλλ' δὲ θάνατος αὐτὸς ἀναφέ-
ρεται μόνον εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἰς τὸν παρόντα κό-
σμον καὶ σημαίνει ἀπλῶς μετάστασιν ἐκ τῆς παρούσης ἐφημέρου
ζωῆς εἰς τὴν μέλλουσαν αἰώνιαν ζωήν. 'Ο ἀνθρωπός εἶναι ἀθάνατος,
διότι ἔχει ἀθάνατον ψυχήν, συνεπῶς ἡμέραν τινὰ θὰ ἀναστηθῇ ἐκ
νεκρῶν. 'Η ἀνάστασις πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ μέλλουσα κρί-
σις αὐτῶν ἀποτελοῦσι σπουδαίαν καὶ θεμελιώδη ἀλήθειαν τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ. Περὶ τούτων ὡμίλησεν δὲ Κύριος σαφῶς εἰπών « ἔρχεται
ἄρα ἐν δὲ πάντες οἱ ἐν τοῖς μηνιμείοις ἀκούσουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ
(τοῦ Κυρίου) καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνά-
στασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως »
(Ιωάν. ε' 28). 'Η Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι μία τρανή ἀπόδειξις
τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς ἀθανασίας τοῦ ἀνθρώπου,
ὅπως λέγει δὲ Ἀπ. Παῦλος « εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νε-
κρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν
οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερ-
ται » (1 Κορ. ε' 12, 1 Θεο. δ' 14).

Μετά τὸν θάνατον αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων εὑρίσκονται εἰς
μίαν μέσην κατάστασιν καὶ ζῶσιν ὑπὸ τὴν μερικὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ.
'Αφ' οὖτος ἀποθάνῃ δὲ ἀνθρωπός, ἔχει βεβαίως κριθῆ πλέον ἡ τύχη του,
ἡ δόποια θὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν βίον, τὸν δόποιον ἔζησεν εἰς τὸν
κόσμον τοῦτον. 'Ἐν τούτοις ἡ ψυχὴ δὲν ἀπολαμβάνει ἀκόμη ὅλην
τὴν ἀμοιβὴν ἡ ὅλην τὴν τιμωρίαν, τὴν δόποιαν θὰ ἔχῃ μετὰ τὴν κα-
θολικὴν κρίσιν. 'Ἐν τῇ μετά θάνατον μέση καταστάσει αὐτῶν αἱ εὔσε-
βεις ψυχαὶ ζῶσιν ἐν χαρᾶ καὶ εύτυχίᾳ, διότι προαισθάνονται καὶ
προαιπολαύουσι τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν πλησίον τοῦ Θεοῦ, τὴν
δόποιαν ἀναμένουσι μετὰ τὴν τελικὴν κρίσιν. 'Αντιθέτως αἱ ψυχαὶ
τῶν ἀσεβῶν ζῶσιν ἐν διαρκεί λύπῃ καὶ ἀγωνίᾳ, προαισθανόμεναι
καὶ αὔται τὴν μέλλουσαν αἰώνιαν τιμωρίαν των μετὰ τὴν καθολικὴν
κρίσιν.

"Ἐπειδὴ ὑπάρχει στενή καὶ ἀδιάκοπος ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν
ζώντων χριστιανῶν καὶ τῶν τεθνεώτων, οἱ ζῶντες προσεύχονται
διὰ τοὺς κεκοιμημένους χριστιανούς, τελοῦντες τὰ ὑπὲρ αὐτῶν μη-

μόσυνα, καὶ τιμῶσι καὶ τὴν μνήμην τῶν Ἀγίων, τοὺς δόποίους ἐπικαλοῦνται, ἵνα μεσιτεύωσι παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ αὐτῶν. Διὰ τῶν τελουμένων μνημοσύνων δεικνύομεν τὴν πρὸς τοὺς ἀλησμονήτους νεκρούς ἀγάπην μας, ἐπικαλούμενοι τὴν εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα συγχωρήσῃ αὐτοὺς καὶ δείξῃ πρὸς αὐτοὺς πᾶσαν ἐπιείκειαν.

β') **Καθολικὴ κρίσις.** Μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ ἔλθῃ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα των. ‘Η δευτέρα αὕτη Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ εἶναι πολὺ διάφορος ἀπὸ τὴν πρώτην Παρουσίαν του, κατὰ τὴν δόποίαν παρουσιάσθη ὑπὸ πολὺ ταπεινὰς καὶ πτωχικὰς συνθήκας, ὅπως εἶναι γνωσταὶ αὗται εἰς πάντας ἀπὸ τὰς διηγήσεις τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων. “Οπως λέγει ἡ Ἀγία Γραφή, κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν ὁ Κύριος θὰ ἔλθῃ ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ πλήθους ἀγγέλων, καὶ ὡς κριτής τοῦ κόσμου θὰ κρίνῃ ἐν δικαιοσύνῃ πάντας τοὺς ἀνθρώπους (Ματθ. κε' 31).

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θὰ ἀναστηθῶσι τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων (’Ιωάν. ε' 28) καὶ θὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν ψυχῶν (’Ιωάν. ε' 28). ‘Ομοίως τὰ σώματα τῶν ζώντων κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου θὰ μεταβληθῶσιν εἰς οὐράνια σώματα, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, καὶ θὰ εἴναι, ὅπως ἐκεῖνα, ἀτινα θὰ ἀναστηθῶσιν ἐκ νεκρῶν (1 Κορ. ιε' 36 — 51). Τοῦτο δὲ γίνεται, διότι κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν τὰ σώματα, μετὰ τῶν δόποίων αἱ ψυχαὶ ἔζησαν καὶ ἔδρασαν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν καλῶς ἢ κακῶς, πρέπει νὰ μετάσχωσι καὶ αὐτὰ τῶν ἀμοιβῶν ἢ τῶν τιμωριῶν μαζὶ μὲ τὰς ψυχάς των : « τοὺς γάρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἔκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος ὅσα ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον » (2 Κορ. ε' 10).

‘Η δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ σημάνῃ τὸ τέλος τοῦ κόσμου. ‘Αφ’ οὐ περιέγραψεν ὁ Κύριος τὰ σημεῖα, τὰ δόποια θὰ συμβῶσι κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ θὰ προηγηθῶσι τῆς δευτέρας Παρουσίας, ἥρωτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταί, πότε θὰ γίνωσιν ὅλα αὐτά. ‘Ο Κύριος ἡμῶν δὲν ἀπεκάλυψεν τὸν χρόνον τῆς δευτέρας Παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου εἰπών, ὅτι μόνον ὁ Πατὴρ γνωρίζει τοῦτο. Οἱ ἀνθρώποι λοιπὸν πρέπει νὰ εἴναι πάντοτε ἔτοιμοι, ἵνα ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τοῦ βήματος τοῦ δικαίου Κριτοῦ, διότι δὲν εἴναι γνω-

στὸς ὁ χρόνος τῆς δευτέρας Παρουσίας: « Γρηγορεῖτε οὖν », λέγει ὁ Κύριος, « ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ἡμέρᾳ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται » (Ματθ. κδ' 1 - 45, Μάρκ. γ' 1 - 37).

Ἡ ἡμέρα τῆς δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου καὶ τῆς κρίσεως τοῦ κόσμου χαρακτηρίζεται συνήθως ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ὡς « ἡ μέρα Κυρίου, ἡ μέρα κρίσεως, ἡ μέρα δργῆς » ἢ ὅπλως « ἡ μέρα ἐκείνη » (1 Κορ. α' 8, 2 Κορ. α' 14, Φιλ. α' 6, Ρωμ. β' 16, 1 Θεσ. ε' 2, 2 Θεσ. α' 10). Κατ' αὐτὴν θὰ κριθῇ ἡ τελικὴ τύχη πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὸν βίον των εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καὶ οἱ μὲν δίκαιοι, ὅπως λέγει ὁ Κύριος εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς δευτέρας Παρουσίας, θὰ κληρονομήσωσι τὴν ἡτοιμασμένην δ' αὐτοὺς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, οἱ δὲ ὄμαρτωλοι θὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμασμένον διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του (Ματθ. κε' 31 - 46). Καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύσωσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ παντοτεινὴν καὶ ἀπερίγραπτον μακαριότητα πλησίον Αὔτοῦ, οἱ δὲ ἀμαρτωλοί θὰ αἰσθάνωνται τὰς φοβεράς τύψεις τῆς συνειδήσεώς των, διότι μὲ τὰς ἀμαρτίας των εἰς τὸν ἔφημερον αὐτὸν κόσμον ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ τιμωροῦνται αἰώνιως, στέρούμενοι τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν γαλήνῃ καὶ εύδαιμονιχ ζωῆς. Καὶ αἱ ἀμοιβαὶ τῶν δικαίων καὶ αἱ τιμωρίαι τῶν ἀμαρτωλῶν εἰναι αἰώνιοι, διὰ τοῦτο δὲ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς αἵρετικοι, ὅσοι ἐδίδαξαν, ὅτι οἱ κακοὶ θὰ τιμωρηθῶσιν ἐπί τι χρονικὸν διάστημα καὶ ἀκολούθως καὶ αὐτοὶ θὰ συγχωρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἀγίᾳ Γραφῇ διδάσκει ὡσαύτως, ὅτι μετὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ ἀνακαίνισις τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀπελευθερουμένου ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας καὶ τὰς ἀτελείας του: « καὶ νοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ » (2 Πλέτρ. γ' 13) ἢ, ὅπως λέγει καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος: « καὶ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς » (Ρωμ. η' 21, Ματθ. ε' 18, κδ' 35, 1 Κορ. ζ' 31).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

37. ΑΙ ΜΕΤΑΕΥ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΔΙΑΦΟΡΑΙ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

Ἐξεθέσαμεν ἔως τώρα τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἑκκλησίας, ἡ ὅποια διετήρησε ταύτην ἀναλογίατον καὶ γνησίαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὥπως παρέλαβε ταύτην ἀπὸ τὸν Κύριον καὶ τοὺς Ἀποστόλους. Τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἡκολούθουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, διότι ἦτο τότε μία ἑνιαία καὶ ἀδιαιρέτος Χριστιανικὴ Ἑκκλησία καθ' ὅλην τὴν Οἰκουμένην. Ἀλλὰ τὸν ἐνάτον αἰῶνα, ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Ἰστορίαν, ἔγινε τὸ μέγα Σχίσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑκκλησίας. Ἐπειτα ἐπηκολούθησαν καὶ ἄλλα σχίσματα καὶ διαιρέσεις, οὕτως ὥστε σήμερον ὑπάρχουσι πολλαὶ Χριστιανικαὶ Ἑκκλησίαι εἰς τὸν κόσμον, ζῶσαι κεχωρισμένως καὶ διαφέρουσαι ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην ὅχι μόνον κατὰ τὴν λατρείαν καὶ τὰ ἔθιμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Βεβαίως ἡμεῖς, ἐπειδὴ ἡμεῖς πιστεύομεν, ὅτι μόνον ἡ ἴδική μας Ἑκκλησία είναι ἡ ἀληθινὴ Ἑκκλησία τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἀναγνωρίζομεν τὰς ἄλλας ὡς ἀληθινὰς Χριστιανικὰς Ἑκκλησίας, ἐφ' ὅσον ἔχουσι διαστρέψει τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. Αἱ διαφοραὶ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἑκκλησίας ποικίλουσι καὶ ἄλλαι μὲν εύρισκονται πολὺ ἐγγύς, ἄλλαι δὲ πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρ. Καθολικῆς Ἑκκλησίας. Αἱ κυριώτεραι διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θείαν λατρείαν μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑκκλησιῶν είναι αὗται :

1. **Πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.** Ἡ ἴδική μας Ἑκκλησία καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ ἀποδέχονται τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πηγὰς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ἄλλ' ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἑκκλησία, στηριζομένη δῆθεν εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν.

διδάσκει πολλά, τὰ δόποια οὐ μόνον δὲν περιέχονται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ὀλλὰ καὶ ἀντίθετα εἶναι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν ταύτης. Τοῦτο ἔκαμε τοὺς Προτεστάντας, ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς, νὰ ἀπορρίψωσιν ἐντελῶς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, εἰς τὴν δόποιαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοί ἔστηριζον τὰς πλάνας καὶ τὰς καινοτομίας των. Ἐν τούτοις ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, διὰ τοὺς λόγους τοὺς δόποιους ἀνεφέραμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον (σελ. 22), εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πίστιν μας, ὅσον καὶ ἡ Ἀγία Γραφή. Οἱ Προτεστάνται ἡδύναντο νὰ μὴ παραδεχθῶσι τὰς εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν στηριχθείσας πεπλανημένας διδασκαλίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ μὴ ἀπορρίψωσιν ὅλην τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὀπέρριψαν οὗτοι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν καὶ ἐδέχθησαν ὡς πηγὴν τῆς διδασκαλίας των μόνον τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν δόποιαν δύμως ἔκαστος ἡγέτης καὶ διδασκαλος τῶν Προτεσταντῶν ἡρμήνευεν ὅπως αὐτὸς ἦθελε, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ διηρέθησαν ἀναμεταξύ των καὶ ἀπετέλεσαν πολλὰς Ἐκκλησίας, διαφερούσας πρὸς ἀλλήλας ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν, τὴν διοίκησιν καὶ τὴν θείαν λατρείαν.

2. **Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.** Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μας, πρὸς τὴν δόποιαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ δύο παραγόντων, διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Οὔτε δὲ ἀνθρωπός δύναται νὰ πράξῃ καλόν τι καὶ νὰ σωθῇ χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς θείας χάριτος, ἀλλ’ οὔτε ἡ θεία χάρις βιάζει τινὰ νὰ πράττῃ τὸ καλόν, ἐάν δὲ ἕδιος δὲν θέλῃ. Ἡ συνεργασία τῶν δύο τούτων παραγόντων εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σωτηρίαν.

Οἱ Προτεστάνται διδάσκουσιν, ὅτι δὲ ἀνθρωπός σώζεται μόνον διὰ τῆς θείας χάριτος, διότι ἡ ὁμαρτία, κατ’ αὐτούς, ἔχει διαφθείρει καὶ ἔξασθενήσει τόσον πολὺ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὥστε αὕτη εἶναι ἀνίκανος διὰ πᾶν ἀγαθόν. Ἡ σωτηρία, λέγουσιν οἱ Προτεστάνται, εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς ἑκείνους, οἱ δόποιοι ἔχουσιν ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν εὐστηλαχνίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀνθρωπός δὲν πρέπει νὰ προβάλῃ τὰ καλὰ ἔργα του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν του, ὅπως δὲ Φαρισαῖος τῆς παραβολῆς, καὶ νὰ καυχᾶται δι’ αὐτά, διότι τὰ καλὰ ἔργα δὲν σώζουσιν τὸν ἀνθρωπόν. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν Προτεσταντῶν ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφήν καὶ πρὸς τὴν Ἱερὰν

Παράδοσιν, αἱ ὄποιαι διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι οἱ ἀνθρωποι θὰ κριθῶσι κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν· διὰ τοῦτο μαζὶ μὲ τὴν θείαν χάριν καὶ ταῦτα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν σωτηρίαν των. Εἰς τρία μέρη τῆς Ἀγίας Γράφης, εἰς Ψαλμ. 62,13, εἰς Ματθ, ις' 27 καὶ Ρωμ. β' 6, ἐπαναλαμβάνεται τὸ ρητὸν «ὁ θεὸς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ», τὸ ὄποιον δεικνύει, ὅτι ἑκαστος θὰ σωθῇ, ἐὰν πραττῇ καλὰ ἔργα, εἰς τὰ ὄποια παρακινεῖ ἡμᾶς καὶ ἐνισχύει ἡ θεία χάρις.

3. **Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Ἀγίου Πνεύματος** ‘Ἡ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ διδάσκει, ὅτι τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρός, καὶ ἡ πίστις αὕτη περιελήφθη εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν ταύτην, προσθέσαντες εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὴν φράσιν «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» (*filioque*), καὶ λέγουσι «τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον». Εἰς τὴν πλάνην ταύτην περιέπεσαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, διότι πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀρείου ἡθέλησαν νὰ ὑποστηρίξουσιν, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἵσος καὶ ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ οὐχὶ κτίσμα τοῦ Πατρός, ὅπως ἔλεγον οἱ Ἀρειανοί. Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν προσθήκην «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ», τότε δεχόμεθα δύο Θεοὺς ὡς ἴτηγάς τοῦ δγίου Πνεύματος καὶ περιπίπτομεν εἰς τὴν διθείαν ἢ πολυνθείαν. ‘Ἡ Ἀγία Γραφὴ λέγει «Οταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρός, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται...» (*Ιωάν. ιε' 26*).

4. **Ἡ Ἐκκλησία.** Αἱ ἐν τῷ κόσμῳ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι διαφέρουσιν ἀλλήλων πολὺ ὡς πρὸς τὴν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν. Ἐν πρώτοις οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ λίαν ἐσφαλμένως διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ἐξ αὐτοῦ συνεπῶς ἀπορρέουσι καὶ ἀρύονται κῦρος πᾶσαι αἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔχουσια. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον συνήθως Πρωτείον τοῦ Πάπα. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι ἀλάθητος, ὅταν ἀποφαίνεται περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως, καὶ ἀνώτερος καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἔχουσι χάσει πᾶσαν ἰδέαν περὶ Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν πίστιν των οἱ κληρικοὶ δὲν λαμβάνουσι διὰ τοῦ Μυστηρίου τῆς Χειροτονίας τὴν ἔχουσίαν ἀπὸ τὸν Θεόν νὰ διοικῶσι, νὰ διδάσκωσι καὶ νὰ τελῶσι τὰ ἱερὰ Μυστήρια. Οὗτοι ἀποκρούουσι

τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς, δηλαδή, ὅτι ἡ Ἱεραρχία διὰ τῆς διαδοχικῆς Χειροτονίας ἀνάγει τὰς ἔξουσίας της εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους, καὶ διδάσκουσιν, ὅτι πᾶς χριστιανός, ἐὰν ἔχῃ κατάλληλον θρησκευτικὴν καὶ θεολογικὴν μόρφωσιν, δύναται νὰ διορισθῇ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Κοινότητα ὡς Ἱερεύς. Οἱ κληρικοὶ ἑκλέγονται ἀπὸ τὴν Κοινότητα καὶ διορίζονται ὡς ὑπάλληλοι αὐτῆς. Πολλοὶ ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων ταυτίζουσιν Ἐκκλησίαν καὶ Κράτος, ὑποτάσσοντες τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ Κράτος οὔτως, ὥστε καὶ οἱ Κανόνες καὶ αἱ διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας των καὶ τὰ ἄρθρα τῆς πίστεώς των πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐπικυρωθῆν. ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιον καὶ νὰ ἔχωσι γίνει νόμος τοῦ Κράτους. Τὴν περὶ Ἐκκλησίας καὶ Ἱερωσύνης Ὁρθόδοξον διδασκαλίαν ἔξεθέσαμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον καὶ εἴδομεν πόσον ἀντιτίθεται αὐτῇ εἰς τὰς τοιαύτας διδασκαλίας τῶν Προτεσταντῶν καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν.

5. **Τὰ Μυστήρια.** Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει, ὅπως ἡμεῖς, ἑπτά Μυστήρια, ἀλλὰ διαφέρει, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀμέσως, ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν τῆς τελέσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ αὐτῶν εἰς πολλὰ σημεῖα. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διαφέρουσι καὶ πρὸς ἄλληλους καὶ πρὸς ἡμᾶς ὡς πρὸς τὰ Μυστήρια. Ἄλλοι μὲν δὲν ἔχουσι κανὲν Μυστήριον, φρονοῦντες, ὅτι ἡ θεία χάρις μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστεύοντας διὰ μόνου τοῦ Θείου λόγου. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ σώζῃ τοὺς πιστεύοντας, αἱ δὲ Ἱεραὶ τελεταὶ τῶν Μυστηρίων εἶναι ἀχρηστοί. Ἄλλοι, ἡ Ἀγγλικανικὴ καὶ πολλαὶ Εὐαγγελικαὶ Ἐκκλησίαι τῶν Λουθηρανῶν, δέχονται μόνον τὰ δύο σπουδαιότερα Μυστήρια, τὸ Ἱερὸν Βάπτισμα καὶ τὴν θείαν Εύχαριστίαν, τὰ δὲ ἄλλα Μυστήρια θεωροῦσιν ἀπλῶς ὡς χρησίμους τελετάς.

‘Ως πρὸς ἕκαστον Μυστήριον ὑπάρχουσιν αἱ ἔχῆς διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν:

α) Τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, πρὸς τὴν δποίαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, διὰ τοῦ Βαπτίσματος ἔξαλείφεται ἡ ἐνοχὴ διὰ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα καὶ πᾶσα προσωπικὴ ἀμαρτία καὶ παραμένει μετ’ αὐτὸν μία ἀπλῆ κλίσις πρὸς τὸ κακόν, μὴ λογιζομένη ὡς ἀμαρτία. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι — δοσοὶ ἔχουσι τὸ Βάπτισμα — διδάσκουσιν, ὅτι δι’ αὐτοῦ ἀπαλλάσσεται ὁ χριστιανὸς ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, ἀλλὰ ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀμαρτία δὲν ἔξαλείφεται, ἀπλῶς μόνον συγχω-

ρεῖται καὶ δὲν ὑπολογίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλη ἐπουσιώδης διαφορὰ εἶναι, ὅτι οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι τελοῦσι τὸ Βάπτισμα διὰ ραντισμοῦ καὶ ἀπλῆς ἐπιχύσεως, οὐχὶ δὲ διὰ τριτῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι.

β) Τὸ Χρῖσμα. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ ὅσοι ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων (οἱ Ἀγγλικανοὶ λ.χ.) ἔχουσι τὸ Μυστήριον τοῦτο δὲν τελοῦσιν αὐτὸ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι, ἀλλὰ εἰς μὲν τὰ ἄρρενα κατὰ τὸ 14ον ἔτος, εἰς δὲ τὰ θήλεα κατὰ τὸ 12ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ὡς λόγον τῆς τοιαύτης ἀναβολῆς τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χρίσματος προβάλλουσιν, ὅτι πρέπει πρῶτον νὰ διδαχθῇ ὁ πιστὸς τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ ὑστερὸν ἐν συνειδήσει πλέον νὰ δεχθῇ τὸ Χρίσμα. Παρ' ἡμῖν τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τοῦ βαπτισθέντος καὶ χρισθέντος βρέφους ἀναλαμβάνει ὁ ἀνάδοχος.

γ) Ἡ θεία Εύχαριστία. Καὶ ἡ ἡμετέρα Ἑκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν διδάσκουσιν, ὅτι ἡ θεία Εύχαριστία εἶναι θυσία ἄμα καὶ Μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἀγίου Πηγεύματος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου οὕτως, ὥστε οἱ κοινωνοῦντες μεταλαμβάνονται αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ὑπὸ τὰ εἴδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διδάσκουσιν, ὅτι δὲν γίνεται μεταβολή τις, ἀλλὰ ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἶναι ἀπλῶς σύμβολα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ὅτι ἐν τῇ θείᾳ Εύχαριστίᾳ γίνεται ἀπλῆ ἀνάμνησις τοῦ μυστικοῦ Δείπνου, κατὰ τὸν ὅποιον διὰ τελευταίαν φοράν συνέφαγεν ὁ Κύριος μετὰ τῶν μαθητῶν του. Ἀλλη διαφορὰ εἶναι, ὅτι ἡ μὲν ἴδικὴ μας Ἑκκλησία, συμφώνως πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, μεταχειρίζεται ἔνζυμον ἄρτου, οἱ δὲ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταχειρίζονται ἄζυμον. Ἐπίσης ἐν ᾧ οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταλαμβάνονται καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ προσφέρουσι πρὸς μετάληψιν εἰς τοὺς λαϊκοὺς μόνον τὸν ἄρτον, ἐν ᾧ οἱ λειτουργοῦντες ἱερεῖς μεταλαμβάνονται ὀμφοτέρων, καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου.

δ) Ἡ Μετάνοια. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν θεωροῦσι ταύτην ὡς ιερὸν Μυστήριον, ἀλλ' ὡς ἀπλῆν τελετὴν πρὸς ἡθικὴν ἐνίσχυσιν τῶν πιστῶν. Ἡ Δυτικὴ Ἑκκλησία ἀποδίδει ἴδιαιτέρων καὶ σπουδαίαν σημασίαν εἰς τὰ ἐπιτίμια, ἥτοι εἰς τὰς ποινάς, τὰς δόποιας ἐπιβάλ-

λει δ Ἱερεὺς εἰς τὸν μετανοοῦντα πιστόν, θεωροῦσα ταύτας ὡς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ σωτηρίας τῶν πιστῶν. Μετὰ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως περὶ τῶν ἐπιτιμίων συνδέονται αἱ περὶ συγχωροχαρτίων καὶ καθαρτηρίου πυρὸς ἰδεῖαι τῶν Δυτικῶν, διὰ τὰς ὁποίας θὰ γίνη λόγος κατωτέρω. ‘Η ἡμετέρα Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐπιτίμια χρειάζονται καὶ ἐπιβάλλονται πρὸς ἀσκησιν μόνον τοῦ μετανοοῦντος καὶ βελτίωσιν του.

ε) 'Η Ἱερωσύνη οἱ Ὁρθόδοξοι, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ πολλαὶ Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι ('Αγγλικανοί, Λουθηρανοί) ἔχουσι τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης. Διαμαρτυρόμενοί τινες ἔχουσι μόνον πρεσβυτέρους, καὶ ἡ Ἐκκλησία των λέγεται πρεσβυτεριανή (ἡ Ἐκκλησία τῆς Σκωτίας). Παρὰ τοῖς Ὁρθοδόξοις ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἀλλὰ μόνον πρὸ τῆς χειροτονίας των. Μετὰ τὴν χειροτονίαν δὲν ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς αὐτούς. Οἱ Ἐπίσκοποι εἰναι πάντοτε ἄγαμοι. 'Η ἄγαμία τῶν Ἐπισκόπων ἐπεβλήθη ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος μετὰ Χριστόν, ἐνῷ προηγουμένως δὲν ἴσχυεν αὐτῇ. 'Ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ πάντες ἀνεξιρέτως οἱ κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν εἰναι ἄγαμοι, ἐνῷ οἱ Προτεστάνται κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν δύνανται νὰ εἰναι ἔγγαμοι. 'Η χειροτονία τῶν αἱρετικῶν καὶ σχισματικῶν ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὅταν οὗτοι δέχωνται τὴν Ἱερωσύνην ὡς Μυστήριον καὶ ὅταν δὲν ἔχῃ διακοπῆ εἰς αὐτούς ἡ Ἀποστολικὴ διαδοχή, ὅταν δηλαδὴ καὶ παρ' αὐτοῖς ἡ Ἱεραρχία ἀνάγητην ἔχουσίαν της διὰ τῆς διαδοχῆς τῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀποστόλων.

ς) 'Ο Γάμος. 'Η Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας κυρίως, ἀλλ' ἐνίστε καὶ δι' ἀλλούς λόγους, οἱ ὁποίοι καθιστῶσι τὴν συμβίωσιν τῶν συζύγων ἀδύνατον. 'Ο ἕδιος δὲ Κύριος ἐπέτρεψε τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας (Ματθ ε' 32, 1θ' 9). 'Ἐν τούτοις οἱ Δυτικοὶ δὲν χορηγοῦσιν ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει τὸ διαζύγιον, ὀλλ' ἐὰν διὰ διαφόρους λόγους ἔχῃ καταστῆδε βίος τῶν συζύγων ἀδύνατος, ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς συζύγους νὰ ζῶσι κεχωρισμένοι. 'Αντιθέτως οἱ Διαμαρτυρόμενοι χορηγοῦσι πολὺ εὔκόλως τὰ διαζύγια, διότι παρ' αὐτοῖς δὲν ἀποτελεῖ Μυστήριον καὶ γίνεται συνήθως μόνον δι' ἀπλῆς ληξιαρχικῆς πράξεως εἰς τὴν Δημαρχίαν.

ζ) Τὸ Εὐχέλασιον. Παρὰ τὴν Παράδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ παρὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ τελοῦσι τὸ Μυστήριον τοῦτο μόνον κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ἐτοιμοθανάτων χριστιανῶν ὡς τελευταῖον ἐφόδιον διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν τούτων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἐπαναλαμβάνεται παρ' αὐτοῖς τὸ Μυστήριον τοῦτο. Παρ' ἡμῖν, ὡς προελέχθη, τελεῖται συνήθως τὴν Μ. Τετάρτην εἰς τὸν Ἐσπερινόν, διότι τὴν Μ. Πέμπτην οἱ χριστιανοὶ συνηθίζουσι νὰ κοινωνῶσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλην οἰανδήποτε ἔκτακτον περίστασιν, ὅταν θελήσῃ ὁ πιστός, τελεῖται Εὐχέλαιον. Ὡς ἐφόδιον δὲ διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ὥρισε τὸ Μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως, μετὰ τὸ δόπιον μεταλαμβάνει τὸν ἐτοιμοθάνατον χριστιανόν. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ὀναγινώσκουσι μόνον δλίγας εὐχάς καὶ τεμάχια τῆς Ἀγίας Γραφῆς παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἐτοιμοθανάτου χριστιανοῦ.

6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἑσχάτων ἡμερῶν). Οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, διδάσκουσιν, ὅτι οἱ Ἀγιοι ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν ἔπραξαν περισσότερα ἀγαθὰ ἔργα, παρ' ὅσα ἔχρειάζοντο διὰ τὴν σωτηρίαν των. Τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἀγαθὰ ἔργα ἀποταμιεύονται καὶ ἀποτελοῦσι τὸν λεγόμενον ὑπὲρ τῶν Δυτικῶν θησαυρὸν τῶν ἀξιομισθιῶν τῶν Ἀγίων. Δὲν ἀρκοῦνται δηλαδὴ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ εἰς τὴν ἀπειρον ἀξίαν καὶ ἀξιομισθίαν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ δόπιού ἔξαλείφονται αἱ ἀμαρτίαι τῶν εἰς Χριστὸν πιστεύοντων, ἀλλὰ προσθέτουσιν εἰς ταύτην καὶ τὰ ὑπὲρ ἔκτακτα ἔργα τῶν Ἀγίων. Ἐπὶ πλέον διδάσκουσιν οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ὅτι οἱ Πάπαι δύνανται νὰ διαθέτωσι μερικὰ ἀπὸ τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἔργα τῶν Ἀγίων ὑπὲρ ἄλλων χριστιανῶν πρὸς ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν των. Οὕτω προέκυψαν τὰ συγχωροχάρτια, τὰ δόπιοια ἐπωλοῦντο εἰς τοὺς χριστιανούς, ἵνα δι’ αὐτῶν ἐπιτύχωσι τὴν ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν των. Τὰ συγχωροχάρτια (*indulgentia*) ταῦτα παρεΐχον τὴν ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν περισσευμάτων ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τῶν Ἀγίων. Ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησ. Ἰστορίαν, ἡ τοιαύτη πωλησις τῶν συγχωροχαρτίων ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν δόπαδῶν του ἐναντίον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι ἡ τοιαύτη διδασκαλία

περὶ θησαυροῦ τῶν περισσεύοντων ἔργων τῶν Ἀγίων καὶ τῆς ἀξιομισθίας αὐτῶν ἀντίκειται πρὸς τὴν σαφῇ διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ ὅποια λέγει « ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν, ὅτι ὁ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιηκαμέν » (Λουκ. ι᷄' 10). Καὶ οἱ Ἀγιοι πάντες σώζονται διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, οὐδεὶς δὲ ἔξ αὐτῶν ἔπραξεν ἡ ἡδύνατο νὰ πράξῃ περισσότερα, παρ' ὅσα ἔχρειάζετο διὰ τὴν σωτηρίαν του. Καὶ οἱ μέγιστοι Ἀγιοι εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι δὲν ἥσαν τέλεοι καὶ ὅτι δὲν ἔπραξαν καν ὅτι καὶ ὅσα χρειάζονται διὰ τὴν σωτηρίαν : « Οὐχ ὅτι ἡδη ἔλαβον ἡ ἡδη τετελείωμαι, διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω », λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος διὰ τὸν ἔαυτόν του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του (Φιλ. γ' 12).

Ἀντίθετον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως εἶναι καὶ τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δόγμα τῆς Δυτικῆς Ἔκκλησίας. Κατ' αὐτὸν ἔσοι χριστιανοὶ ἀπέθανον αἰφνιδίως καὶ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ μετανοήσωσι καὶ νὰ ἔξομολογηθῶσι, παρὰ τὴν διάθεσίν των, δὲν μεταβαίνουσιν κύτοι εἰς τὴν κόλασιν, ἀλλ' εἰς τὸ καθαρτήριον πῦρ, ὃπου βασανίζονται ἕπτε τι χρονικὸν διάστημα ἀναλόγως τῶν ἀμαρτιῶν καὶ κατόπιν εἰσέρχονται εἰς τὸν παράδεισον. Ἐκ τῶν βασάνων τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς δύνανται νὰ ἀπαλλαγῶσιν οἱ χριστιανοὶ διὰ τῶν προσευχῶν τῆς Ἔκκλησίας καὶ μάλιστα διὰ τῶν συγχωροχαρτίων, ἀγοραζομένων παρὰ τῶν οἰκείων τῶν ἀποθανόντων. Τὰ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς ὡς καὶ τῶν περὶ ἀξιομισθίας τῶν Ἀγίων δόγματα τῆς Δυτικῆς Ἔκκλησίας ἀπορρίπτουσιν οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι.

7. **Ἡ Θεία λατρεία.** Ἡ Ὁρθόδοξος Ἔκκλησία ἔχει τὴν αὐτὴν περίπου θείαν λατρείαν πρὸς τὴν Ρωμαικαθολικήν, διότι καὶ αἱ δύο Ἔκκλησίαι ἔχουσι τὰ αὐτὰ Ἱερὰ Μυστήρια, τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης, τοὺς αὐτοὺς Ἀγίους, τοὺς ἀναδειχθέντας κατὰ τοὺς ἐννέα πρώτους αἰῶνας. τῆς κοινῆς ζωῆς των, καὶ τὰς αὐτὰς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν καὶ εἰς μνήμην αὐτῶν. Μόνον ὡς πρὸς τὴν Παρθένον καὶ Θεομήτορα Μαρίαν οἱ Ρωμαικαθολικοὶ διαφέρουσιν ἀπὸ τοὺς Ὁρθόδοξους, διότι ἐκήρυξαν ὡς δόγμα τὴν ἀσπιλον σύλληψιν τῆς Θεοτόκου καὶ τὴν εἰς Οὐρανοὺς ἐν σώματι Ἀνάληψιν τῆς, ἐν φοιτοῖς Ὁρθόδοξοι ἀποκρούονται καὶ τὰ δύο ταῦτα δόγματα περὶ τῆς Παναγίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὅμως τιμῶσι καὶ ὑμνοῦσι ταύτην ὡς ὑπερα-

γίαν, ώς τιμιωτέραν καὶ ἐνδοξοτέραν καὶ τῶν ἀγγέλων, ώς καθαρώτατον ναόν, ώς εὐλογημένην ὑπὲρ πάσας τὰς γυναικας, διότι ἡξιώθη νὰ γίνῃ μήτηρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ πολλάκις ὑποθάλπουσι τὴν μηχανικήν καὶ ἔξωτερικήν λατρείαν, διδάσκοντες, ὅτι ὁ χριστιανὸς δύναται νὰ σωθῇ ἀπλῶς καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, τῶν ἱερῶν λειψάνων, τῆς ἱερᾶς ἀποδημίας εἰς τὴν ἱεράν των πόλιν, τὴν Ρώμην, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς οἱ Προτεστάνται ἀπεγύμνωσαν τὴν θρησκευτικὴν ζωήν των ὄλων τῶν λατρευτικῶν ἔκεινων τελετῶν, διὰ τῶν ὄποιων διαθερμαίνεται αὕτη καὶ ἔξυψοῦται ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν Θεόν. Διότι οἱ Προτεστάνται δὲν τιμῶσιν Ἀγίους, δὲν ἔχουσιν ἑορτὰς καὶ ὕμνους ἀγίων, δὲν ἀπονέμουσι τὴν προσήκουσαν τιμὴν οὔτε πρὸς αὐτὴν τὴν Παναγίαν, διὰ τὴν δποίαν ἡ θρησκευτικὴ ποίησις τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἔχει συνθέσει οὐρανίους ὕμνους καὶ δεήσεις. Ἐπίσης οἱ Προτεστάνται δὲν ἔχουσιν ἱερᾶς τελετάς, οἱ ναοί των στεροῦνται εἰκόνων καὶ παντὸς διακόσμου καὶ ἔχουσι μεταβληθῆ σχεδὸν εἰς γυμνὰς αἰθούσας διαλέξεων, εἰς τὰς ὄποιας ἀναγιγνώσκεται ἡ Ἀγία Γραφή, κηρύσσεται δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐλάχιστοι μόνον ὕμνοι ψάλλονται. Αἱ ἑορταὶ τῶν Προτεσταντῶν, οἱ ὕμνοι καὶ οἱ εἰκόνες των ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς διάφορα γεγονότα τοῦ ἐπιγείου βίου του.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΘΙΚΗ

38. ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

‘Η Χριστιανική Ήθική ἔχει ώς άνπόθεσιν καὶ ἐρευνᾶ τὴν καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν, τὴν ὅποιαν ὀφείλει νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ βίου του πᾶς ἀληθινὸς χριστιανός. Εἰς τὸ μάθημα δηλαδὴ τῆς Χριστιανικῆς Ήθικῆς διδασκόμεθα συστηματικῶς τί πρέπει νὰ πράττωμεν καὶ τί πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ φθάσωμεν τὴν τελείαν καὶ καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν, ἢ ὅποια είναι τὸ ἰδεῶδες τῶν ἡθικῶν ἀγώνων τῶν χριστιανῶν. ‘Η τοιαύτη τελεία ζωὴ χαρακτηρίζεται καινὴ μὲν, διότι ἡ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, δ ὅποιος ζῇ κατὰ Χριστόν, δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν καὶ ὅμοιότητα πρὸς τὴν προηγουμένην μὴ Χριστιανικὴν ζωήν του. Τὸ ἥθος, τὸ φρόνημα, αἱ διαθέσεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του είναι ἐντελῶς νέα καὶ διάφορα ἢ πρίν, διότι ἔχει ἀναγεννηθῆ τελείως, είναι νέος ἀνθρωπος, « καινὴ κτίσις », κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀπ. Παύλου (2 Κορ. ε' 17, Γαλ. σ' 15). Κατὰ Χριστὸν δὲ ζωὴ λέγεται αὔτη, διότι ἔχει διαπλασθῆ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα ἡ κατὰ τὴν μορφὴν τοῦ Χριστοῦ, ἐκ τοῦ ὅποιου ὀρύεται καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναπτύξεως της. ‘Ο Θεός, κατὰ τὸν Παῦλον, « προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ » (Ρωμ. η' 29) πάντας τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν Χριστόν. Διὰ τοῦτο ἐν βασικὸν γνώρισμα τῆς Χριστιανικῆς Ήθικῆς ἀποτελεῖ τοῦτο, ὅτι είναι Χριστοκεντρική. ‘Η Χριστιανικὴ δηλαδὴ Ήθικὴ θεωρεῖ τὸν ἡθικὸν βίον τῶν χριστιανῶν ώς ἐκπηγάζοντα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ώς ἀναπτυσσόμενον διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βοηθείας τοῦ Χριστοῦ καὶ ώς ἀποβλέποντα εἰς τὸ νὰ φθάσῃ τὸ πρότυπον ἡ τὴν μορφὴν τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ ὅποιου ἔνοῦται εἰς τοιοῦτον βαθμὸν δ ἀναγεγεννημένος χριστιανός, ὥστε δύναται νὰ λέγῃ καὶ αὐτὸς « ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς » (Γαλ. β' 20). ‘Η ἡθικὴ

ζωή, ή ὅποια ἐκπηγάζει ἀπὸ τὸν Χριστόν εἰναι θεία ζωή, ή ὅποια ἀναπτύσσεται διὰ τῆς διαρκοῦ ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Χριστοῦ, διὰ πίστεως καὶ ἀγάπης πρὸς Αὐτόν, ἐκλείπει δὲ καὶ μαραίνεται μόλις ἀποκόψῃ τὸν δεσμόν της μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ὅπως μαραίνονται τὰ κλήματα, μόλις ἀποκοπῶσιν ἀπὸ τὸν κορμὸν τῆς ἀμπέλου: « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀμπελός, ὑμεῖς τὰ κλήματα », εἶπεν ὁ Χριστός. « Ό μένων ἐν ἐμοὶ κάγω ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν ούδεν » (Ἰωάν. 1ε' 5).

Ἐφ' ὅσον ὁ Χριστὸς εἰναι τὸ κέντρον ἡ ἡ ἑστία, ἐκ τῆς ὅποιας ἀνάπτεται, διαθερμαίνεται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἡθικὴ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, εἰναι πρόδηλος ὁ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς. Ἀλλο λόιπον γνώρισμα ταύτης, εἰναι ὅτι συνδέεται στενῶς μὲ τὴν θρησκείαν, μὲ τὸ δόγμα. Αἱ ἄλλαι κατὰ ἀνθρωπὸν ἡ φιλοσοφικαὶ Ἡθικαὶ στηρίζονται εἰς τὴν ἡθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν συνείδησίν του καὶ εἰς τὴν λογικήν, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν παράγουσι τοὺς ἡθικούς κανόνας καὶ τὸ ἡθικὸν ἰδεῶδες τοῦ ἡθικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Βεβαίως ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ δὲν ἀντιτίθεται οὔτε παράγνωρίζει τὴν ἡθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν συνείδησίν του καὶ τὴν λογικήν του, τὰς ὅποιας θεωρεῖ καὶ ταύτας ὡς χαρίσματα τοῦ Πλάστου πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν. Ἐὰν δὲν ἔδεχετο ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς ἔχει ἡθικὴν φύσιν καὶ ἡθικὴν συνείδησιν, τότε θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ προβάλλῃ τὰς ἀρχὰς της, διότι ὁ ἀνθρωπὸς, ὁ μὴ ἔχων ἡθικὴν φύσιν, θὰ ἥτο ἀναίσθητος καὶ ἀδιάφορος πρὸς αὐτάς. Ἀλλ' ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ δὲν στηρίζεται εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, ἀλλ' εἰς κάτι πολὺ ὑψηλότερον καὶ ἀσφαλέστερον. Αὕτη στηρίζεται εἰς τὸν Θεόν, εἰς τὸ δόγμα, εἰς τὴν θρησκείαν. Δι' αὐτὴν τὸ ὑψιστὸν ἀγαθὸν εἰναι ὁ Θεός, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ εύτυχίας διὰ τὸν ἀνθρωπὸν. Διὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἡθικὴν, τὸ ἡθικὸν ἀγαθὸν εἰναι ἡ ἔκφρασις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ἥτοι ἡθικῶς εἰναι καλόν τι, ὅταν συμφωνῇ πρὸς τὸ διγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅπως τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ ἐν τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει, κακόν δέ, ὅταν δὲν συμφωνῇ πρὸς αὐτό. Ἡ ἡθικότης τοῦ ἀνθρώπου ἔξετάζεται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ Θεοῦ μόνον, διὰ τοῦτο θεωρεῖται καὶ εἰναι ἀμαρτία (ἡθικῶς κακὸν) πᾶν ὅ, τι δὲν ἔκφράζει τὸ διγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν συμφωνεῖ πρὸς αὐτό. Τὰ θεῖα θελήματα ἥ αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ εἰναι τὰ ἡθικὰ διδάγματα καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς. Τοῦτο ἐτόνισε

καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, τοῦ ὄποίου ὁ βίος ὑπῆρξεν ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἡθικῆς, μία ἀπόλυτος ταύτισις καὶ συμμόρφωσις πρὸς τὸ ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρός του : « ἐμὸν βρῶμά ἔστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πρέμψαντός με » καὶ « οὐ λόγω τὸ θέλημα τὸ ἐμόν; ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πρέμψαντός με πατρὸς » (Ἰωάν. 8' 34, ε' 30). 'Ο χριστιανὸς δὲ ζῇ ἡθικῶς, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς καὶ διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἡθικὸς καὶ ἄγιος : « ἄγιοι γίνεσθε ὅτι ἔγὼ ἄγιος εἰμί », εἶπεν ὁ Ἰδιος ὁ Θεὸς (Λευϊτ. 1θ' 2, 1 Πέτρ. α' 16). 'Εντεῦθεν λέγομεν, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ συνδέεται στενῶς μὲ τὸ δόγμα, μὲ τὴν θρησκείαν. Τὰ ἔργα ἑκάστου εἶναι δικαρπὸς τῆς πίστεώς του, τῆς θρησκείας του. Θρησκεία καὶ ἡθικὴ δόγμα καὶ ἡθικὴ εἶναι τόσον ἀλληλένδετοι, ὥστε δὲν δύναται νὰ νοηθῇ θρησκεία ἀνευ ἡθικῆς καὶ ἡθικὴ ἀνευ θρησκείας. "Οπως λέγει εἰς σπουδαῖος θεολόγος, ὁ Harnack, « ἡθικὴ καὶ θρησκεία ἐφάπτονται ἀλλήλων, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ δύναται νὰ χαρακρηίσῃ τις τὴν θρησκείαν ὡς τὴν ψυχὴν τῆς ἡθικῆς, τὴν δὲ ἡθικὴν ὡς τὸ σῶμα τῆς θρησκείας ». Βασικὰ λοιπὸν γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς ἀποτελοῦσι τὰ δύο ταῦτα, ὅτι εἶναι Χριστοκεντρικὴ καὶ ὅτι συνδέεται στενῶς μὲ τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὄποια ἔδιδάχθημεν εἰς τὴν ιεράν Κατήχησιν.

39. ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

'Εκ τῶν δογμάτων καὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων τῆς πίστεώς μας ἀπορρέουσι τὰ ἰδιαίτερα καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ καὶ αἱ ἡθικαὶ ἀρχαὶ τοῦ βίου του. Μία τοιαύτη κεντρικὴ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ, μετὰ τῆς ὄποιας συνδέεται ἡ ἡθικὴ του διδασκαλία, εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης τῶν ὅλων, προνοεῖ περὶ τούτων καὶ ὅτι εἶναι Πατήρ ὅλων καὶ πλήρης ἀγάπης τοιαύτης πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε αὐτὸν τὸν Υἱόν του, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ διὰ τοῦ βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ διὰ τῆς Ἀναστάσεώς του πάντας τοὺς εἰς Αὔτὸν πιστεύοντας. 'Αφ' οὖ πιστεύομεν εἰς ἓνα τοιοῦτον Θεόν, ὁ ὄποιος ἡγάπησε τόσον πολὺ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε τὰ πάντα ἐδέχθη νὰ πράξῃ, ἵνα σώσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι εύνόητον ποῖαι εἶναι αἱ ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα ἡμῶν. Τὰ καθήκοντα ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι βαθεῖα πίστις, ἴσχυρὰ ἀγάπη καὶ ἀκλόνητος ἐλπὶς εἰς Αὔτόν. 'Αλλὰ καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀρετῶν, λέγει ὁ Ἀπ.

Παῦλος, μεγίστη είναι ή ἀγάπη: « Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα: μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη » (1 Κορ. 1γ' 13). Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ ἀγάπην δεικνύουμεν, ὅταν τηρῶμεν τὰς ἐντολὰς του. Θέλημά του δὲ καὶ ἐντολὴ είναι, ἵνα πιστεύωμεν εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ ἵνα ἀγαπῶμεν ὀλλήλους: « καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύωμεν τῷ ὁνόματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀγαπῶμεν ὀλλήλους » (1 Ἰωάν. γ' 23). Αἱ βασικαὶ λοιπὸν ἡθικαὶ ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς είναι ή πίστις, ή ἐλπίς καὶ ή ἀγάπη καὶ μάλιστα ή ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, ἐκ τῆς δόπιος ἀπορρέουσι καὶ διαθερμαίνονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταί.

Οταν δὲ Κύριος ἡρωτήθη ὑπὸ νομικοῦ, ποίᾳ ή πρώτη καὶ μεγάλῃ ἐντολὴ ἐν τῷ Νόμῳ, ἀπεκρίθη εἰς αὐτὸν « ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου· αὕτη ἐστὶν ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή: δευτέρᾳ δὲ δόμια αὐτῇ: ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται » (Ματ. κβ' 37 - 40). Ἄλλ' ὁ Νόμος καὶ οἱ προφῆται είναι ὅλη ή θρησκεία καὶ ὅλη ή Ἡθικὴ μαζί, κατὰ συνέπειαν ή οὐσία καὶ ή βάσις τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς είναι ή ἀγάπη, καὶ αὕτη ή Χριστιανικὴ Θρησκεία δρθῶς χαρακτηρίζεται παρὰ πολλῶν ὡς θρησκεία τῆς ἀγάπης.

Ἡ ἀγάπη είναι ή ρίζα, ἐκ τῆς δόπιος ἐκφύονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταί. Χωρὶς ἀγάπην δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀρετὴ πραγματική, ὅπως λέγει δὲ Ἀπ. Παῦλος εἰς τὸν ὑπέροχον αὐτοῦ ὅμνον τῆς ἀγάπης ἐν 1 Κορ. 1γ' 1 - 13: « ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν η̄ κύμβαλον ἀλλαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὅρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι· καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι ». Ὁπου ὑπάρχει ἀγάπη, ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ὅλαι αἱ ἀρεταί, ἐκεῖ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κακίας ἀκόμη είναι ἄγνωστον, κατὰ τὸν Ἱερὸν Χρυσόστομον « Εἰ γὰρ πάντες ἡγάπων καὶ ἡγαπῶντο... πάντα ἀν ἐκποδῶν ἐγεγόνει τὰ πονηρὰ καὶ μέχρις ὁνόματος ἀν ἡγνοήθη ή κακία » (Ε.Π. 61, 27).

Τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην δεικνύει ὁ χριστιανός, ὅταν σέβη-

ται τὴν ζωήν του, τὴν τιμήν του καὶ τὴν περιουσίαν του καὶ ὅταν ἔργαζηται εἰλικρινῶς καὶ μετ' αὐτοθυσίας διὰ τὴν προκοπήν του ἐν παντὶ καὶ διὰ τὴν εὐτυχίαν του. Εἰναι αὐτονόητον, ὅτι πρέπει ἡ ἀγάπη του νὰ εἰναι πλήρης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους του, πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του καὶ τὴν πατρίδα του, ἀτινα ἴστανται ἑγγύτερον εἰς τὴν ψυχήν του. Ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ ἐπεκτείνηται καὶ πρὸς τοὺς ἔχθρους ἀκόμη, ἰδιαιτέρως δὲ πρὸς τοὺς γυμνούς καὶ ἀσθενεῖς, πρὸς τοὺς ξένους καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ, τοὺς ὅποιούς δὲ Χριστὸς ἔχαρακτήρισεν ὡς ἀδελφούς του ἐλαχίστους (Ματθ. κε' 40). Ἡ ἀγάπη εἰναι μία καινὴ Χριστιανικὴ ἀρετὴ καὶ, ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος, εἰναι τὸ γνώρισμα τῶν ὀπαδῶν του, τῶν χριστιανῶν: «ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἡγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἔστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἀλλήλοις» (Ιωάν. ιγ' 34).

Οταν ἔχῃ τις τὸν Χριστὸν ὡς κέντρον τῆς ζωῆς του, ὅταν τρέφῃ πίστιν, ἀγάπην, ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τότε ἔχει πραγματοποιήσει τὴν τελείαν καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ ζωήν, τότε εἰναι νέος ἀνθρωπος καὶ τέκνον τοῦ Θεοῦ. ᩩ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ προβάλλει καὶ τὰ μέσα, διὰ τῶν ὅποιων ἀρχίζει καὶ ἀναπτύσσεται ἡ τελεία αὗτη καὶ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωή. Ἀρχίζει αὕτη διὰ τῆς μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Χριστόν. Διὰ τῆς μετανοίας ὁ χριστιανὸς ἐκφράζει τὴν συντριβήν του διὰ τὸν μέχρι τοῦδε ἀμαρτωλὸν βίον καὶ τὴν ἀπόφασίν του, ὅτι θὰ προσπαθήσῃ καὶ θὰ ἀγωνισθῇ νὰ γίνη καλὸς χριστιανός. Ἀκολούθως ὁ χριστιανός, ἵνα προκόψῃ εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν, ὀφείλει νὰ μελετᾷ διαρκῶς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, αὐτὸν τὸν ἄρτον τῆς ψυχῆς, καὶ διάφορα ἄλλα ἥθικὰ καὶ θρησκευτικὰ βιβλία, νὰ συναναστρέφηται μετὰ χρηστῶν ἀνθρώπων, νὰ φοιτᾷ ἀνελλιπῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ μάλιστα νὰ προσεύχηται ἀδιαλείπτως. ᩩ προσευχὴ εἰναι ἡ γλῶσσα, μὲ τὴν ὅποιαν ὄμιλει ὁ μικρὸς ἀνθρωπος μὲ τὸν ἀπειρον Θεόν. Ἐν τῇ προσευχῇ θὰ διαφωτισθῇ ὁ χριστιανὸς τί πρέπει νὰ πράττῃ καὶ τί νὰ ἀποφεύγῃ. Αὕτη εἰναι ἡ ρίζα τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἥθικῆς ζωῆς τοῦ ἀγίου, ἄγιος δὲ ἔχει χρέος νὰ εἰναι πᾶς πραγματικὸς χριστιανός.

Ἐν τῇ τελείᾳ ταύτη ζωὴ ὁ χριστιανὸς εὐρίσκεται διὰ παντὸς πλησίον τοῦ Θεοῦ, ζῇ ἐν τῷ Θεῷ ἦ, ὅπως ἔλεγον οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, θεοῦται: «αὐτὸς ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοπ οιηθῶμεν»

λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος¹. Πλησίον δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χάριτός του καὶ ἀγάπης εὐρισκόμενος εἶναι ἀπολύτως εὐδαιμώνων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀπολαύων τῆς γαλήνης καὶ μακαριότητος ἐκείνης, τὴν δποίαν κανὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δὲν ἥμπορει νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτόν. Ζῇ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἀλλ’ ἔξυψοῦται ὑπεράνω τοῦ κόσμου καὶ ἔχει εἰσέλθει ἀπὸ τοῦτο εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεός, τὸ ὑψιστὸν ἀγαθὸν καὶ ἡ πηγὴ τῆς θείας καὶ εὐδαίμονος ζωῆς του, ἔλκει αὐτὸν καὶ γοητεύει τόσον πολὺν, ὥστε ὅλα ὑποχωροῦσι καὶ ἀφανίζονται, ἵνα καταλάβῃ τὴν θέσιν τούτων ὅλων ὁ Χριστός, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Δι’ αὐτὸν πλέον ζωὴ εἶναι ὁ Χριστός: « ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός », λέγει καὶ αὐτός, ὅπως ὁ Ἀπ. Παῦλος (Φιλ. α' 21).

‘Αλλ’ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. ‘Η Χριστιανικὴ Ἡθικὴ προβάλλει καὶ ἐν κοινωνικὸν ἰδεῶδες, πρὸς τὸ δποῖον πρέπει νὰ τείνωσιν αἱ πρωτοπάθειαι τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶναι αὕτη ἀτομικιστικὴ Ἡθική, ἀλλὰ καὶ κοινωνική. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο ἰδεῶδες εἶναι ἡ ἴδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, δηλαδὴ ἡ πραγματοποίησις μιᾶς τοιαύτης κοινωνίας, ἐν τῇ ὅποις οἱ ἀνθρωποι θὰ ζῶσιν ὅλοι ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ειρήνῃ καὶ ἀγάπῃ, ὥστανὰ ἀποτελῶσιν ὅλοι μίαν οἰκογένειαν. Σκοπὸς ἀκριβῶς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κυρίου ἦτο κυρίως ἡ ἴδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ μεταμόρφωσις καὶ τῆς κοινωνίας εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὥστε ὅλοι οἱ ἀνθρωποι νὰ ζῶσι κατὰ τὸ ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ: « εὐαγγελίσασθαί με δεῖ », ἔλεγεν ὁ Κύριος, « τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ὅ τι ἐπὶ τοῦτο ἀπειστάλην » (Λουκ. δ' 43). Διὰ τοῦτο καὶ τὸ κήρυγμά του ἔχαρακτήριζον οἱ μαθηταί του « εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ » (Ματθ. δ' 23, Μάρκ. α' 14). Καὶ ἡ βασιλεία αὕτη τοῦ Θεοῦ, ἴδρυθείσα ἥδη μὲ τὴν ἔλευσίν του ἐπὶ τῆς γῆς, ἀποτελεῖται καὶ θὰ ἀποτελήται ἀπὸ ἀνθρώπους ἐσωτερικῶς ἀναγεγεννημένους, οἱ ὅποιοι σιγά - σιγά θὰ ἀναπλάσωσι τὴν ὅλην κοινωνίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου. ‘Η Χριστιανικὴ Ἡθικὴ δὲν δύναται νὰ παραβλέπῃ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τῆς βιώσεως τῶν ἀνθρώπων, διότι εἶναι πασίδηλος ἡ ἐπίδρασίς των εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων. Αὕτη ἀπαιτεῖ, ὅπως διεισδύσῃ βαθμιαίως εἰς ὅλους τοὺς θεσμούς καὶ

1. Μ. Ἀθανασίου, περὶ ἐνανθρωπήσεως 54.

τὰς μορφάς τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὸ θεῖον πνεῦμα. Τοιουτοτρόπως καὶ τὰ ἔτομα θὰ ζῶσι κατὰ τὴν τελείαν καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν καὶ ἀπασσα ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία θὰ μεταβληθῇ εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε οἱ ἀνθρωποι ὄλοι θὰ ζῶσιν ὡς ἀδελφοὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ πρὸς ὅληλους. Μὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς, ἥρχισεν οὐ μόνον ἡ ἔξυψωσις καὶ ἡ θέωσις τῶν ἀτόμων, ὅλας ἡ ἀνακαίνισις καὶ ἡ ἀναδημιουργία τῶν πάντων: « ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ιδού γέγονε καινὰ τὰ πάντα » (2 Κορ. ε' 17).

40. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΛΛΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ. ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀληθειῶν τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ τῆς Μυστηριακῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν, ἔχοντες συνάμα ὑπ’ ὄψιν τὰς γενικὰς ἡθικὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς ὡς καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τὴν ιστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, δυνάμεθα εὔκολώτερον τώρα νὰ κατανοήσωμεν τὴν τελειότητα τῆς θρησκείας μας καὶ τὴν ἀνυπέρβλητον καὶ δυναγώνιστον ὑπεροχήν της ὑπὲρ τὰς συγχρόνους θρησκείας, περὶ τῶν ὅποιων ἐκάμαμεν λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Διὰ νὰ νικήσῃ ὁ Χριστιανισμὸς τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ νὰ θριαμβεύσῃ καὶ σήμερον ἔναντι τῶν λοιπῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου, σημαίνει, ὅτι ἔχει κάτι διάφορον καὶ ίδιαίτερον, διὰ τοῦ ὅποίου καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὰς ὅλας θρησκείας καὶ ἐλκύει εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἀνθρώπους πάσης ἐποχῆς. Ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ δύναμις καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ;

Ἐν πρώτοις ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατήρ ὅλων, πλήρης ὀγάπης καὶ στοργῆς πρὸς ὅλα τὰ πλάσματά του ἀνεξαρτήτως καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἀμαρτωλούς καὶ πάσχοντας, πρὸς τοὺς διωκομένους καὶ περιφρονούμενους τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ Θεὸς « ὀγάπη ἐστί », λέγει τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, καὶ τόσον ἡγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἀπέστειλε, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς θυσίας του ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σώσῃ τὴν ἀμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῆς ἦγετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν καταστροφήν, αἱ ἀμαρτίαι καὶ ἡ κατάπτωσις ηὕξανον οὕτως, ὥστε, δημοσίευσης διδάσκει πάλιν ἡ Ἀγία

Γραφή, ό ανθρωπος είναι άμαρτωλός, καὶ ἀν ἀκόμη μίαν μόνον ἡμέραν ζήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς. Τόσον ἡ φύσις αὐτοῦ ἔρρεπε πρὸς τὸ κακόν, τόσον ἡ δύναμις τῆς ἀμαρτίας ἦτο τεραστία καὶ καταστρεπτική! Ἡ δύναμις τοῦ κακοῦ ἥδυνατο μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπερνικηθῇ, καὶ μόνος ὁ Θεός ἥδυνατο νὰ ἀπολυτρώσῃ τὴν ἀμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς ὁ Θεός γίνεται ἀνθρωπός, ζῇ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνθρώπων, πάσχει καὶ τελικῶς θυσιάζεται ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ἀφ' οὗ ἀνέλαβε καὶ ὑπέστη Αὔτός τὴν ποινὴν καὶ τιμωρίαν διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Ὁ βίος καὶ ἡ θυσία τοῦ Κυρίου δεικνύουν ἀφ' ἐνός, πόσον μεγάλη ἦτο ἡ πτῶσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀφ' ἐτέρου πόσον ἄπειρος είναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ! Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία λαμβάνει ὑπὸ τόσον σοβαρὰν ἔποψιν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐδεμία διδάσκει πίστιν εἰς τοιοῦτον Θεόν, ὁ δόποιος θυσιάζεται ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τείνει χεῖρα προστασίας καὶ σπεύδει πρὸς τὸν ἀμαρτωλὸν ἀνθρωπὸν. Αὔτός πρῶτος καὶ ὅχι ὁ ἀνθρωπός πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις μαρτυρεῖ πράγματι, ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν καὶ αὐτὸς ὡς εὐσπλαχνός Πατὴρ σπεύδει εἰς συνάντησιν τοῦ ἀσώτου υἱοῦ καὶ εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἀπολωλότος προβάτου. Οὕτε δὲ Ἀλλὰχ τῶν Μουσουλμάνων, οὕτε δὲ Βράχμα τοῦ Ἰνδικοῦ πανθεϊσμοῦ είναι τόσον ἔγγυς πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτόν, οἷος είναι ὁ Θεός, εἰς τὸν δόποιον πιστεύουν καὶ προσεύχονται οἱ χριστιανοί.

'Αλλ' ὅσον ἡ θυσία καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντας είναι ἄπειρος καὶ ἄρρητος, τόσον είναι αὐστηραὶ καὶ βαρεῖαι αἱ ἡθικαὶ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς καὶ ἀπειριφράστως, ὅτι ὁ ἀνθρωπός ὁφείλει νὰ είναι τέλειος, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός, καὶ ἐσωτερικῶς καθαρὸς καὶ ἄγιος, διότι ἄγιος είναι ὁ Θεός. Διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τῆς Θείας χάριτος δύναται ὁ πιστὸς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειότητα ταύτην. 'Εὰν ὁ ἀνθρωπός διδιαφορήσῃ πρὸς τὴν τοιαύτην θυσίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ οὐρανίου Πατρός, ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι αἱσωνία θὰ είναι ἡ τιμωρία του ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ὅταν θὰ ἀνταποδοθῇ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία προβάλλει εἰς τὸν ἀνθρώπου τοιοῦτον ἀπόλυτον Ιδεῶδες διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἀν φιλοσοφικὰ τινὰ συστήματα ἐπλησίασαν τὸ Ιδεῶδες τοῦτο τῆς ὁμοιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ χορηγήσουν εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τὴν ἀπαι-

τουμένην δύναμιν πρὸς πραγματοποίησίν του. Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχει τὶς τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ πᾶν, ἐὰν ἀπολύτως πιστεύῃ εἰς αὐτόν : «πάντα ἴσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ», λέγει δὲ Ἐπόστολος Παῦλος (Φιλ. δ' 13). Καὶ δὲ ὑπέροχος βίος τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τὸ πλήθος τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἀγίων τῆς Ἑκκλησίας καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ δι' ἀνθρώπων ἀγραμμάτων καὶ ἀσήμων μαρτυροῦν δῆποια θεία δύναμις καὶ θεία ζωὴ εἰσέδυσαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ !

‘Ο Χριστιανισμὸς δὲν ἀπαιτεῖ μόνον τελειότητα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον, ὅστις τὰ πάντα καὶ τὸν κόσμον ὅλον ἀκόμη ὁφείλει νὰ θυσιάσῃ διὰ νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ προβάλλει ὡς ἰδεῶδες καὶ μίαν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τοιουτορόπως ἡ ἱστορία ἔχει νόημα καὶ κατεύθυνσιν. ‘Η βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔπι τῆς γῆς ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Τοιοῦτον ὑψηλὸν κοινωνικὸν ἰδεῶδες οὐδεμία ἄλλη θρησκεία διενοίθη οὔτε ἐδίδαξε ποτε.

‘Αλλ’ ἔκεινο, τὸ δῆποιον ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὴν δύναμιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, εἶναι δὲ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ πρόσωπόν του, τὸ ἀπολύτως ἄγιον καὶ ὑπερφυσικόν, ἐκ τοῦ δῆποιου, ὡς ἀπὸ τίνος ζωογόνου ἔστιας, ἀπέρρευσαν καὶ ἐκπέμπονται αἱ ἀκτῖνες τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς. ‘Ο ἀνθρωπος φύσει προσκολλᾶται καὶ ἀφοσιοῦται εἰς πρόσωπα παρὰ εἰς ἰδέαν τινά. Καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πίστις εἰς αὐτὸν – οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν του – εἶναι ἔκεινα, τὰ δῆποια ἐνίσχυσαν τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Ἅγιους πάντων τῶν αἰώνων νὰ ἀναδειχθοῦν ἡρωες τῆς πίστεως καὶ εἰς τὸν βίον ἄμεμπτοι. ‘Ο χριστιανός, ὅστις ἔνοῦται διὰ τῆς πίστεως μὲ τὸν Κύριον, μορφοῦται καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τὸ πρότυπόν του καὶ κατὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε δύναται νὰ λέγῃ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου «ζῶ δὲ οὐκέτι ἔγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Ποία ἄλλη θρησκεία ἔχει τοιοῦτον ἰδρυτήν καὶ θεμελιωτήν; Τίς ἰδρυτής θρησκείας συνήρπασε τοὺς δῆπαδούς του τόσον, δοσον δὲ Ἰησοῦς Χριστός; ‘Αλλ’ ἡ ἀπόστασις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὰ ἀλλας θρησκείας εἶναι τοσαύτη, δοσον ἀπέχουν ἡ ἱστορία ἀπὸ τὸν μῦθον, ἡ ἀλήθεια καὶ πραγματικότης ἀπὸ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην. Καὶ αἱ ἀλλαι βεβαίως θρησκείαι ἔχουν σπινθῆράς τινας τῆς ἀληθείας κατὰ θείαν Πρόνοιαν, ὡς εἴπομεν ἐν τῇ

έκθέσει αύτῶν, ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς περιέχει πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, εἴναι ἀπόλυτος θρησκεία, ίκανοποιοῦσα ὅλας τὰς βαθυτέρας ἀπαιτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πάσης ἐποχῆς, εἰς οἰονδήποτε βαθμὸν ἀναπτύξεως καὶ ἄν είναι ὁ ἀνθρωπός. Διὰ τῆς οἰκειώσεως τῶν Χριστιανικῶν ἀληθεῶν καὶ ἔχουσα ως κέντρον τῆς ζωῆς αὐτῆς τὸν Χριστὸν μόνον θὰ δυνηθῇ ἡ ἀνθρωπότης νὰ φθάσῃ τὴν ὑψίστην εύδαιμονίαν. Οὐ μόνον δὲ αἱ μὴ Χριστιανικαὶ θρησκεῖαι οὐδόλως ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πᾶσα προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων πρὸς βελτίωσιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς παρούσης ζωῆς ἀνευ τοῦ Χριστοῦ είναι καθαρὰ ματαιοπονία: « χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν », εἶπεν ὁ Κύριος (Ἰωάν. 1ε' 5).

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ, ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

Ἡ λέξις λειτουργία απήσημαίνει κατά τὴν ἀρχαίαν προχριστιανικὴν ἐποχὴν διακονίαν τοῦ λαοῦ, ἥτοι πᾶσαν ὑπηρεσίαν ἢ ἔργον δημόσιον, ἀγαθοεργίαν ἢ κοινωφελῆ πρᾶξιν, ὡς ἡ γυμνασιαρχία, ἡ χορηγία, ἡ τριηραρχία κ.τ.λ. Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην μετεχειρίσθησαν οἱ Ο' ἑρμηνευταὶ τὴν λέξιν ταύτην πρὸς δήλωσιν πάστης ὑπηρεσίας τῶν λευτῶν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ("Ἐξοδος κη' 43, κθ' 30, Ἀριθ. 8') κ.τ.λ. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἡ λέξις λειτουργία σημαίνει ὑπὸ μὲν τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν πᾶσαν θρησκευτικὴν ὑπηρεσίαν παρεχομένην εἴτε εἰς τὴν τέλεσιν τῆς χριστιανικῆς λατρείας εἴτε εἰς τὸ ἔργον τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἀγάπης (Πράξ. ιγ' 2,2 Κορ. θ' 9, 12), ὑπὸ δὲ τὴν στενωτέραν ἔννοιαν τὴν τέλεσιν τῶν τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ μάλιστα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας (Πράξ. ιγ' 2). Τέλος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν ἡ λέξις ἐπεκράτησε νὰ σημαίνῃ πᾶσαν λατρευτικὴν πρᾶξιν καὶ ἰδιαιτέρως τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Κατὰ ταῦτα Λειτουργικὴ καλεῖται τὸ μάθημα, τὸ δποῖον πραγματεύεται περὶ τῶν ἔξωτερικῶν πράξεων τῆς λατρείας καὶ μάλιστα τῆς σπουδαιοτάτης ὅλων, τῆς θείας λειτουργίας.

Ἡ Λειτουργικὴ διαλαμβάνει ἐπίσης καὶ τὰ περὶ τῶν ἱερῶν ναῶν, ἱερῶν ἀμφίων καὶ ὀντικειμένων, εἰκόνων, ἔορτῶν, ὅμνων, ὡς καὶ τὰ τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς, καθὼς καὶ πᾶν ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν θείαν λατρείαν.

Διαιρεσις τῆς Λειτουργικῆς. Τὸ ὅλον θέμα διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἔκτιθενται τὰ περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς ιστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας, τοῦ τόπου καὶ τρόπου αὐτῆς, εἰς τὸ δεύτερον μέρος τὰ περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τοῦ χρόνου τῆς τελέσεως αὐτῆς, ἥτοι περὶ τῶν χριστιανικῶν ἑορτῶν, καὶ εἰς τὸ τρίτον μέρος τὰ περὶ τῆς ιερᾶς ‘Ὕμνολογίας τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ λατρείας.

Σκοπὸς τῆς Λειτουργικῆς. Ἡ γνῶσις τῶν ἀνωτέρω ἀποβλέπει εἰς τὴν εὐσυνείδητον καὶ εὐλαβῆ ἡμῶν συμμετοχὴν εἰς τὴν λατρείαν πρὸς ἀγιασμὸν τῆς ψυχῆς μας. Διὰ τοῦ μαθήματος τῆς Λειτουργικῆς διανοίγονται τρόπον τινὰ οἱ ὄφθαλμοὶ τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν σημασίαν τῶν τελουμένων καὶ κατανοήσῃ τὸ ὑψος τῆς θείας λατρείας. Οὕτω δὲ διὰ τῆς συνειδητῆς αὐτοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν θείαν λατρείαν ἐπιτυγχάνεται οἱ ἀγιασμὸς τῆς ψυχῆς του.

Ἄξια καὶ χρησιμότης τῆς Λειτουργικῆς. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ Λειτουργικὴ εἶναι μάθημα χρησιμώτατον καὶ αἱ παρεχόμεναι διὰ τοῦ μαθήματος τούτου γνώσεις ἔχουν διὰ κάθε πιστὸν μεγίστην ἀξίαν.

‘Ο διδασκόμενος τὴν Ὁρθόδοξον Λειτουργικὴν θὰ μάθῃ περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ ὑψους τῆς Ὁρθοδόξου λατρείας, τῆς ὅποιας αἱ ἀρχαὶ φθάνουν εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικούς χρόνους. Ἀκριβῶς δὲ δι’ αὐτὸν καὶ οἱ ἔνοι ἐκφράζονται δι’ αὐτὴν μετὰ θαυμασμοῦ: «Εἰς τὴν Ὁρθόδοξον λειτουργίαν εύρισκει τις τὸν ἐν τῇ λατρείᾳ συνδυασμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου καὶ τοῦ θείου μυστηρίου... Οὐδεμίᾳ θρησκευτική τελετὴ εἶναι τόσον περιεκτική ὅλων τῶν γηίνων ἐνδιαφερόντων καὶ ὅλων τῶν οὐρανίων ἐλπίδων» (Κάρολος Heimsath).

2. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

Αἱ πηγαὶ τῆς Λειτουργικῆς διαιροῦνται εἰς τρεῖς ὁμάδας, ἥτοι α) τὰς γραπτὰς πηγὰς, β) τὰς ἀγράφους καὶ γ) τὰς ὀρχαιολογικάς.

α) Αἱ γραπταὶ πηγαὶ. Εἰς τὰς γραπτὰς πηγὰς περιλαμβάνεται πᾶν ὅ,τι εἶναι γνωστὸν εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἐγγράφως. Τοιαῦται γραπταὶ πηγαὶ εἶναι αἱ ἔξης:

1) Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, εἰς τὴν ὅποιαν ὑπάρχουν πολλὰ

στοίχεια, τὰ δόποια διετηρήθησαν καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ὅπως εἶναι αἱ ὡραι τῆς ἡμερησίας προσευχῆς, αἱ ἀρχαιότεραι χριστιανικαὶ ἑορταὶ, αἱ ὥδαι καὶ αἱ προσευχαὶ τῆς Ιουδαικῆς Συναγωγῆς κ.λ.π.

2) Ἡ Καινὴ Διαθήκη, εἰς τὴν δόποιαν περιέχονται παραγγέλματα περὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ ἐν πνεύματι λατρείας καὶ πληροφορίᾳ περὶ τῆς λατρείας, ἡτις ὠργανώθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων (Ἰω. δ' 23, 24, Ματθ. κς' 28, κη' 19).

3) Αἱ γραπτῶς παραδοθεῖσαι Λειτουργίαι, ἐκ τῶν δόποιών γνωστότεραι καὶ πληρέστεραι εἶναι ἡ Λειτουργία, τὴν δόποιαν περιέχει τὸ Ἡ βιβλίον τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, αἱ Λειτουργίαι Ἱακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ὡς καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἱωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τῶν Προτηγιασμένων δώρων καὶ μερικαὶ ἄλλαι.

4) Τὰ Λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας: τὸ Εὐαγγέλιον, δὲ Ἀπόστολος, τὸ Εὐχύλογιον, τὰ Μηναῖα, ἡ Παρακλητικὴ ἢ Ὁκτωήchos, τὸ Τριώδιον, τὸ Πεντηκοστάριον, τὸ Ψαλτήριον καὶ τὸ Ὁρολόγιον.

5) Οἱ κανόνες τῶν τοπικῶν καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, διὰ τῶν δόποιών ρυθμίζονται ζητήματα σχετιζόμενα μὲ τὴν λατρείαν, καὶ

6) Αἱ μαρτυρίαι, αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν λατρείαν. Ἡτοι αἱ μαρτυρίαι τῶν ἀποστολικῶν πατέρων, καὶ μάλιστα τῆς Διδαχῆς τῶν θωδεικῶν ἀποστόλων (ἡ δόποια ἐγράφη κατὰ τὰ τέλη τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος), τοῦ Ἰουστίνου (εἰς τὴν Α' Ἀπολογίαν τοῦ δόποιου περιέχεται διάγραμμα τῆς θείας λατρείας), τοῦ Τερτυλλιανοῦ καὶ τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων (πρὸ παντός εἰς τὰς Μυσταγωγικὰς Κατηχήσεις του, εἰς τὰς δόποιας περιέχεται συστηματικὴ περιγραφὴ καὶ ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν μυστηρίων τοῦ Βαπτίσματος καὶ τοῦ Χρίσματος), τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἄλλων.

β) Αἱ ἄγραφοι πηγαί. Εἰς τὰς ἀγράφους πηγὰς ἀνήκει τὸ λειτουργικὸν ἔθιμον, τὸ δόποιον διαφέρει κατὰ τόπους καὶ ἐποχάς.

γ) Αἱ ἀρχαιολογικαὶ πηγαί. Εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ταύτας πηγὰς ἀνήκουν οἱ χῶροι τῆς λατρείας (ἐρείπια παλαιῶν χριστιανικῶν ναῶν), τὰ ἱερά ἄμφια καὶ σκεύη, τὰ ἔργα τῆς τέχνης (εἰκόνες ἢ γλυπτά), αἱ ἐπιγραφαί, αἱ δόποιαι διαφωτίζουν ἐνίστε μερικὰ ζητήματα τῆς ιστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας, αἱ κατακόμβαι καὶ ἄλλα ἀρχαῖα χριστιανικά κοιμητήρια καὶ τάφοι χριστιανῶν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΤΟΠΟΣ
ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

3. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

Διὰ νὰ καθορισθοῦν σαφῶς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς χριστιανικῆς λατρείας, εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκριθῇ αὕτη πρὸς τὰς μορφὰς τῆς λατρείας τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκειῶν, ίδιαιτέρως δὲ πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

I. Σύγκρισις πρὸς τὴν λατρείαν τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκειῶν. 'Η χριστιανική λατρεία διαφέρει ἀπὸ τὰς πολυθεϊστικὰς μορφὰς τῆς λατρείας' εὑρίσκεται δὲ αὕτη εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς αὐτάς. 'Εκεῖ λατρεία φανταστικῶν θεῶν, ἐδῶ λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. 'Εκεῖ δὲ ἡ ἐπίμονος ζήτησις εὔτελῶν καὶ γελοίων πραγμάτων, ἐδῶ δὲ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Θεόν. 'Εκεῖ οἱ ζωοθυσίαι καὶ αἱ ἀνθρωποθυσίαι ὑπὸ πλῆθος μορφῶν. 'Ἐδῶ αἱ θυσίαι αὗται κατηργήθησαν, ἔξαιρεται δὲ δὲ η θυσία τοῦ ἑγωϊσμοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ δὲ προσφορὰ εἰς αὐτὸν ἀγνῆς καρδίας. Γενικῶς αἱ μὴ μονοθεϊστικαὶ μορφαὶ τῆς λατρείας παρουσιάζουν τὸ γνώρισμα νοῦ εύρισκομένου εἰς τὸ σκότος τῆς ὅγνοίας, ἀντιθέτως δὲ χριστιανική λατρεία εἶναι λατρεία λογική (Ρωμ. 1β' 1).

II. Σύγκρισις πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν. Εὰν συγκρίνωμεν τὴν χριστιανικὴν λατρείαν πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν, εύρισκομεν τὰ ἔξης ίδιαιτερα χαρακτηριστικά:

α) 'Η χριστιανική λατρεία έμφανίζει χαρακτήρα τριαδικόν.
"Ολαι αἱ δυνατότητες τῆς χριστιανικῆς λατρείας τότε μόνον πραγματοποιοῦνται, ὅταν βασίζωνται εἰς τὸν τύπον : « Δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἄγιῳ Πρεύματι ».

'Εκ παραλλήλου πρὸς τὸν θεοκεντρικὸν χαρακτήρα προσλαμβάνει ἐπὶ πλέον ἡ χριστιανική λατρεία καὶ χριστοκεντρικόν.
Κέντρον δηλ. εἰς τὴν χριστιανικήν λατρείαν εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου, τοῦ ὄποιου τὰ κύρια συμβάντα τῆς ζωῆς ἐνθυμούμεθα κατὰ τοὺς κυρίους σταθμούς τοῦ χριστιανικοῦ ἔτους (Χριστούγεννα, Θεοφάνεια, Πάσχα κ.τ.λ.).

β) 'Η χριστιανική λατρεία σκοπὸν ἔχει τὸν ἐξαγνισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ὄλης ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀγνωστος καὶ εἰς τὴν Ιουδαικὴν λατρείαν ὁ ἀγιασμός, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν τονίζεται μᾶλλον ὁ ἑσωτερικὸς καθαρισμὸς τοῦ σώματος ἀπὸ πτωτὸς ἀκαθάρτου μολυσμοῦ σύμφωνα καὶ τὰς διακρίσεις τοῦ νόμου περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων, παραμένει δὲ ἐντελῶς ἀκαθόριστος ἡ ἔννοια περὶ ἑσωτερικοῦ ἀγιασμοῦ. Οἱ προφῆται ὅμιλοῦν περὶ ἑσωτερικῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, ἄνευ τῆς ὄποιας αἱ θυσίαι καθίστανται περιτταὶ καὶ ἡ τήρησις τῶν ἑορτῶν ἀνωφελής. 'Ἐν τούτοις ὅμως οἱ Ἰσραηλῖται δὲν κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς ἐπαρκῆ ἀντίληψιν τοῦ ἑσωτερικοῦ ἀγιασμοῦ, ὁ ὄποιος τόσον ἐπιδιώκεται εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ἥτις διὰ τῶν καθωρισμένων εύχῶν καὶ ἀκολουθιῶν διὰ πᾶσαν περίοδον τῆς ήμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ διὰ κάθε συμβάν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως (γέννησις, γάμος, ἀσθένεια, θάνατος) διεισδύει εἰς ὄλας τὰς λεπτομερείας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ζητεῖ νὰ συνυφανθῇ μετ' αὐτῆς.

γ) 'Η θυσία εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, διὰ τῆς ὄποιας ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀγιασμός, προσλαμβάνει ἔννοιαν πνευματικήν.
Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ αἱ ζωοθυσίαι τῶν Ιουδαίων, αἱ ὄποιαι προσεφέροντο πρὸς ἔξιλέωσιν, ἐγίνοντο δεκτά, ἐφ' ὅσον ἔξεδηλοῦτο δι' αὐτῶν ἡ ἑσωτερικὴ αὐτῶν λατρευτικὴ διάθεσις. 'Αλλὰ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἡ θυσία προσλαμβάνει ἐξ ὄλοκλήρου ἔννοιαν πνευματικήν. Τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὄποιον εἶναι τὸ κέντρον αὐτῆς, ἀποτελεῖ ἀναίμακτον ἀναπαράστασιν τῆς ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ θυσίας καὶ ἐνσarkώνει ὄλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τελείας καὶ θεαρέστου θυσίας· καὶ

δ) Ἡ χριστιανική λατρεία ἐμφανίζει χαρακτήρα π α ν α ν θ ρ ὡ-
π ι ν ο ν, ἐνῷ ἡ ίουδαική λατρεία ἦτο καθαρῶς ἔθνική. Ο πανανθρώπι-
νος χαρακτήρα τῆς λατρείας, εἰς τὴν ὅποιαν καταργοῦνται αἱ διακρίσεις
τῆς ἔθνικότητος, ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα
τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ λατρεία αὐτὴ χρησιμοποιεῖ ἐξ ἵσου
ὅλους τοὺς τόπους διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Θεόν τῶν πνευμά-
των καὶ πάσης σαρκὸς καὶ γνωρίζει πᾶς νὰ εὕρῃ. Αὐτὸν πανταχοῦ.

4. Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Ἡ λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἔκκλησίας παρουσιάζει τὰ ἔξῆς δύο
κύρια χαρακτηριστικά :

α) Εἶναι κατ' ἔξοχὴν μυσταγωγική. Ζητεῖ ν' ἀναβιβάσῃ
τὸν πιστὸν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Ἡ θεία Εὐχαριστία, ἡ ὅποια
τελείται κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, ἀναφέρεται ἐκ τοῦ ἐπιγείου εἰς τὸ
ἐπουράνιον θυσιαστήριον « ὅποις ὁ φιλάρθρωτος Θεὸς ἡμῶν, ὁ
προσδεξάμενος τὰ ἀγιασθέντα δῶρα εἰς τὸ ἄγιον καὶ ἐπερονθάνιον καὶ
νοερὸν Αἰτοῦ θυσιαστήριον », λέγει, ὁ διάκονος εἰς μίαν ἐκ τῶν δεήσεων
μετὰ τὸν καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων.

Χαρακτηριστικαὶ τῆς τάσεως ταύτης εἶναι καὶ αἱ φράσεις : « Ἀνε
σγῶμεν τὰς καρδίας », « Πᾶσαν τὴν βιοτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν »,
διὰ τῶν ὅποιων καλεῖ ὁ λειτουργὸς τοὺς πιστοὺς νὰ ἀποχωρισθοῦν
ἐντελῶς ἀπὸ τὰ γήινα καὶ ν' ἀνυψώσουν τὸν νοῦν πρὸς τὸν οὐρανὸν
σενενοῦντες τὴν φωνὴν των μὲ τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγελικοῦ κόσμου,
ὅποιος ψάλλει ἀσιγήτως τὸ « Ἀγιος, ἀγιος, ἀγιος, Κέριος Σαβαθύ ».

Ἐνῷ δὲ ἡ Ἀνατολικὴ Ἔκκλησία ζητεῖ διὰ τῆς λατρείας ν' ἀναβι-
βάσῃ τὸν νοῦν τῶν πιστῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, ἀντιβέτως ἡ Δυτικὴ
Ἐκκλησία ζητεῖ νὰ καταβιβάσῃ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο
καὶ χρησιμοποιεῖ περισσότερον παρὰ ἡ Ἀνατολικὴ Ἔκκλησία τὴν
λεγομένην ἔξωτερικήν ἐποπτείαν. Ἐχει τὰ ὄγαλματά της, ἔχει τὴν
φάτνην τῆς Βηθλεέμ, τὴν ὅποιαν προβάλλει, χρησιμοποιεῖ ἄγαλμα
εἰκονίζον τὸν Ἰησοῦν, τὸ ὅποιον προβάλλει εἰς ἀναπαράστασιν τῆς
ταφῆς τοῦ Κυρίου, καὶ προσπαθεῖ δι' ὅλων αὐτῶν νὰ ύλοποιήσῃ ἐμ-
πρὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πιστῶν τὰς ἀօράτους πραγματικότητας
τῆς λατρείας. Ἐχει βέβαια καὶ ἡ Ὁρθόδοξος λατρεία τὴν ἔξωτερικήν
της ἐποπτείαν, τὰ ίερὰ της ἀντικείμενα, τὰς εἰκόνας της, ἀλλὰ πρὸ

παντὸς ἔχει τὴν ἐσωτερικὴν ἐποπτείαν, ἔχει ἐκεῖνα, τὰ δόποια ὑποβοηθοῦν εἰς τὴν ἀνύψωσιν ἡμῶν ἀπὸ τὰ ὄλικὰ πρὸς τὰ ἐπουράνια· καὶ

β) Εἶναι λατρεία ὁ μ α δ ι κ ή. 'Ο λειτουργὸς προσφέρει τὴν λατρείαν ἐξ ὀνόματος ὅλων τῶν πιστῶν, οἱ δόποιοι καὶ συμμετέχουν ἐπίσης εἰς τὴν λατρείαν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ πρωσευχαί, πλὴν ἐκείνων, αἱ δόποιαι ἀφοροῦν τὸν Ἱερέα, εἶναι εἰς πληθυντικὸν ἀριθμόν. 'Ακούεται αἴφνης : « *"Ἐτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικήν... λατρείαν καὶ παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἴκετείμεν (α' πρόσωπον πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ)· κατάπεμψον τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἄγιον ἐφ' ἡμᾶς..."* » (ὅχι μόνον ἐπ' ἐμέ). Παρουσιάζεται τοιουτοτρόπως ὁ λειτουργὸς νὰ ἐκπροσωπῇ τὸ ὅλον ἐκκλησίασμα.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Εἰς τὸ τμῆμα τῆς θείας λειτουργίας, τὸ δόποιον ἀρχίζει μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ « Πιστεύω », μέχρι τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν δόποιαν ὁ Ἱερεὺς λέγει: « *"Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ..."* », ἔχουμεν μίαν δλόκληρον εὐχήν. Μέσα εἰς τὴν εὐχήν αὐτήν, τὴν δόποιαν κατὰ μέγα μέρος λέγει ὁ Ἱερεὺς, ἔχει τὴν θέσιν του καὶ δ λαός, δ δόποιος παρεμβαίνει κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα τῆς διακοπτομένης εὐχῆς καὶ ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἐκφωνήσεις τοῦ Ἱερέως συμπροσφέρων τρόπον τινὰ μαζὶ μὲ τὸν Ἱερέα. Τοιουτοτρόπως συνεστήθη καὶ ἡ λεγομένη « συναπτή ». 'Ο διάκονος ἐκφωνεῖ τὰς αἰτήσεις, δ λαός ἀπαντᾷ τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* » καὶ ὁ Ἱερεὺς ἐπισυνάπτει τὴν εὐχὴν μετὰ τῆς ἐκφωνήσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συμπροσεύχεται ὅλον τὸ ἐκκλησίασμα. Αὐτὸ δὲν παρατηρεῖται τόσον πολὺ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν δόποιαν ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ἐν χρήσει ἐκτὸς τῶν ψαλτῶν λειτουργιῶν καὶ αἱ μυστικαὶ λειτουργίαι, κατὰ τὰς δόποιας δ Ἱερεὺς μόνος του εἰς ἐν παρεκκλήσιον μυστικῶς ἀναπέμπει τὴν θείαν λειτουργίαν.

5. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

1) Ἡ μορφὴ τῆς λατρείας κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους. Ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους συνίστατο, ὡς μαρτυροῦν αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, εἰς τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν Ιουδαικὴν προσευχὴν καὶ εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς Ιδιωτικὰς οἰκίας (Πράξ. β' 46). Τὸ μυστήριον ἐτελεῖτο κατ' ἀκριβῆ ἀπομίμησιν τῶν λαβόντων χώραν κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον. Ἡτο δηλαδὴ συνδεδεμένον μετὰ κοινῆς

έστιασεως κατά τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου, ὁ ὄποιος « ἐσθιόντων τῶν μαθητῶν » ἔδωσεν εἰς αὐτούς τὸν καθηγιασμένον ἄρτον καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον προσέφερε τὸ εὐλογηθὲν ποτήριον. Τῆς κοινῆς ταύτης ἐστιάσεως προετάχθη ἴδιαιτέρα προσευχὴ καὶ διδαχή. Αὐτὸ προκύπτει ὅχι μόνον ἐκ τῶν ἐν Τρῳάδι συμβάντων, ὅπου ὁ Παῦλος « συνηγμένων τῶν μαθητῶν...αλλάσσας ἀρτον...παρέτεινε τὸν λόγον (διαλεγόμενος) μέχρι μεσονυκτίου » (Πράξ. κ' 7), ἀλλὰ καὶ ἐκ ρητῆς πληροφορίας τῶν Πράξεων, κατὰ τὴν ὄποιαν οἱ πρῶτοι χριστιανοί « ἤσαν προσκαρτεροῦντες τῇ αλάσσῃ τοῦ ἀρτον καὶ ταῖς προσευχαῖς καὶ τῇ διδαχῇ » (β' 42). Πρὸς τούτοις ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ ὡρισμένοι ὕμνοι, ἀφοῦ μετὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον ὁ Κύριος καὶ οἱ Ἀπόστολοι ὑμνήσαντες ἔξῆλθον. ‘Ο Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὰς πρὸς Ἐφεσίους (ε' 19) καὶ Κολασσαῖς (γ' 16) ἐπιστολάς του δミλεῖ περὶ ψαλμῶν καὶ ὕμνων καὶ ὧδῶν πνευματικῶν. Αἱ συγκεντρώσεις πρὸς τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐλάμβανον χώραν κατ’ ἀρχὰς μὲν καθημερινῶς, κατόπιν δὲ περιωρίσθησαν μόνον τὴν Κυριακὴν (Πράξ. β' 46, κ' 7), ἡ ὄποια διεκρίθη ἀπὸ τὰς ἄλλας ἡμέρας. ‘Η κοινωνία ἐγίνετο καὶ ἀπὸ τὰ δύο εἴδη. Αὐτὸ ἔξάγεται καὶ ἐκ τῶν φράσεων τοῦ Παύλου : « οὐ δύνασθε ποτίγμον Κυρίου πίνειν... » καὶ « ὁ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρῖμα ἔστησει καὶ πίνει » (1 Κορινθ. ι' 21 καὶ ια' 27, 29).

‘Ως πρὸς τὸ Βάπτισμα, ἐτελεῖτο ὄπουδήποτε εὐρίσκετο ὕδωρ (Πράξ. η' 12 - 13). ‘Ο τύπος τῆς ἐπικλήσεως ἦτο τριαδικὸς (Ματθ. κη' 18 - 20). Ἐτελεῖτο δὲ ἡ βάπτισις διὰ καταδύσεως, ἡ ὄποια ἦτο σύμφωνος καὶ πρὸς τὸν συμβολισμὸν τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου, τὸν ὄποιον τονίζει ὁ Παῦλος διὰ τὸ Βάπτισμα (Ρωμ. σ' 4, Κολ, β' 12).

Μετὰ τοῦ Βαπτίσματος συνεδέετο καὶ ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν, διὰ τῆς ὄποιας ἐτελεῖτο τὸ μυστήριον τοῦ Χρίσματος (Πράξ. η' 12 - 17, Ἐβρ. σ' 1 - 2). ‘Η ἐπίθεσις τῶν χειρῶν χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τὴν χειροτονίαν τῶν λειτουργῶν τῆς Ἑκκλησίας (Πράξ. σ' 6, 1 Τιμ. δ' 14, 2 Τιμ. α' 6). Τέλος ἔχομεν κατὰ τὴν ἴδιαν ἐποχὴν καὶ τὴν χρῖσιν τῶν ἀσθενῶν δι’ ἐλαίου μετ’ εύχης ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων (Ἰακ. ε' 14 - 15).

2) Ἡ μορφὴ τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐπικρατεῖ εἰς τὰς εὐχάριστας τοῦ Λειτουργικοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας ὁ αὐτοσχεδιασμὸς καὶ ἡ ἐλευθέρα ἐμπνευσις τοῦ λειτουργοῦ. Αὐτὸ ἔξάγεται καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰουστί-

νου περὶ εύχαριστηρίου προσευχῆς κατὰ τὴν θείαν Εύχαριστίαν : «Ο προεστῶς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας ὅση δύναμις αὐτῷ ἀναπέμπει ». Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει καὶ ὅτι ἔκαστος ἐπίσκοπος εἶχεν ἀπόλυτον ἔξουσίαν νὰ ὀργανώσῃ τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας του κατὰ τὴν προτίμησιν αὐτοῦ. Πανταχοῦ τὰ κεντρικὰ σημεῖα καὶ ὁ σκελετὸς τῆς λατρείας παρουσιάζονται ὁμοιομόρφως. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ Βάπτισμα πανταχοῦ χρησιμοποιεῖται τὸ ὑδωρ ὡς στοιχεῖον αὐτοῦ καὶ ὁ τριαδικὸς τύπος τῆς ἐπικλήσεως μένει ἀμετάβλητος πανταχοῦ. Πανταχοῦ ἐπικρατοῦν ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος οἱ ἔξορκισμοί, ἡ ἀπόταξις καὶ ἡ σύναξις. Πανταχοῦ χρησιμοποιοῦνται ὥρισμένοι λεκτικοὶ τύποι εἰς τὴν λατρείαν (ώς τὸ «Ἀμήν », τὸ «Ἄλληλον », τὸ «Κύριε, ἐλέησον », τὸ «Ἐλρήνη ὑμῖν », τὸ «Ἄρω σχῶμεν τὰς καρδίας »). Πανταχοῦ τιμῶνται ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἔβδομάδος ἡ Κυριακή, ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ καὶ ἐκ τῶν ἑορτῶν τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή. Πανταχοῦ ἡ λειτουργία καὶ ἡ Χειροτονία παρουσιάζουν τὸν αὐτὸν γενικῶς τύπον. Ἡ λειτουργικὴ ἐνότης καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀναφερομένων περὶ τὴν λατρείαν εἰς τὴν Α΄ Ἀπολογίαν τοῦ Ἰουστίνου : «Τὸ μὲν Βάπτισμα, λέγει, ἐγίνετο ἀγομένων τῶν πιστευόντων ἐνθαῦτα ὕδωρ ἐστίν » (Κεφ. 61). Ἐζητεῖτο δὲ πρὶν Ὁμολογία Πίστεως καὶ ὑπόσχεσις, ὅτι θὰ ἔζων οἱ βαπτιζόμενοι καθὼς ἐδιδάχθησαν καὶ ἐπίστευσαν. Ἐγίνετο δὲ τὸ Βάπτισμα «ἐπ’ ὄνόματι τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Πνεύματος ἡγίουν ».

Ἡ δὲ θεία λειτουργία ἡκολούθει κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου περιγραφὴν τῆς πρωινῆς λατρείας τῆς Κυριακῆς τὸ ἔξῆς διάγραμμα :

1) Ἀνάγνωσις περικοπῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, 2) διδαχὴ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ, 3) ὁμαδικὴ προσευχή, 4) ἀσπασμοί, 5) προσφορά ἀρτου καὶ οἴνου, 6) εὐχὴ τοῦ λειτουργοῦ, 7) καθαγιασμὸς καὶ 8) θεία κοινωνία.

3) Ἡ ἔξέλιξις εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ὀρχίζει νέα ἔξέλιξις εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν. Εἰς τὴν ἔξέλιξιν δὲ αὐτὴν συνετέλεσαν τὰ ἔξῆς :

α) Ἡ ἔξασφάλισις εἰρήνης διὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Αἱ δημιουργηθεῖσαι νέαι συνθῆκαι ἐπέτρεψαν τὴν διεξαγωγὴν τῆς λατρείας εἰς ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς καὶ μετὰ πάστης λαμπρότητος.

β) 'Η καταπολέμησις τῶν αἱρετικῶν, εἰς ἀντιπερισπασμὸν τῶν δόποιών εἰσάγεται εἰς τὴν λατρείαν ἡ ἀπαγγελία τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ οἱ αἱρετικοὶ ἔχρησιμοποίουν ως μέσον διαδόσεως τῶν δοξασιῶν των καὶ τὸ ἔντεχνον ἄσμα, ἡναγκάσθη καὶ ἡ Ἐκκλησία νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον·

γ) 'Ο πλουτισμός του έορτολογίου διά νέων έορτῶν, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ δόποιου ἐδόθη ὥθησις εἰς τὴν 'Υμνολογίαν πρὸς νέας ποιητικὰς συνθέσεις, καὶ

δ) Ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν δύο τμημάτων τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Τὸ γεγονός αὐτὸ σχετίζεται μὲ τὴν σημειωθεῖσαν τότε ἐν Ρώμῃ μεγάλην λειτουργικήν μεταρρύθμισιν, καθ' ἣν ἐγκατελείφθη ἡ γλώσσα τῆς Ρωμαϊκῆς λειτουργίας καὶ εἰσήχθη ἀντ' αὐτῆς ἡ λατινική.

‘Η μεταβολή αύτή συνετέλεσεν δχι μόνον εις τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο λειτουργιῶν, Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ διαμορφωθῶσιν εἰς μὲν τὴν Ἀνατολὴν α) δ λεγόμενος Συριακὸς τύπος, εἰς τὸν δποῖον ὑπάγεται τὴν Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, β) δ Αἱ γυπτιακὸς τύπος, εἰς τὸν δποῖον ὑπάγεται ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ γ) δ Βυζαντινὸς τύπος, εἰς τὸν δποῖον ἀνήκουν αἱ ἐν χρήσει εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν Λειτουργίαι τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῶν Προηγιασμένων δώρων, εἰς δὲ τὴν Δύσιν δ ρωμαϊκὸς τύπος (Λειτουργία τῆς Ρώμης), δ Ἀμβροσιανὸς τύπος (Λειτουργία Μεδιολάνων) καὶ δ Ἰσπανογαλλικὸς τύπος.

4) Ή ἔξελιξις εἰς τὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν. Ή λατρεία ώς πρὸς τὰς βάσεις αὐτῆς παραμένει ἡ αὐτή καὶ μετὰ τὸν θ' αἰῶνα, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆνε κατὰ τὴν προηγουμένην ἐποχήν. Προσετέθησαν μόνον νέαι ἑορταῖ εἰς τὰς ὑπαρχούσας πρὸς τιμὴν νέων ἀγίων καὶ μαρτύρων καὶ ἐστημειώθη νέα ἀκμὴ τῆς Υμνολογίας. Ή ἀκμὴ αὐτή, εἰς τὴν δόποιαν ἔδωκεν ὕθησιν ἡ εἰκονομαχία, διετηρήθη μέχρι τοῦ ια' αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ δόποιου καὶ στημειοῦται ἡ παρακαμὴ αὐτῆς. Τοῦτο διείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι αἱ διάφοροι Ἀκολουθίαι συνεπληρώθησαν καὶ ἔλαβον τὴν δριστικὴν πλέον διαμόρφωσίν των, ἡ δὲ ἀνάδειξις νέων ἀγίων κατέστη σπανιωτάτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'
ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

6. ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΑΟΥ

1) Προϊστορία του χριστιανικού ναού. Κατά τὴν προχριστιανικήν ἐποχὴν ὁ ναὸς (ἢ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ ρήματος ναίω=κατοικῶ) ἔθεωρεῖτο ὡς τὸ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ. Διότι ὑπῆρχε γενικῶς ἡ πίστις, ὅτι τὸ θεῖον κατοικεῖ εἰς κάποιον ώρισμένον τόπον καὶ μάλιστα συνήθως εἰς μέρη ὑψηλά, κατάφυτα καὶ καθαρά. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ἐκαλεῖτο ὁ ναὸς «οἶκος Θεοῦ» ἢ «εἰδητήριος οἶκος», «πρόσευκτήριον», «οἶκος προσενγῆς», ἐπειδὴ ἔχοταν μετεπέκεινος καὶ ὡς τόπος προσευχῆς.

Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ τοῦ ναοῦ εἶχον καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων, κατὰ τοὺς ὅποιους ἔζη ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Αὔτῳ φαίνεται ἐκ τῆς ἐρωτήσεως τῆς Σαμαρείτιδος πρὸς Αὔτόν : «Οἱ πατέρες ἡμῶν (τῶν Σαμαρειτῶν) ἐν τῷ ὅρει τούτῳ (τῷ Γαριζείν) προσεκίνησαν· καὶ ὑμεῖς (οἱ Ἰουδαῖοι) λέγετε δὲ τι ἐν 'Ιεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὃπου δεῖ προσκυνεῖν». Καὶ ὁ Κύριος εὐρίσκει τότε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, ὅτι δῆλος δὲν εἶναι σωματικόν τι συνδεδεμένον πρὸς ώρισμένον τόπον καὶ ὅτι «οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσονται τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖᾳ» (Ἰω. δ' 20 – 24). 'Ομοίως δὲ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν ὁμιλίαν του ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου διεκήρυξε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι «ὁ Θεός... οὐκ ἐν χειροποιίτοις ναοῖς κατοικεῖ» (Πράξ. ιζ' 24).

'Αλλ' ἐὰν δὲν ὁ Θεὸς δὲν ἔχῃ ἀνάγκην ὑλικοῦ ναοῦ, ἔχει ὅμως ἀνάγκην τούτου ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ ἐκδηλώνῃ ἐντὸς αὐτοῦ τὰ συναισθήματά του, ἥτοι νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ ἔγινεν αἱσθητὴ ἡ ἀνάγκη εἰς τὴν νέαν θρησκείαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς συνάξεως εἰς κάποιον ώρισμένον χῶρον πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας, χωρὶς βεβαίως

δ χῶρος αὐτὸς νὰ θεωρηταὶ ὡς τὸ μόνον τοῦ Θεοῦ κατοικητήριον.

Δὲν εἶχον ὅμως καθορισθῆ ἀκριβῶς καὶ αὐστηρῶς οἱ τόποι τῶν λατρευτικῶν συνάξεων. Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανικὴ κοινότης, ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ χριστιανοὺς ἐκ τοῦ Ἰονδαῖσμοῦ προσελθόντας, ἔξικολούθει νὰ φοιτῷ, καθὼς καὶ πρότερον, εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ἐπιμελῶς τηροῦσα τὰς εἰς τοὺς ὅμοεθνεῖς της καθωρισμένας ὥρας τῆς προσευχῆς (Πράξ. β' 46, γ' 1). Καὶ οἱ Ἀπόστολοι δέ, δσάκις εὐρίσκοντο ἐν Ἱεροσολύμοις, εἰς τὸ « Ἱερὸν » καὶ εἰς τὴν στοὰν τὴν κειμένην εἰς τὸ προαύλιον αὐτοῦ, ἐσύχναζον καὶ ἐκῆρυττον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐδίδασκον (Πράξ. γ' 11, ε' 12). Ἐκτὸς τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ἐγίνοντο καὶ εἰδικαὶ συναθροίσεις τῶν χριστιανῶν εἰς τὰς αἰθούσας ἴδιωτικῶν οἰκῶν χάριν λατρευτικῶν σκοπῶν.

Πρῶτος τοιοῦτος οἰκος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀναμφιβόλως τὸ ὑπερῷον (ὁ ἄνω ὅροφος) τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἐτελέσθη ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος καὶ κατῆλθε τὸ ἄγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἰς τοὺς Ἀποστόλους. Δὲν ἦτο ὅμως καὶ ὁ μόνος οἰκος. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, εἰς τὸ τμῆμα τῶν ἀσπασμῶν, γίνεται λόγος περὶ « κατ' οἰκον ἐκκλησιῶν », αἱ ὅποιαι ἀπαντῶνται εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Ἐφεσον, τὴν Κόρινθον, τὰς Κολοσσάς, τὴν Ρώμην καὶ εἰς ἄλλας μέρη εἰς δῆλωσιν τῶν πιστῶν τῶν συναθροίζομένων πρὸς τέλεσιν τῆς θ. λειτουργίας εἰς τὰς αἰθούσας ἴδιωτικῶν οἰκιῶν. Αἱ αἰθουσαὶ αὐταὶ, κατέχουσαι τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς οἰκοδομῆς, ἥσαν λίαν εὐρύχωροι, καθὼς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συνερχομένων πιστῶν (Πράξ. β' 41 - 44, δ' 4, 1 Κορινθ. ιε' 6).

Τὰς τοιαύτας λατρευτικὰς συνάξεις ἔχουσαν τοῦτον τὸν θεωρητέον καὶ ἡ διαρρύθμισις τῶν οἰκιῶν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀνταποκρινομένη πλήρως εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν χριστιανῶν.

2) Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ. Ἐφ' ὅσον ὁ κύκλος τῶν συνάξεων εἰς ιδιωτικὰς οἰκίας ηύρυνετο καὶ ἐπικνοῦτο, ὥστε νὰ καθίστανται ἀνεπαρκεῖς αἱ αἰθουσαὶ ιδιωτικῶν οἰκων, οἱ χριστιανοὶ ὑπεχρεωθῆσαν ν' ἀναζητήσουν τὴν ἀπαιτουμένην εἰς αὐτοὺς εὐρυχωρίαν εἰς εἰδικὰ κτίρια. Δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸν κατὰ ποιὸν ἀκριβῶς χρόνον οἱ χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ καθιεροῦν εἰδικοὺς χώρους διὰ τὰς λατρευτικὰς συνάξεις των. Ὅπαρχουν ὅμως θετικαὶ ἀποδείξεις, ὅτι ἥδη ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος ὑπῆρχον χριστιανικοὶ ναοὶ.

Εις τοιαῦτα εἰδικὰ κτίρια ἀναφέρονται ἀμέσως ἡ ἐμμέσως αἱ μαρτυρίαι Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Ὡριγένους, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Τερτιλιανοῦ καὶ ἄλλων. Ἐξαιρέτως δὲ μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξίν καὶ τὸ πλῆθος τοιούτων χώρων κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἡ ἱστορία τοῦ μεγάλου διωγμοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Κατὰ τὸν διωγμὸν αὐτὸν αἱ Ἑκκλησίαι αὗται κατεδαφίσθησαν.

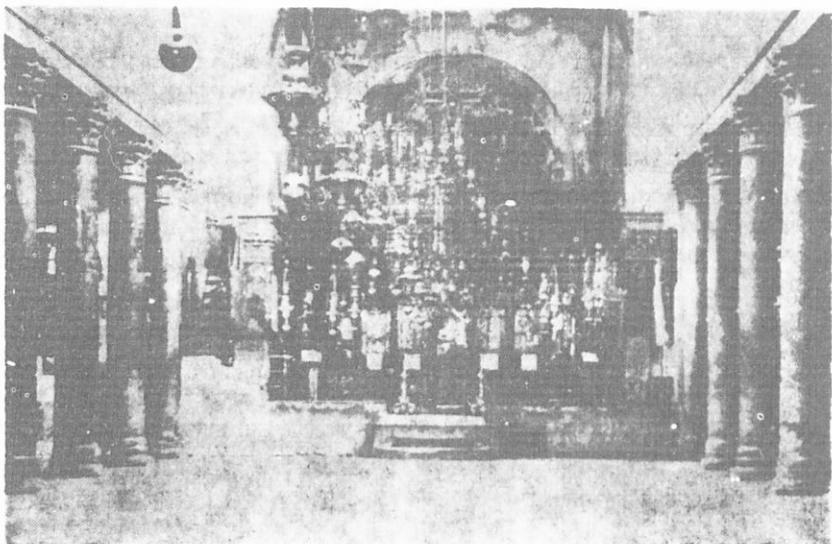
’Απὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, πρώτου χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ὀρχίζει ἐπισήμως ἡ ἀνέγερσις χριστιανικῶν ναῶν. ’Υπ’ αὐτοῦ καὶ τῆς μητρός του ἀνηγέρθησαν μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν Βηθλέεμ, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν Νικομήδειαν κ.λ.π. Εἰς μερικὰς περιοχὰς μετεβάλλοντο καὶ ἔθνικοι ναοὶ ἡ ἄλλα οἰκοδομήματα εἰς χριστιανικὰς Ἑκκλησίας, ὅπως τὸ ἐν Ρώμῃ Πάνθεον, δὲ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν Παρθενῶν καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸν ἔκτον αἰῶνα νέοι μεγάλοι καὶ λαμπροὶ χριστιανικοὶ ναοὶ οἰκοδομοῦνται, ἐκ τῶν ὅποιών δὲ μεγαλοπρεπέστερος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἥτο δὲν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τοῦ ναοῦ τούτου τὰ θεμέλια μὲν εἶχε καταθέσει ὁ Μέγας Κωνσταντίνος, ὅταν δὲ ἐκάρι ἐπὶ Ἀναστασίου, ἔκτισεν ἐκ νέου τοῦτον ὁ φιλόκαλος αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς διὰ τῶν ὀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου. Ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ναοῦ τούτου ἥτο τόσον μεγάλη, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ, παρατηρῶν κατὰ τὰ τελεσθέντα ἐγκαίνια τὸ ἔργον τοῦτο τῆς χριστιανικῆς ὀρχιτεκτονικῆς ἀνέκραξε: « *Nερίκηκά σε, Σολομῶν* ».

3) Ὁνομασίαι τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Τὰ ὄνόματα τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἦσαν διάφορα, ἀνέκαθεν ὅμως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον ἐκαλεῖτο οὕτος « ἐκκλησία » ἐκ τῶν συναθροίζομένων εἰς αὐτὸν πιστῶν. Ὁχι ἀσυνήθης κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἥτο καὶ ἡ ὄνομασία « οἴκος Θεοῦ ». Ἡ ἐκφρασις αὐτῇ ἔχει ληφθῆ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης « οἴκος Κερού ». Πλὴν τῶν ὄνομασιῶν τούτων φέρονται καὶ ὄλλαι, ὅπως ἡ ὄνομασία « κυριακόν », ὡς καθιέρωμένον εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν. Συνήθης ἥτο καὶ ἡ ὄνομασία « εὐκτήριος οἴκος » ἢ « προσευκτήριον », λαμβανομένου ὑπ’ ὅψιν τοῦ σκοποῦ διὰ τὸν ὅποιον προωρίζοντο. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐκαλοῦντο αἱ Ἑκκλησίαι καὶ « *ναοὶ τοῦ Ὑψίστου* ». Λίαν συνήθης ἥτο καὶ ἡ ὄνο-

μασία « βασιλική » μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ μεγαλοπρεποῦς, τοῦ λαμπροῦ, τοῦ ἔξαιστου.

4) Ρυθμοὶ. 1) Ὁ ρυθμὸς τῆς Βασιλικῆς. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἐμφανίζεται πρῶτος ὁ ρυθμὸς τῆς καλουμένης Βασιλικῆς.

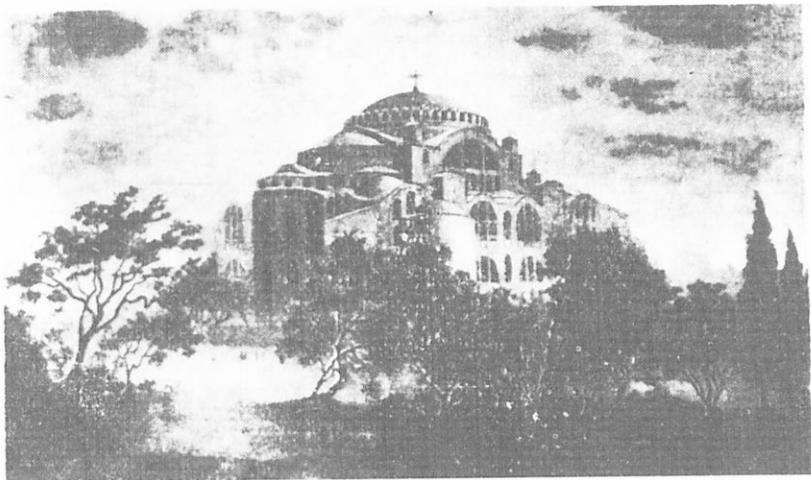
Αἱ Βασιλικαὶ ἥσαν ἐπιμήκη ὁρθογώνια οἰκοδομήματα κατ' ἀπομίμησιν Ἰσως τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν Βασιλικῶν (οἰκοδομημάτων τὰ ὅποια ἔχρησίμευον, διὰ νὰ δικάζουν οἱ Ρωμαῖοι) μὲ μικρὰς μόνον

1. Ἡ ἐν Βηθλεέμ Βασιλικὴ τῶν Γεννεθλίων (Ἐσωτερικὸν)

μεταβολάς, τὰς ὅποιας ἐπέβαλλον αἱ ἀνάγκαι τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Διέκρινε κυρίως τὰς χριστιανικὰς Βασιλικὰς ἀπὸ τὰς ρωμαϊκὰς Βασιλικὰς ἡ ξυλίνη στέγη καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τῶν διαρρύθμισις διὰ σειρῶν κιόνων εἰς τρεῖς, σπανιώτερον δὲ εἰς πέντε στοάς ἢ κλίτη. Ἐκ τῶν τριῶν κλιτῶν τὸ μέσον ἦτο κατὰ τὸ ὄψος καὶ τὸ πλάτος περίπου διπλάσιον, καθὼς παρατηροῦμεν εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ Βασιλικὴν τοῦ Ἅγιου Πέτρου εἰς τὴν Ρώμην. Αἱ στοαὶ αὐταὶ ἀπολήγουν ἀνατολικῶς εἰς ὑψηλότερον ἐγκάρσιον χῶρον, εἰς τὸ μέσον

τοῦ ὅποίου σχηματίζεται ἡ «ἀψίς» ἢ «κόγχη», ἡ ὅποια καταλήγει ἄνω εἰς τεταρτοσφαίριον, κοσμούμενον διὰ μωσαϊκοῦ. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῦτον ἐγκάρσιον χῶρον ἀνήρχοντο οἱ κληρικοὶ διὰ βαθμίδων· διὰ τοῦτο καλεῖται καὶ (ἄγιον) «Βῆμα ». Ὁ χῶρος αὐτὸς ἔχωρίζετο τοῦ λοιποῦ ναοῦ διὰ κιγκλίδων. Δυτικῶς αἱ στοιάὶ ἀπέληγον εἰς τὸν «νάρθηκα», στενὸν διαμέρισμα, ἀπὸ τοῦ ὅποίου ἐγίνετο ἡ εἰσοδος εἰς τὸν κυρίως ναὸν διὰ πυλῶν. Ἐξωθεν τοῦ νάρθηκος ὑπῆρχε συνήθως τετράπλευρος χῶρος φέρων κατὰ τὰς πλευρὰς

2. Ἡ Ἀγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως
(Ρυθμοῦ Βασιλικῆς μετὰ τρούλου)

αὐτοῦ σειρᾶς κιόνων καὶ ἀνοικτὸς πρὸς τὰ ἄνω, καλούμενος «αιθίοπον ». Εἰς τὸ μέσον τοῦ αἰθρίου ἦτο ἡ «κρίνη» ἢ «φιάλη ».

Ἐκτὸς τῆς Βασιλικῆς τὴν ἴδιαν ἐποχὴν ἀναφαίνονται καὶ ναοὶ εἰς σχῆμα κύκλου ἢ ὀκταγώνου, στεγαζόμενοι διὰ τρούλλου καὶ κτιζόμενοι ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν μαρτύρων κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Μαυσωλείων, οἰκοδομημάτων τὰ ὅποια ἔχρησίμευον πρὸς ἐνταφιασμὸν ἐπισήμων Ρωμαίων.

2) Ἡ Βασιλικὴ μετὰ τρούλου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ιουστινιανοῦ ἐπενόησαν οἱ Βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τὴν ἐφαρμογὴν τρούλλου στηριζομένου ὅχι εἰς τοὺς τοίχους, ἀλλὰ ἐπὶ ἴδιαιτέρων στηρι-

γμάτων (κιόνων ή πεσσῶν) εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη νέος τύπος, ή Βασιλικὴ μετὰ τρούλλου. Τὸ νέον σύστημα ἐφηρμόσθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντί-

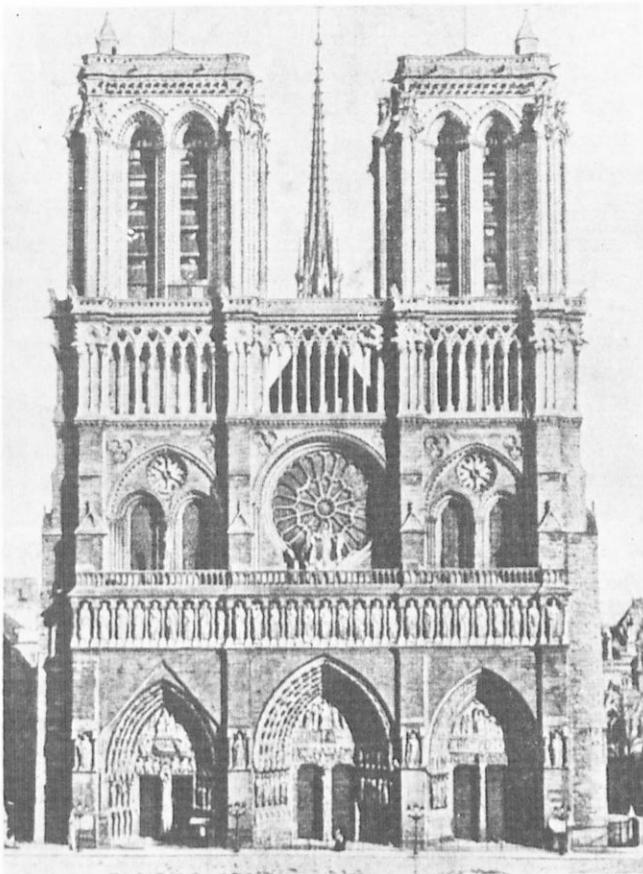

3. Παναγία ή Γοργοεπίκοος* σημερινὸς Ἀγιος Ἐλευθέριος Ἀθηνῶν
(Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ)

νουπόλεως, ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ τὸ θαυμάσιον καὶ τελειότερον δημιούργημα τῆς τέχνης ταύτης.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου συνίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν

εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὁρθογωνίου σχήματος τοῦ ναοῦ, ὅπαραι-
τήτου διὰ τὴν λατρείαν, ἀφ' ἔτέρου δὲ εἰς τὴν δημιουργίαν νέου
κέντρου φωτός, ἔξακοντιζομένου ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων παραθύ-

4. Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων
(Γοτθικοῦ ρυθμοῦ)

ρων τοῦ γιγαντιαίου θόλου τοῦ ναοῦ, εἰς τρόπον ὡστε νὰ νομίζῃ
τις, ὅτι εύρισκεται εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ἔχει ὑπεράνω αὐτοῦ τὸν
οὐρανόν.

‘Η ἐντύπωσις τὴν ὄποιαν προκαλεῖ καὶ σήμερον δὲ ναὸς οὗτος, ὅστις εἶναι ἄφθαστος εἰς κάλλος καὶ ἔχει διὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς τὴν ἴδιαν σημασίαν, τὴν ὄποιαν εἶχεν ἄλλοτε εἰς τὰ ‘Ιεροσόλυμα διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας δὲ περίφημος ναὸς τοῦ Σολομῶντος, εἶναι καταπληκτική.

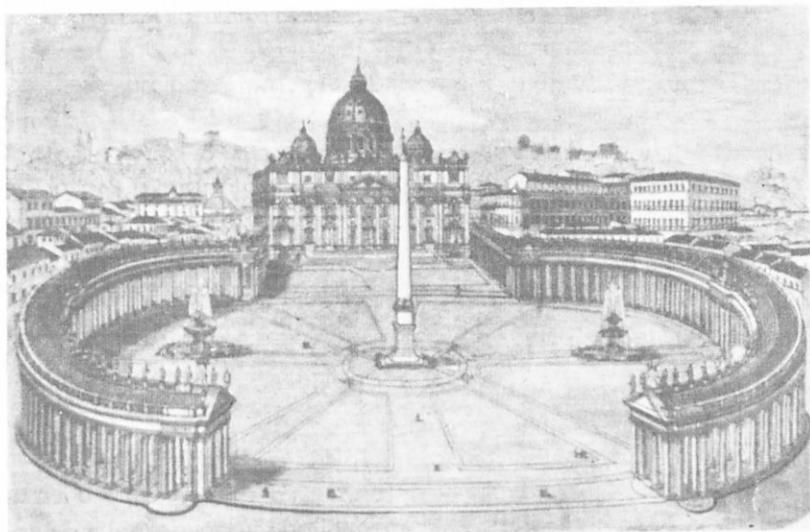
3) Ὁ Βυζαντινὸς ρυθμός. Κατὰ τὸν θ' αἰῶνα ἀποκρυπταλλοῦται κατόπιν ἀμφιταλαντεύσεων καὶ ἀποπειρῶν εἰς συνδυαστικούς τύπους ὁ λεγόμενος σταυροειδής ναὸς μετὰ τρούλου, δὲ ὄποιος ἀποβαίνει κατὰ τὸν ια' καὶ ιβ' αἰῶνα κλασσικὸς εἰς τὴν Βυζαντινὴν ὀρχιτεκτονικήν. Τὸ ἴδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ τύπου τούτου εἶναι ἡ διάπλασις τῶν θόλων τῆς ὁροφῆς εἰς σχῆμα σταυροῦ, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν κεραιῶν τοῦ ὄποιού νψοῦται ἐπὶ κυκλικοῦ ἢ πολυγωνικοῦ τυμπάνου ὁ τροῦλος, στηριζόμενος ἐπὶ τεσσάρων κιόνων. Τοιοῦτοι ναοὶ εἶναι δέ ναὸς τῆς Παναγίας (μονῆς Ὄσιον Λουκᾶ), οἱ ἐν Ἀθήναις ναοὶ τῶν Ἅγιων Θεοδώρων καὶ τῆς Καπνικαρέας καὶ ἄλλοι ἐν Ἑλλάδι.

4) Ὁ Ρωμανικὸς ρυθμὸς ἢ Λομβαρδικός. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἀνεφάνη εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα. Εἰς τὸν ρυθμὸν τούτον εὑρύνεται τὸ πρὸς τὴν κόγχην μέρος, τὸ ὅλον τοῦ ναοῦ λαμβάνει τὸ σχῆμα Τ, δὲ κυρίως ναὸς διαιρεῖται, καθὼς καὶ εἰς τὰς Βασιλικάς, εἰς τρία κλίτη, ἐκ τῶν ὄποιων τὸ μέσον εἶναι εὐρύτερον. Αἱ Ρωμανικοῦ ρυθμοῦ Ἐκκλησίαι εἶναι συνήθως μακραὶ καὶ χαμηλαῖ. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν, λόγω τοῦ πάχους τῶν τοίχων καὶ τῶν στενῶν παρασύρων, εἶναι μᾶλλον σκοτεινόν.

5) Ὁ Γοτθικὸς ρυθμός. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐμφανίζεται κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐκ τῆς Γαλλίας διεδόθη ὁ μέγας τύπος εἰς τὴν Γερμανίαν. Κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ρυθμοῦ τούτου εἶναι οἱ ὑψηλοὶ τοίχοι, τὸ ὀγκωδεῖς σχῆμα, τὰ μεγάλα χρωματιστὰ παράθυρα καὶ οἱ θόλοι, οἱ ὄποιοι ἀπολήγουν εἰς δξύ. Τοιουτοτρόπως τὸ οἰκοδόμημα γίνεται μέγα καὶ φωτεινόν. Περίφημος ναὸς Γοτθικοῦ ρυθμοῦ εἶναι δέ ναὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Κολωνίας εἰς τὴν Γερμανίαν. Εἰς τὰς Ἀθήνας Γοτθικοῦ ρυθμοῦ εἶναι δέ ναὸς τῆς Ἅγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων.

6) Ὁ ρυθμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ ρυθμὸς οὗτος, δὲ ὄποιος ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Μέσην καὶ Κάτω Ἰταλίαν, φέρει τὰ χα-

ρακτηριστικά ἀρχαιοτέρων ρυθμῶν. Παρατηροῦνται εἰς τὸν ρυθμὸν αὐτὸν συνδυασμοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ μετὰ τῆς Βασιλικῆς. Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐκτίσθη ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Πέτρου (1506 - 1667)

5. 'Ο "Αγιος Πέτρος τῆς Ρώμης
(Ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως)

εἰς τὴν Ρώμην, διακρινόμενος διὰ τὸν παμμέγιστον θόλον του, τὸν ὅποιον ἔσχεδιάσεν ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος τὸ 1546.

7. ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΑΟΥ

Τὰ ἀπλούστατα κατ' ἀρχὰς κτίρια διὰ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἥρχισαν νὰ διαιρῶνται εἰς διάφορα μέρη, ἐκ τῶν ὃποίων διεκρίθησαν κυρίως τρία : ὁ νάρθηξ, ὃν ἔμενον οἱ κατηχούμενοι, ὁ κυρίως ναός, ὃν παραμένουν οἱ πιστοί, καὶ τὸ ιερὸν ἄγιον βῆμα, ὃπου ἴσταται ὁ κλῆρος.

α) 'Ο νάρθηξ ἢ πρόναος. Νάρθηξ ἢ πρόναος καλεῖται τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ ναοῦ, ἀπὸ τοῦ ὅποιου ἀλλοτε παρηκολούθουν τὸ πρῶτον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, τὴν λεγομένην λειτουργίαν.

γίαν τῶν κατηχουμένων, οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ μετανοῦντες.

‘Ο νάρθηξ ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν συνήθως θυρῶν, ἐκ τῶν ὄποιών τῇ μεσαίᾳ, τῇ καὶ σπουδαιοτέρᾳ, ἐκαλεῖτο « βασιλική ». Πλησίον τῶν θυρῶν τούτων ἴσταντο οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ μετανοῦντες. Σήμερον εἰς πελλούς ναοὺς ὁ νάρθηξ παραλείπεται. “Οπου δὲ ὑπάρχει, διατηρεῖται διὰ τὴν ἴστορίαν.

Εἰς τὰς ἀρχαίας Βασιλικὰς ὑπῆρχε πρὸ αὐτοῦ ὁ ἔξω νάρθηξ (πρόναος ἢ αἴθριον), χῶρος περιβαλλόμενος ὑπὸ κιόνων, βασταζόντων ἐπικλινεῖς στέγας. Εἰς τὸν ἔξωνάρθηκα ὑπῆρχε κρήνη (ἢ ἄλλως καλουμένη φιάλη), μαρμαρίνη συνήθως λεκάνη, στηριζομένη ἐπὶ ἐνὸς κιονίσκου, ὅπως νίπτωνται ἐκεῖ οἱ πιστοί, εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ἱερὸν ναόν. ‘Η νίψις αὕτη ἦτο σύμβολον τῆς ἐσωτερικῆς καθάρσεως ἀπὸ τὸν ρύπον τῆς ἀμαρτίας. Γνωστὴ εἶναι ἡ καρκινικὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς φιάλης τῆς ‘Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, ἢ ὅποια ἀποδίδεται εἰς Γρηγόριον τὸν Θεολόγον : « ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ ».

Εἰς τὸν πρόναον ἡ ἔξωνάρθηκα ἀντὶ τῆς κρήνης εἰσήχθησαν βραδύτερον εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὰ βαπτιστήρια ἢ κολυμβητήρια. Ἄλλα τὸ βαπτιστήριον ἦτο ίδιως ἀξιοσημείωτον καὶ λαμπρὸν οἰκοδόμημα εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, σχήματος πολυγώνου ἢ κυκλοτεροῦ.

β) Ὁ κυρίως ναός. Εἰς τὸν κυρίως ναὸν διακρίνονται ὁ ἄμβων, ἡ σολέα ἢ τὸ σολεῖον, ὁ δεσποτικὸς θρόνος, ὁ γυναικωνίτης, τὰ ἀναλόγια ἢ ἀναλογεῖα, τὸ εἰκονοστάσιον καὶ τὰ καθίσματα ἢ στασίδια.

1) Τὰ στασίδια. Καλοῦνται τοιουτοτρόπως τὰ ἔξυλινα καθίσματα, τὰ προστηρομοσμένα συνήθως κατὰ μῆκος τῶν τοίχων τῶν ναῶν, εἰς τὰ ὄποια καταλαμβάνουν θέσιν οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ναὸν πιστοί, στηρίζοντες τοὺς ἀγκῶνας ἐπὶ τῶν ἐκατέρωθεν ἐρεισμάτων ἢ καθήμενοι εἰς ὥρισμένας στιγμὰς τῆς θείας λατρείας, χρησιμοποιοῦντες τὸ κινητὸν φύλλον, τὸ εύρισκόμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ στασιδίου.

2) Ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος ἢ τὸ « δεσποτικόν ». Κεῖται οὗτος πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναόν. Ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, εἰς τὸν ὄποιον εἰκονίζεται ὁ δεσπότης Χριστός,

ή κεφαλή τῆς Ἑκκλησίας, ἵσταται δὲ χοροστατῶν ἐπίσκοπος ὡς ἀντι-
πρόσωπος τοῦ Χριστοῦ.

3) Ο γυναῖκες της. Τῆς λέξεως γίνεται χρῆσις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν εἰς δήλωσιν τοῦ ἰδιαιτέρου μέρους τῶν Ἑκκλησιῶν, ὅπου παραμένουν αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν θείαν λατρείαν.

‘Η συνήθεια τῆς παραμονῆς τῶν γυναικῶν εἰς ιδιαιτέρον χῶρον εἶναι παλαιότάτη, ἀναγομένη εἰς τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. ‘Ο γυναικωνίτης, κείμενος εἰς τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ κλῖτος, ἔχωρίζετο συνήθως διὰ ξυλίνου διαφράγματος ἀπὸ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἀργότερον ἡ θέσις τοῦ γυναικωνίτου μετεφέρθη εἰς τὸ ὑπερῷον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, τὴν δυτικήν, ἥ μόνον εἰς τὰς δύο πλαγίας, βορείαν καὶ νοτίαν, ἥ καὶ τὰς τρεῖς. Ἐξακολουθεῖ δὲ καὶ στήμερον ἡ διατήρησίς του εἰς τὸ ὑπερῷον. Πλήν αἱ γυναῖκες ίστανται καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ ναοῦ μετὰ τῶν ἀνδρῶν.

4) Ό αμβων. Κείται οὕτος ἀπέναντι τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου στηριζόμενος ἐπὶ ἑνὸς τῶν ἀριστερῶν κιόνων τοῦ ναοῦ. Ἀπὸ τοῦ ἄκμβωνος ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κηρύσσεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

6. Εἰκὼν ἐνθρόνου Χριστοῦ τοῦ 1664
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ σημερινὸς ἄμβων δὲν εἶναι ὅμοιος

6. Είκών ἐνθρόνου Χριστοῦ τοῦ 1664
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἄμβωνα, ὁ ὅποῖς διέφερεν αὐτοῦ κατὰ τὴν θέσιν, τὸ σχῆμα καὶ τὸν σκοπόν. Ὁ παλαιὸς ἄμβων, σχήματος τετραγώνου ἡ ὥκταγώνου μὲ δύο κλίμακας ἐκατέρωθεν (τὴν μὲν ἔξ ἀνατολῶν, τὴν δὲ ἐκ δυσμῶν), ἦτο εἰς τὸ μέσον τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἐπ’ αὐτοῦ ἀνεγινώσκοντο περικοπαί ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἔψαλλον οἱ φάλται καὶ ἐγίνετο τὸ θεῖον κήρυγμα.

Ἄπὸ τοῦ ἄμβωνος τούτου ἀπηγγέλλοντο ὑπὸ τοῦ διακόνου τὰ «εἰρηνικὰ» καὶ διετάσσοντο οἱ κατηχούμενοι ν' ἀπέλθουν. Ἐτελεῖτο ἐπ' αὐτοῦ ἡ αὐτοκρατορικὴ στέψις, σφραγιζομένου διὰ Μύρου σταυροειδῶς τοῦ Βασιλέως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος αὐτοῦ τέλος ἤρχισεν ἀργότερα κηρυττόμενος καὶ ὁ θεῖος λόγος.

5) Τὰ ἀναλόγια ἡ ἀναλογεῖα. Καλοῦνται τοιουτοτρόπως τὰ ξύλινα βήματα, τὰ κείμενα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ναοῦ πλησίον τοῦ εἰκονοστασίου, τὰ ὅποια χρησιμεύουν ὡς θέσεις τῶν φαλτῶν. Ἡ χρῆσις τοῦ ἀναλογίου ἐπεβλήθη εἰς τὸν ναὸν ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐτέθη τοῦτο εἰς τὸν εύρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ ἄμβωνα. Βραδύτερον οὖμας ὅταν εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑκκλησίαν ἡ ἀντιφωνικὴ φαλμῳδία, ἡ ὅποια ἔχωρισε τοὺς φάλλοντας εἰς δύο χορούς, ἐτοποθετήθησαν νέα ἀναλογία, ἀνὰ ἓν εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν χωρῶν, πρὸς χρῆσιν τῶν ἀναγνωστῶν καὶ τῶν φαλτῶν.

6) Τὸ εἰκονοστάτιον (κοινῶς τέμπλον). Χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις εἰς δήλωσιν τοῦ διαφράγματος, τὸ ὅποιον χωρίζει τὸ ιερὸν Βῆμα ἀπὸ τὸν κυρίως ναόν. Τοῦτο, ὡς ἄλλο τεῖχος, καλύπτει τρόπουν τινὰ τὰ συντελούμενα ἐντὸς τοῦ ιεροῦ Βήματος ιερά, ἐνῷ στρέφει πρὸς τὸ μέρος τῶν προσευχομένων πιστῶν τὰς εἰκόνας του, τὰ ὄρατά καὶ αἰσθητὰ σημεῖα τῶν ἀօράτων πραγματικήτων τοῦ οὐρανίου κόσμου.

Κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους τὸ εἰκονοστάτιον διέφερεν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ σημερινόν, τὸ ὅποιον ἤρχισεν ἀπὸ τοὺς εἰκονομαχικούς χρόνους καὶ ἐγενικεύθη βαθμηδόν. Ἐκεῖνο ἦτο χαμηλόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ σειρὰν κιγκλίδων ἡ μαρμαρίνων πλακῶν (θωρακίων), εἰς τρόπουν ὡστε νὰ στηρίζῃ τις ἐπ’ αὐτοῦ τοὺς ἀγκῶνας, μὲ κιονίσκους καὶ στήλας, ἀπὸ τῶν ὅποιών ἡ ὑπεράνω τῶν κιονίσκων διαστήματα. Τὸ σημερινὸν ἀνέρχεται ύψηλὸν μέχρι τῆς ὄροφῆς καὶ ἀποκρύπτει

έντελῶς τὰ τελούμενα εἰς τὸ Ἱερόν, εἶναι δὲ στολισμένον μὲ εἰκόνας μεγάλων διαστάσεων, αἱ ὅποιαι ἐτέθησαν μεταξὺ τῶν κιόνων, ἀφ' ὅτου ἡ Ὁρθοδοξία ἐθριάμβευσε κατὰ τῶν εἰκονομάχων.

Ἄλλὰ τὸ κιγκλίδωμα δὲν ἦτο τὸ μόνον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀρχαίου εἰκονοστασίου. Ὑπεράνω αὐτοῦ ἐκρέμαντο ἐν εἴδει αὐλαίας πιο λυτελῇ ὑφάσματα, καλούμενα π αραπετάσματα, κατέβιβάζοντο κατὰ τὰ κρισιμώτερα σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας.

Εἰς τὸ εἰκονοστάσιον διακρίνομεν τρεῖς θύρας, τὴν μεσαίαν ἥ ραίναν Πύλην καὶ δύο ἄλλας ἀριστερὰ καὶ δεξιά, αἱ ὅποιαι ὄνομάζονται καὶ παραπόρτια. Ἐκατέρωθεν τῆς ὥραίας Πύλης εἶναι αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεομήτορος, μετ' αὐτὰς δὲ τοποθετοῦνται ἀναλόγως τοῦ χώρου καὶ ὅλαις εἰκόνες, εἰς δὲ τὰ παραπόρτια εἰκονίζονται ξιφήρεις οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ὡς ὅλοι φρουροὶ ἀκοίμητοι, ἐμποδίζοντες τὴν εἰσόδον εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα εἰς τούς ἀμυήτους.

Ἐπιστεγάζεται δὲ τὸ εἰκονοστάσιον μὲ σειράν μικρῶν εἰκόνων, αἵτινες παριστάνουν τὸ δωδεκάρτιον.

7) Ἡ σολέα ἥ σολεῖον. Καλεῖται τοιουτοτρόπως ὁ ὀλίγον ὑψηλότερος χῶρος τοῦ κυρίως ναοῦ, ὁ εὐρισκόμενος μεταξὺ τοῦ εἰκονοστασίου καὶ τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ ἄμβωνος, χωριζόμενος ἐνίοτε μὲ κιγκλίδας. Εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν περιλαμβάνονται οἱ δύο χοροὶ τῶν ψαλτῶν καὶ ὁ δεσποτικὸς θρόνος. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὑπῆρχεν ἐκεὶ ἡ ἔδρα τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος καθὼς ἐπίστης αἱ ἔδραι τῶν ὀρχόντων, πρὸς τὸ ἀριστερὸν τοῦ Ἀρχιερέως. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ἔξελιπεν ὁ θρόνος τοῦ βασιλέως ἐκ τοῦ ναοῦ, ὁ δὲ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου κατέλαβε τότε τὸ δεξιὸν μέρος ἐντὸς τοῦ σολείου.

γ) Το ἄγιον Βῆμα. Τὸ ἄγιον Βῆμα εἶναι τὸ ἱερώτερον μέρος τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Καλεῖται καὶ «πρεσβυτέριον» ἥ «ἱερατεῖον», ἐπειδὴ προορίζεται διὰ τὸν κλῆρον, «ἄδυτον» καὶ «ἄβατον», ἐπειδὴ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ ὅλος πλὴν τῶν ἱερωμένων, «θυσιαστήριον» καὶ «ἱλαστήριον», ἐπειδὴ τελεῖται εἰς αὐτὸν ἡ ἀναίμακτος θυσία, «Ἄγια Ἅγιον», ἐπειδὴ ἀγιάζονται εἰς αὐτὸν τὰ τίμια δῶρα καὶ ὡς ἐκ τούτου μόνον οἱ ἡγιασμένοι πρέπει νὰ εἰσέρχωνται.

Αύτὸν κεῖται ὑψηλότερον τοῦ ὑπολοίπου ἐδάφους τοῦ ναοῦ, ὡς τὸ ἱερώτερον τοῦ ὅλου μέρος, καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν διὰ τοῦ εἰκονοστασίου. Ἐντὸς αὐτοῦ, ὡς ἄλλος Μωύσῆς ἐπὶ τοῦ Θεοδόχου Σινᾶ, δικαιοῦται νὰ εἰσέρχεται μόνον ὁ ἵερεύς καὶ νὰ τελῇ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν.

Εἰς τὸ ἄγιον Βῆμα διακρίνονται ἡ ἀγία Τράπεζα, ἡ πρόθεσις ἡ προσκομιδή, τὸ σκευοφυλάκιον καὶ τὸ σύνθρονον.

1) Ἡ ἀγία Τράπεζα. Αὕτη ἐλκύει ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸ ἄγιον Βῆμα. Οἱ πατέρες τῆς Ἑκκλησίας ὅμιλοῦντες περὶ αὐτῆς ὀνομάζουν αὐτὴν θυσιαστήριον, Τράπεζαν πνευματικήν, φοβεράν, βασιλικήν, φρικτήν, ἀθάνατον, ἀγίαν καὶ θείαν. Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν ὀνωτέρω ὀνομασιῶν ἡ συνηθεστέρα εἶναι ἡ ὀνομασία «Τράπεζα» διότι δι' αὐτῆς δηλοῦται, ὅτι θυσιάζεται ὁ Ἰησοῦς καὶ προσφέρεται πρὸς βρῶσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἀγία Τράπεζα εύρισκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἄγιου Βήματος. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ξύλινη. Πολὺ συντόμως τὸ ξύλον ἀντικατεστάθη εἰς πολλὰς Ἑκκλησίας διὰ λίθου ἢ μαρμάρου, καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου ἡ θεία λειτουργία ἥρχισε νὰ τελῆται ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν. Ἐκ τῆς συνηθείας δὲ αὐτῆς, τῆς τελέσεως δηλ., τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος, προήλθεν ὁ καθαγιασμὸς τῆς ἀγίας Τραπέζης διὰ τῆς ἀποθέσεως εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἐντὸς ὀρύγματος λειψάνων μαρτυρικῶν.

Στηρίζεται δὲ ἡ ἀγία Τράπεζα ἢ ἐπὶ ἐνὸς κίονος, συμβολίζοντος τὸν ἰδρυτὴν τῆς Ἑκκλησίας Χριστόν, ἢ ἐπὶ τεσσάρων κιόνων. ὅσοι εἶναι καὶ οἱ Εὐαγγελισταί.

Ἄνωθεν τῆς ἀγίας Τραπέζης, ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα αὐτῆς, ὑψοῦτο παλαιότερον τὸ κιβώτιον, ἀποτελούμενὸν ἐκ τεσσάρων κιόνων, οἱ ὅποιοι ἐβάσταζον τὸν οὐρανόν. Ἡ ἀγία Τράπεζα συμβολίζει τὸν θρόνον καὶ τὸν τάφον τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ χρησιμεύει πρὸς τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας.

2) Ἡ προσκομιδὴ πρόθεσις. Αὕτη εἶναι μικρά τις Τράπεζα πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ἀγίας Τραπέζης ἢ μικρὸν κοίλωμα διανοιγόμενον εἰς τὸν τοίχον, ἐπὶ τοῦ ὅποιου προτίθενται καὶ προετοιμάζονται τὰ πρὸς θυσίαν προσφερόμενα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, δάρτος καὶ ὁ οἶνος, καὶ μέλλοντα νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ θεία λειτουργία ἔθεωρήθη ὡς με-

γαλοπρεπέστατον δρᾶμα, τὸ ὄποιον δὲν ἀναπαριστάνει μόνον τὴν θυσίαν τοῦ Γολγόθα, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος, ἡ πρόθεσις, ὡς εἰσόδος εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, συμβολίζει κατὰ τοὺς ἔρμηνευτὰς τὸ σπήλαιον καὶ τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ.

3) Τὸ σκευόφυλάκιον. Τοῦτο εἰς τοὺς ἀρχαίους ναοὺς ἦτο ἴδιαίτερον διαμέρισμα, εύρισκόμενον εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ναοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐφυλάσσοντο τὰ Ἱερὰ σκεύη τοῦ ναοῦ, τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν λατρείαν, πρὸς τούτοις δὲ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ Ἱερὰ ἅμφια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φύλαξις καὶ ἡ φροντὶς τούτου εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς διακόνους, ἐκαλεῖτο καὶ διακόνικόν. Σήμερον ὡς σκευοφυλακίου γίνεται συνήθως χρῆσις ἐνὸς ἑρμαρίου ἢ κιβωτίου, διηρημένου εἰς διαμερίσματα καὶ τοποθετουμένου δεξιᾷ τῆς ἁγίας Τραπέζης.

4) Τὸ σύνθρονον. Καλεῖται τοιουτοτρόπως σειρὰ στασιδίων ἢ θρόνων, οἱ ὄποιοι ἔκειντο ὅπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ ἐπὶ τῆς κεντρικῆς κόγχης τοῦ ἀγίου Βήματος καὶ ἔχρησίμευον, διὰ νὰ κάθηνται καὶ νὰ ἵστανται ὃ ἐπίσκοπος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συλλειτουργοὶ ὠρισμένας στιγμὰς τῆς θείας λειτουργίας. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου τὸ ἄγιον Βῆμα ἔχωρίσθη τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τοῦ εἰκονοστασίου, ἥρχισε βαθμηδὸν νὰ ἔκλείπῃ τὸ σύνθρονον. Εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχει ὅπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης σύνθρονον, ἀποτελούμενον ἐκ πέντε μαρμαρίνων θρόνων, οἱ ὄποιοι προωρίζοντο διὰ τοὺς πέντε συνοδικούς, ἐκ τῶν ὄποιών εἰς μόλις παλαιοτέραν ἐποχὴν ἀπετελεῖτο ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

8. Η ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

‘Ἄγιογραφία εἶναι τὸ εἶδος τῆς ζωγραφικῆς, τὸ ὄποιον εἰδικῶς ἀφορᾷ τὸν διάκοσμον τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τοιχογραφίας ἢ εἰκόνας ἐπὶ σανίδων.

α) **Συμβολικαὶ παραστάσεις.** Ἡ ἀγιογραφία ἀρχίζει μὲ τὰς τοιχογραφίας τῶν κατακομβῶν, εἰς τὰς ὄποιας οἱ μεμυημένοι ἀνευρίσκουν τὴν ἔκφρασιν ὀλοκλήρου συστήματος θρησκευτικῶν ἀληθειῶν.

Αἱ συνηθέστεραι ἐκ τῶν συμβολικῶν αὐτῶν παραστάσεων εἶναι αἱ ἔξης :

Τὸ Α καὶ τὸ Ω. ‘Ὑπενθυμίζουν τὸ τῆς Ἀποκαλύψεως (κβ' 13) ἐγώ εἰμι τὸ Ἀλφα καὶ τὸ Ὁμεγα, ἀρχὴ καὶ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ

ό ἔσχατος ». Ἀναφέρονται ἐπομένως εἰς τὸν Χριστόν, τοῦ ὄποίου διακηρύττουν τὴν προαιωνίαν ὑπαρξίν καὶ θεότητα. Διὰ τοῦτο καὶ συχνά εύρισκονται μετὰ τοῦ μονογράμματός Του,

‘Η ἄγκυρα, τὸ σύμβολον τῆς ἐλπίδος.

‘Η λύρα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ὁρφέως, παριστῶσα τὴν ἐξημερωτικήν δύναμιν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπὶ τῶν ἀγρίων ἡθῶν τοῦ κόσμου,

‘Η ναῦς οὔριοδρομοῦσα, σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας,

‘Η ἔλαφος πίνουσα εἰς πηγάς, σύμβολον τῶν ἐξ ἔθνων χριστιανῶν, οἱ ὄποιοι σπεύδουν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τοῦ Εὐαγγελίου,

‘Η ἐλαία, σύμβολον τῆς εἰρήνης,

‘Ο φοῖνιξ, μυθολογικὸν πτηνὸν ἀναγενώμενον ἐκ τῆς τέφρας του, σύμβολον τῆς ἀναστάσεως, κ.λ.π.,

‘Η ἀλληγορικὴ παράστασις τοῦ Χριστοῦ α) ὡς ἱχθύος, ἐνέχουσα καὶ κάποιαν δμολογίαν τῆς πίστεως, ἐκφραζομένης διὰ τῆς ἀκροστιχίδος Ι.Χ.Θ.Υ.Σ., β) ὡς ἀμυντικὸν αἴροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου (Ιω. α' 29) καὶ γ) ὡς καλοῦ ποιμένος, ἐμπνευσθεῖσα ἐκ τῶν λόγων

τοῦ Κυρίου «Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς» (Ιω. i' 11), ὁ ποιμὴν, ὁ δρποῖος ἀπεστάλη «διὰ τὸ πρόβατον τὸ ἀπολωλός» (Ματθ. ie' 24). Ἐπίστης ὁ Σταύρος, τὸ ἵερώτερον σύμβολον, ὡς ὑπενθυμίζων τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπαντᾶ εἰς κάθε μέρος τοῦ ναοῦ· καὶ

Πέριξ τῶν πρώτων τούτων ἀπλοϊκῶν μορφῶν, τὰς ὄποιας ἔδα-

7. Ὁ Χριστὸς ὡς Ὁρφεὺς
(Ἐκ τῶν γίγνετῶν τοῦ Βυζ. Μουσείου)

νεισεν ἡ ἀρχαία τέχνη εἰς τοὺς χριστιανούς ζωγράφους, συγκεντρώνονται καὶ δλόκληροι σκηναὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, εἰς τὰς ὅποιας ἐνεῖδεν ἡ χριστιανικὴ συνείδησις σκιάς καὶ προτυπώσεις μεγάλων ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Τοιουτοτρόπως εἰκονίζεται ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ χριστιανικὴ κολυμβήθρα, τὴν ὅποιαν ἔξεικονίζει ἡ κιβωτός. Ἡ θυσία τοῦ Ἰσαάκ, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ, δὲ ἡ ωνᾶς, τὸν ὅποιον ἔξεμει τὸ θαλάσσιον κῆτος, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου, κ.λ.π. Ἀπὸ δὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην τὸ θαῦμα τῆς μεταβολῆς τοῦ ὑδατος εἰς οἶνον πρὸς ἔξεικόνισιν τῆς θείας μεταλήψεως, ἡ ἐκ νεκρῶν ἔγερσις τοῦ Λαζάρου, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, καὶ ἄλλαι.

β) Χριστίανικαι εἰκόνες. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀναγνώρισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους, τοῦ ὅποιον ἡ ἔδρα μετεφέρθη εἰς τὸ Βυζάντιον (μέσα δ' αἰῶνος), ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ ἐκδηλώνεται διὰ προσωπογραφικῶν καὶ ιστορικῶν παραστάσεων. Τοῦτο ἐπέβαλλον καὶ αἱ εὐρύχωροι Βασιλικαὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, αἱ ὅποιαι ἔχρειάζοντο πλούσιον διάκοσμον, μωσαϊκὸν καὶ γραφικόν.

Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ ἐνσάρκωσις, ἡ ἀποτελοῦσα τὸ κέντρον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ὅποια ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν Δοκητῶν, ἐπρεπε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐπιβεβαιωθῇ ὡς τὸ ιστορικώτερον καὶ πραγματικώτερον τῶν γεγονότων.

Αὐτὸς ἀλλως τε δὲν ἦτο καὶ κάτι τὸ ἀδύνατον. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη, ἐπόμενον εἶναι, ὅτι ἡδύνατο καὶ νὰ ζωγραφηθῇ. Τίθεται τοιουτοτρόπως εἰς κίνησιν ἡ πραγματιστικὴ μέθοδος, ἡ ὅποια δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς ἀπεικόνισεις προσώπων, τὰ ὅποια ἔζησαν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ιερῶν συμβάντων, ὡς ταῦτα διηγεῖται ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Εἰς τὰ ἀγιογραφικὰ δὲ αὐτὰ συμβάντα προσθέτει ἡ ιστορικὴ εἰκονογραφία καὶ θέματα ἀπὸ τὰ μαρτυρολόγια, τὰ ὅποια γίνονται ἀντικείμενον ἐρεύνης εἰς τὴν τέχνην. Καὶ ὁ ζωγράφος παριστάνει εἰς τὴν εἰκόνα τὸ μαρτύριον τοῦ μάρτυρος, τὴν ἀκαμψίαν πρὸ τῶν ἀπειλῶν, τοὺς πόνους, τὰς θηριώδεις μορφὰς τῶν τυράννων, τοὺς ἐπηρεασμούς, τὴν κάμινον, τὸ μακάριον τέλος τοῦ ἀθλητοῦ καὶ γενικῶς τὴν σταθερότητα τῆς πίστεως αὐτοῦ, ἥν

καθιστοῦν ζωντανήν πρὸ τῶν ὅμμάτων τοῦ τιστοῦ τὰ μαρτυρικὰ παθήματα τοῦ μάρτυρος.

γ) Βυζαντινὴ ἀγιογραφία. Εἶναι τέχνη χριστιανική, καλλιεργηθεῖσα κυρίως διὰ τὴν ἀγιογράφησιν Βυζαντινῶν ναῶν.

Εἰς αὐτήν τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα δὲν παρουσιάζονται γυμνά, οὔτε μὲ ἀνάλογον συμμετρίαν. 'Αλλ' αἱ μορφαὶ τῶν ἁγίων ἐμφανίζονται μετέχουσαι τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Διότι προορισμὸς τῆς εἰκόνος εἶναι νὰ παραστήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, τὴν πίστιν τοῦ ἀποστόλου, τὴν ἑγκαρτέρησιν τοῦ μάρτυρος, τὴν ὑπὸ τοῦ ἀσκητοῦ περιφρόνησιν τῶν ἔγκοσμίων, τὴν ἀγνότητα τῆς παρθένου. Εἰς τὸν προορισμὸν δὲ αὐτὸν τῆς εἰκόνος ἀντεπεξῆλθεν ὁ Βυζαντινὸς ζωγράφος καὶ κατώρθωσε νὰ δώσῃ ἔργα συνεπῆ πρὸς τὴν πίστιν του, διότι διέθετε βαθυτάτην γνῶσιν τοῦ χρώματος καὶ τῆς ἐκφραστικῆς του δυνάμεως, ἀλάνθαστον αἴσθησιν τοῦ 'ρυθμοῦ καὶ τῶν γραμμῶν καὶ συνθετικὴν δύναμιν. 'Η Βυζαντινὴ ἀγιογραφία ἔχει καὶ ἔργα ἀξιόλογα καὶ διὰ ψηφιδωτῶν κατεσκευασμένα.

'Απὸ τοῦ θ' καὶ ἴδιας ἀπὸ τοῦ ιβ' αἰῶνος, ἡ Βυζαντινὴ ἀγιογραφία δημιουργεῖ εἰς τὴν γραφικὴν ἵδιον εἰκονογραφικὸν κύκλον, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸ ἰσχὺον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δογματικὸν σύστημα. 'Ενῷ δηλ. ὁ τεχνίτης προηγουμένως εἰργάζετο ἐλευθέρως καὶ ἐκόσμει τοὺς ναοὺς διὰ παραστάσεων τοῦ βίου τοῦ Σωτῆρος κατὰ ἴστορικὴν σειράν, ἥδη κυριαρχοῦν εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ δογματικὰ καὶ θεολογικὰ παραστάσεις.

'Η θρησκευτικὴ ἴδεα, ὅτι ὁ Θεός, ὡς τὸ ὑψιστὸν "Ον, Ἰσταται ὑπεράνω ἡμῶν ἔχων θρόνον τὸν οὐρανόν, τὴν δὲ γῆν ὑποπόδιον τῶν πιοδῶν Αὔτοῦ, ὁδηγεῖ εἰς τὸ νὰ κληρωθῇ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ναοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν οὐρανόν. Εἰκονίζεται λοιπὸν ἐκεῖ ἐπάνω ὑπὸ τὸν κεντρικὸν τρούλλον τοῦ ναοῦ ἐπιβλητικὴ καὶ καταπλήσσουσα ἡ μορφὴ τοῦ Χριστοῦ ὡς Παντοκράτορος ἐντὸς φωτεινοῦ κύκλου μὲ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὰς χεῖρας. 'Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ὄραμα τοῦ προφήτου 'Ησαίου ὁ Παντοκράτωρ δὲν παραμένει μόνος εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ ἀγγελικὰ τάγματα, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Βυζαντινὴ γραφικὴ παριστάνει εἰς τὰ ὑψη πέριξ τοῦ Παντοκράτορος τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετοῦντας εἰς τὸν Δεσπότην τῶν ὄλων. Τοὺς παριστάνει δὲ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν μὲ ἔνδυμα λαμπρόν νὰ βαδίζουν

έπι τῶν νεφελῶν. Μετὰ τὸν Παντοκράτορα καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰκονίζονται πέριξ καὶ κάτωθι αὐτῶν πρῶτον μὲν οἱ προφῆται, οἱ όποιοι προανήγγειλαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θείου εἰς τὸν κόσμον, ἐκτυλίσσοντες ἕκαστος εἰς ἴδιαίτερα εἰλητάρια τὰ ἴδικά του ρητὰ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἔπειτα δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας τὰ ἴδικά των συγγράμματα, διὰ τῶν ὅποιών ἔξιστόρησαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θείου εἰς τὸν κόσμον. Τοὺς δὲ τέσσαρας Εὐαγγελιστὰς παρακολουθεῖ τὸ συμβολικὸν τετράμορφον, ὁ ἀνθρωπός δηλ., ὁ λέων, ὁ βοῦς καὶ ὁ ἀετός.

Εἰς δὲ τὸ Ἱερὸν Βῆμα καὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κόγχης τῆς μεγάλης ἀψίδος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος καθημένη ἐπὶ θρόνου καὶ βαστάζουσα ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς τὸν τὰ πάντα βαστάζοντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καλεῖται δὲ πλατυτέρα.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται προσωπογραφίαι τῶν ἱεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ οίουδήποτε ἄλλου ἄγιου δσχοληθέντος μὲ τὴν θείαν λειτουργίαν.

Ἐνῷ ό μὲν θόλος διακηρύσσει τὴν ἰδέαν τοῦ ὑπερτάτου "Οντος, τὸ δὲ ἄγιον Βῆμα τὴν ἱερουργίαν, ὁ κυρίως ναὸς ἢ τὸ καθολικὸν ἐπικυρώνει τὴν ὁλήθειαν τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἀγίων. Διὰ τοῦτο καὶ καλύπτουν τὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς δύο, τρεῖς, τέσσαρας ἢ πέντε σειρὰς παραστάσεις ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ζωὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὸ ἔορτολόγιον τῆς Παρθένου καὶ ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῶν μαρτύρων καὶ ἄλλων ἀγίων.

Εἰς τὸν νάρθηκα πνέει αὔστηρότερος ἀνεμος. Γράφονται λοιπὸν καὶ ἐκεī συνθέσεις δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν ὡς συνέχεια τῶν ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ παραστάσεων, ἀλλ᾽ ἴδιαιτέρως γράφονται ἡ ἔξορία τοῦ Ἀδάμ, ὁ ἄδης, ἡ δευτέρα παρουσία καὶ ὅ,τι ἄλλο σχετικὸν μὲ τὴν μέλλουσαν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν. "Ανωθεν δὲ τῆς εἰσόδου ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου ἔχων πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν τὴν Παναγίαν Αὔτοῦ μητέρα, πρὸς τὰ ἀριστερὰ δὲ τὸν Πρόδρομον, καὶ τοὺς δύο νὰ ὑποκλίνωνται καὶ νὰ κάμνουν δέησιν ὑπὲρ τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν ναόν.

9. ΤΑ ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ

Ίερά σκεύη ἐκαλοῦντο ἀρχικῶς τὰ ἐν χρήσει μόνον πρὸς τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας σκεύη, ἥτοι τὸ ἄγιον Ποτήριον, τὸ Δισκάριον, ἡ λόγχη, ἡ λαβίς, ὁ ἀστερίσκος, ὁ σπόγγος, τὸ ζέον καὶ τὸ ἀρτοφόριον. Βραδύτερον ἡ ὀνομασία ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σκευῶν τοῦ ναοῦ, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν ναὸν πρὸς ἑκκλησιαστικὴν χρῆσιν, ὅπως εἶναι ἡ κολυμβήθρα, τὸ μυροδοχεῖον, ὁ ἀετός, τὰ ἔξαπτέρυγα, τὸ θυμιατήριον, αἱ κανδῆλαι καὶ οἱ πολυέλαιοι, τὰ κηροπήγια καὶ οἱ κώδωνες.

α) Τὰ διὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ιερά σκεύη :

1) Τὸ Δισκάριον ἢ Δίσκος ἄγιος. Τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ ἄγιου Ποτηρίου εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων καὶ ἀρχαιοτέρων λει-

τουργικῶν σκευῶν. Εἶναι μικρὸς ἢ μέγας κυκλικὸς μετάλλινος δίσκος, ἐπὶ τοῦ ὅποιού ἐναποτίθεται ὁ ἄγιος ἄρτος κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς «προσκομιδῆς». Συμβολίζει τὴν φάτνην, εἰς τὴν ὅποιαν ἀνεκλήθη ὁ Σωτήρ.

2) Τὸ ἄγιον Ποτήριον. Τοῦτο χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ κοινωνίαν. Κατεσκευάζετο ἥδη ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἐκ διαφόρους κατὰ περιόδους ὅλης καὶ εἶχεν ἴδιον σχῆμα πρὸς διάκρισιν ἐκ τῶν κοινῶν ποτηρίων. Συμβολίζει τὸ ποτήριον, τὸ ὅποιον ἔχρησιμοποιήσεν ὁ Κύριος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, καὶ τὴν παράδοσιν τῶν φρικτῶν αὐτοῦ μυστηρίων καὶ χρησιμεύει διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀναιμάκτου θυσίας.

8. Δισκάριον
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

Σήμερον κατασκευάζονται συνήθως τὰ ἄγια Ποτήρια ἐξ ἀργύρου

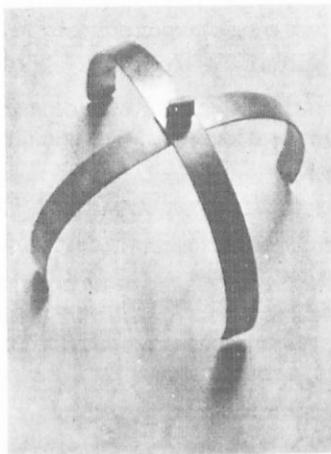
ἢ χρυσοῦ, στηρίζονται ἐπὶ εύρείας βάσεως, διακοσμοῦνται δὲ ἔξω-
τερικῶς καὶ ὑπὸ γλυπτῶν παραστάσεων.

3) Ἡ λόγχη. Εἶναι μικρά τις λόγχη, ἥτις χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἔξαγωγὴν ἐκ τῆς προσφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ ἀγίου ἄρτου καὶ ὑπενθυμίζει τὴν λόγχην τοῦ στρατιώτου, δι’ ἣς οὗτος ἐκέντησε τὴν πλευρὰν τοῦ ἐσταυρωμένου, ἐξ ἣς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὅδωρ·

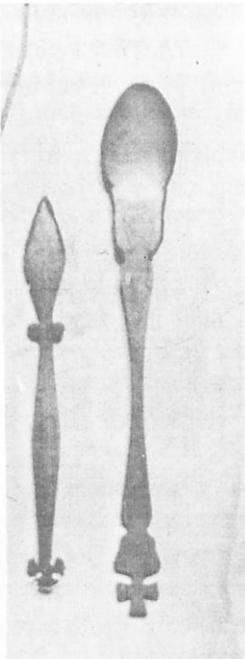
4) Ἡ λαβῖς. Εἶναι μικρὸν κοχλιάριον, διὰ τοῦ ὅποίου μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἡ θεία κοινωνία. Τοῦτο δὲν ὑπῆρχε κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους τοῦ Χριστιανισμοῦ χρόνους, ὅτε οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον χωριστὰ τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου διὰ μικρᾶς λαβίδος (τσιμπίδος), ἐξ ἣς διατηρεῖ τὸ ὄνομα μόνον αὐτῆς. Ἡ κατάργησις δὲ τῆς ἀρχαίας λαβίδος, καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ μικροῦ κοχλιαρίου

ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἱωάννην τὸν Χρυσόστομον, ἔχει δὲ πρακτικὸν χαρακτῆρα, διὰ τὴν ἀσφαλεστέραν μετάδοσιν τοῦ ἀγίου αἵματος ἐκ τοῦ ἀγίου Ποτηρίου εἰς τοὺς πιστούς.

5) Ὁ ἀστερίσκος. Τίθεται οὗτος ὑπεράνω τοῦ ἐν τῷ Δίσκῳ ἄρτου καὶ χρησιμεύει ως στήριγμα τοῦ καλύμματος, διὰ νὰ μὴ ἐγγίζῃ τοῦτο τὸν ἄρτον. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυρτῶν μεταλλίνων, ἐλασμάτων, τὰ ὅποια συγκρατοῦνται εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνοίγουν σταυροειδῶς. Εἰκονίζει ὁ ἀστερίσκος τὸν ἀναφανέντα κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἀστέρα·

10. Ἀστερίσκος

9. Λόγχη καὶ Λαβῖς

6) Όσπόγγος. Χρησιμεύει πρὸς καθαρισμὸν τοῦ Ποτηρίου.
‘Υπενθυμίζει τὸν σπόγγον ἐκεῖνον, διὰ τοῦ ὅποιου ἐπότισαν τὸν
Κύριον χολὴν καὶ ὥξος·

7) Τὸ ζέον. Εἶναι μικρὸν μετάλλινον δοχεῖον διὰ τὴν θέρμανσιν
τοῦ ὑδατοῦ, τὸ ὅποιον χύνει ἐπειτα ὁ λειτουργὸς εἰς τὸ ἄγιον
Ποτήριον κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας. Συμβολίζει δὲ τὴν
θερμότητα τῆς πίστεως τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι πρόκειται νὰ κοινω-
νήσωσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων· καὶ

8) Τὸ ἀρτοφόριον. Εἶναι σκεῦος ἀρχαιότατον, ἐντὸς τοῦ ὅ-
ποιου φυλάσσεται ὁ ἄγιος ἄρτος διὰ τὰς ἐκτάκτους ἀνάγκας τῶν πι-
στῶν, καὶ μάλιστα πρὸς κοινωνίαν ἀσθενῶν καὶ μελλοθανάτων καὶ διὰ
τὰς Προηγιασμένας λειτουργίας. Τὸ ἀρτοφόριον κεῖται ἐπὶ τῆς ἀγίας
Τραπέζης.

β) Τὰ λοιπὰ ιερὰ σκεύη καὶ ἀντικείμενα :

1) Τὰ ἔξαπτέρυγα. Καλοῦνται τοιουτορόπτως οἱ μετάλλι-
νοι ἀκτινωτοὶ ἡ ἀπλοὶ δίσκοι, ἐπὶ τῶν ὅποιών ἔξεικονίζονται τὰ δι’ ἔξ
πτερύγων κατακαλυπτόμενα ἡ ἵπτάμενα Σεραφείμ. Ταῦτα τίθενται
ὅπισθεν τῆς ἀγίας Τραπέζης καὶ προηγοῦνται πάσης ἐκκλησιαστι-
κῆς πομπῆς. Τὰ ἔξαπτέρυγα ἀποτελοῦν ἔξελιξιν τῶν ἀρχαίων ρι-
πιδίων (ἐκ πτερῶν ταῦνος ἡ ὀθονῶν), τὰ ὅποια ἐκράτουν οἱ διά-
κονοι κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ ἐρρίπιζον τὰ τίμια δῶρα,
διὰ νὰ μὴ ἐμπέσῃ εἰς αὐτὰ πετόμενόν τι ἔντομον·

2) Τὸ θυμιατήριον. Εἶναι σκεῦος ἐφωδιασμένον διὰ μικρῶν
ἄλυσεων, ἐκ τῶν ὅποιών κρέμαται ἡμισφαιροειδὲς δοχεῖον εἰς σχῆμα
κυπέλλου, εἰς τὸ ὅποιον τίθεται τὸ θυμίαμα. Τὸ σκεῦος τοῦτο είναι
ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων. ‘Ο Χριστιανισμὸς τὸ παρέλαβε παρὰ τῶν
ἀρχαίων λαῶν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν Ἐβραίων. Ἡσαν δὲ τὰ θυμιατή-
ρια ἄλλα μὲν ἀκίνητα, τοποθετούμενα πλησίον τῆς ἐν τῷ προπύλῳ
τοῦ ναοῦ κρήνης, ἄλλα δὲ κινητά. Σὺν τῷ χρόνῳ κατηργήθησαν
τὰ ἀκίνητα θυμιατήρια τῶν ναῶν καὶ σήμερα ἔχομεν τὰ κινητὰ
μόνον. Γύρω ἀπὸ τὸ θυμίαμα ἀνεπτύχθησαν διάφοροι ἐρμηνεῖαι,
ἐκ τῶν ὅποιών ἡ προτιμοτέρα είναι ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὰ
ύψηλὰ εἰς τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, ὅπως ἀκριβῶς τὸ θυμίαμα
καιόμενον εἰς τὸ θυμιατήριον ἀνέρχεται πρὸς τὰ ἄνω.

3) Αἱ κανδῆλαι. Εἶναι λυχνίαι μετ’ ἐλαίου. Περίφημος ἦτο

καὶ ἡ ἐπτάφωτος χρυσῆ λυχνία εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ μετεφύτευσαν τοιαύτην συνήθειαν εἰς τὰ κέντρα τῆς λατρείας των. Ἐκ τῶν χρησιμοποιουμένων κανδηλῶν μία καί εἶντός τοῦ ἀγίου Βῆματος καὶ ὅπισθεν τῆς ἀγίας Τραπέζης (ἡ ἀκοίμητος λυχνία), ἄλλη πρὸ τῆς ὥραίς Πύλης καὶ ἄλλαι πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν ἀγίων. Συμβολίζει δὲ τὸ καιόμενον ἐντός αὐτῶν ἔλαιον, κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἑκδηλωθεῖσαν, ὅταν ἡ περιστερὰ κρατοῦσα κλάδον ἔλαίας εἰς τὸ ράμφος τῆς ἐπέστρεψε πρὸς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν κιβωτὸν ἀναγγέλλουσα τὴν παῦσιν τῆς θείας ὄργης, ἡ τὸν φωτεινὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ εἰκονιζομένου ἀγίου.

4) Τὰ κηροπήγια (κοινῶς μανουάλια). Χρησιμεύουν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐκ κηροῦ λαμπτάδων, αἱ δόποιαι ἡσαν εἰς χρῆσιν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν, ὅπως καὶ αἱ κανδῆλαι καὶ τὸ θυμίαμα ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων (Πραξ. κ' 8). Συμβολίζει δὲ ὁ κηρός, κατὰ τοὺς ἀλληλογοριστάς, τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν, ἡ ὅποια μαλάσσεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ διαπλάσσεται ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διὰ νὰ γίνῃ καθαρὰ καὶ ἀκηλίδωτος.

Τὰ κηροπήγια εἰναι διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν. Ἀλλα μὲν

11. Ἀρτοφόριον ἐκ τῆς Μητροπόλεως Ἀσριανουπόλεως τοῦ ἑτους 1669
(Ἐκ τοῦ Βιζαντινοῦ Μουσείου)

είναι κατεσκευασμένα δι’ ἐν καὶ μόνον κηρίον ἡ λαμπάδα, ἀλλα δὲ διὰ δύο ἢ τρία ἢ ἑπτά ἢ δώδεκα, ἀλλα περιλαμβάνουν ἕνα ἢ τρεῖς κηροστάτας κεντρικούς, συγχρόνως δὲ φέρουν καὶ κυκλοστερές τόξου, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ὑπάρχει πληθύς ἀλλων κηροστατῶν διὰ μικρὰ κηρία, καὶ ἀλλα κρέμανται ἀπὸ τῆς ὁροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ παρουσιάζουν πλήθος φώτων, τὰ ὅποια ἀνάπτονται εἰς ἐπισήμους φωταγωγίας. Τοιουτοτρόπως προῆλθον τὰ ὄρειχάλκινα μανιουάλια, τὰ ἀπλᾶ καὶ συνήθη κηροπήγια, τὰ δικηροτρίκηρα (δίκηρα ἢ τρίκηρα), τὰ ὅποια μεταχειρίζεται ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν Ἱερουργῇ, καὶ τέλος οἱ πολυέλατοι, οἱ ὅποιοι κρέμανται ἀπὸ τῆς ὁροφῆς τοῦ ναοῦ.

5) Ἡ κολυμβήθρα. Είναι σκεύος ἐκ χαλκοῦ ἡ ὄρειχάλκου εἰς σχῆμα κρατῆρος, στηριζόμενον ἐπὶ ἔνος ποδὸς μὲ εὔρειαν βάσιν, ἐντὸς τοῦ ὅποιου γίνεται τὸ βάπτισμα. Ἀντικατέστησεν ἡ κολυμβήθρα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ τὰ ἀρχαῖα βαπτιστήρια, τὰ ὅποια ἔκειντο εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ.

6) Τὸ μυροδοχεῖον. Είναι δοχεῖον ἀργυροῦν ἡ χρυσοῦν ἐμπειρικλεῖον τὸ ἄγιον Μύρον. Τούτο ἥτο κατ’ ἀρχὰς ύπαλινον ἡ πήλινον πρὸς πρόληψιν τῆς χημικῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἔλαιου ἐκ τοῦ μετάλλου. Ἐνωρίς όμως εἰσήχθησαν εἰς χρῆσιν καὶ ὀργυρᾶ ἡ χρυσᾶ τοιαῦτα, ἐπειδὴ τὰ ἄλλα ἦσαν εὔθραυστα. Ἡ ἔξαγωγὴ τοῦ Μύρου ἐκ τοῦ δοχείου γίνεται διὰ βελόνης, τῆς ὅποιας τὸ ἔν ἄκρον είναι προστηρομοσμένον εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ πώματος, τὸ δὲ ἄλλον ἄκρον φέρει τεμάχιον σπόγγου ἡ βάμβακος. Ἡ βελόνη ἔξαγεται ἐκ τοῦ δοχείου μαζὶ μὲ τὸ πῶμα.

7) Ὁ ἀετός. Είναι στρογγύλον τεμάχιον ὑφάσματος, ἡ χάρτου, ἐπὶ τοῦ ὅποιου είκονίζεται ἀετός μὲ ἀνοικτὰ πτερά ἵπτάμενος ἀνωθεν πόλεως. Τίθεται οὕτος κατὰ τὴν χειροτονίαν ἀρχιερέως ὑποκάτω τῶν ποδῶν του, ὅταν οὗτος ἀπαγγέλῃ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Καὶ δὲ μὲν ἀετός παριστάνει τὸν χειροτονούμενον ἀρχιερέα, δὲ ὅποιος ὀφείλει νὰ ἔχῃ προστηλωμένον τὸν νοῦν του πρὸς τὰ οὐράνια καὶ τὰ θεῖα, ἡ δὲ ἀνωθεν αὐτοῦ πόλις παριστάνει τὴν ἐπισκοπήν, τὴν ὅποιαν θὰ ποιμάνῃ ὁ νέος ἐπίσκοπος· καὶ

8) Οἱ κώδωνες (κοινῶς καμπάνες). Είναι ἴδιοσχημον μεταλλικὸν ὅργανον ἐν εἴδει κολούρου κώνου, τὸ ὅποιον παράγει διὰ τῆς κρούσεως ἰδιάζοντα ἥχον. Χρησιμεύει διὰ νὰ προσκαλοῦνται οἱ πι-

στοὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ διὰ ν' ἀναγγέλλωνται διάφορα χαρμό-
συνα ἢ πένθιμα γεγονότα τῆς Ἐκκλησίας.

‘Η χρῆσις τῶν κωδώνων εἶναι μεταγενεστέρα. Οἱ πρῶτοι χρι-
στιανοὶ ἐκαλοῦντο δι' ὠρισμένων προσώπων, τὰ δόποια περιήρχοντο
τὰς οἰκίας καὶ εἰδοποίουν μὲν γάλην μυστικότητα τοὺς μεμυμένους.
Κατόπιν εἰσήχθησαν τὰ σήμαντρα, τὰ ἀπαντώμενα καὶ σήμερον εἰς
μερικὰ μοναστήρια. Εἶναι δὲ αὐτὰ μεγάλα τεμάχια ξύλινα ἢ μετάλ-
λινα, ἀναρτώμενα διὰ σχοινίου καὶ κρουόμενα διὰ ξυλίνης ἢ μετάλ-
λινης ράβδου.

Οἱ κώδωνες ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Δύσιν κατ' ἀρχὰς κατὰ τὸν Σ'
αἰῶνα. Ὁνομάσθησαν δὲ καμπάνες ἀπὸ τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς
πόλεως Καμπανίας μετάλλου πρὸς κατασκευήν των. Εἰς τὴν Ἀνα-
τολὴν εἰσήχθησαν κατὰ τὸν θ' αἰῶνα, ὅτε ὁ δούξ τῆς Βενετίας
Οὔρσος ἀπέστειλεν εἰς τὸν τότε αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ
δώδεκα τεραστίους κώδωνας, οἱ δόποιοι ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ ιδιαιτέρου
πύργου εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἅγίας Σοφίας, ἐκ τῆς δόποίας ὀλίγον κατ'
ὅλιγον καὶ ἐγενικεύθησαν.

10. ΤΑ ΚΑΛΥΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Τὰ καλύμματα τῆς ἄγίας Τραπέζης εἶναι τὰ ἔξης :

1) Τὸ κατασάρκιον. Τὸ ἀρχαιότερον καὶ μοναδικὸν κάλυμμα
τῆς ἄγίας Τραπέζης εἶναι λευκὴ τις ὁθόνη ἐκ λινοῦ ὑφάσματος εἰς σχῆμα
τραπεζομανδήλου, ἡ δόποια ἔξετυλίσσετο ἐπὶ τῆς ἄγίας Τραπέζης, ὅταν
ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῇ ἡ θεία Εὐχαριστία, ἐδιπλοῦτο δὲ πάλιν καὶ
περιετυλίσσετο μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς. Ἐπέβαλλε δὲ τὴν χρῆσιν τῆς
ὁθόνης ταύτης ἡ πρόνοια, ὅπως μὴ πίπτουν μετὰ τὴν κλάσιν τοῦ
ἄγιου ἄρτου ψυχία τούτου καὶ γίνεται τοιουτοτρόπως βεβήλωσις.
Τὸ κατασάρκιον δηλοῖ τὴν καθαρὰν σινδόνα, μὲ τὴν δόποίαν ὁ εὐ-
σχήμων Ἰωσήφ περιετύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ταφήν.
‘Η σινδόνη αὗτη ἔλαβε τὸ ὄνομα κατασάρκιον, ὡς ἔαν ἔγινε τρό-
πον τινὰ τὸ θυσιαστήριον ἔμψυχον. Τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ κατασάρκιον
τιθέμενον κάλυμμα καλεῖται ἐν δυτὶν ἦν δυτή. Ἐπὶ τοῦ κατα-
σάρκιον καὶ τῆς ἐνδυτῆς τίθεται τὸ Εἰλητόν, ὅπερ λέγεται καὶ
θρόνος καὶ ἀντιμήνσιον. Συμβολίζει δὲ ἡ ἐνδυτή, κατὰ τοὺς ἔρ-

μηνεύοντας ἀλληγορικῶς, τὰ ἀπαστράπτοντα, ως τὸ φῶς, ίμάτια τοῦ μεταμορφωθέντος εἰς τὸ Θαβώρ Κυρίου·

2) Τὸ ἀντιμήνσιον. Είναι μεταξωτή τετράγωνος δύθόντη, ἐπὶ τῆς ὅποιας είναι ἀπεικονισμένη ἡ ταφὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-

12. Ἀντιμήνσιον τοῦ ἔτους 1717
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

σοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἀντιμήνσιον εἶναι εἶδος φορητοῦ θυσιαστηρίου, ἐδημιουργήθη δὲ διὰ νὰ ἀντικαθιστᾶ πλήρως τὴν ἀγίαν Τράπεζαν καὶ διευκολύνῃ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ εἰς μέρη ὅπου ἡ Ἑλλείπει ἐντελῶς ἡ ἀγία Τράπεζα (εἰς στρατόπεδα, εἰς τὸ ὑπαίθριον κ.λ.π.) ἡ ὑπάρχει μέν, ἀλλὰ δέν ἔχει ἀκόμη καθιερωθῆ. Ἐπεκρά-

τησε βαθμηδὸν ν' ἀποτυπῶνται καὶ αἱ εἰκόνες τῶν τεσσάρων Εὐαγ-
γελιστῶν κατὰ τὰ τέσσαρα ἄκρα, καὶ τοιουτοτρόπως προῆλθε τὸ
σημερινὸν εἰκονογραφημένον ἀντιμήνσιον εἰς σχῆμα ὁρθογωνίου
παραλληλογράμμου. Τοῦτο ὑπενθυμίζει τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν,
ὅτε οἱ τάφοι τῶν μαρτύρων ἔχρησίμευον ἀντὶ ἀγίας Τραπέζης.
Ἡ καθιέρωσις τοῦ ἀντιμηνσίου γίνεται συνήθως κατὰ τίν τοῦ ὑπὸ
τοῦ ἀρχιερέως τέλεσιν τῶν ἐγκαίνιων τοῦ ναοῦ, ὅτε χρησιμοποιεῖ-
ται ὡς πρῶτον κάλυμμα τῆς χριομένης δι' ἀγίου Μύρου πλακὸς
τῆς ἀγίας Τραπέζης. Ἐφαπλούμενα τὰ ἀντιμήνσια κατὰ τὴν
στιγμὴν ταύτην τῆς καθιερώσεως, ἀπορροφοῦν τὸ ἐπιχυθὲν σταυ-
ροειδῶς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πλακὸς ἀγίου Μύρου καὶ τοιουτο-
τρόπως καθιεροῦνται καὶ ταῦτα. Εἰς τὰ καθαγιαζόμενα τοιουτοτρό-
πως ἀντιμήνσια προσράπτονται καὶ λείψανα μαρτυρικά, ἃνευ τῶν
ὅποιών δὲν είναι παρὰ ἀπλᾶ εἰλητά.

3) Τὸ εἰλητόν. Διὰ νὰ ἐκτελῆται τὸ ἔργον τῆς πρωταρχικῆς
δόθοντος, προσετέθη καὶ τρίτον μετὰ τὸ δεύτερον κάλυμμα, τὸ ὅποιον
ἀνομάσθη εἰλητόν. Τοῦτο είναι ὑφασμα τετράγωνον, τὸ ὅποιον
ἐφαπλοῦται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας κάτωθεν τῶν
τιμίων δώρων. Καλεῖται δὲ τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ἐκτυλίσσεται ἐπὶ
τῆς ἀγίας Τραπέζης κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου.

4) Ὁ ἀ΄ ἥρ. Εἶναι τετράγωνον ὑφασμα, δι' οὗ καλύπτονται τὸ
ἄγιον Ποτήριον καὶ τὸ Δισκάριον μετὰ τὴν μεγάλην εἰσόδον καὶ τὴν
ἐναπόθεσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ὀργίας Τραπέζης. Τοῦτο τὸ κάλυμμα ὁ ἵερεὺς
σείει ἐπὶ τῶν τιμίων δώρων κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Συμβόλου τῆς
Πίστεως, ὅτε ἀποκαλύπτεται τὸ ἄγιον Ποτήριον καὶ τὸ Δισκάριον,
ἀρείζων τρόπον τινὰ καὶ ριπίζων αὐτά, καθὼς ἔπραττον ἄλλοτε οἱ
διάκονοι διὰ τῶν ἐκ πτερῶν ταώνων ριπιδίων, τὰ ὅποια τοῦτο
ἀντικατέστησε. Τὸ κάλυμμα τοῦτο ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τοῦ εἰλη-
τοῦ, διότι τὸ εἰλητὸν καλύπτει τὰ ἐπ' αὐτοῦ τιθέμενα τίμια δῶρα
κάτωθεν, ἐνῷ δὲ ἀὴρ καλύπτει αὐτὰ ἄνωθεν· καὶ

5) Ὁ ἐπιτάφιος. Εἶναι ὑφασμα φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆ-
ρος ἐν τῷ τάφῳ. Οὕτος χρησιμοποιεῖται μόνον κατὰ τὴν Μεγάλην
Παρασκευήν, ὅταν δεικνύεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπὸ
τῶν ἱερέων.

13. Ο Ἐπιτάφιος τῆς Θεσσαλονίκης
 Ἀριστούργημα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰώνος
 (Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

11. Η ΙΕΡΑΤΙΚΗ ΣΤΟΛΗ

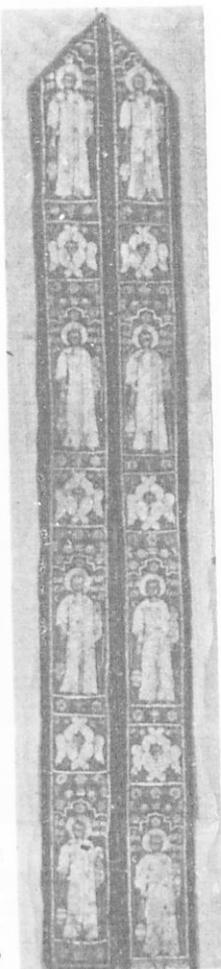
Ἡ ἴδιαιτέρα στολὴ τῶν κληρικῶν κατὰ τὴν λατρείαν εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἱερατικοῦ ὑπουργήματος. Ἡ στολὴ αὕτη ὡς πρὸς τὸ σχῆμα δὲν διέφερε τῆς συνήθους καθιερωμένης στολῆς. Ἀνομοιότητα πρὸς τὰ ἐνδύματα τῆς καθημερινῆς χρήσεως τοῦ λαοῦ παρουσιάζει ἡ ἱερατικὴ ἀμφίεσις μετὰ τὸν τοῦ ὅφειλομένη εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σημειωθεῖσα τότε ἐπιδρομὴ τῶν λαῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν νέων ἡθῶν καὶ εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς μέχρι τότε ἐπικρατούστης ἐνδυμασίας, ἐνῷ ἡ Ἐκκλησία διετήρησεν ἀμετάβλητον τὸ εἰσαχθὲν εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς ἐνδυμα. Τοιουτορόπως περιῆλθον εἰς χρῆσιν ἴδιαιτεραι μορφαι ἐνδυμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ χρώματος λευκοῦ κατ’ ἀρχὰς βαθμηδὸν προσέλαβον διαφόρους ἄλλους χρωματισμούς καὶ διακρίνονται εἰς τρία εἴδη, εἰς τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου (στιχάριον δράριον, καὶ ἐπι-

μάνικα), τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου (στιχάριον, ἐπιμάνικα, ἐπιτραχήλιον, ζώνη καὶ φαιλόνιον) καὶ τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου (στιχάρια, ἐπιμάνικα, ζώνη, ἐπιγονάτιον, σάκκος καὶ ὡμοφόριον).

I. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου: 1) Τὸ στιχάριον. Εἶναι χιτῶν ποδόρης, χρώματος λευκοῦ, τὸ ὅποιον ὡς πρῶτον ἄμφιον περιβάλλονται οἱ κληρικοὶ ὅλων τῶν βαθμῶν. Συμβολίζει τὴν λαμπρὰν πολιτείαν τοῦ ἱερέως.

2) Τὸ ὄράριον. Εἶναι τὸ κύριον διακριτικὸν ἄμφιον τοῦ βαθμοῦ τοῦ διακόνου. Παράγεται δὲ ἡ λέξις ἐκ τοῦ λατινικοῦ (os, oris) καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ προσόψιον. Συνίσταται ἐκ λωρίδος λευκῆς καὶ ἐπιμήκους καὶ φέρεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὥμου ἐμπρὸς καὶ ὁπίσω κρεμάμενον. Ἐκαλοῦντο μεταξὺ τῶν Λατίνων ὄράρια τὰ σουδάρια καὶ αἱ ταινίαι, διὰ τῶν ὅποιών ἔδενοντο αἱ πληγαὶ ἡ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν μελλόντων νὰ θανατωθοῦν. Τὸ ὄράριον σίωρούμενον ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο τοῦ φέροντος αὐτὸ ὁμοιάζει κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, πρὸς πτέρυγας ἀγγελικὰς καὶ δηλοῖ τὴν μετὰ φόβου καὶ τρόμου τελουμένην ὑπὸ τῶν διακόνων ὑπηρεσίαν· καὶ

3) Τὰ ἐπιμάνικα (ἐκ τῆς προθέσεως ἐπὶ καὶ τῆς λατινικῆς λέξεως manus = χείρ). Εἶναι εἴδος χειροκτίων, τὰ ὅποια ἀφήνουν ἀκάλυπτον ἐντελῶς τὴν κυρίως χεῖρα καὶ καλύπτουν τὸ μετακάρπιον, χρησιμέουν δέ, διὰ νὰ περιβάλλουν ἡ ἐπενδύουν οἱ κληρικοὶ τὸ ἄκρον τῶν χειρίδων τοῦ στιχαρίου. Γίνεται χρῆσις τούτων ὑπὸ τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν. Συμβολίζουν δὲ τὰ ἐπιμάνικα τὰς χειροπέδας, διὰ τῶν ὅποιών ἔδεσαν τὰς χεῖρας τοῦ Κυρίου. "Οταν ὁ λειτουργὸς φορῇ τὸ ἐπιμάνικον τῆς δεξιᾶς χειρός, λέγει: «Ἡ δεξιά σου, Κύριε, δεδόξασται ἐν ισχνῇ...».

14. Ὁράριον
τοῦ 17ου αἰῶνος
(Ἐκ τοῦ Μουσείου
Μπενάκη)

"Οταν δὲ φορῇ τὸ ἀριστερόν, λέγει : « Αἱ χεῖρες σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με . . . ».

II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου :

- 1) Τὸ στιχάριον,
- 2) Τὰ ἐπιμάνικα,
- 3) Τὸ ἐπιτραχήλιον (κοινῶς πετραχήλι). Τὸ ἄμφιον τοῦτο φέρουν ἀπὸ τοῦ τραχήλου οἱ πρεσβύτεροι ὡς ἄμφιον διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ των. Τὸ ἐπιτραχήλιον εἶναι ἡ ἴδια λωρίς τοῦ ὄφαρίου,

15. Ἐπιμάνικον μετὰ παραστάσεως ἀγγέλου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ,
τοῦ 16ου αἰώνος

(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

φερομένη ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου οὐχὶ καθ' ὃν τρόπον φέρεται ἡ λωρίς τοῦ διακόνου, ὅλλα πέριξ τοῦ τραχήλου τιθεμένη, ὥστε καὶ τὰ δύο ἄκρα αὐτῆς νὰ συνενοῦνται πρὸς τὰ ἐμπρός καὶ πρὸς τὰ κάτω. Συμβολίζει δὲ τὴν καταβαίνουσαν ἐπὶ τὸν Ἱερέα χάριν, ὅταν ὁ Ἱερεὺς φέρῃ τοῦτο:

4) Ἡ ζώνη. Δι’ αὐτῆς ὁ Ἱερεὺς περιβάλλει τὴν δσφύν αὐτοῦ, διὰ νὰ δίδῃ ἐλευθερίαν εἰς τὰς κινήσεις του. Ἐπομένως ἔχει πρα-

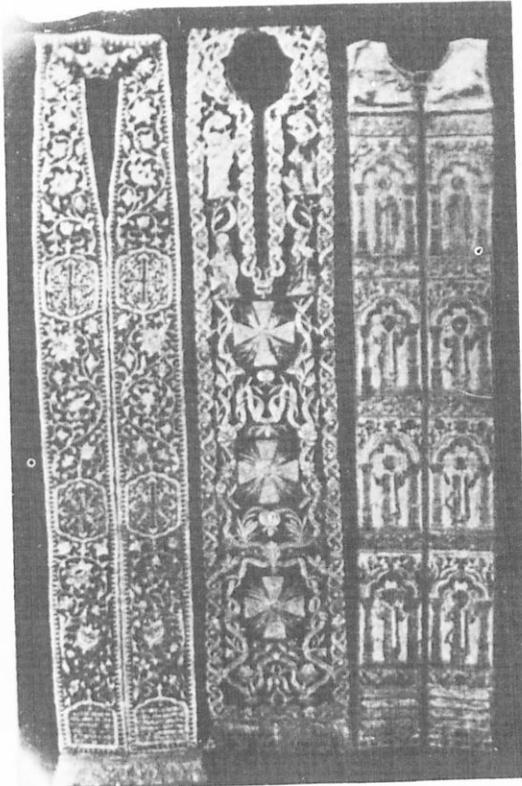
κτικὸν σκοπόν. «Υπενθυμίζει δὲ ἡ θικῶς τὸ «εἶραι (τὸν ἱερέα) ἐν πνευματικῇ διαγωγῇ διεξωσμένον». Κατὰ τὴν περίζωσιν λέγει δὲ Ἱερεύς: «Ἐὲλογητὸς δὲ Θεός, δὲ περιζωνέων με δύραμιν καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδὸν μου».

5) Τὸ φαιλόνιον.

Εἶναι ἄμφιον ὁμοιάζον πρὸς μανδύαν, τὸ ὄποιον ρίππεται ὑπεράνω τοῦ στιχαρίου καὶ τοῦ ἐπιτραχήλιου καὶ παρουσιάζεται ἐμπροσθεν μὲν βραχύτερον, ἐκτεινόμενον μέχρι σχεδὸν τῶν γονάτων, ὅπισθεν δὲ μακρύτερον. Εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν εἰσήχθη ἐκ τῆς καθημερινῆς τοιαύτης. «Οταν πρόκειται δὲ ἱερουργῶν νὰ φορέσῃ τοῦτο, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον: «Οἱ ἵερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καὶ οἱ ὅσιοι σου ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται...»,» καὶ

6) Τὸ ἐπιγονάτιον.

Εἶναι τετράγωνον ὑφασμα χρυσοκέντητον, τὸ ὄποιον κρέμαται ἀπὸ τῆς ζώνης καὶ πίπτει ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος εἰς σχῆμα ρόμβου. Τὸ ἄμφιον τοῦτο μέχρι τοῦ ιβ' αἰῶνος ἐφέρετο ὑπὸ μόνον τῶν ἀρχιερέων, ἔπειτα δὲ ἐπετράπη νὰ φέρουν τοῦτο καὶ οἱ κατέχοντες ἐκκλησιαστικὸν ἀξιῶμα ἱερεῖς (ἀρχιμανδρῖται, οἰκονόμοι, πρωτοπρεσβύτεροι καὶ ὄλλοι). Τὸ ἐπιγονάτιον ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀπλοῦν ἐκ λινοῦ ὑφάσματος, ἐξελι-

16. Ἐπιτραχήλια

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου)

χθὲν βαθμηδὸν εἰς πολυτελές ἄμφιον. "Οταν φορῇ τοῦτο ὁ ἵερεὺς, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον « Ηερίζωσαι τὴν ωμφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ... ». Συμβολίζει δὲ τὸ ἐπιγονάτιον τὸ λέντιον, τὸ ὅποιον ἔχρησιμοποίησεν ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον.

III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου :

- 1) Τὸ στιχάριον,
- 2) Τὰ ἐπιμάνικα,
- 3) Ἡ ζώνη,
- 4) Τὸ ἐπιγονάτιον.

5) Ὁ σάκκος. Είναι ἄμφιον μὲ βραχιέσις καὶ πλαστείας χειρίδας, φθάνον μέχρι τοῦ γόνατος. Ὁ σάκκος κατ' ὄρχας ἡτο ἔνδυμα αὐτοκρατορικόν, καθιερώθεν κατόπιν καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Συμβολίζει τὸ πορφυροῦ ίμάτιον, διὰ τοῦ ὅποιού ἔνέδυσαν τὸν Σωτῆρα πρὸς ἐμπαιγμόν, συγχρόνως δὲ καὶ τὴν δι-

17. Φαιλόνιον χρυσοκέντητον τοῦ 1745

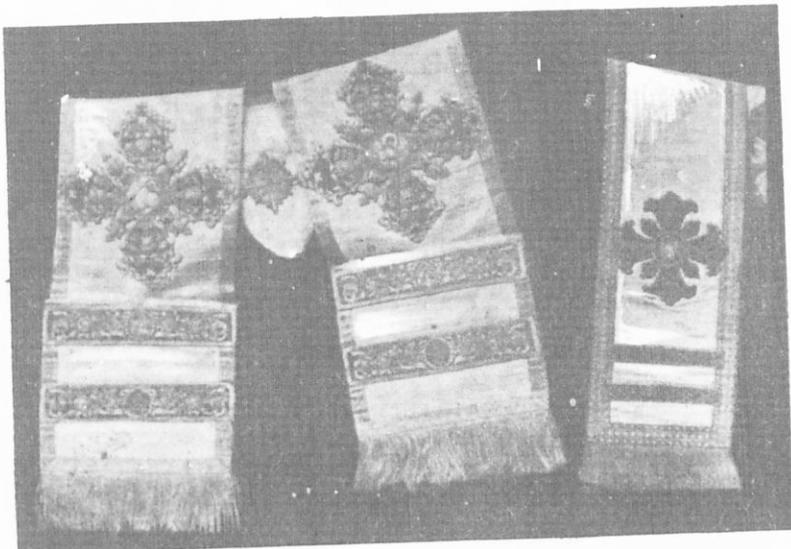
(Ἐκ τοῦ Βοζαντινοῦ Μουσείου)

καιοσύνην, τὴν ὅποιαν πρέπει νὰ ἔχουν οἱ φέροντες αὐτό. Διὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν φορῇ αὐτό, λέγει : « Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην.... ».

6) Τὸ ὠμοφόριον. Τὸ ἄμφιον τοῦτο ἀποτελεῖ διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος. Είναι ἄμφιον στενὸν καὶ ἐπιμηκες ἐκ λαμπροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένον, τὸ ὅποιον φορεῖ ὁ ἐπί-

σκοπος ἐπὶ τῶν ὄμων αὐτοῦ καὶ ἀνωθεν τοῦ σάκκου. Ὁμοφόρια εἶναι δύο εἰδῶν, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. Καὶ τὸ μὲν μέγα ὄμοφόριον, ριπτόμενον ἐπὶ τῶν ὄμων, ἀναδιπλοῦται πέριξ τοῦ τραχήλου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ μὲν ἐν ἄκρον αὐτοῦ νὰ κρέμαται πρὸς τὰ ἐμπρός, τὸ δέ ἄλλο πρὸς τὰ ὄπίσω, τὸ δέ μικρὸν ρίπτεται ἐπὶ τῶν ὄμων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀμφότερα τὰ ἄκρα αὐτοῦ νὰ πίπτουν πρὸς τὰ ἐμπρός.

‘Ο ἐπίσκοπος κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν φορεῖ καὶ τὰ δύο ὄ-

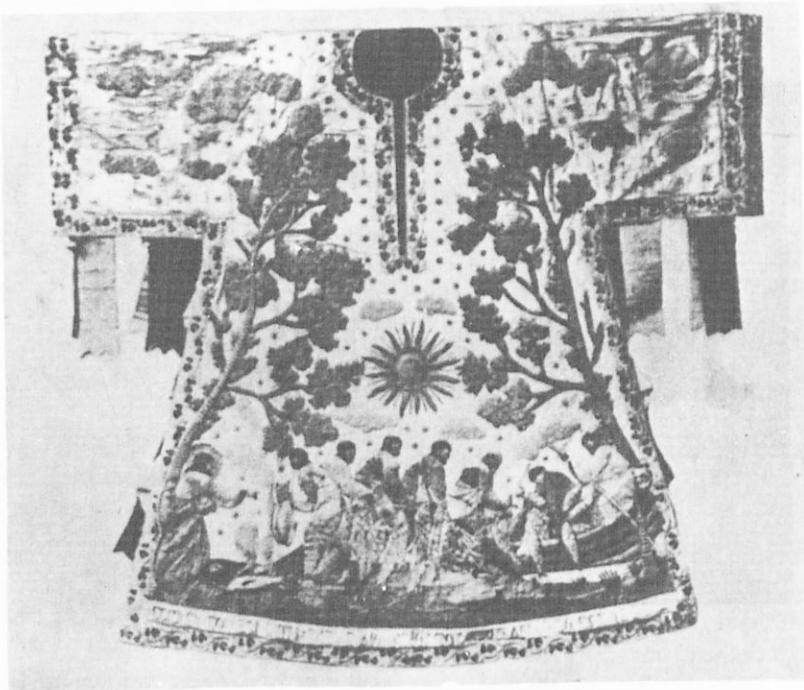
18. Ὁμοφόρια
(Ἐκ τῶν ακευοφυλακίων τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου)

μοφόρια: τὸ μέγα, τὸ ὄποιον φέρει ἀπὸ τῆς διξιολογίας μέχρι τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τὸ ὄποιον ἀφαιρεῖ ὅταν πρόκειται ν' ἀναγνωσθῇ τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς ἔνδειξιν ταπεινώσεως, καὶ τὸ μικρόν, τὸ ὄποιον φέρει μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μέχρι πέρατος τῆς θείας λειτουργίας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ἱεροτελεστίας.

7) ‘Ο μανδύας. Εἶναι ἀμφιον πολυτελές καὶ ἐπίμηκες, τὸ ὄποιον περιδένεται πέριξ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀρχιερέως καὶ κρατεῖται

ὅπισθεν παρὰ τοῦ διακόνου. Τὸ ἔνδυμα, αὐτό, τὸ ὅποῖον φέρει διαφόρους συμβολικὰς παραστάσεις, φορεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν πρόκειται νὰ λειτουργήσῃ, πρὶν ἐνδυθῆ τὴν ἀρχιερατικὴν στολήν.

8) Ἡ μίτρα. Εἶναι τὸ ἐπίσημον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, τὸ ὑπὸ μορφὴν στέμματος φερόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Τὴν μίτραν κοσμεῖ κυκλικῶς διάδημα μὲ τὸν δικέφαλον ἀετὸν καὶ τοὺς Εὐαγ-

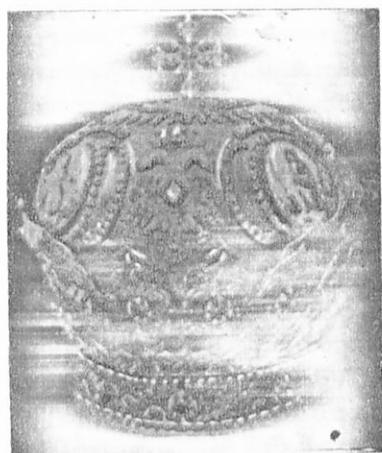
19. Πατριαρχικὸς σάκκος μετὰ παραστάσεων τοῦ θαύματος τῆς Τιβεριάδος
('Εκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου)

γελιστάς, Σταυρὸς δὲ κεῖται εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῆς. Ἡ μίτρα ἐγενικεύθη ὡς διακριτικὸν ἐπίσημον δῶλον τῶν ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ ιζ' αἰώνιος. Συμβολίζει αὕτη τὸν ἀκάνθινον στεφανον· καὶ

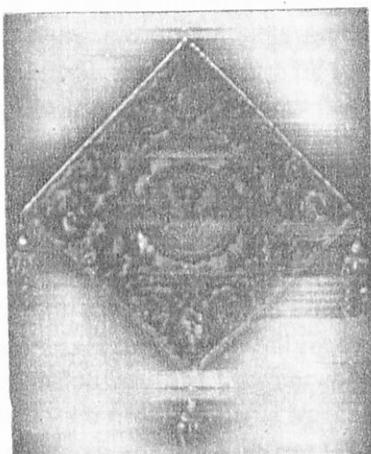
9) Ἡ ποιμαντικὴ ράβδος (κοινῶς πατερίτσα). Συνεχίζει αὕτη τὸ παλαιὸν δικανίκιον, τὸ δποῖον ἔφερον οἱ ἀξιωματοῦχοι εἰς

τὴν Κωνσταντινούπολιν. Φέρει εἰς τὰ ἄκρα δύο ὅφεις περιπεπλεγμένους, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῶν μικρὸν Σταυρόν. Καὶ οἱ μὲν δύο ὅφεις εἰκονίζουν τοὺς ἔχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ Σταυρὸς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὁφείλει νὰ ἔχῃ ὁ φέρων τοῦτο εἰς τὸν κατὰ τῶν ἔχθρῶν τούτων ἀγῶνα, ὡς καλὸς ποιμήν.

IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπισκοπικῆς στολῆς: 1) Ὁ Σταυρός. Οὗτος ἔξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἐπισκόπου ἀνωθεν τοῦ ὥμοφορίου εἰς τὸ στῆθος δι' ἀλύσεως εἰς δήλωσιν τῆς αὐταπαρυγήσεως

20. Μικρὸν μετά τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐμβλήματος τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου
τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου)

21. Λρυσσοκεντητὸν ἐπιγονάτιον
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου
τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου)

τοῦ φέροντος αὐτό. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτόν, λέγει: «Ἐὶ τις θέλει διτίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν...»· καὶ

2) Τὸ ἔγκόλπιον. Είναι μικρὰ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος ἐκ καθαροῦ ἀργύρου, σχῆματος ὡοειδοῦς, ἡ ὁποίᾳ ἔξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ εἰς τὸ στῆθος δι' ἀλύσεως χρυσῆς, εἰς δήλωσιν τῆς καθαρᾶς καρδίας καὶ εὐθύτητος τοῦ λειτουργοῦ. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτό, λέγει: «Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ δὲ Θεός...». Τὸ ἔγκόλπιον φέρεται ὅχι μόνον κατὰ τὰς ιερὰς τελετάς, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τούτων.

12. ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Λειτουργικά βιβλία καλοῦνται τὰ βιβλία, τὰ ὅποια περιέχουν τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ πᾶσαν ἑκκλησιαστικήν ἀκολουθίαν. Ἀπὸ τῶν βιβλίων αὐτῶν οἱ ἑκκλησιαστικοὶ λειτουργοί, οἱ ψάλται καὶ οἱ ἀναγνῶσται ἐκφωνοῦν, ψάλλουν καὶ ἀναγινώσκουν τὰς εὔχας, τοὺς ὕμνους καὶ τὰ ἀναγνώσματα.

‘Ο κατάλογος τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὁ ὅποιος ἥρχισε νὰ καταρτίζεται πολὺ ἐνωρὶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, πλουτιζόμενος βαθμηδὸν περιλαμβάνει σήμερον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὰ ἔξης βιβλία:

1) Τὸ Τυπικόν. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὴν τόξιν, κατὰ τὴν ὅποιαν πρέπει νὰ τελοῦνται αἱ Ἱεραὶ ἀκολουθίαι κατὰ τὰς διαφόρους ἔορδάς.

2) Ἡ θεία Λειτουργία. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς θείας Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τὴν τῶν Προηγιασμένων, ἐπὶ πλέον δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου ἀγιασμοῦ.

3) Τὸ Εύχολόγιον. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς ἐν χρήσει Λειτουργίας, τὴν διάταξιν καὶ τὰς εὔχας τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἀγιασμοῦ, τὰς ἀκολουθίας τῶν λοιπῶν μυστηρίων καὶ ἄλλας διαφόρους εὔχας. Ἐχομεν μέγα καὶ μικρὸν Εύχολόγιον. Καὶ τὸ μὲν μέγα περιέχει ὅλας τὰς ἀνωτέρω ἀκολουθίας, τὸ δὲ μικρὸν διαλαμβάνει μόνον τὰ ἀπολύτως καθ' ἐκάστην χρήσιμα εἰς τὸν λειτουργὸν τῆς Ἐκκλησίας, καλεῖται δε καὶ ‘Αγιασματάριον’.

4) Τὸ Ἀρχιερατικόν. Τοῦτο χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων.

5) Τὸ Λύαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος. Ἡτοι βιβλία περιέχοντα τὰς ἀναγινωσκομένας περικοπὰς κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἐορτὰς ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, τῶν Πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων.

6) Τὸ Ψαλτήριον. Τὸ βιβλίον αὐτό, τὸ ὅποιον εἶναι εἰς μεγίστην χρῆσιν κατὰ τὰς Ἱερὰς ἀκολουθίας, περιέχει τοὺς ψαλμούς τοῦ προφητάνακτος Δαβὶδ.

7) Τὸ Ωρόλόγιον. Εἶναι βοηθητικὸν βιβλίον, τὸ ὅποιον περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μεσονυκτικοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἑσπερινοῦ,

τοῦ ἀποδείπνου, τῶν Χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου, συγχρόνως δὲ καὶ μηνολόγιον μετὰ τῶν ἀπολυτικίων καὶ κοντακίων τῶν διαφόρων ἑορτῶν.

8) Τὰ Μηναῖα. Τὰ βιβλία αὐτὰ εἰναι δώδεκα καὶ περιέχουν τροπάρια καὶ κανόνας διὰ τοὺς ἐσπερινούς καὶ τοὺς ὅρθρους τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, καθὼς καὶ τοὺς βίους τῶν ἑορταζομένων εἰς ἑκάστην ἡμέραν ἄγίων.

9) Ἡ Παρακλητική. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνας διὰ τοὺς ἐσπερινούς καὶ τοὺς ὅρθρους μιᾶς ἑκάστης τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος κατὰ τοὺς δέκταράς ἤχους (τρόπους) τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ διαφόρους παρακλητικούς κανόνας (ώς π.χ. πρὸς τοὺς ἀρχαγγέλους κ.λ.π.). Τῆς Παρακλητικῆς τὰ τροπάρια ἑκάστης ἑβδομάδος, τὰ ψαλλόμενα εἰς διαφόρους ἤχους, ἀποτελοῦν καὶ ἴδιαίτερον βιβλίον, τὸν Ὁκτώηχον.

10) Τὸ Τριψιδονήμον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνας διὰ τοὺς ἐσπερινούς καὶ τοὺς ὅρθρους τῶν ἑορτῶν τῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, καὶ

11) Τὸ Πεντηκοστάριον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνας διὰ τοὺς ἐσπερινούς καὶ τοὺς ὅρθρους τῶν κινητῶν ἑορτῶν, τῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἄγίων Πάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

13. ΑΙ ΣΥΝΔΕΟΜΕΝΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

(ΩΡΑΙ, ΕΣΗΕΡΙΝΟΣ, ΑΠΟΔΕΗΝΟΝ, ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ, ΟΡΘΟΡΟΣ)

α) ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΙΣ ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ

’Απὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς αὐτὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εἶχον καθιερωθῆ ὡρισμέναι ὥραι προσευχῆς, ἀργότερον δὲ καὶ αἱ ἀκολουθίαι αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ὥρας ταύτας. Αἱ ὥραι αὗται ἦσαν κατ’ ἀρχὰς μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων τρεῖς (τρίτη = 6 π.μ., ἔκτη= 12 π.μ. καὶ ἐνάτη= 3 μ.μ.), κατὰ τὸν ψαλμικὸν στίχον: « ἐσπέρας καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρίας διηγήσομαι, ἀπαγγελῶ καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου » (ψαλμὸς νδ' 18). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δανιὴλ « καιροὺς τοء̄ς τῆς ἡμέρας ἢν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ καὶ προσενζύμενος » (Δαν. σ' 10). Καθὼς δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (γ' 1), καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἔξηκολούθουν νὰ τηροῦν τὰς ὥρας ταύτας τῆς προσευχῆς, παρ’ αὐτῶν δὲ παρέλαβον αὔτὰς καὶ οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοί. Πρὸς τούτους ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος ἥρχισαν νὰ δρίζωνται καὶ ἄλλαι ὥραι προσευχῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου οἱ μοναχοὶ τῆς Καπιταδοκίας εἶχον ὥρας προσευχῆς τὸν ὅρθον, τὰς ὥρας τρίτην, ἔκτην καὶ ἐνάτην καὶ τὸν ἐσπερινόν. Τοιουτοτρόπως, διαμορφουμένης βαθμηδὸν κατὰ τρόπον ὀριστικὸν τῆς λατρείας, διεκρίθησαν ὡραι προσευχῆς αἱ πρώτη, τρίτη, ἔκτη, ἐνάτη, ὁ ἐσπερινός, τὸ ἀπόδειπνον, τὸ μεσονυκτικὸν καὶ ὁ ὅρθρος.

Αἱ ἀκολουθίαι αὗται θεωροῦνται κυρίως, ὡς προπαρασκευὴ διὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κέντρον αὐτῶν, χαρακτη-

ρίζονται δὲ μετὰ τῆς θείας λειτουργίας, ὡς τακτικαί, ἐπειδὴ τελοῦνται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ πρὸς διάκρισιν τῶν ἔκτάκτων ἀκολουθιῶν (ὅπως εἰναι αἱ ἀκολουθίαι τῶν μυστηρίων καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἀκολουθίαι), καὶ δημιουργοῦνται ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν.

β) Ο ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

Ἐσπερινὸς καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελουμένη κατὰ πᾶσαν ἐσπέραν. Αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐσπερινοῦ ἐκκλησιαστικῶς θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη χρονικῶς νυχθμερινὴ ἀκολουθία, συμφώνως πρὸς τὴν παλαιὰν ίουδαϊκὴν ἀντίληψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λῆξις τῆς μιᾶς ἡμέρας καὶ ἡ ἐναρξις τῆς ὅλης συνέπιπτον κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τὰ ψαλλόμενα εἰς τὸν ἐσπερινὸν τροπάρια ἀναφέρονται πάντοτε εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἀναλόγως δὲ τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς ἔχομεν καὶ τὸν ἐσπερινὸν μικρὸν ἥ μέγαν. Καὶ μικρὸς μὲν ἐσπερινὸς καλεῖται ὁ συνήθης καὶ κατὰ τὰς καθημερινὰς ἀναγινωσκόμενος, μέγας δὲ ὁ τῶν Κυριακῶν καὶ ἐπισήμων ἑορτῶν. Ὁ μέγας ἐσπερινὸς συνάπτεται ἐνίοτε μετὰ τοῦ ὅρθρου τῆς ἐπομένης ἡμέρας, τοιούτοις τρόποις δὲ ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην «ἀγρυπνίαν» ἥ «ὅλιονυκτίαν» συνήθως κατὰ τὰς τελουμένας ἀγρυπνίας εἰς τὰς ἱερὰς μονάς.

Ἀρχίζει δὲ ὁ ἐσπερινὸς διὰ τοῦ «Ἐνδογήτος ὁ Θεός ἡμῶν πάντοτε». Ἐπακολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ προοιμιακοῦ, ἦτοι τοῦ 103 ψαλμοῦ, ὁ ὅποιος ἀρχίζει μὲ τὸ «Ἐνδόγει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον» καὶ ἀπαριθμεῖ τὰ ἔργα τῆς δημιουργίας, τὰ ὅποια ὁ Θεός ἐν σοφίᾳ ἐποίησε.

Μετὰ τὴν μεγάλην συναπτὴν ψάλλεται ὁ 140 ψαλμός: «Κύριε, ἐκέρδαξα πρὸς Σέ, εἰσάκουσόν μου», ὁ λεγόμενος ἐπιλύχνιος, καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι τρεῖς ψαλμοί (141, 129 καὶ 116). Εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων, οἱ ὅποιοι ψάλλονται ἐναλλάξ, ἐπισυνάπτονται ἔξι τροπάρια, τὰ καλούμενα στιχηρά. Μετὰ τὰ στιχηρὰ ἐπακολουθεῖ εἰς τὸν μέγαν ἐσπερινὸν ἡ μικρὰ εἰσοδος, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐπιλύχνιος ὑμνος: «Φῶς Ἰλαρὸν ἀγίας δόξης ἀθαράτου Πατρός, οὐρανίον, ἀγίον μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ...», περικοπαὶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ ἐσπερινοῦ τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν, ἡ ἐκτενής, τὸ «Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἐσπέρᾳ ταύτη

ἀναμαρτήτους φυλαχθῆται ἡμᾶς» καὶ τὰ ἀπόστιχα. Μετά τὰ ἀπόστιχα λέγεται ὁ ὅμνος τοῦ Συμεών: «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ωἷμά σου ἐν εἰρήνῃ» καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις.

γ) ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ

‘Η ἀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκεται εὐθύς μετὰ τὸ δεῖπνον’ διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπόδειπνον. ‘Υπάρχουν δὲ δύο εἶδη ἀπόδειπνων, τὸ μικρὸν καὶ τὸ μέγα. Τὸ μὲν μικρὸν ἀναγινώσκεται καθ’ ἑκάστην ἑσπέραν τοῦ ὅλου ἔτους, πλὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὸ δὲ μέγα κατὰ πᾶσαν ἑσπέραν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἐκτὸς τῶν Σαββάτων καὶ τῶν Κυριακῶν αὐτῆς, καθὼς καὶ τῶν Παρασκευῶν αὐτῆς (κατὰ τὰς ὁποίας φάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου) καὶ τῆς παραμονῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος καὶ τῆς Μ. Τετάρτης, ὅτε καὶ πάλιν τελεῖται τὸ μικρὸν ἀπόδειπνον.

Καὶ τὸ μὲν μικρὸν ἀπόδειπνον ἀρχίζει διὰ τοῦ «Ἐνδογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν...». Ἐπακολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (50, 69 καὶ 142), ἡ μεγάλη δοξολογία, τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ «Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς...», ἡ εὐχή: «Ο ἐν πατὶ καιρῷ...» καὶ τέλος δύο ἄλλαι ὡραῖαι εὐχαί, ἡ πρώτη μὲν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων: «Ἄσπιλε, ἀμόληντε, ἄφθοε», ἡ δευτέρα δὲ πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων: «Καὶ δός ἡμῖν, Δέσποτα, πρὸς ὑπνον ἀπιοῦσιν...».

Τὸ δὲ μέγα ἀπόδειπνον περιέχει περισσοτέρους ψαλμούς.

δ) ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ

‘Η ἀκολουθία τοῦ μεσονυκτικοῦ ὀνομάσθη οὕτω ἀπὸ τῆς ὥρας, καθ’ ἣν τελεῖται συνήθωσ, ἣτοι περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ εἰναι κυρίως ἀπαρχὴ τῶν καθ’ ἡμέραν προσευχῶν εἰς τὸν Θεόν. ‘Η ἀκολουθία τελεῖται κυρίως αὕτη εἰς τὰ μοναστήρια περὶ τὸ μεσονύκτιον.

‘Υπάρχουν τρία εἶδη μεσονυκτικῶν: τὸ καθ’ ἡμέραν, τὸ τοῦ Σαββάτου καὶ τὸ τῶν Κυριακῶν μὲ μικρὰν διαφορὰν εἰς τὴν ἀκολουθίαν.

Καλοῦνται ὡραι αἱ ἀκόλουθαι αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ἀντίστοιχους ὡρας τῆς ἡμέρας τοῦ ἐβραϊκοῦ ὥρολογίου εἰς τὰς μονὰς (ἡ πρώτη, σύμφωνα πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν ὑπολογισμόν, τὴν 7 π.μ., ἡ τρίτη τὴν 9 π.μ., ἡ ἕκτη τὴν 12 μεσημβρινὴν καὶ ἡ ἐνάτη τὴν 3 μ.μ.), ὅπου βραδύτερον συνήπτετο ἡ τρίτη ὡρα μετὰ τῆς ἕκτης, κληθεῖσα τριθέτη.

Εἰς δὲ τὰς πόλεις ὅλαι μὲν αἱ ὡραι ἀναγινώσκονται συνήθως μόνον τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστὴν τὴν πρωίαν κατὰ τὴν Προηγιασμένην λειτουργίαν, ἡ δὲ ἐνάτη πάντοτε συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἐσπερινοῦ. Αἱ ὡραι τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, καθὼς καὶ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς λέγονται μεγάλαι ὡραι, διότι εἶναι ἔκτενέστεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας.

‘Η πρώτη ὡρα. ‘Η ἀκολουθία αὕτη ἐπισυνάπτεται μετὰ τοῦ ὅρθρου. ’Αρχίζει δὲ διὰ τοῦ « Δεῦτε προσκυνήσωμεν ». ’Ακολουθοῦν τρεῖς κατάλληλοι εἰς τὴν πρωινὴν προσευχὴν ψαλμοὶ (5, 89 καὶ 100), τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας καὶ τὸ θεοτοκίον τῆς ὡρας: « Τί σὲ καλίσωμεν, ὡς κεχαριτωμένη ; »; ’Επισφραγίζει δὲ αὐτὴν ἡ ἀκόλουθος εὔχής : « Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἀγνάζον σάντα ἄνθρωπον ἐοχόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθῆτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὁφάμεθα φῶς τὸ ἀπρόσιτον καὶ κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου πρεσβείας τῆς παναγράντον σου μητρός καὶ πάτων σου τῶν ἀγίων. ’Αμήν».

‘Η τρίτη ὡρα. ‘Η ἀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκεται πρὸ τῆς θείας λειτουργίας. ’Αρχίζει δὲ διὰ τοῦ « Βασιλεῦ Οὐρανίε... ». ’Ακολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (16, 24 καὶ 50) καὶ τὸ τροπάριον: « Κύριε, δ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὡρᾳ τοῖς Ἀποστόλοις σου καταπέμψας τοῦτο, ἀγαθέ, μὴ ἀντανέλῃς ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐγκαίνιον ἡμῖν τοῖς δεομένοις σου », ἐκ τοῦ δποίου καταφαίνεται καὶ ἡ σημασία τῆς κατὰ τὴν ὡραν ταύτην προσευχῆς.

‘Η ἕκτη ὡρα. ‘Η ἀκολουθία αὕτη συνάπτεται μετὰ τῆς τρίτης (τριθέτη). ’Αρχίζει δὲ διὰ τοῦ « Δεῦτε προσκυνήσωμεν... ». ’Ακολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (53, 54 καὶ 90) καὶ τὸ τροπάριον : « Ο ἐν ἔκτῃ ἡμέρᾳ καὶ ὡρᾳ τῷ Σταυρῷ προσηλώσας, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τολμηθεῖσαν τῷ Ἀδάμ ἀμαρτίαν καὶ τῶν πταισμάτων ἡμῶν τὸ χειρόγρα-

φον διάρρηξον, Χριστὲ ὁ Θεός, καὶ σῶσον ἡμᾶς», ἐκ τοῦ ὅποίου καὶ ἔχειται διατὶ διετάχθη ἡ ἀκολουθία αὕτη.

‘Η ἐν ἀτῃ ὡρα. ‘Η ἀκολουθία αὕτη ἀναγινωσκομένη πρὸ τοῦ ἐσπερινοῦ ἀρχίζει διὰ τοῦ «Ἐνδημητὸς ὁ Θεός». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (83, 84 καὶ 85) καὶ ψάλλονται τροπάρια, τὰ ὅποια μνημονεύουν τὸν λαβόντα χώραν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τῆς ἡμέρας σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Τὴν ἐνάτην ὥραν ἐπισφραγίζει ἡ εὐχὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ μακροθυμήσας ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πλημμελήμασι καὶ ἥχι τῆς παρούσης ὥρας ἀγαγὼν ἡμᾶς, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ ζωστοιοῦ ξύλου κρεμάμενος, τῷ εὐγνώμονι ληστῇ τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὄδοποιήσας εἰσόδον, καὶ θανάτῳ τὸν θάνατον ἀλεσας, ἵλασθητι ἡμῖν τοῖς ἀμαρτωλοῖς καὶ ἀναξίοις δούλοις σου».

ς) Ο ΟΡΘΡΟΣ

‘Ορθρος καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελουμένη κυρίως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ὕρθρου (τὰ χαράματα, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου), πρὸς τὴν ὅποιαν ἐπισυνάπτεται κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἡ θεία λειτουργία. Διακρίνομεν δὲ εἰς τὸν ὕρθρον τρία κύρια μέρη:

α) Τὸ προοίμιον. Εἰς αὐτὸ μετὰ τὸ «Δέξα τῇ ἀγίᾳ καὶ ὁμοονσίῳ τριάδι...» ἀναγινώσκεται ὁ ἔξαψαλμος καὶ ψάλλονται τὰ καθισματά καὶ τὰ εύλογητάρια μετὰ τῶν ἀναβαθμῶν, τροπάρια, τὰ ὅποια ἀντικατέστησαν χάριν συντομίας ψαλμούς ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου (τὰ καθίσματα, τὸν ἄμωμον, τὸν πολυέλαιον, τοὺς ἀναβαθμούς), οἱ ὅποιοι συνήθως παραλείπονται.

β) Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὅποιον κατὰ μὲν τὰς Κυριακάς, καλούμενον ἐωθινόν, ἀποτελεῖται ἐκ περικοπῆς, ἡ ὅποια ἔξιστορει τὰ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς μὲ περιεχόμενον σχετικὸν μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ψάλλεται ἢ ἀναγινώσκεται ὁ 50 ψαλμὸς καὶ περιφέρεται τὸ Εὐαγγέλιον κατὰ τὰς Κυριακάς, ἵνα ἀσπασθοῦν οἱ πιστοὶ τὸν εἰκονιζόμενον ἐπ’ αὐτοῦ ἀναστάντα Κύριον· καὶ

γ) Τὸ μέρος τοῦ ὕρθρου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ κανόνος τῶν αἷνων καὶ τῆς δοξολογίας. Τὴν δοξολογίαν ἀκολουθεῖ ἡ ἀπόλυτη σις, τὴν ὅποιαν διερεύνει κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ Κυριακὰς ἀναγινώσκει κατ’ ίδίαν ἐντὸς τοῦ ἀγίου Βήματος.

14. Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

α) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Χαρακτηρισμὸς τῆς θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία είναι ἡ σπουδαιοτέρα ὄλων τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἡ τελετὴ τῶν τελετῶν. Αὗτη είναι πρῶτον ἡ μοναδικὴ ἐπὶ γῆς ἀναμνηστικὴ τελετὴ, διότι τελεῖται κατ' αὐτὴν τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ δποῖον ἀναπαριστᾶ τὸν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἀπολυτρωτικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ δποίου οἱ πιστεύοντες εύρισκουν τὴν σωτηρίαν.

Ἡ θεία λειτουργία δεύτερον είναι θυσία. Διότι παρίσταται ἀφράτως εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν αὐτὸς ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ προσφερομένου ἄρτου καὶ οἴνου καὶ τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ ἀγίου Πνεύματος μεταβαλλομένου εἰς αὐτὸν τοῦτο τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, τὸ θυσιασθὲν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ.

Ἡ θεία λειτουργία τέλος είναι μυστικὴ ἐνώσις, διότι μᾶς ἐνώνει μὲ τὸν Χριστὸν καὶ μᾶς καθιστᾶ μετόχους ὄλων τῶν ἀγαθῶν, τὰ δποῖα πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ ἀπολυτρωτικὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Αἱ ἐν χρήσει λειτουργίαι. Αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἔκκλησίαν λειτουργίαι, καθὼς εἴπομεν καὶ ἀλλαχοῦ, είναι αἱ ἔξης :

α) Ἡ λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἡ μακροτάτη πασῶν, τελουμένη συνήθως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὴν 23 Ὁκτωβρίου, κατὰ τὴν δποίαν τελεῖται ἡ μνήμη τοῦ Ἰακώβου,

β) Ἡ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, συντομωτέρα τῆς τοῦ Ἰακώβου, τελουμένη δεκάκις τοῦ ἔτους (κατὰ τὰς Κυριακὰς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, πλὴν τῆς τῶν Βαΐων, τὴν Μεγάλην Πέμπτην καὶ τὸ Μέγα Σάββατον, καθὼς καὶ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγένων καὶ Θεοφανείων καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Βασιλείου),

γ) Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου, συντομωτέρα καὶ τῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἡ συνηθεστάτη πασῶν τῶν λειτουργιῶν, καὶ

δ) Ἡ τῶν Προιγιασμένων δώρων, ἡ συντομωτέρα ὄλων, τελουμένη ἑκάστην Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσα-

ρακοστῆς καὶ τὴν Δευτέραν, Τρίτην, καὶ Τετάρτην τῆς Μεγάλης Ἐβδομάδος.

Τὰ μέρη τῆς θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία, ἔξεταζομένη κατὰ τὸ μόνιμόν της περιεχόμενον, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μερῶν: τῆς προσκομιδῆς, τῆς λειτουργίας τῶν κατηχούμενων καὶ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν.

Καὶ ἡ μὲν προσκομιδὴ συνίσταται εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν τιμίων δώρων, τὰ ὅποια θὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγίνετο παλαιότερον κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὅποιαν ἐψάλλετο ὁ Χερουβικὸς ὑμνος. Βραδύτερον ὅμως, χάριν εὔκολίας, ἐπεκράτησε νὰ τελῆται τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὅποιαν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὅρθρου. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν κατηχουμένων εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς θείας λειτουργίας, κατὰ τὸ ὅποιον δὲν ἔχει ἀρχίσει ἀκόμη τὸ μυστήριον, ἀλλὰ προπαρασκευάζονται οἱ παριστάμενοι διὰ προσευχῶν καὶ ὑμνων καὶ ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς πρὸς τὸ μυστήριον· ἐπειδὴ δὲ παλαιότερον ἐπετρέπετο νὰ παρευρίσκωνται κατὰ τὸ μέρος τοῦτο οἱ κατηχούμενοι, διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται λειτουργία τῶν κατηχουμένων. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν πιστῶν εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποιον τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὅποιου λαμβάνει χώραν ἡ μετάληψις ὑπὸ τῶν πιστῶν· ἐπειδὴ δὲ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος οἱ ἀβάπτιστοι καὶ μόνον οἱ πιστοὶ παρίσταντο, διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσθη λειτουργία τῶν πιστῶν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω διαρθρώσεως τῆς θείας λειτουργίας καταφαίνεται, ὅτι προχωρεῖ αὕτη κατὰ τρόπον κλιμακωτὸν ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερον σπουδαῖα πρὸς τὰ σπουδαιότερα, ἀπὸ τὰ γνωστότερα καὶ συνηθέστερα πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ μυστηριώδη, μέχρι ὅτου μᾶς ἐνώσῃ μὲ αὐτὸν τὸν Κύριον διὰ τῆς θείας κοινωνίας.

β) Η ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ

I. Ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν. Ὁ Ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ἀφοῦ προετοιμασθοῦν διὰ καταλήλου προσευχῆς (Ἐλλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε... Βασιλεῦ οὐρανίε...) ἔμπροσθεν τῆς ὥρας Πύλης, ἀσπάζονται ἀκολούθως τὰς ἄγιας εἰκόνας λέγοντες συγχρόνως τὰ ὡρισμένα δι' ἐκάστην τροπάρια. Μετὰ τοῦτο κλίνουν τὴν κεφαλὴν καὶ

λέγει ό ιερεὺς μυστικῶς τὴν ἀκόλουθον εύχήν: «Κύριε, ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ ἕψους κατοικητηρίου σου καὶ ἐνίσχυσόν με εἰς τὴν προκειμένην διακονίαν σου ἵνα ἀκαταχρίτως παραστὰς τῷ φοβερῷ σου βίματι τὴν ἀναίματον ἰερονυγίαν ἐπιτελέσω».

Μετὰ τὴν προσευχὴν αὐτὴν εἰσέρχονται ό ιερεὺς καὶ ό διάκονος εἰς τὸ ἄγιον Βῆμα, ὅπου ἐνδύονται τὰ ιερὰ αὐτῶν ἄμφια. Τοιουτορόπιως δὲ ἐνδεδυμένοι προσέρχονται εἰς τὸ χωνευτήριον καὶ νίπτουν τὰς χεῖράς των. Ή νίψις αὕτη τῶν χειρῶν συμβολίζει τὴν ψυχικὴν καθαρότητα ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ δικακρίνῃ πάντοτε τοὺς λειτουργούς τῶν θείων μυστηρίων.

Διὰ τῆς νίψεως τῶν χειρῶν τελειώνει ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν διὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς καὶ τῆς λειτουργίας.

II. Τὰ κατὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς. Μετὰ τὴν ἀνωτέρω προπαρασκευὴν ό ιερεὺς ἔρχεται εἰς τὴν πρόθεσιν, λαμβάνει εἰς τὰς χεῖράς του τὸν προσφερόμενον ἄρτον, δόποιος λέγεται προσφορὰ καὶ ἔξαγει ἀπὸ τὸ κέντρον, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ὁ τύπος τῆς σφραγίδος ΙΣ. ΧΡ. NIKA, ἔνα τετράγωνον τεμάχιον ὅρτου, τὸ δόποιον λέγεται Ἀμνός, ἐπειδὴ συμβολίζει αὐτὸν τὸν Χριστόν, δόποιος παρομοιάζεται μὲν ἀμνόν, ἐνῷ συγχρόνως λέγει τοὺς λόγους τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, διὰ τῶν δόποιών προλέγεται δέ ἑκούσιος θάνατος τοῦ Κυρίου, ἦτοι: «Ως πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἥχθη καὶ ὃς ἀμνός ἄφωρος ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ...» Τὸ τεμάχιον αὐτό, τὸ δόποιον πρόκειται νὰ μεταβληθῇ εἰς σῶμα Χριστοῦ, τοποθετεῖται ἐντὸς τοῦ Δισκαρίου. Ἐπειτα κεντᾶται διὰ τῆς λόγχης τὸν Ἀμνὸν ἀπαγγέλλων τὸ χωρίον: «εἰς τὸν στρατιωτῶν λόγχην αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε καὶ ενθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ» καὶ τότε χύνει οἶνον καὶ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ ἀγίου Ποτηρίου. Μετὰ τοῦτο ἔξαγει ό ιερεὺς μίσαν μερίδα ἐκ τῆς αὐτῆς ἡ ἄλλης προσφορᾶς εἰς τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὴν δόποιαν τοποθετεῖ πρὸς τὰ δεξιά τοῦ Ἀμνοῦ, εἰς τὸ Δισκάριον, ἐνῷ συγχρόνως ἀπαγγέλλει τὸν ψαλμικὸν στίχον «Παρέστη ἡ Βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω περιβεβλημένη, πεποικιλμένη» (ψαλμὸς μδ' 10). Κατόπιν ἔξαγει ἐννέα ἄλλας μερίδας ἐκ τῆς προσφορᾶς, τὰς δόποιας τοποθετεῖ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Ἀμνοῦ εἰς τρεῖς σειρὰς ἀπὸ τρεῖς μερίδας δι' ἑκάστην σειράν. Άι μερίδες αὐτοὶ ἐκπροσωποῦν τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβρίηλ, τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, τοὺς προφήτας, τοὺς Ἀποστόλους,

τούς μεγάλους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ λοιπούς ἀγίους. Ἡ εἰκὼν δέ, τὴν όποιαν ἐμφανίζουν αἱ μερίδες, εἴναι ἡ κάτωθι :

Ἄκολούθως τίθενται εἰς τὸ Δισκάριον ύποκάτω τοῦ Ἀμνοῦ μερίδες ζώντων καὶ τεθνεώτων, ἔξαγομεναι ἐκ τῆς προσφορᾶς, καθ' ὃν χρόνον δὲ Ἱερὺς ἀναγινώσκει εἰς τὴν πρόθεσιν τὰ δύνοματα αὐτῶν, ἔξαιτούμενος ύπερ αὐτῶν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ύπερ τῶν ζώντων καὶ τῶν κεκοιμημένων.

Μετὰ τοῦτο δὲ Ἱερὺς, ἀφοῦ θέσῃ τὸν ἀστερίσκον ἐπάνω εἰς τὸ Δισκάριον καὶ εἴπῃ τὴν κατάλληλον εὐχήν, σκεπάζει τὸ Δισκάριον δι' ἑνὸς καλύμματος, δι' ἄλλου τὸ Ποτήριον, ὅμοῦ δὲ τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ Ποτηρίου διὰ τρίτου καλύμματος, τοῦ ἀέρος, λέγων δι' ἐν ἔκαστον τῶν ἐπιτιθεμένων καλυμμάτων κατάλληλον εὐχήν. Τέλος θυμιᾷ δὲ Ἱερὺς τὰ δῶρα αὐτὰ καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεόν μὲν χαμηλὴν φωνὴν νὰ δεχθῇ τὴν πρόθεσιν ταύτην εἰς τὸ ύπερουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον.

γ) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ

Ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων ἀρχίζει διὰ τῆς ἐκφωνήσεως: «Ἐνὸλογμένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατούς καὶ τοῦ Ὑἱοῦ καὶ τοῦ ἡγίου Πνεύματος», ἡ όποια είναι δοξολογία πρὸς τὸν ἐν τριάδι Θεόν καὶ καταλήγει μὲ τὰς εὐχὰς ύπερ τῶν κατηχουμένων. Διακρίνομεν δὲ εἰς αὐτὴν τὰ ἔξις κύρια σημεῖα: 1) τὴν μεγάλην συναπτὴν ἡ τὰ εἰρηνικά, 2) τὰ ἀντίφωνα, 3) τὴν μικρὰν εἴσοδον, 4) τὸν τρισάγιον ύμνον, 5) τὰ ἀναγινώσματα καὶ 6) τὴν ἐκτενῆ ἱκεσίαν καὶ τὰς εὐχὰς ύπερ τῶν κατηχουμένων.

1) Ἡ μεγάλη συναπτὴ ἡ τὰ εἰρηνικά. Είναι αὕτη δέησις, εἰς τὴν όποιαν συνάπτονται πολλὰ αἰτήματα, ἀναφερόμενα εἰς διαφόρους ἀνάγκας ίδικάς μας καὶ τῶν συνανθρώπων μας, εἰς τὸ τέλος ἐκάστου τῶν όποιων ἐπαναλαμβάνεται ἡ προτροπή: «δεηθῶμεν» (δις παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον). Προτρεπόμεθα δὲ νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον ἐν εἰρήνῃ (ἐν ἡρεμίᾳ δηλ. πνευματικῇ), καὶ ύπερ εἰρήνης (γαλήνης δηλ. τῆς συνειδήσεως).

Ἐκτὸς τῆς εἰρήνης, ὡς τοῦ πρώτου κατὰ σειρὰν καὶ πολυτιμοτάτου ἀγαθοῦ, τὴν ὅποιαν ζητοῦμεν εἰς τὴν μεγάλην συναπτήν μετὰ τοῦ διακόνου (ἐκ τοῦ ὅποιου ἀγαθοῦ αἱ δεήσεις αὗται καλοῦνται καὶ εἰρηνικά), παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ δι’ ἄλλα πράγματα ἐπίσης σπουδαῖα: διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν μας, διὰ τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου, διὰ τὴν σταθερότητα εἰς τὴν πίστιν τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, διὰ τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων εἰς ἓν κ.λ.π. Καὶ τελειώνει ἡ συναπτή μὲν τὴν προτροπήν τοῦ διακόνου, ὅπως στρέψουν οἱ πιστοὶ τὸν νοῦν καὶ ἔνθυμηθοῦν τὴν προσωπικότητα καὶ τὸν βίον τῆς Θεοτόκου, καθὼς καὶ ὅλων τῶν ἀγίων, διὰ νὰ μιμηθοῦν τὴν ἀρετήν των.

Τὴν μεγάλην συναπτήν διαδέχεται ἡ ἐκφώνησις τοῦ Ἱερέως: « “Οτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις...” » ὡς αἰτιολογία τῆς α' μυστικῆς εὐχῆς, τὴν ὅποιαν πρὸ τοῦ Βήματος ἀπαγγέλλει ὁ λειτουργός, οἱ δὲ πιστοὶ διὰ τῶν ψαλτῶν προσθέτουν τὸ « Ἀμὴν » ὡς κατακλεῖδα συμπροσευχόμενοι καὶ αὐτοὶ μετὰ τοῦ Ἱερέως. Εἶναι δὲ τὸ « Ἀμὴν » λέξις ἑβραϊκή, καθὼς καὶ μερικαὶ ἄλλαι, αἱ ὅποιαι ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ τελετουργικού, καὶ σημαίνει ὅχι μόνον τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν λεχθέντων, ἀλλὰ καὶ τὸν πόθον τῶν προεσευχομένων πρὸς πραγματοποίησιν τῶν δεήσεών των.

2) Τὰ ἀντίφωνα. Μετὰ τὸ « Ἀμὴν » ἀκολουθοῦν τὰ ἀντίφωνα καὶ αἱ συνδεόμεναι μὲν αὐτὰ μικραὶ συναπταὶ (« “Ετι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δειθῶμεν...” »). Τὰ ἀνίφωνα εἶναι στίχοι ψαλμικοί, κατ’ ἔρανισμὸν προσιδιάζοντες εἰς ἑκάστην ἑορτήν, ψαλλόμενοι ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ τῶν χορῶν, ἐπαναλαμβανομένου ὡς ἐπωδοῦ μεθ’ ἔνα ἔκαστον στίχον εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀντίφωνον τοῦ ἐμφυμνίου: « Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου », εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἀντίφωνον τοῦ ἐμφυμνίου: « Σῷσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ », εἰς δὲ τὸ τρίτον τοῦ ἀπολυτικίου τῆς ἡμέρας*.

* Ἀπό τὰ ἀντίφωνα σήμερον περιεσώθησαν μόνον τὰ ἐφύμνια. Ἡ πρᾶξις αὐτή, τοῦ νὰ ψάλλωνται μεθ’ ἔκαστον στίχον τὰ ἐφύμνια, διεσώθη εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου. Ἐκεῖ, μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀρχίζει ὁ ἀναγνώστης: « Ἐλλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον ». Ο λαὸς ψάλλει: « Τὸν Κύριον ὑμεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας ». Κατόπιν ὁ ἀναγνώστης: « Ἐλλογεῖτε, ἀγγελοι Κυρίου, οὐρανοὶ Κυρίου, τὸν Κύριον » καὶ ἐπανολογεῖται μεθ’ ἔκαστον στίχον τὸ ἐφύμνιον. Αὕτη ἡ

3) Ἡ μικρὰ εἰσόδος. Μετά τὰ ἀντίφωνα ἀκολουθεῖ ἡ ἴστορική ἐμφάνισις τοῦ θείου εἰς τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν δόποιών προετοιμάζονται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς μικρᾶς εἰσόδου. Κατ’ αὐτήν, ἡ δόποια γίνεται ψαλλομένου τοῦ ἀπολυτικίου, ἔξαγεται τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς βορείας πύλης τοῦ ἁγίου Βήματος κρατούμενον ὑπὸ τοῦ διακόνου, προηγουμένων λαμπάδων καὶ ἀκολουθοῦντος τοῦ συλλειτουργοῦντος Ἱερέως, εὔχομένου μυστικῶς, ὅπως ὅξιωθῇ καὶ εἰσέλθῃ μαζὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον μετὰ ἀγίων ἀγγέλων, καὶ μεταφέρεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ. Ἐκεῖ ὑψώνται τοῦτο ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος αὐτὸ διακόνου προβαλλόμενον εἰς προσκύνησιν εἰς τοὺς πιστούς, οἱ δόποιοι προσκαλοῦνται μὲ τὸ «Σοργία δοθοί». Προσέξατε, μὲ ἀλλα λόγια, αὐτὴ εἰναι ἡ ἀπὸ Θεοῦ σοφία! Σηκωθῆτε, διὰ νὰ ἀποδώσητε τὸν ὄφειλόμενον σεβασμόν! Μετὰ τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον εἰσάγεται ἐκ νέου εἰς τὸ ἄγιον Βῆμα καὶ τοποθετεῖται ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης. Τὴν εἰσόδον τοῦ Εὐαγγελίου χαιρετίζουν οἱ πιστοί, ιστάμενοι ὅρθιοι, ὡς ἐμφάνισιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸ «Δεετε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Λοιστῷ».

Εἰς τὴν εἰσόδον αὐτὴν καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα ἀναγνώσματα διεῖδον οἱ νεώτεροι λειτουργιολόγοι τὸν συμβολισμὸν τῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὴν δημοσίαν δρᾶσίν του, τὸν Ἰησοῦν κηρύττοντα καὶ κηρυττόμενον. Τὸ γεγονὸς ἐν τούτοις εἰναι, ὅτι ἡ μικρὰ εἰσόδος προῆλθεν ἐκ τῆς γενομένης ἀλλοτε μεταφορᾶς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τοῦ σκευοφυλακίου, ὅπου τοῦτο ἐφυλάσσετο, εἰς τὸν εύρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ ἄμβωνα, ὅπου καὶ ἐτοποθετεῖτο, διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν μετ’ ὅλιγον ἀναγνώσματα.

Διὰ τῶν τροπαρίων, τὰ δόποια ἐπακολουθοῦν μετὰ τὴν μικρὰν εἴ-

ἐπωδός δυνατὸν νὰ ἥτο σύνθεσις ἐλευθέρα ἀπὸ μίαν ποιητικὴν διάνοιαν εύσεβοῦς ἀνθρώπου, ὅπως τὸ «τὸν Κέδων ἴμνετε» ἢ ὅπως τὸ «ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου». Ἀλλὰ δυνατὸν νὰ ἥτο καὶ στίχος τοῦ ψαλμοῦ ἐν εἰδει ἐπωδοῦ καὶ οὗτος ἐπαναλαμβανόμενος. Κάτι παρόμοιον σημειούται εἰς τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ μετὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅπου ψάλλεται ὁ ψαλμὸς «Ἄναστα δ Θεός κρίνων τὴν γῆν· ὅτι οὐ... καταληρωομήσεις ἐν πᾶν τοῖς ἔθνεσι». Τὸν αὐτὸν ψαλμόν ἐπαναλαμβάνομεν μετὰ στίχων λεγομένων χύμα ἐκ τοῦ πα’ ψαλμοῦ, π.χ. «Ο Θεός ἐψη ἐν συναγωγῇ Θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακριγεῖ...» κ.τ.λ.

σօδον (ἀπολυτίκιον, κοντάκιον), ἔξαίρεται τὸ ἑορταζόμενον γεγονός καὶ οἱ καρποί, τοὺς ὄποιους ἔφερεν ὁ σπόρος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὸν βίον τῶν ἐγκωμιαζομένων ἀγίων.

4) Ὁ τρισάγιος ὑμνος. Μετὰ τὰ τροπάρια τῆς εἰσόδου ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὑμνος : « Ἄγιος ὁ Θεός, ἄγιος ἵσχυρός, ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς », διὰ τοῦ ὄποιου ἐκδηλοῦται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἡ πεποίθησις, ὅτι μόνος ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἀπολύτως ἄγιος.

‘Ο ὑμνος οὗτος, ὁ ὄποιος εἰσήχθη σχετικῶς πρὸς τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀγγελικὸν ἐκεῖνον ὑμνον, τὸν ὄποιον ἤκουσεν ὁ προφήτης ‘Ἡσαΐας ν’ ἀναπέμπουν εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ Σεραφεῖμ. ’Αντὶ τοῦ τρισαγίου ὑμνου κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καθὼς ἐπίστης καὶ κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον κατὰ τὰς ὄποιας ἐβαπτίζοντο οἱ κατηχούμενοι, ψάλλεται τὸ « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε... » “Οταν δὲ λειτουργῇ καὶ ἀρχιερέυς, τότε οὗτος μετὰ τὸ τελευταῖον τρισάγιον ἔξερχεται πρὸ τῆς ὥραίς Πύλης καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ « Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ », ὅπως ἐπισκεφθῇ τὴν Ἐκκλησίαν του καὶ καταρτίσῃ τοὺς πιστούς, τοὺς ἀποτελοῦντας τὸν πνευματικὸν ἀμπελῶνα τῆς Ἐκκλησίας.

Καθ’ ὃν χρόνον ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὑμνος, ὁ Ἱερεὺς ἀπαγγέλλει μυστικῶς τὴν λεγομένην εὐχὴν τοῦ τρισαγίου ὑμνου, διὰ τῆς ὄποιας ἀναμιμησκόμενος τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς δωρεάς του δέεται, ὅπως δεχθῇ ὁ Θεὸς τὸν τρισάγιον ὑμνον καὶ ὀξιώσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς συμπροσευχομένους μετ’ αὐτοῦ πιστούς τοῦ ἐλέους του.

5) Τὰ ἀναγνώσματα καὶ τὸ κήρυγμα. Μετὰ τὸν τρισάγιον ὑμνον καὶ τὸν τοῦ Βασιλέως πολυνχρονισμόν, ὁ ὄποιος ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ ἔφθασε πλέον ἡ στιγμὴ ν’ ἀκουσθοῦν τὰ θεῖα λόγια τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὁ τεταγμένος ἀναγνώστης ἀναγινώσκει εἰς ἐπήκοον πάντων τὴν περικοπὴν τῆς ἡμέρας ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ἢ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Μετὰ τοῦτο ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ διακόνου ἢ τοῦ Ἱερέως, τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀκροάσεως τοῦ ὄποιου μαρτύρει ἡ εὐχὴ, τὴν ὄποιαν λέγει ὁ Ἱερεὺς πρὸ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὄποιαν ψάλλεται τὸ « Ἀλληλούϊα » (αἰνεῖτε τὸν Θεὸν) καὶ διὰ τῆς ὄποιας ζητεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ συμ-

προσευχομένου μετ' αὐτοῦ λαοῦ τὸν θεῖον φωτισμὸν εἰς κατανόησιν τῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν.

Ἐξ αὐτοῦ καὶ αἱ τιμητικαὶ ἐκδηλώσεις, διὰ τῶν ὅποίων περιβάλλεται ἡ ἀνάγνωσις τοῦ καιομένου θυμιάματος πρὸ τῆς ἀκροάσεώς του, προπορευομένων πρὸ αὐτοῦ λαμπάδων εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης καὶ ἴσταμένων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν πάντων ὁρθίων εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ. Ἡ ἀκρόασις τοῦ Εὐαγγελίου τελειώνει μὲ τὸ « Δόξα σοι, Κύριε, Δόξα σοι », τὸ ὅποιον ψάλλεται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου γίνεται τὸ κήρυγμα, οὐσιῶδες μέρος τῆς θείας λατρείας, τὸ ὅποιον μετατίθεται ἐνὶστε καὶ εἰς τὴν ὥραν τοῦ κοινωνικοῦ.

6) Ἐκτενὴς ἱκεσία. Μετὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τοῦ κηρύγματος ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς διὰ τῆς λεγομένης ἐκ τε ν ο ὑ σ ἵ κε σ ἵ α σ κατόπιν τῆς προσκλήσεως τοῦ διακόνου διὰ τοῦ « Εἴτε μερι πάντες ἔξ δλης τῆς ψυχῆς καὶ ἔξ δλης τῆς διανοίας ἡμῶν ». Εἶναι δὲ αὕτη σειρὰ δεήσεων, διὰ τῶν ὅποίων ζητοῦμεν τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου καὶ παρακαλοῦμεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ὁρθοδόξων χριστιανῶν, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὑπὲρ τῶν κτιτόρων καὶ εὐεργετῶν τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τῶν κοπιώντων καὶ ψαλλόντων, ὑπὲρ πάντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν κ.λ.π., εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τῶν ὅποίων ἀποκρίνεται ὁ χορὸς τῶν ψαλτῶν διὰ τριπλῆς ἐπαναλήψεως τοῦ « Κύριε, ἐλέησον ». Σήμερον ἡ ἐκτενὴς ἱκεσία συνεπτύχθη εἰς μόνην τὴν ἐκφώνησιν : « "Οπος ὑπὸ τοῦ κράτους σου πάντοτε γελαττόμενοι ».

Εὐθύς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκτενοῦς ἱκεσίας ἥρχιζεν ὅλλοτε ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων, « ἵνα δ Κύριος αὐτοὺς ἐλείσῃ κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐνώσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ », καὶ μετ' αὐτὴν ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν φωτιζομένων, ἐκείνων δηλ. οἱ ὅποιοι προσεχῶς θὰ ἐβαπτίζοντο.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν κατηχουμένων ἀπηνθύνοντο εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν μετανοούντων, οἱ ὅποιοι ἦσαν χριστιανοὶ βαπτισμένοι, χωρισμένοι ὅμως τῆς θείας κοινωνίας, καὶ οἱ ὅποιοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ συνεχίσουν παραμένοντες εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, διότι δὲν ἤδυναντο νὰ κοινωνήσουν. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἀπεχώρουν

καὶ αὐτοὶ πρὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν, αἱ θύραι τοῦ ναοῦ ἐκλεί-
οντο καὶ ἐλάμβανε τέλος ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων.

δ) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

‘Η λειτουργία τῶν πιστῶν ἥρχιζεν ἄλλοτε διὰ τῆς προσκομιδῆς.
‘Αφ’ ὅτου ὅμως αὕτη ἀπετέλεσεν ἴδιαιτέραν τελετὴν τελουμένην ὑπὸ^{τοῦ} Ἱερέως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὅρθρου, ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν
ἀρχίζει διὰ τῆς μεγάλης εἰσόδου, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ μετὰ τὰς ὑπὲρ
τῶν πιστῶν εὐχάς.

1) ‘Η μεγάλη εἰσοδος. ‘Η μεγάλη εἰσοδος συνίσταται εἰς τὴν μετα-
φορὰν ἐν πομπῇ διὰ μέσου τοῦ ναοῦ τῶν τιμίων δώρων ἀπὸ τῆς προ-
θέσεως καὶ τὴν ἀπόθεσιν διὰ μέσου τῆς ὡραίας Πύλης ἐπὶ τῆς ἀγίας
Τραπέζης ψαλλομένου τοῦ χερουβικοῦ ὅμοιου, διὰ τοῦ ὁποίου προτρέ-
πονται οἱ πιστοί, εἰκονίζοντες μυστηριωδῶς τὰ Χερουβίμ καὶ ψάλλον-
τες τὸν τρισάγιον ὅμοιον εἰς τὴν ζωοποιὸν τριάδα, ν’ ἀφήσουν πᾶσαν
μέριμναν βιοτικὴν καὶ νὰ συγκεντρώσουν δλον τὸν νοῦν των εἰς τὰ
μέλλοντα νὰ τελεσθοῦν, διότι πρόκειται νὰ ὑποδεχθοῦν μετ’ ὀλίγον
εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν τὸν Βασιλέα τῶν δλων.

‘Η μεταφορὰ αὐτὴ τῶν τιμίων δώρων ἔθεωρήθη, ὅτι συμβολίζει τὴν
ταφὴν καὶ τὴν μετάφορὰν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν τάφον.

2) Αἱ αἰτήσεις. Μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν τιμίων δώρων εἰς τὸ θυσι-
αστήριον ἀπαγγέλλονται ὑπὸ τοῦ διακόνου αἱ αἰτήσεις, διὰ τῶν ὁ-
ποίων προτρέπονται οἱ πιστοί νὰ ζητήσουν τὴν ἡμέραν ἀγίαν καὶ
εἰρηνικήν, ὅγειλον φύλακα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ἄφεσιν
τῶν ἀμαρτιῶν, τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα διὰ τὰς ψυχάς, τὴν εἰρήνην
τοῦ κόσμου, τὴν διαβίωσιν ἐν μετανοίᾳ, τὰ ἀνεπαίσχυντα γηρατεῖα,
τὴν καλὴν ἀπολογίαν πρὸ τοῦ φοβεροῦ βήματος. Κατὰ τὸν αὐτὸν
χρόνον ἀναγινώσκεται ὑπὸ τοῦ Ἱερέως μυστικῶς ἡ λεγομένη εὔχη
τῆς προσκομιδῆς (ἐννοεῖται τῶν τιμίων δώρων), διὰ τῆς ὁποίας
παρακαλεῖ ὁ λειτουργὸς τὸν Θεόν νὰ δεχθῇ ἐκ τῶν χειρῶν του τὴν
θυσίαν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ νὰ ἔλθῃ πλούσια ἡ χάρις τοῦ ἀγίου
Πνεύματος εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Τραπέζης εύρισκόμενα δῶρα καὶ
εἰς τοὺς παρισταμένους πιστούς.

3) ‘Η ὁμολογία τῆς πίστεως. Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἐπακολουθεῖ ἡ
ὁμολογία τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ είναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ δλον τὸ ἐκ-

κλησίασμα ἀγάπην καὶ εἰρήνην, προκειμένου νὰ ὅμολογήσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεὸν τῆς ἀγάπης, διὰ τοῦτο καὶ ἀκούεται ἡ προτροπὴ τοῦ διακόνου : « Ἀγαπήσωμεν ἀλλίγονς, ἵνα ἐν ὅμονοΐᾳ ὅμολογήσωμεν ». Εἰς ἀπάντησιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς προτροπῆς τοῦ διακόνου ἐπακολουθεῖ ἡ ὅμολογία : « Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἄγιον Ηνεῦμα, τῷαδα
ὅμοούσιον καὶ ἀχώριστον », διὰ τῆς ὅποιας δηλοῦται ἐν περιλήψει τί πρόκειται νὰ ὅμολογήσωμεν. Κατὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἐγίνετο ἄλλοτε μεταξὺ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ὁ ἀσπασμός τῆς εἰρήνης,
ὅποιος τώρα περιωρίσθη μόνον μεταξὺ τῶν συλλειτουργῶν ιερέων .
Ἀμέσως δὲ μετὰ τοῦτο καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ παραγγέλματος : « Τὰς θύρας, τὰς θύρας ! Ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν », ἀναφερομένου εἰς τὴν
μετὰ προσοχῆς ἐπιτήρησιν τῶν θυρῶν ὑπὸ τῶν διακόνων, διὰ νὰ
μὴ εἰσέλθῃ κρυφίως κανεὶς ἀμύητος, ἐπακολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τοῦ
Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἡ ὅποια ἐγίνετο ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ὅλου λαοῦ.

ε) Η ΑΓΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ

Καλεῖται τοιουτοτρόπως ἡ προσφορὰ τῶν τιμίων δώρων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὡς θυσία εὐχαριστίριος καὶ ἀναμνηστική, ὅπως δι’ αὐτῶν, τὰ ὅποια μεταβάλλονται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἄγιου Πνεύματος εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἔλθῃ εἰς τοὺς πιστούς ἡ θεία χάρις. Τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν, τὸ ὅποιον ὀρχίζει ἀπὸ τὸ « Πρόσχωμεν τὴν ἀγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν » καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἀγίαν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀπόλυσιν, ἀποτελεῖ τὸ ιερώτερον μέρος αὐτῆς.

I. Προτροπαὶ καὶ εὐλογίαι. Ἐπειδὴ ἐπέστη τὸ ιερώτερον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, προτρέπονται οἱ πιστοὶ εἰς ἔντασιν προσοχῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ὁ διάκονος παραγγέλλει : « Στᾶμεν καλῶς, στᾶμεν μετὰ φόβου. Πρόσχωμεν τὴν ἀγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν ». Εἰς τοὺς λόγους αὐτούς τοῦ διακόνου δὲ λαὸς διὰ τῶν ψαλτῶν ἀπαντᾷ : « Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως » (Ναὶ· θὰ σταθῶμεν εὐλαβῶς· θὰ προσφέρωμεν τὴν σπλαγχνικὴν συγχώρησιν καὶ εἰρήνευσιν· θὰ ἀναπέμψωμεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας εὐγνώμονα δοξολογίαν). Οἱ ιερεὺς ἔξερχεται τώρα πρὸ τῆς ὡραίας Πύλης καὶ εὐλογεῖ τὸν λαὸν ὑψώνων τὴν δειξιάν, ἐνῷ συγχρόνως ἐκφωνεῖ : « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πα-

τρόδος καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἀγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν», μεταδίδων τοιουτορόπως εὐλογίαν ἀποστολικήν καὶ εὐχόμενος, ὅπως ἔλθῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν ἡ σωτήριος εὔνοια καὶ δωρεά, ἡ πηγάζουσα ἀπὸ τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐκδηλωθεῖσα ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ μεταδίδουσα τὴν χάριν κοινωνία τοῦ ὁγίου Πνεύματος. Εἰς τὸν εὐλογοῦντα ἀντεπεύχεται ὁ λαός: «Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου». «Ἐχομεν τὰς καρδίας», προτρέπει μὲ δύναμιν κατόπιν ὁ Ἱερεὺς τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς ὥραίας Πύλης. «Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον» (δηλ. ἀνψώσει τὸν νοῦν μας,) ἀπαντᾷ ὁ λαός. «Ἐνχαριστήσομεν τῷ Κυρίῳ», προτρέπει πάλιν τὸν λαὸν ὁ λειτουργός. Καὶ ἀφοῦ ἀποκριθῇ ὁ λαός, ὅτι «Ἄξιον καὶ δίκαιον» είναι νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν Κύριον, σταματᾷ ὁ συναφθεὶς μεταξὺ τοῦ λειτουργοῦ διάλογος, ὁ δποῖος χρησιμεύει ὡς προοίμιον τῆς ἀγίας ἀναφορᾶς.

II. **Ο ἀγιασμὸς τῶν τιμίων δώρων.** Ο ἀγιασμὸς τῶν τιμίων δώρων γίνεται διὰ μεγαλοπρεπούς καὶ ἐκτεταμένης εὐχῆς. Εἰς τὴν εὐχὴν αὐτήν, τὴν δποίαν κατὰ τὸ πλεῖστον σήμερον λέγει μυστικῶς ὁ Ἱερεὺς, συμμετέχει κατὰ τὰ ἐνδιάμεστα καὶ ὁ λαός, συνεχίζων ἢ ἀποκρινόμενος εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ λεγόμενα.

Περὶ λαμβάνει δὲ ἡ εὐχὴ αὕτη τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα :

α) Τὸν εὐχαριστήριον ὑμνον, εἰς τὸν δποῖον ὁ λειτουργὸς εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸν διὰ πάντα τὰ ὑπὸ αὐτοῦ χορηγηθέντα καὶ χορηγούμενα ἀγαθά του,

β) Τὸν ἀγγελικὸν ὑμνον «Ἄγιος, ἄγιος ἄγιος Κύριος Σαβαوث, πλὴν ὃ οὐδαέν καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου». Τὸν ὑμνον αὐτὸν ψάλλει ὁ λαός συνενώνων μὲ αὐτὸν τὸ «Ωσαννά ἐν τοῖς ἐψίστοις», διὰ τοῦ δποίου ὑπεδέχθη ὁ λαός τῶν Ἐβραίων τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν θριαμβευτικήν εἰσοδόν του εἰς Ἱεροσόλυμα, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ λειτουργοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται μνεία τῶν Χερουβείμ καὶ τῶν Σεραφείμ, τὰ δποῖα περικυκλώνουν τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναπέμπουν τὴν δοξολογίαν αὐτήν,

γ) Τὴν ἔξυμνησιν τῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ γενομένων εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ μυστηρίου, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ ἀγγελικὸς ὑμνος,

δ) Τὴν ἐκφώνησιν τῶν λόγων τῆς συστάσεως τοῦ μυστηρίου:

« Λάβετε, φάγετε » καὶ « πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες », μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ χορὸς ἐπιλέγει τὸ « Ἀμήν ».

ε) Τὴν ἀνάμνησιν, τὸ τμῆμα δηλ. ἐκεῖνο τῆς εὐχῆς, εἰς τὸ ὅποιον μνημονεύεται ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐντολή, ἵνα ἐκτελοῦν οἱ πιστοὶ τὸ ἴδρυθὲν ὑπ’ αὐτοῦ μυστήριον εἰς ἀνάμνησιν του,

ς) Τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἄγιου Πνεύματος πρὸς καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἵερεὺς παρακαλεῖ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου τὸν Θεόν, ἵνα στείλῃ τὸ ἄγιόν του Πνεῦμα ἐπὶ τὰ τίμιά του δῶρα καὶ μεταβάλῃ αὐτὰ εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γίνεται καθ’ ὃν χρόνον ὁ χορὸς ψάλλει τὸν ὕμνον : « Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ ἐνλογύζουμεν », ὁ δόποιος ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἐκφωνήσεως : « Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν... » (σοῦ προσφέρομεν δηλ. τὰ τίμια αὐτὰ δῶρα, τὰ δόποια ἀπὸ σὲ προέρχονται καὶ εἰς σὲ ἀνήκουν). Τότε οἱ ἐκκλησιαζόμενοι πιστοὶ κλίνουν γόνυ λατρείας εἰς τὸν Κύριον καὶ

ζ) Τὴν δέησιν ὑπὲρ ὀλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας, στρατευομένης καὶ θριαμβευούστης. Εἰς αὐτὴν μνημονεύει ἐν πρώτοις ὁ λειτουργὸς εἰς ἔνδειξιν τιμῆς πάντων τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, Ἀποστόλων, μαρτύρων καὶ παντὸς πνεύματος τελειωθέντος ἐν τῇ πίστει πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἔξαιρέτως δὲ τῆς Θεοτόκου, ἡ δόποια καὶ ἀνυμνεῖται ἀκολούθως ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Μνημονεύει δὲ τῶν ἀπ’ αἰῶνος ἄγίων, ἵνα ἐπικαλεσθοῦν καὶ αὐτοὶ τὸν Κύριον ὑπὲρ ἡμῶν. "Αλλως τε τὰ αἰσθήματα, τὰ δόποια ἔχομεν καθ’ ὃν χρόνον ζῶμεν, οἱ δεσμοὶ τῆς ἀγάπης, οἱ δόποιοι μᾶς συνδέουν μὲ τοὺς ἀδελφούς μας, ἔξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ μετὰ θάνατον. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπομένως οἱ ἀνθρώποι ἐκεῖνοι, οἱ δόποιοι ἔφυγον ἀπὸ ἡμᾶς καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν ὄρμον τῆς ἀσφαλείας, νὰ μᾶς ἔγκαταλείπουν. Προσφέρουν καὶ αὐτοὶ τὴν λατρείαν των ὑπὲρ ἡμῶν. 'Η εἰκών, τὴν δόποιαν παρουσιάζει ὁ Ἑὐαγγελιστὴς Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ὅπου γίνεται λόγος περὶ θυσιαστηρίου, ἐπάνω εἰς τὸ δόποιον ὑπάρχει τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον καὶ πέριξ τοῦ δόποιου οἱ 24 πρεσβύτεροι ὡς ἐκπρόσωποι τῆς θριαμβευούστης Ἐκκλησίας ἀναπτέμπουν ἀπὸ συμφώνου δόξαν πρὸς τὸν Θεόν, δὲν μᾶς λέγει τίποτε ἄλλο παρά, ὅτι ἡ ἐν σύρανοῖς Ἐκκλησίᾳ δοξολογοῦσα τὸν Θεόν ἱκετεύει συγχρόνως καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Μὲ τὴν παρρησίαν δὲ αὐτῆς ἐκ τῆς μεσιτείας τῶν ἄγίων ὁ λειτουργὸς ἐπιλαμβάνεται εὐκαιρίας, διὰ νὰ δεηθῇ ἐν συνεχείᾳ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ζώντων, μνημονεύων Ἰδιαιτέρως μεγαλοφώνως τοῦ

έπισκόπου τῆς περιφερείας, ὅπως χαρίσῃ αὐτὸν εἰς τοὺς ποιμανούμενους ὑπὲρ αὐτοῦ πιστούς, διάγοντα « ἐν εἰρήνῃ, σῶν, ἔντιμον, ὑγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ ὀδυθοτομοῦντα (διδάσκοντα ὁρθῶς) τὸν λόγον τῆς ἀληθείας », (Κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ διάκονος παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ὅπως ἐλεήσῃ δόλους, ζῶντας καὶ κοιμηθέντας, τοὺς ὄποιούς ἔχει κατὰ νοῦν ἕκαστος τῶν ἐν τῷ ναῷ εὐρισκομένων, ὁφείλει δὲ καὶ ἕκαστος πιστὸς νὰ παρακαλέσῃ τὸν Θεόν ὑπὲρ παντὸς γνωρίμου. ἦ συγγενοῦς προσώπου).

Τὴν μνημόνευσιν διαδέχεται ἡ ἑκφώνησις : « Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη (τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐσπλαχνίας) τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν », μετὰ τῆς ὄποιας καὶ τελειώνει ἡ μεγάλη εὐχὴ τοῦ ἀγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων.

III. Δεήσεις καὶ εὐχαὶ πρὸ τῆς μεταλήψεως. Ἀκολουθεῖ τώρα νέα σειρὰ δεήσεων καὶ εὐχῶν, αἱ ὄποιαι ἀποβλέπουν εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῶν πιστῶν διὰ τὴν θείαν κοινωνίαν. Καὶ ὁ μὲν διάκονος προτέρει τοὺς πιστοὺς νὰ παρακαλέσουν τὸν Κύριον ὑπὲρ τῶν προσκομισθέντων καὶ ἀγιασθέντων τιμίων δώρων, μεταβληθέντων εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ὅπως διὰ τῆς μεταλήψεως αὐτῶν ἐλθῇ πλουσίᾳ ἡ θεία χάρις εἰς τὰς ψυχάς των. Εἰς ἕκαστην ἐκ τῶν αἰτήσεων αὐτῶν ἀποκρίνονται οἱ ψάλται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ « Παράσκον, Κύριε ». Ὁ δὲ Ἱερέυς εὔχεται μυστικῶς εἰς τὸν Θεόν, ὅπως ἀξιώσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τὸν λαὸν « μεταλαβεῖν τῶν ἐπονοραίων καὶ φρικτῶν μυστηρίων ταύτης τῆς Ἱερᾶς καὶ πνευματικῆς Τραπέζης μετὰ καθαροῦ συνειδότος ».

Ἀκολούθως ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχή. Ὡρίσθη δὲ νὰ ἀπαγγέλλεται εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, λόγῳ τῆς ἐννοίας, ἡ ὄποια ἀπεδίδετο εἰς τὸ αἴτημα αὐτῆς « τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον », ὡς ἀναφερομένου κυρίως εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν.

Μετὰ τὴν Κυριακὴν προσευχήν, τοῦ λαοῦ κλίναντος τὰς κεφαλάς, διθέντος τοῦ παραγγέλματος ὑπὸ τοῦ διακόνου, ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Ἱερέως, ἀναγινώσκονται μυστικῶς δύο εὐχαί, εἰς τὰς ὄποιας ὁ λειτουργὸς εὐχαριστῶν παρακαλεῖ συγχρόνως τὸν Θεόν, ὅπως ἡ προκειμένη θυσία ἀποβῆ δι' δόλους εἰς ἀγαθόν, ἀναλόγως τῆς ἴδιαιτέρας ἀνάγκης ἕκαστου, « χάριτι καὶ οἰκτιόμοις καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ », καὶ ὅπως ἀξιώσῃ αὐτὸν καὶ τὸν λαὸν τῆς θείας μεταλήψεως.

’Αλλά τὴν ὥρα πλέον διὰ τὴν θείαν κοινωνίαν πλησιάζει. «Πρόσχωμεν», ἀναφωνεῖ ὁ διάκονος ἔξω τοῦ ἱεροῦ ἵστάμενος. Καὶ ὁ μὲν ἱερεύς, ἀνυψῶν τιμητικῶς καὶ λατρευτικῶς τὸν ἄγιον ἄρτον, ἐκφωνεῖ: «Τὰ ἄγια τοῖς ἀγίοις» (τὰ ἄγια δηλ. δῶρα προσφέρονται εἰς τοὺς ἀγίους, τοὺς πιστοὺς μὲ ἄλλα λόγια, τοὺς ἀπηλλαγμένους ἀπὸ τὸν βόρβορον τῆς ἀμαρτίας, τοὺς καθαρούς κατὰ τὴν ψυχὴν), οἱ δὲ πιστοὶ δύολογοιν ἐν ταπεινώσει διὰ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν, ὅτι «Εἰς ἄγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός». Ἐπειτα δὲ ὁ ἱερεύς κόπτει αὐτὸν εἰς τέσσαρας μερίδας καὶ ἐμβάλλει τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν (τὴν φέρουσαν τὰ γράμματα ΙΣ.) εἰς τὸ ἄγιον Ποτήριον, προσθέτων εἰς αὐτὸν καὶ ὑδωρ θερμὸν διὰ τοῦ «ζέοντος», διὰ νὰ είναι πλήρης ὁ διμοιότης πρὸς τὸ ζῶν αἷμα.

IV. Ἡ θεία Κοινωνία. Μετὰ τοῦτο ἐπακολουθεῖ ἡ μετάληψις. Κοινωνοῦν πρῶτοι οἱ λειτουργοὶ ἐντὸς τοῦ ἀγίου Βήματος, καθ’ ὃν χρόνον ὁ χορὸς ψάλλει τὸ κοινωνικόν: «Ἀλείτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἀλληλούϊα». Μετὰ τοὺς λειτουργούς προσέρχονται καὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες πιστοί, διὰ νὰ κοινωνήσουν, καθὼς ἄλλοτε οἱ Ἀπόστολοι εἰς τὸ ὑπερῷον, ἀπαντῶντες τοιουτορόπως ἐμπράκτως εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ διακόνου: «Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε».

Μετὰ τὴν ἀγίαν κοινωνίαν ὁ ἱερεύς εὐλογεῖ τὸν λαὸν ἐπιλέγων μεγαλοφώνως τὸ «Σῷσον ὁ Θεὸς τὸν λαὸν σου» καὶ οἱ πιστοὶ ἀκολούθως ἀναπέμπονται διὰ τῶν ψαλτῶν τὸν ὕμνον: «Εἴδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπονδάνιον», διὰ τοῦ ὅποιου δύολογοιν τὰς πνευματικὰς δωρεάς, τῶν ὅποιων ἡξιώθησαν διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ψαλλομένου ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀπολυτικού ὁ ἱερεύς εἰσέρχεται εἰς τὸ Ἱερόν, ἀποθέτει τὸ ἄγιον Ποτήριον ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης καὶ θυμιᾶ αὐτὸν διὰ τελευταίαν φοράν ἐπιαναλαμβάνων καθ’ ἑαυτὸν τοὺς προφητικοὺς λόγους: «Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεός», οἱ δόποιοι ὑπενθυμίζουν τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος. Ἀκολούθως εἰσάγονται τὰ «Ἄγια εἰς τὴν πρόθεσιν.

Κατόπιν οἱ μεταλαβόντες προτρέπονται ὑπὸ τοῦ διακόνου πρὸς εὐχὴν εὐχαριστήριον διὰ τὴν μετάληψιν τῶν θείων καὶ ζωοποιῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων. Καλοῦνται δὲ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν εὐχὴν δρθοί. Διότι προηγουμένως, ἀναμένοντες τὴν μετάληψιν τῶν λοιπῶν χριστιανῶν, ἡδύναντο νὰ καθήσουν.

V. Ἡ ἀπόλυσις. Ἐκπληρωθέντος τοῦ σκοποῦ τῆς θείας λειτουρ-

γίας, καλοῦνται τώρα οι πιστοί ίπποι του ιερέως, ὅπως ἀπέλθουν ἐκ τοῦ ναοῦ. Εἰς δὲ τὴν προτροπήν τοῦ διακόνου νὰ παρακαλέσουν καὶ πάλιν τὸν Κύριον, προκειμένου ν' ἀναχωρήσουν, οἱ μὲν ψάλται ψάλλουν τὸ «Κύριε, ἐλέησον», δὲ δὲ ιερεὺς ἀναγινώσκει μεγαλοφόνως τὴν ὁ πισθιτήρα μὲν βωνόν λεγομένην εὐχήν. Ὁνομάζεται αὕτη τοιουτοτρόπως, διότι ἀνεγινώσκετο παλαιότερον ὅπισθεν τοῦ ἄμβωνος, τοῦ ὑψουμένου ἄλλοτε εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Διὰ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ζητεῖ δὲ ιερεὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ νὰ δῶσῃ εἰρήνην εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὰς Ἑκκλησίας, εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ εἰς ἀπαντὰ τὸν λαόν. Ὁ λαὸς λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ψάλλει διὰ τοῦ χοροῦ τὸν ὑμνὸν τοῦ Ἰωβ: «Ἐγι τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἔως τοῦ αἰῶνος» εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς ποικίλας τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, δὲ δὲ ιερεὺς ἀναγινώσκει κατὰ τὴν αὐτήν στιγμήν πρὸ τῆς ἀγίας Τροπέζης εὐχήν ἀναφερομένην εἰς τὸν Χριστόν, διὰ τῆς ὅποιας ζητεῖ ἀπὸ τὸν Κύριον νὰ πληρώσῃ τὰς καρδίας τῶν πιστῶν παντοτεινῆς χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, πρᾶγμα τὸ ὅποιον καὶ ἀποτελεῖ τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος.

Ἄκολούθως ὁ ιερεὺς κάμνει ἀπὸ τὸν εὐλογῶν τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τῆς ὥραίας Πύλης καὶ ἐπισυνάπτων τὴν εὐχήν: «Ἄλευχῶν τῶν ἀγίων πατέρων ἡμῶν», διὰ τῆς ὅποιας τίθεται τέρμα εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας λειτουργίας, ἥτις ἀποτελεῖ, καθὼς εἴδομεν, πλήρη ἀναπαράστασιν τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου.

Κατὰ τὴν ἀπόλυσιν διαμοιράζεται ίπποι τοῦ λειτουργοῦ εἰς τοὺς πιστούς τὸ ἀντίδωρον. Καλεῖται δὲ τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ἐλάμβανον αὐτὸν οἱ μὴ προητοιμασμένοι ὅπως κοινωνήσουν πιστοί «ἀντὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου δώρου τῆς φρικτῆς κοινωνίας» (Συμεὼν Θεσσαλονίκης).

ς) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕΝΩΝ

Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων δώρων λέγεται ἡ λειτουργία, κατὰ τὴν ὅποιαν προσφέρεται εἰς κοινωνίαν ἄγιος ἄρτος προηγιασμένος. Ὁ προσφερόμενος ἄρτος καθαγιάζεται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς προηγουμένης Κυριακῆς ἢ τοῦ Σαββάτου τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ἐμποτιζόμενος δι' ἡγιασμένου οἴνου διατηρεῖται εἰς τὸ ἄρτοφόριον. Ἐκ τοῦ ἄρτοφορίου τούτου (τὸ ὅποιον περιέχει δύο ἥπερισσοτέρους καθηγιασμένους ἄρτους, ἀναλόγως πρὸς τὰς λειτουρ-

γίας τῶν Προηγιασμένων, τὰς ὅποιας μέλλει νὰ τελέσῃ ὁ Ἱερεὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἑβδομάδος) ἔξαγεται εἰς ἄρτος κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τίθεται εἰς τὴν προσκομιδὴν ἐπὶ τοῦ Δισκαρίου μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας, ριτιπομένου ἐντὸς τοῦ Ποτηρίου καὶ κοινοῦ οἴνου, εἰς τὸ ὅποιον ὁ Ἱερεὺς τελεῖ τὴν ἔνωσιν.

‘Η τοιαύτη τοποθέτησις τοῦ ἀγίου ἄρτου γίνεται καθ’ ἥν στιγμὴν ψάλλεται τὸ «Κύριε, ἐκένδραξα» ἢ ἀναγινώσκονται ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου οἱ ἀναβαθμοί. Τοῦτο δέ, διότι ἡ Προηγιασμένη λειτουργία συνδέεται μετὰ τοῦ ἑσπερινοῦ. Μετὰ τὸ «Κύριε, ἐκένδραξα» γίνεται μικρὰ εἰσόδος μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, μετὰ τὴν ὅποιαν ἐπακολουθοῦν δύο συνήθως ἀναγινώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, μεθ’ ἕκαστον τῶν ὅποιων ὁ Ἱερεὺς κρατῶν λαμπάδα καὶ θυμιατήριον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐκφανεῖ τὸ «Σοφίᾳ ὄφιοι. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶν» (Τὰ θεῖα λόγια δηλ., τὰ ὅποια θὰ ἀκουσθοῦν, είναι σοφία. Ὁρθιοὶ καὶ μετὰ προσοχῆς ἀκούσατε αὐτά. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστοῦ φωτίζει πάντας). Μετὰ τὰ ἀναγινώσματα ψάλλεται ἔξακις ὑπὸ τοῦ Ἱερέως καὶ τῶν χορῶν τὸ «Κατενθυνθήτω» καὶ ὁ διάκονος καλεῖ ἀκολούθως τοὺς κατηχουμένους νὰ ἀπέλθουν.

Μετὰ τοῦτο ἀντὶ Χερουβικοῦ ὅμοιου ψάλλεται ὁ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ζ’ αἰῶνος εἰσαχθεὶς ὅμοιος : «Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύοντιν. Ἰδού γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἰδού θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δορυφορεῖται» καὶ γίνεται σιωπηλῶς καὶ μετὰ πολλῆς εὐλαβείας ἡ μεγάλη εἰσόδος, κατὰ τὴν ὅποιαν τὰ προηγιασθέντα δῶρα μεταφέρονται ἐκ τῆς προθέσεως εἰς τὴν ἀγίαν Τράπεζαν. Ὁ διάκονος τότε ἀπαγγέλλει τὰς γνωστὰς καὶ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου αἰτήσεις. Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχὴ καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ θεία κοινωνία.

15. ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

1) ΤΕΛΕΣΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ

a) ‘Η πρὸ τοῦ Βαπτίσματος προπαρασκευαστικὴ τελετὴ. ’Αποτελοῦν ταύτην αἱ «εὐχαὶ εἰς κατηχούμενον».

Τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῇ στρέφει ὁ Ἱερεὺς πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐμφυσᾷ εἰς τὸ πρόσωπόν του τρεῖς φοράς, διὰ νὰ ἀναζωπυρώσῃ

τὴν εἰς τὸν Ἀδάμ πρώτην ἐκείνην πνοήν τῆς ζωῆς, κατόπιν θέτων τὴν χεῖρά του ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἵνα δηλωθῇ ὅτι οὗτος τίθεται ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγινώσκει εὔχήν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεόν νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν παλαιὰν πλάνην τοῦ διαβόλου.

Ἄκολουθοῦν οἱ ἔξορκισμοί, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ἱερεὺς ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπιτιμᾷ τὸν διάβολον καὶ ἔξορκίζει αὐτόν, ἵνα ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦ κατηχουμένου, ἀφ' ἑτέρου δὲ δέεται τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ κατηχουμένου πᾶν πνηρὸν πνεῦμα ἐμφωλεῦον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ.

Μετὰ τοὺς ἔξορκισμούς ὁ ἀντιπροσωπεύων τὸ βρέφος ἀνάδοχος διακηρύσσει ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ Ἱερέως τὴν ἀποστροφήν του ἀπὸ τὸν διάβολον καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν Χριστόν. Ἀκολούθως δὲ εἰς ἐπιβεβαίωσιν αὐτοῦ ἀπαγγέλλει τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως.

Αἱ μεταξύ τοῦ Ἱερέως καὶ τοῦ ἀναδόχου ἐρωταποκρίσεις μᾶς παραπέμπουν εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικούς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ Βαπτισματικόν ἡσαν ἐνήλικες.

Τὴν προπαρασκευαστικὴν ταύτην τελετὴν ἐπισφραγίζει ὁ Ἱερεὺς διὰ καταλλήλου εὐχῆς πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα προσκαλέσῃ Οὗτος τὸν δοῦλόν του πρὸς τὸ ἄγιον φώτισμα. Κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτὴν δίδεται εἰς τὸν βαπτιζόμενον καὶ τὸ ὄνομα.

β) Ἡ τελετὴ τοῦ ἀγίου Βαπτίσματος. Ὁ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει δύο ἀγιαστικὰς εὐχὰς τοῦ ὑδατος, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικαλεῖται τὴν κάθιδον τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἵνα ἀναδείξῃ αὐτὸς « ὕδωρ ἀπολυτῷσεως, ὕδωρ ἀγιασμοῦ, εἰς καθαρισμὸν σαρκὸς καὶ πνεύματος, φωτισμὸν ψυχᾶν... νίοθεσίας χάρισμα... πηγὴν ζωῆς ». Ἔπειτα ὁ Ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸ ἔλαιον, χύνει αὐτὸς εἰς τὴν κολυμβήθραν καὶ ἀλείφει μὲ αὐτὸς τὸ βαπτιζόμενον ὡς ἀλλον ἀγωνιστὴν εἰς τὸν κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἄγῶνα.

Κατόπιν τούτου τελεῖται ἡ κυρίως τελετὴ τοῦ Βαπτίσματος. Ὁ Ἱερεὺς καταδύει τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῇ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς κολυμβήθρας τρὶς λέγων : « *Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ* (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἀμὴν » (πρώτη κατάδυσις) « *καὶ τοῦ Υἱοῦ, Αμὴν* » (δευτέρα κατάδυσις) « *καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, Αμὴν* ». (τρίτη κατάδυσις).

Μετὰ τὴν τρίτην κατάδυσιν, ἀφοῦ ἐνδυθῇ ὁ νεοφύτοςτος, ὁ Ἱερεὺς μετὰ τοῦ ἀναδόχου, κρατοῦντος τὸν βαπτισθέντα ἐνδεδυμένον μὲ τὸν

λευκὸν χιτῶνα, δ ὅποῖς εἰκονίζει τὴν λευκότητα καὶ καθαρότητα τῆς ψυχῆς, περιφέρεται τρὶς πέριξ τῆς κολυμβήθρας ψαλλομένου τοῦ «'Οσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. 'Αλληλούϊα». Ἀναγινώσκεται ἐν συνεχείᾳ μία περικοπὴ ἐκ τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς, ἡ ὅποια διδάσκει τὰς ἐνεργείας τοῦ ἀγίου Βαπτίσματος (Ρωμ. σ' 4 - 11) καὶ μία ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἡ ὅποια περιέχει τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου νὰ βαπτίζουν τοὺς πιστεύοντας (κη' 26). "Ἐπειτα δὲ οἱ εἰρεὺς ἀναφωνεῖ πρὸς τὸν βαπτισθέντα: «'Ἐβαπτίσθης, ἐφωτίσθης, ἐμυρωθῆς, ἥγιασθης ἀπελούσθης εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς». Ἀκολούθως κόπτει σταυροειδῶς τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ βαπτισθέντος, διὰ νὰ δηλωθῇ, ὅτι δὲ βαπτισθεὶς πλέον θὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν Θεόν, διότι καὶ οἱ κύριοι εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀγοράζοντες τοὺς δούλους, ἔκοπτον τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των.

2) ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

Ἡ τελετὴ τοῦ Χρίσματος ἐπισυναπτομένη μετὰ τοῦ Βαπτίσματος εἰς τὴν Ἑκκλησίαν μας γίνεται πρὸ τῶν ἀναγινωσμάτων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ νηπίου ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας, ὅταν τοῦτο περιβληθῇ τὸν λευκὸν χιτῶνα. Τότε δὲ λειτουργὸς χρίει τὸν βαπτισθέντα δι' ἀγίου Μύρου ἐπὶ τοῦ μετώπου πρὸς καθαγιασμὸν τῆς διανοίας, ἐπὶ τῶν ὄφθαλμῶν καὶ τῶν μυκτήρων καὶ τοῦ στόματος καὶ τῶν ὤτων πρὸς καθαγιασμὸν τῶν αἰσθήσεων, ἐπὶ τῶν χειρῶν τέλος καὶ τῶν ποδῶν πρὸς καθαγιασμὸν τῶν δργάνων, διὰ τῶν ὅποιών τελοῦνται τὰ ἔργα. Εἰς ἑκάστην δὲ ἐκ τῶν χρίσεων αὐτῶν ἐπιλέγει τὸ «Σηραγίς διορεᾶς Πτερύματος ἀγίου. Ἀμήν».

Ως πρὸς τὴν ὑλὴν τοῦ ἀγίου Μύρου, αὕτη ἀποτελεῖ σύνθεσιν ἐξ εὐωδῶν ύλῶν μετὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος στοιχείου τοῦ ἐλαίου, καθαγιάζεται δὲ ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης κατὰ συνήθειαν ἀρχαιοτάτην εὐλογούμενον ὑπὸ μόνον τῶν ἐπισκόπων.

Εἰς τὴν ἴδικήν μας Ἑκκλησίαν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ λαμβάνεται τὸ Μύρον παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπου καθαγιάζεται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Μ. Πέμπτης.

Ἡ δὲ τελετὴ τοῦ καθαγιασμοῦ γίνεται διὰ τῆς κατὰ τὴν ὥραν τῆς μεγάλης εἰσόδου μεταφορᾶς ὑπὸ τοῦ ιερέως μετὰ πάσης ἐπι-

σημότητος τοῦ δοχείου τοῦ περιέχοντος τὸ εύῶδες μῆγμα, τὸ όποιον τίθεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς ἔγιας Τραπέζης. Μετὰ δὲ τὴν ἑκφώνησιν : « *Καὶ ἔσται τὰ ἔλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ* » ἐπακολουθεῖ ὁ καθαγιασμός τοῦ Μύρου διὰ τῆς τριπλῆς σφραγίσεως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἀναγνώσεως δύο εὐχῶν, διὰ τῶν όποιών παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα καταπέμψῃ « *Τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐπὶ τοῦτο τὸ μῆρον καὶ ποιήσῃ αὐτὸν χρῖσμα βασιλικόν, χρῖσμα πνευματικόν, ζωῆς φιλαντήριον, ἀγιαστικὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἔνδυμα ἀρθαρσίας, σφραγίδα τελειοποιόν* ».

3) Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ

Εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικούς χρόνους δὲν ἦτο ἀσύνηθες φαινόμενον διὰ τοὺς περιπίπτοντας εἰς διάφορα παραπτώματα χριστιανούς νὰ ἔξιμολογοῦνται ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ νὰ ἀποκηρύξουν δημοσίᾳ τὴν πρᾶξιν των, ἀφ' ἐτέρου δὲ διὰ νὰ ζητήσουν τὰς προσευχὰς τῶν ἄλλων χριστιανῶν.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν ὑπῆρχε καὶ ἡ κατ' ἴδιαν Ἐξομολόγησις ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ἡ όποια ἐσυστηματοποιήθη ἴδιως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἐπὶ Δεκίου διωγμῶν. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται ἐκτὸς ἄλλων μαρτυριῶν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Ὁριγένους, δ ὁποίος, παραβάλλων τὴν μὲν ὁμαρτίαν πρὸς τὰ ὑγρὰ ἀκάθαρτα, τὴν δὲ πρᾶξιν τῆς ἔξιμολογήσεως πρὸς ἀνακουφιστικὸν ἐμετόν, προκαλούμενον ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ, λέγει ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τούτου, καὶ διακρίνει τὴν κατ' ἴδιαν ἀπὸ τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν. Βαθμηδὸν ἡ κατ' ἴδιαν Ἐξομολόγησις ἔξετόπισεν ἐντελῶς τὴν πρώτην.

Τελεῖται δὲ ἡ Ἐξομολόγησις ὡς ἔξῆς : « Ο μετανοῶν μὲ συντριβὴν καρδίας ὁμοιογεῖ τὰ ὁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ζητῶν τὴν παρὰ Θεοῦ συγχώρησιν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ ἱερεὺς καλύπτει τὸν ἔξιμολογόμενον διὰ τοῦ ἐπιτραχηλίου του εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἐκδηλουμένης ἀπέναντι παντὸς εἰλικρινῶς μετανοοῦντος, καὶ ἀναγινώσκει τὴν διὰ τὴν περίστασιν ταύτην εὐχήν, διὰ τῆς όποιας παρακαλεῖ τὸν εἰπόντα « *ὅσα ἂν λίσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ* » νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν μετανοήσαντα τὴν συγχώρησιν τῶν ἀμαρτιῶν του.

4) Η ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΕΡΧΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΩΣΥΝΗΝ

‘Η Χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν Ἱερωσύνην τελεῖται κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν τάξιν καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν Ἱερατικῶν βαθμῶν, ὅχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμήν. Ο μὲν διάκονος χειροτονεῖται μετὰ τὸν καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὅποιαν ὁ ἀρχιερεὺς ἀπαγγέλλει τὸ «*Kai ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ*», διότι κύριον ἔργον αὐτοῦ εἶναι ἀπλῶς νὰ ὑπηρετῇσῃ εἰς τὸν ἀγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, ὃ δὲ πρεσβύτερος μετὰ τὸν Χερούβικὸν ὅμνον, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἀγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, καὶ ὁ ἐπίσκοπος μετὰ τὸν τρισάγιον ὅμνον, διὰ νὰ προσαγορεύσῃ τὸν λαὸν ὡς προϊστάμενος καὶ λάβῃ μέρος εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

“Οταν πρόκειται νὰ χειροτονηθῇ ὁ ὑποψήφιος, παραλαμβάνεται ἀπὸ δύο δικαιοιοθέμους του καὶ ὀδηγεῖται ἐντὸς τοῦ ἀγίου Βήματος, ὅπου γίνεται τρὶς χορὸς πέριξ τῆς ἀγίας Τραπέζης εἰς ἔνδειξιν πνευματικῆς χαρᾶς. Τὸν χορὸν συνοδεύει καὶ ἄσμα κατάλληλον, διὰ τοῦ ὅποιου ἱκετεύονται οἱ καλῶς ἀθλήσαντες καὶ στεφανωθέντες μάρτυρες, ἵνα πρεσβεύωσι πρὸς τὸν Κύριον καὶ ἀναδειχθῇ ἰκανὸς ὁ μέλλων νὰ χειροτονηθῇ. Κατόπιν, ἐνῷ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ «*Κύριε, ἐλέησον*», ὁ ἐπίσκοπος θέτει τὴν χειρανάτην ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον, ἔχοντα κεκλιμένα τὰ γόνατα πρὸ τῆς ἀγίας Τραπέζης, καὶ λέγει μεγαλοφώνως: «*Ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύοντα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσσα, προχειρίζεται τὸν (δεῖνα) εἰς διάκονον ἢ πρεσβύτερον ἢ ἐπίσκοπον. Εὐξάμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ’ αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος*». Μετὰ τὴν χειροτονίαν ὁ ἐπίσκοπος χορηγῶν εἰς τὸν χειροτονηθέντα τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ του ἄνηφιον ἀναφωνεῖ τὸ «*Ἄξιος*», τὸ ὅποιον ἐπταναλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

5) ΤΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

‘Η ἀκολουθία τοῦ Γάμου περιλαμβάνει τὴν τελετὴν τοῦ ἀρραβῶνος καὶ τὴν τελετὴν τοῦ στεφανώματος. Παλαιότερον αἱ δύο αὐταὶ τέλεται ἐτελοῦντο κεχωρισμένως, σήμερον ὅμως ταύτοχρόνως.

α) ‘Η τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Ἐφοῦ ὁ διάκονος προτρέψῃ τοὺς παρευρισκομένους, ὅπως συνενώσουν ὅλοι μαζὶ τὰς εὐχάς των «ὑπὲρ τῶν νῦν μηνηστευομένων ἀλλήλοις καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν», ὁ Ἱερεὺς

άκολούθως λαμβάνει τοὺς δακτυλίους, ώς σύμβολα τηρήσεως ἀμοι-
βαίας ὑποσχέσεως καὶ τιμῆς, καὶ θέτει αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας τῶν
μελλονύμφων λέγων: « Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα)
τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ διομα τοῦ Πατρός καὶ τοῦ
Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄμιν ».

β) Ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος. Ἐπειδὴ εἰς ἀρχαιοτέρους καιρούς
ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος συνεδυάζετο πρὸς τὸ μαστήριον τῆς
Θείας Εὐχαριστίας, εἰς τὸ ὅποιον ἐλάμβανον μέρος οἱ νεόνυμφοι διὰ
τοῦτο ἀρχίζει σήμερον διὰ τῆς ἐκφωνήσεως « Εὐλογημένη ἡ βασιλεία
τοῦ Πατρός . . . ». Μετὰ τὰ εἰρηνικὰ, εἰς τὰ ὅποια προστίθενται
καὶ μερικαὶ εἰδικαὶ αἰτήσεις ὑπὲρ τῶν ἔρχομένων εἰς γάμον, ἀκολου-
θοῦν δύο εὐχαὶ πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα εὐλογήσῃ τούτους, ώς ηὔλό-
γησε « τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὴν Σάραν, τὸν Ἰακὼβ καὶ πάντας τὸν
Πατριάρχας . . . », καὶ ἵνα διαφυλάξῃ αὐτούς, ώς διεφύλαξε « τὸν Νῶε
ἐν τῇ Κιβωτῷ, τὸν Ἰωνᾶν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κιτους, τὸν ἁγίους
τρεῖς παΐδας ἐν τῇ καμίνῳ . . . », καὶ ἵνα δώσῃ εἰς αὐτούς « καρπὸν
κοιλίας, καλλιτεκνίας, διδύνοιας ψυχῶν καὶ σωμάτων . . . ». Κατόπιν
ἀκολουθεῖ ἡ στέψις. Κατ’ αὐτὴν εἰς τὴν ἐκφώνησιν « Στέφεται ὁ δοῦ-
λος τοῦ Θεοῦ . . . », ἡ ὅποια ἔξακις ἐπαναλαμβάνεται, θέτει δὲ ιερεὺς
εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν συζευγμένων τὰ στέφανα, σύμβολα τῆς ἔξου-
σίας αὐτῶν εἰς τὸν ἥδη δημιουργούμενον οἶκόν των. Μετὰ τοῦτο
ἀναγινώσκονται αἱ κατάλληλοι διὰ τὴν τελετὴν περικοπαὶ ἐκ τοῦ
Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου (Ἐφεσ. ε' 20 - 23 καὶ Ἰωάν. β'
1 - 11). Ἐπειτα ἀκολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τῆς Κυριακῆς προσευχῆς καὶ
κατόπιν προσφέρεται εἰς τοὺς νεονύμφους κοινὸν ποτήριον οἴνου εἰς
ἀντικατάστασιν τοῦ προσφερομένου ἀλλοτε κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν
Ποτηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὅποιον συμβολίζει τὴν ἀμοι-
βαίαν συμμετοχὴν τούτων εἰς τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας. Μετὰ τοῦτο
δὲ ιερεὺς περιάγει τοὺς νεονύμφους τρις γύρω τῆς τραπέζης, ἡ ὅποια
εύρισκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, ψάλλων μετὰ τοῦ χοροῦ τὸ « Ἡ-
σαία, χόρευε . . . »

6) Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΕΥΧΕΛΑΙΟΥ

Τὸ Εὐχέλαιον τελεῖται συνήθως ὑπὸ ἑπτὰ ιερέων, ἐν ἀνάγκη
ὅμως δύναται νὰ τελέσῃ τοῦτο καὶ εἷς.

‘Η ἀκολουθία τοῦ Εύχελαίου ἔχει τοιουτορόπως διαταχθῆ, ώστε εἰς ἑκαστὸν τῶν ἐπτὰ Ἱερέων νὰ ἀναλογῆ καὶ μία ἀποστολικὴ καὶ εὐαγγελικὴ περικοπὴ καὶ περικοπαὶ μετὰ μιᾶς εὐχῆς. Ἐπτὰ λοιπὸν Ἀπόστολοι, ἐπτὰ Εὐαγγέλια καὶ ἐπτὰ εὐχαὶ ἰκετευτικαὶ ὑπὲρ τοῦ ἀρρώστου. Πρὸ τῶν εὐχῶν αὐτῶν προηγοῦνται δύο ἄλλαι εὐχαὶ τελεστικαὶ ἡ ἀγιαστικαὶ τοῦ μυστηρίου, διὰ τῶν ὅποιων παρακαλεῖται ὁ Κύριος, ὅπως ἀγιάσῃ τὸ προκείμενον ἔλαιον καὶ καταστήσῃ αὐτὸν « ἔλαιον ἀγαλλιάσεως, ἔλαιον ἀγιασμοῦ . . . ».

Διὰ τῶν δύο τούτων εὐχῶν ἀγιάζεται τὸ ἔλαιον καὶ λαμβάνει ἐνέργειαν ιαματικήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀμέσως μετὰ τὰς εὐχὰς αὐτὰς ὁ Ἱερεὺς χρίει διὰ τοῦ ἔλαιού τὸν τελοῦντα τὸ Εύχελαιον ἐκφωνῶν τὴν ἀκόλουθον πρώτην ἴλαστικὴν εὐχήν : « Πάτερ ἄγιε, ἵατρε τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ὁ πέμψας τὸν μονογενῆ σον Υἱόν, τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, πᾶσαν νόσον λύμενον καὶ ἐκ θάρατον λυτρούμενον, ἵασαι καὶ τὸν δοῦλόν σου ἐκ τῆς περιεχούσης αὐτὸν σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀσθενείας καὶ ζωοποίησον αὐτὸν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ σου ».

‘Η εὐχὴ αὕτη δὲν ἀπαγγέλλεται μόνον ὑπὸ τοῦ πρώτου Ἱερέως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἐξ κατὰ σειράν, οἱ ὅποιοι ἐπίστης συγχρόνως μὲ τὴν ἀπαγγελίαν ἀλείφουν τὸν νοσοῦντα μὲ τὸ ἡγιασμένον ἔλαιον εἰς τὸ μέτωπον, τὸ στήθος, τὰς χειρας καὶ τοὺς πόδας.

Μεταξύ τῶν δύο τελεστικῶν ἀγιαστικῶν εὐχῶν τίθεται ὁ α' Ἀπόστολος ἀναφερόμενος εἰς τὴν σύστασιν τοῦ μυστηρίου (Ιακ. ε' 10-17) καὶ τὸ α' Εὐαγγέλιον ἀφηγούμενον τὴν παραβολὴν τοῦ ἐμπεισόντος εἰς τοὺς ληστὰς (Λουκ. ι' 25 - 37). Μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐκφωνεῖ ὁ Ἱερεὺς τὴν α' ἴλαστήριον εὐχήν, καθὼς εἴπομεν, καὶ παραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς τὸν δεύτερον κατὰ τὴν τάξιν Ἱερέα.

‘Ως ἐπιστέγασμα τῆς ὅλης τελετῆς προστίθεται μία τελευταία εὐχὴ ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ὁμαρτιῶν τοῦ ἀσθενοῦς, τὴν ὅποίαν δὲ προϊστάμενος τῶν Ἱερέων ἀναγινώσκει μεγαλοφώνως, ἐνῷ οἱ μὲν συλλειτουργοὶ αὐτοῦ κρατοῦν ἀνοικτὸν τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς εἰς ἔνδειξιν, ὅτι αὐτὸς δὲ Χριστὸς χορηγεῖ τὴν συγχώρησιν, οἱ δὲ ψάλλουν τὸ « Κέρψε, ἐλέησον ».

16. ΑΛΛΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

1) ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

Η ἀκολουθία τῶν ἐγκαινίων (τῆς καθιερώσεως) τῶν ναῶν εἰναι παλαιοτάτη. Ούσιῶδες καὶ κεντρικὸν μέρος τῆς τελετῆς ἔθεωρήθη ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἔπειτα ἡ χρησιμοποίησις μαρτυρικῶν λειψάνων. Ταῦτα ἐγκλειόμενα ἐντὸς ἀργυρᾶς θήκης, ἀποτίθενται ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἐσπέρας εἰς ναὸν καθιερωμένον, τὴν ἐπομένην δὲ μεταφερόμενα λιτανεύονται ὑπὸ τοῦ τελετουργοῦ ἀρχιερέως, δ ὅποιος φέρων αὐτὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ περιέρχεται τρὶς τὸν πρὸς ἐγκαινίασιν ναόν, ἀκολουθούντων τῶν ψαλτῶν καὶ τοῦ πλήθους τῶν χριστιανῶν. Μετὰ τὴν τρίτην περιφορὰν δ ἐπίσκοπος ἰστάμενος πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ, αἱ δόποιαι ἔχουν κλεισθῆ, ἀναφωνεῖ πρὸς τοὺς ἐντὸς τοῦ ναοῦ: «Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ἵμον καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται δ ῥασιλεὺς τῆς δόξης ». Ἐκεῖνοι δὲ ἀντιφωνοῦν ἐκ τῶν ἔσω: «Τίς ἐστιν οὗτος ὁ ῥασιλεὺς τῆς δόξης; ». Καὶ πάλιν δ ἀρχιερεὺς ἀναφωνεῖ τὸ αὐτὸν καὶ πάλιν οἱ ἐν τῷ ναῷ (εἰς Ἱερεὺς συνήθως καὶ οἱ ψάλται) ἀποκρίνονται τὰ αὐτά. Ὁ ἀρχιερεὺς ἐν τέλει, ποιήσας τρὶς ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ διὰ τῶν ἐν τῷ δίσκῳ ἀγίων λειψάνων, ἀναβοῦ μεγάλῃ φωνῇ: «Κέριος κραταιός καὶ δινατός, Κέριος δινατός ἐν πολέμῳ, Κέριος τῶν δινάμεων, οὐτός ἐστιν δ ῥασιλεὺς τῆς δόξης ». Τοὺς μυστηριώδεις τούτους λόγους ἐπαναλαμβάνουν καὶ οἱ ἐν τῷ ναῷ, τότε δὲ ἀνοίγονται αἱ πύλαι αὐτοῦ καὶ εἰσέρχεται δ ἀρχιερεὺς ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν συλλειτουργῶν καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἀποθέτει τὰ ἀγία λειψανα εἰς τὴν ὅπὴν τοῦ στύλου, ἐπὶ τοῦ ὅποιον πρόκειται νὰ τεθῇ ἡ πλάξ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἀγίας Τραπέζης, χυνομένου ἐπάνω αὐτῶν καὶ μείγματος κηρομαστίχης καὶ ἄλλων εὐώδῶν ὑλῶν. Μετὰ τοῦτο τίθεται ἡ πλάξ τῆς ἀγίας Τραπέζης, ἡ ὅποια πλύνεται διὰ χλιαροῦ ὅδατος ἐκ τῶν χυτῶν τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ ροδοστάμου ἡ οἰνου, τὸ ὅποιον σημαίνει τὴν εὐώδίαν τῆς τελειότητος, καὶ τέλος σφραγίζεται διὰ ἀγίου Μύρου δεχομένη τοιουτοτρόπως εἰδός τι βαπτίσματος ἡ χρίσματος εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἀγίας Τριάδος. Ἐν τῷ μεταξὺ ψάλλονται δι' ἔκαστην ἐκ τῶν πράξεων τούτων κατάλληλοι ψαλμοὶ (83, 50 καὶ 132). Ἐπειτα ἐπενδύεται ἡ ἀγία Τράπεζα διὰ τοῦ κατασαρκίου καὶ τῶν

ύπολοιόπων ἀμφίων αὐτῆς (ἐνδυτῆς, ἀντιμηνσίου). ‘Ως ἐπισφράγισις καὶ συμπλήρωσις τῆς ὅλης τελετῆς ἀκολουθεῖ ὀμέσως ἡ τέλεσις τῆς θείας λειτουργίας.

2) Ο ΜΕΓΑΣ ΚΑΙ Ο ΜΙΚΡΟΣ ΑΓΙΑΣΜΟΣ

α) Ο μέγας ἀγιασμός. Ἡ ἀκολουθία αὕτη συνταχθεῖσα πιθανὸν ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου ψάλλεται εἰς τὸν ναὸν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων. Σκοπὸς τῆς τελετῆς εἶναι ἀφ’ ἐνὸς μὲν ἡ ὑπενθύμισις τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἰερδάνην, ἀφ’ ἐτέρου δὲ ἡ διὰ τοῦ τοιούτου βαπτίσματος καθαγίασις τῶν ὑδάτων, ὅπὸ τῶν ὅποιων σκορπίζεται θεραπεία σώματος καὶ ψυχῆς εἰς τοὺς λαμβάνοντας μέρος εἰς τὴν τελετὴν μὲ πίστιν. Τελεῖται δὲ διέγας ἀγιασμὸς ὡς ἔξῆς: Οἱ Ἱερεῖς ἔξέρχονται ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ, ἐνῷ δὲ χορὸς ψάλλει τὸ «Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων». Ἐπακολουθοῦν τρεῖς σπουδαιότεραι προφητικαὶ περικοπαὶ ἐκ τοῦ ‘Ησαίου. («Ἐνφράνθη ἐρημος διψῶσα . . . », «Οἱ διψῶντες πορεύσθε εἰς ὕδωρ . . . » καὶ «Ἀντλήσατε ὕδωρ μετ’ εὐφροσύνης . . . »). Ἐπειτα διαγινώσκεται διάποστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον (Κορινθ. ι' 1 - 4), Μάρκ. α' 9 - 11). Ἡ ἀκολουθεῖ ἐκτενὴς δέησις, διὰ τῆς διποίας παρακαλεῖ διάκονος τὸν Θεόν, διποιας δωρήσῃ εἰς τὸ προκείμενον ὕδωρ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου. Μετὰ τὴν ἐκτενὴν δέησιν διὰ κατανυκτικῆς εὐχῆς ἀνυμνεῖται ἡ ἀγία Τριάς, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῆς ἀκούεται μεγαλοφόνως ἡ διξιολογία «Μεγας εἰ, Κύριε, καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου. . . ». Ἐν συνεχείᾳ ἀνυμνεῖται δημιουργὸς τοῦ ὄρατοῦ καὶ ἀοράτου κόσμου καὶ παρακαλεῖται, διὰ νὰ ἔξαποστείλῃ τὸ ἀγιον Πνεῦμα, διποιας καὶ εἰς τὸν Ἰορδάνην, καὶ ἀγιάσῃ τὸ ὕδωρ τοῦτο. Ἐπειτα διέρευς βαπτίζει τὸν τίμιον Σταυρὸν τρις εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ραντίζει τὸν ναόν, ἐνῷ συγχρόνως ψάλλει τὸ «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου, Κύριε. . . ».

β) Ο μικρὸς ἀγιασμός. Ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ, τελουμένη τὴν ἀρχὴν ἔκάστου μηνός, εἶναι μεταγενεστέρα. Κατ’ αὐτὴν διαγινώσκεται διάποστολος ἐκ τῆς πρὸς Ἐβραίους (β' 11 - 18) καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (ε' 1 - 5).

3) ΟΙ ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

α) Ή κοινή παράκλησις. Τὰ τελετουργικὰ βιβλία τῆς Ἑκκλησίας μας είναι πλήρη κανόνων ἀναφερομένων εἰς τὴν Θεοτόκον. Ἐκ τῶν κανόνων αὐτῶν είναι καὶ ἡ κοινὴ παράκλησις, κανὼν δηλ. ίκετευτικὸς, ὁ ὅποιος ἔχει σκοπὸν νὰ παρακαλέσῃ τὴν Θεοτόκον, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς καταφεύγοντας πρὸς αὐτὴν εἰς ἀσθένειαν ἢ εἰς ἄλλην δύσκολον περίστασιν τῆς ζωῆς. Ἀρχεται δὲ ὁ κανὼν διὰ τῶν ἔξιτον τροπαρίων:

«Πολλοῖς συνεχόμενος πειρασμοῖς, πρὸς σὲ καταφεύγω σωτηρίαν ἐπιζητῶν ὡς μῆτερ τοῦ Λόγου καὶ Παρθένε, τῶν δυσκερῶν καὶ δεινῶν με διάσφωσον.

Νοσοῦντα τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν, ἐπισκοπῆς θείας καὶ προνοίας τῆς παρὰ σοῦ, ἀξιώσον μόρη, Θεομήτορ, ὡς ἀγαθὴ ἀγαθοῦ τε λοχεύτρια.

Ἐν κλίνῃ νῦν ἀσθενῶν κατάκειμαι καὶ οὐκ ἔστιν ἵασις τῇ σαρκὶ μου ἀλλ’ ἡ Θεὸν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ τὸν λυτῆρα τῶν νόσων κυήσασα, σοῦ δέομαι τῆς ἀγαθῆς· ἐκ φθορᾶς νοσημάτων ἀνάστησον.

Διάσφωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, διτὶ πάντες μετὰ Θεὸν πρὸς σὲ καταφεύγομεν, ὡς ἀρρηκτοῖς τεῖχος καὶ προστασίαν.

Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὶν τοῦ σώματος κάκωσιν καὶ ἵασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος».

Μετὰ τὴν ἕκτην ὡδὴν ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ «Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον» μὲ δλα τὰ λεχθέντα κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Θεοτόκου πρὸς τὴν Ἐλισάβετ (Λουκ. α' 39 - 50, 56), μετὰ τὸ ὅποιον συνεχίζεται καὶ πάλιν ὁ κανὼν. Περατωθέντος τοῦ κανόνος, ἀκολουθοῦν τὰ ἔξι μεγαλύτερα καὶ παρακαλοῦνται πᾶσαι τῶν ἀγγέλων αἱ στρατιαί, διὸ πρόδρομος τοῦ Κυρίου, τῶν Ἀποστόλων ἡ δωδεκάς καὶ γενικῶς οἱ ἄγιοι πάντες, ἵνα περὶ τὴν Θεοτόκον συναθροισθέντες ποιήσωσι πρεσβείαν εἰς τὸ σωθῆναι ἡμᾶς. ‘Ο κανὼν οὗτος συνετάχθη τὸν θ' αἰῶνα, λέγεται δὲ κοινὴ παράκλησις, λόγῳ τῆς χρήσεώς του εἰς οἰανδήποτε ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ ἔτους.

β) Ό μέγας παρακλητικὸς κανὼν. Ο κανὼν οὗτος είναι ἐντελῶς περιωρισμένης χρήσεως, διότι ψάλλεται μόνον κατὰ τὸν Δεκαπενταύγουστον ἐναλλάξ μετὰ τοῦ προηγουμένου εἰς τοὺς ἑσπερινοὺς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου.

Καλεῖται δὲ συνήθως μέγας ὅχι διὰ τὴν ἐκτασιν, ἀλλὰ διὰ τὴν σχέσιν του πρὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως.

Συνετάχθη οὗτος κατὰ τὰ μέσα τοῦ ιγ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ παρουσιάζεται ως ἀτομικὴ προσευχὴ τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἄρχεται δὲ διὰ τοῦ ἔχῆς τροπαρίου:

«Τῷν λυτηρῶν ἐπαγωγαὶ χειμάζοντι τὴν ταπεινὴν μον ψυχήν,
καὶ συμφορῶν νέφη τὴν ἐμὴν καλύπτοντι καρδίαν, Θεονύμφεντε
ἄλλη ἡ φῶς τετοκνῖα τὸ θεῖον καὶ προσιώπουν, λάμψον μοι τὸ φῶς τὸ
χαρούσσνον».

‘Ο κανὼν οὗτος ἐπισφραγίζεται μὲ τέσσαρα ἐξ αποστειλάρια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον, εἰλημμένον ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως, φανερώνει τὴν σχέσιν τοῦ μεγάλου παρακλητικοῦ κανόνος μὲ τὴν ἑορτήν, ἔχει δὲ οὕτως:

«Ἀπόστολοι ἐκ περάτων σιναθροισθέντες ἐνθάδε, Γεθσημανῆ τῷ
χωρίῳ κηδείσατέ μον τὸ σῶμα καὶ σὺ Υἱὲ καὶ Θεέ μον, παράλαβέ
μον τὸ πρεῖμα».

4) Η ΝΕΚΡΩΣΙΜΟΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΗ ΚΗΔΕΙΑ

‘Η σημερινὴ νεκρώσιμος ἀκολουθία φαίνεται νὰ ὑπῆρχε κατὰ τὰ τέλη τοῦ εἰς αἰῶνος ἐν σκελετῷ καὶ κατὰ τὰ κυριώτερα σημεῖα, τὰ ὅποια ὅμως βαθμηδὸν ἐστολίσθησαν διὰ νεωτέρων ὕμνων καὶ τροπαρίων καὶ κανόνων, μέχρις ὅτου διεμορφώθη εἰς τὴν πλουσιωτέραν ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῆς Ἐκκλησίας μας. Καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὅλης σειρᾶς αὐτῆς εἰς τὸ Εὔχολόγιον, ὅπου την νεκρώσιμον ἀκολουθίαν τῶν κοσμικῶν διαδέχεται ἡ τῶν μοναχῶν καὶ ταύτην ἡ νεκρώσιμος εἰς ἀποθανόντα ἱερέα καὶ αὐτὴν ὁ ἀναπαύσιμος κανὼν εἰς νήπια.

‘Αρχίζει δὲ ἡ συνήθης νεκρώσιμος ἀκολουθία διὰ τοῦ «Ἐνλογητὸς ὁ Θεός...». Ἐν συνεχείᾳ ψάλλονται μερικοὶ στίχοι ἐκ τοῦ ἀμώμου (τοῦ 118 ψαλμοῦ), νεκρώσιμα, εὐλογητάρια, ἴδιόμελα τροπάρια τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς ματαίότητος τῶν ἐγκοσμίων καὶ μακαρισμοί.

Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν (1 Θεσσαλ. δ' 13 - 17, Ἰωάν. ε' 24 - 30), γίνεται σύντομος δέησις ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθα-

νόντος καὶ ἀναγινώσκεται ἡ συγχωρητική εύχή, ἡ δποία λέγεται προηγουμένως καὶ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν ἐκεῖ γινομένην σύντομον πένθιμον τελετήν, τὴν καλουμένην τρισάγιον. Μὲ τὴν προτροπὴν τῶν οἰκείων καὶ φίλων, διὰ νὰ προσέλθουν εἰς τὸ φέρετρον καὶ δώσουν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, τελειώνει ἡ ἀκολουθία καὶ ὁ νεκρὸς ὁδηγεῖται εἰς τὸν τάφον. Ἐνῷ δὲ γίνεται ὁ ἐνταξιασμὸς, ὁ ιερεὺς ρίπτει χῶμα ἐπὶ τοῦ φερέτρου, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὅποιαν ἀντιφωνεῖ τὸ «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει», διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ σώματος, εὗχεται δὲ αἰωνίαν τὴν μνήμην τοῦ νεκροῦ.

Τὴν τεσσαρακοστὴν συνήθως ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ νεκροῦ τελεῖται μνημόσυνον ὑπέρ αὐτοῦ εἰς τὸν ναόν. Κατ’ αὐτὸν ἀναπέμπονται εὔχαι καὶ δεήσεις ὑπέρ τοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀγιάζονται τὰ ἀποτελούμενα ἀπὸ στον κόλλυβα, τὰ δποία συμβολίζουν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων ἡμῶν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

17. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΟΡΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΣ

Τὸ νόημα τῶν ἑορτῶν. ‘Εορταὶ λέγονται αἱ ἡμέραι αἱ καθορισθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀνάμνησιν ὥρισμένων γεγονότων ἀναφερομένων εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ η̄ ἔχοντων σχέσιν μὲ τὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς οἱ χριστιανοὶ παύουν τὰς ἐργασίας των καὶ μεταβαίνουν εἰς τοὺς ναοὺς διὰ τὴν κοινὴν προσευχὴν καὶ πρὸς παρακολούθησιν τῆς θείας λειτουργίας. Τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐκκλησιασμοῦ μαρτυρεῖ καὶ η̄ πρᾶξις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ὅποιαν ἐτιμωροῦντο μὲ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι παρημέλουν τὸν ἐκκλησιασμὸν κατὰ τὰς Κυριακάς. ‘Η τ̄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διέταξεν, ὅτι δ̄ χριστιανός, δ̄ ὅποιος ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν ναὸν ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς Κυριακάς, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ σοβαρὸς λόγος, πρέπει νὰ ἀφορίζεται. Δηλαδὴ νὰ παύῃ νὰ ἔχῃ οἰανδήποτε σχέσιν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν. ’Εκτὸς τοῦ ἐκκλησιασμοῦ ἄλλα ἔργα πνευματικά ἐπιβαλλόμενα κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ ἑορτὰς εἰναι η̄ μελέτη βιβλίων οἰκοδομητικῶν, καὶ μάλιστα τῆς ‘Ἀγίας Γραφῆς, αἱ διάφοροι ἀγαθοεργίαι πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ ἐν γένει πᾶσα ἐνέργεια, η̄ ὅποια ἔχει μενίζει τὸ πνεῦμα καὶ παρέχει εἰς τὸ σῶμα ἀναψυχήν.

Ιστορικὴ ἀποψις τῶν ἑορτῶν. Αἱ ἀρχαιότεραι χριστιανικαὶ ἑορταὶ ήσαν τὸ Πάσχα καὶ η̄ Πεντηκοστή, ἑορταὶ Ιουδαϊκαί, κατὰ τὰς ὅποιας εἶχον σημειωθῇ γεγονότα μεγάλης σημασίας καὶ σπουδαιότητος διὰ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. ‘Η Κυριακή, «ἡ μία τῶν Σαββάτων», ὅπως ἐλέγετο κατ’ ἀρχὰς μὲ τὸ σύνηθες τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐβραϊκὸν ὄνομα (Πράξ. η' 7, 1 Κορ. ις' 8, ‘Ἄποκ. α' 10). ‘Η ἑορτὴ τῆς Κυριακῆς ἐτέθη ἀντὶ τοῦ Ιουδαϊκοῦ Σαββάτου ὡς ἡμέρα βεβαίως τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Κατά τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἔξηρθη ἐπίστης ή Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευή. Καὶ ἡ μὲν Τετάρτη διεκρίθη ὡς ἡμέρα τῆς προδοσίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ Παρασκευὴ ὡς ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου· διὰ τοῦτο καὶ ὥρισθη κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς νηστεία.

Βαθμηδὸν εἰσήχθησαν καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταί. Ἡ ἀρχαιοτέρᾳ ὅλων τούτων τῶν ἑορτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἑορτὴ τῶν Θεοφανείων, ἡ ὅποια διεκρίθη ὑστερον εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου εἰς τὸν Ἱορδάνην.

‘Ακολούθως νέος κύκλος ἑορτῶν ἐμφανίζεται εἰσαγόμενος, ὁ ὅποιος σχετίζεται μᾶλλον πρὸς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος καὶ καθιεροῦται περισσότερον πρὸς τιμὴν της, λόγω τῆς ἀγιότητος αὐτῆς καὶ τῆς συμμετοχῆς της εἰς τὸ σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Χριστοῦ. Ὁ κύκλος αὐτὸς φαίνεται νὰ ἔχῃ συμπληρωθῆ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Σ' αἰῶνος, αἱ σπουδαιότεραι δὲ ἐκ τῶν ἑορτῶν, αἱ δόποιαι ὑπάγονται εἰς αὐτόν, εἶναι δὲ Εὐαγγελισμός, ἡ Κοίμησις, τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου καὶ τὰ Εισόδια αὐτῆς.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν αὐτῶν ἀναφαίνονται πολὺ ἐνωρὶς καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταὶ κατὰ τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τοῦ θανάτου τῶν μαρτύρων, ἡ ὅποια ἐθεωρεῖτο ὡς γενέθλιος αὐτῶν ἡμέρα, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν δὲ μάρτυς ἀνεγεννήθη εἰς καλυτέραν ζωήν. Αἱ ἑορταὶ αὐταί, αἱ δόποιαι ἢσαν τοπικαὶ κατ' ἀρχάς, ἑορταζόμεναι εἰς τὸν τόπον ὃπου ἔλαβε χώραν τὸ μαρτύριον ἢ ἐνεταφιάσθη τὸ λείψανον τοῦ μάρτυρος, ἐγενικεύθησαν βαθμηδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἔκκλησίαν. Τοιαῦται μαρτυρικαὶ ἑορταί, γενικευθεῖσαι ἀπὸ τοῦ δ' μ.Χ. αἰῶνος εἶναι ἡ ἑορτὴ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἡ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Αἱ τιμαὶ τῆς μνήμης τῶν μαρτύρων ἐπεξετάθησαν κατόπιν εἰς πρόσωπα, τὰ ὅποια δὲν ἐμαρτύρησαν μέν, ἔδειξαν ὅμως κατ' ἄλλον τρόπον τὴν αὐτοθυσίαν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τοιούτοιτρόπως συνεπληρώθη βαθμηδὸν τὸ ἑορτολόγιον μὲ τὴν προσθήκην καὶ πολλῶν ὄλλων ἑορτῶν εἰς μνήμην τῶν πατέρων τῆς Ἔκκλησίας, τῶν διαπρεψάντων διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου, τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν ὁσίων.

Διαίρεσις τῶν ἑορτῶν. Αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί, δηλ. αἱ Δεσποτικαὶ (αἱ δρισθεῖσαι εἰς ἀνάμνησιν σπουδαίων γεγονότων ἐκ τῆς

ζωῆς τοῦ Σωτῆρος), αἱ Θεοὶ μητορικαὶ (αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος) καὶ αἱ ἑορταὶ τῶν ἀγίων διαιροῦνται εἰς δύο, εἰς τὰς ἀκινήτους καὶ τὰς κινητάς. Καὶ ἀκίνητοι μὲν λέγονται αἱ ἑορταὶ, τῶν δποίων ἡ ἡμερομηνία τοῦ ἑορτασμοῦ των μένει κατ' ἕτος ἡ αὔτη, ἀκίνητος καὶ ἀμετάβλητος, κινηταὶ δὲ λέγονται αἱ ἔξαρτώμεναι ἐκ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ ἑορταζόμεναι κατὰ τὴν αὔτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, ὅχι δὲ καὶ τοῦ μηνός.

18. ΑΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

1. ΑΚΙΝΗΤΟΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

1) Τὰ Χριστούγεννα κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου. 'Η ἑορτὴ αὔτη ἡτο συνδεδεμένη κατὰ τούς πρώτους αἰῶνας μὲ τὰ Θεοφάνεια, ἀλλὰ κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἔχωρίσθη αὐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον εἰσήχθη εἰς τὴν Ρώμην περὶ τὸ 335 μ.Χ. 'Απ' ἐκεῖ ἔπειτα μετεδόθη εἰς τὴν ὑπόλοιπον Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ δὲ Ιερὸς Χρυσόστομος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ δποίου ὥρισθη ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων, διὰ νὰ καταστήσῃ εἰς τοὺς ἀκροστάτους του γενικώτερον τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ δποίον αὐτὸς ἡσθάνετο χάριν τῆς προσεγγιζούσης νέας ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, συνιστᾶ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν εἰς λόγον του ὡς ἔχει : «Ἐορτὴ μέλλει προσέλαντειν ἢ πασῶν ἑορτῶν σεμνοτάτη καὶ φρικωδεστάτη, ὥν οὐκ ἄν τις ἀμάρτιοι μητρόπολιν πασῶν τῶν ἑορτῶν προσειπῶν. Τίς δ' ἔστιν αὕτη ; 'Η κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γέννησις. . . Εἰ γὰρ μὴ ἐτέχθη κατὰ σάρκα Χριστός, οὐκ ἄν ἐβαπτίσθη, ὅπερ ἔστι τὰ Θεοφάνεια, οὐκ ἄν ἐσταυρόθη, ὅπερ ἔστι τὸ Πάσχα, οὐκ ἄν τὸ Πνεῦμα κατέπεμψεν, ὅπερ ἔστιν ἡ Πεντηκοστὴ, ὥστε ἐντεῦθεν, ὥσπερ ἀπό τυρος πηγῆς ποταμοὶ διαφόρων ρεόντες αὗται ἐτέχθησαν ἡμῖν αἱ ἑορταί. Λιὰ τοῖτο δέομαι πάντων ἡμῶν καὶ ἀκτινοβολῶ μετὰ πάσης προθυμίας παραγενέσθαι τὴν οἰκίαν ἔκαστον κενώσαντα .έαντοῦ, ἵνα ἰδωμεν τὸν δισπότην ἡμῶν ἐπὶ γάτνης κείμενον ».

Τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων προηγεῖται καὶ νηστεία τεσσαράκοντα ἡμερῶν.

2) 'Η Περιτομὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου. 'Η ἑορτὴ αὔτη εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀνατολήν τὸν ε' αἰῶνα καὶ μετεδόθη εἰς τὴν Δύσιν τὸν Τ' αἰῶνα.

'Η πρώτη Ἰανουαρίου ἡτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἔτους καὶ ἑωρ-

τάζετο διὰ χορῶν καὶ μεταμφίεσεων, συνέβαινον δὲ κατ’ αὐτὴν ποικίλαι παρεκτροπαί. ‘Η Ἐκκλησία, διὰ ν’ ἀπομακρύνῃ ἀπ’ ἔκει τοὺς χριστιανούς, εἶχε καταστήσει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ δ’ αἰῶνος ἡμέραν μετανοίας, νηστείας καὶ προσευχῆς. ‘Η εἰσαγωγὴ τῆς Περιτομῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Μ. Βασιλείου τὸν η' αἰῶνα καὶ ἡ ὑποχώρησις τῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν πένθιμον ἀντίληψιν τῆς ἡμέρας ἕκείνης.

3) Τὰ Θεοφάνεια κατὰ τὴν 6^η Ιανουαρίου. ‘Η ἑορτὴ αὕτη ἀνεφάνη περὶ τὰ 300 μ.Χ. Ἀρχικῶς, καθὼς εἴπομεν, ἦτο συνδεδεμένη μὲ τὰ Χριστούγεννα καὶ ἐσήμαινε τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὸν κόσμον τοῦ Σωτῆρος. Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν Χριστουγέννων ἔλαβον τὰ Θεοφάνεια τὸν χαρακτῆρα ἐπετείου τοῦ βαπτίσματος τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν καὶ τῆς δημοσίας αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐμφανίσεως, καθὼς ψάλλει καὶ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ ὑπέρ τῆς ἑορτῆς ἔγκωμιον.

“Ηρχιζε δὲ ἡ τελετὴ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἐπιφανείων τὴν ἐσπέραν τῆς 5^η Ιανουαρίου καὶ ἔξηκολούθει καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Εἰς τὸν ναὸν ὑπῆρχεν ἄπλετος φωτισμός, διότι οἱ χριστιανοὶ ἐκράτουν ἀνημμένας λαμπάδας. “Ενεκα τούτου ἡ ἑορτὴ τῶν Ἐπιφανείων ὀνομάσθη ἑορτὴ τῶν «Φῶτων». Κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἐγίνετο ἡ καθαγίασις τοῦ ὄντος, εἰς τὸ δποῖον θὰ ἐβαπτίζοντο οἱ μέλλοντες κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην νὰ βαπτισθοῦν. Πρὶν κατέλθουν οὗτοι εἰς τὸ ὅντος, οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον ἐκ τοῦ ἡγιασμένου τούτου ὄντος καὶ ἐφερον αὐτὸς εἰς τὰς οἰκίας των. Τὸ ὅντος ἐχρησιμοποίουν, καθὼς καὶ ἡμεῖς σήμερον, πρὸς ἀγιαστικούς σκοπούς. ‘Η νυκτερινὴ τελετὴ τοῦ ἀγιασμοῦ τοῦ ὄντος, ὡς ἐσπερινὸς παραμένει μέχρι σήμερον, ἀν καὶ τελεῖται τὴν πρωίαν τῆς 6^η Ιανουαρίου.

4) ‘Η ‘Υπαπαντὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 2 Φεβρουαρίου. ‘Η ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ τὰ τέλη τοῦ δ’ αἰῶνος εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Σωτῆρος ὑπὸ τοῦ γέροντος Συμεὼν τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησίν του.

5) ‘Η μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 6 Αὔγούστου. Είναι ἀφιερωμένη ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰς τὸ γεγονός ἔκεινο, τὸ δποῖον ἔδειξε τόσον καθαρά, ὅτι δὲ Ἰησοῦς Χριστός, δὲ προσλαβὼν τὴν ταπεινὴν μορφὴν καὶ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, είναι δὲ Δεσπότης καὶ Κύριος.

‘Αναφαίνεται δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Παλαιστίνην

διότι ἔκει ἦτο τὸ ὅρος Θαβώρ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔγινεν ἡ μεταμόρφωσις καὶ ἀνήγειρεν κατόπιν ἡ ἀγία Ἐλένη ναὸν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἔγιναν τὴν 6 Αὔγουστου, διὰ τοῦτο καὶ καθιερώθη ἡ ἡμέρα αὕτη ὡς ἀναμνηστικὴ τῆς μεταμορφώσεως, ἐνῷ ἔως τότε ἡ ἑορτὴ ἐτελεῖτο πρὸ τοῦ Πάσχα. Ἡ ἑορτὴ ἐκ τῆς Ἀναστολῆς εἰσήχθη κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἐπεξετάθη δὲ ἡ τέλεσίς της κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα.

6) Ἡ "Ψωσις τοῦ τιμίου Σταυροῦ κατὰ τὴν 14 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ὡρίσθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς πανηγυρικῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως πρὸς προσκύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τὸν ὁποῖον εὗρεν ἡ ἀγία Ἐλένη, καὶ συνεδυάσθη μὲ τὴν ὑπάρχουσαν ἑορτὴν τῆς ἐπετείου τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τὸν ὁποῖον εἶχε κτίσει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα δ. Μ. Κωνσταντίνος. Ἔνισχύθη δὲ ἡ ἑορτὴ τῆς ὑψώσεως ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (629), δ. ὁποῖος ἀνέκτησε τὸν Σταυρὸν ἀπὸ τοὺς Πέρσας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐρπάσει αὐτόν, καὶ ἀνεστήλωσεν αὐτὸν διὰ δευτέραν φορὰν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς προϋπαρχούστης ἑορτῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Καὶ οἱ πιστοὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, προσβλέποντες μὲ σεβασμὸν πρὸς τὸν τίμιον Σταυρόν, ἀνυψώνονται πάντοτε μὲ λατρείαν πρὸς τὸν Χριστόν, τὸν κρεμασθέντα ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ χάριν ὑμῶν, διὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὴν εὐγνωμοσύνην των καὶ ἐμπνευσθοῦν τὸ μέγα μάθημα τῆς θυσίας ὑπὲρ τῶν ἄλλων.

II. KINHTAI ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Αἱ κινηταὶ ἑορταὶ ὑποδιαιροῦνται εἰς δύο: εἰς τὰς πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ εἰς τὰς μετὰ τὸ Πάσχα.

α) Αἱ πρὸ τοῦ Πάσχα κινηταὶ ἑορταί.

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Τελῶνου καὶ τοῦ Φαρισαίου. Μὲ τὴν Κυριακὴν αὕτην ἐγκαινιάζεται ἡ λεγομένη περίοδος τοῦ Τριῳδίου. Κατὰ τὴν νέαν αὕτην περίοδον, ἡ ὁποία κλίνει μὲ τὴν ἔνδοξον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου καὶ δημιουργεῖ δι' ὅσων ψάλλονται καὶ τελοῦνται ὑψηλᾶς καὶ ιερᾶς συγκινήσεις, καλοῦνται οἱ πιστοὶ εἰς ἀνωτέραν καὶ ἀγιωτέραν ζωὴν. Ἀπόδειξις δὲ τρανὴ είναι κατὰ πρῶτον ἡ παραβολὴ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, ἡ ἀναγινωσκομένη κατὰ τὴν

Κυριακήν αύτήν, ἐκ τῆς ὁποίας διδασκόμεθα τὴν βλάβην τῆς ὑπερηφανείας καὶ τὴν ὡφέλειαν τῆς ταπεινοφροσύνης.

2) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ. Ὁνομάσθη τοιουτοτρόπως ἐκ τῆς ἀναγινωσκομένης κατ' αὐτὴν παραβολῆς τοῦ ὀσώτου υἱοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἡδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἔκκλησις τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀμαρτωλούς, οἱ ὁποῖοι ἡκολούθησαν τὸν νεώτερον υἱὸν εἰς τὴν ἀσωτίαν, νὰ τὸν ἀκολουθήσουν τῷρα εἰς τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ εὕρουν ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας του, διὰ νὰ ἀξιωθοῦν νὰ μετάσχουν τῆς πνευματικῆς πανδαισίας τοῦ Πάσχα. Τὸ Σάββατον τῆς ἑβδομάδος ταύτης, τὸ κοινῶς λεγόμενον Ψυχοσάββατον πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, μετὰ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ οἱ μὴ τυχόντες μνημοσύνων δι’ οἰανδήποτε αἰτίαν.

3) Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω. Καλεῖται τοιουτοτρόπως, διότι ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς κρεοφαγίας. Κατ' αὐτὴν ἐπιτελεῖται ἕορτὴ εἰς ἀνάμνησιν τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Ὁρίσθη δὲ ἡ ἕορτὴ αὕτη πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ μὴ διάγωμεν ἀμελῶς, θαρροῦντες εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐκτελῶμεν τὸ ἀγαθὸν πάντοτε μὲ τὴν σκέψιν, ὅτι δὲ Θεὸς δὲν εἴναι μόνον φιλανθρωπος, ἀλλὰ καὶ κριτής δικαιότατος, ἀποδίδων εἰς ἔκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του.

4) Ἡ Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν νηστείαν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ ὁποία διαρκεῖ ἐπτά δόλοκλήρους ἑβδομάδας (ἀφαιρουμένης τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου), εἰς τὰς ὁποίας προστίθεται ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ τῆς ἑβδομάδος τῆς Ἀπόκρεω καὶ ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάδας, ἡ λεγομένη Μεγάλη Ἐβδομάδα.

‘Ανακαλοῦμεν δὲ κατ’ αὐτὴν εἰς τὴν μνήμην μας τὴν ἔξορίαν ἐκ τοῦ Παραδείσου τῶν Πρωτοπλάστων. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐνθυμούμεθα τὴν ὡφέλειαν ἐκ τῆς νηστείας τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τὴν ἐκ τῆς λαιμαργίας καὶ παρακοῆς βλάβην καὶ νὰ προσπαθοῦμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην μακαριότητα διὰ τῆς νηστείας καὶ τῆς ὑπακοῆς.

Μὲ τὴν προσπάθειαν αὔτὴν σχετίζεται καὶ ἡ ἀναγινωσκομένη κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελική περικοπή, ἡ ὁποία διδά-

σκει τὸν καθαρισμὸν τῆς καρδίας ἀπό τὴν μησικακίαν καὶ τὸ μῖσος ἀπό τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν προσκόλλησιν εἰς τὸ χρῆμα, διὰ νὰ ἐνθρονισθῇ εἰς αὐτὴν ἡ ἀνεξικακία καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ εὐσπλαγχνία καὶ ἡ ἐλέημων διάθεσις.

Τὸ Σάββατον τῆς ἑβδομάδος αὔτης ἔορτάζομεν τὴν μνήμην τοῦ ἀγίου μάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος διὰ τὴν ἔξῆς παράδοσιν: Ἰουλιανὸς δὲ παραβάτης διέταξε καὶ ἐμόλυναν κρυφίως ὅλα τὰ τρόφιμα διὰ τοῦ αἵματος τῶν εἰδωλολατρικῶν θυσιῶν, ἀλλὰ κατὰ θείαν βουλὴν ἐμφανισθεὶς καθ' ὑπνον δὲ μάρτυς Θεόδωρος εἰς τὸν τότε ἀρχιεπίσκοπον Κων(στί)πόλεως Εύδόξιον ἐφανέρωσε τὸ πρᾶγμα καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν νὰ διατάξῃ τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς τροφῆς διὰ τῶν κολλύβων. Τοιουτοτρόπως οἱ χριστιανοὶ ἔμειναν ἀμόλυντοι, καθαρίζοντες τοὺς ἔαυτούς των διὰ τῆς νηστείας τὴν πρώτην ἑβδομάδα, ἡ ὁποία ἔξι αὐτοῦ καὶ ὀνομάζεται Καθαρὰ ἢ βδομάς.

5) Ἡ πρώτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, διότι κατ' αὐτὴν, ἡ ὁποία ὠρισθῆ πρὸς τιμὴν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας (842), ἔορτάζομεν γενικώτερον τὸν θρίαμβον τῆς ἀγίας μας πίστεως ἐναντίον τῆς πλάνης τῶν διαφόρων αἵρεσεων. Διὰ τοῦτο καὶ προβάλλει ἡ Ἔκκλησία εἰς τὰ τέκνα της κατὰ τὴν ἐπίσημον αὔτης ἡμέραν διὰ τῆς ἀναγινωσκομένης εὐαγγελικῆς περικοπῆς (Ιω. α' 44 - 52) τὴν ὄμοιογίαν πρὸς τὸν Χριστὸν τοῦ Ναθαναὴλ «Παρῇ, σὺ εἶ ὁ Υἱός του Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βαπτιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ», ἡ ὁποία περιέχει τὴν πλήρη ἀλήθειαν διὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου.

6) Ἡ δευτέρα Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ' αὐτὴν προβάλλεται εἰς τοὺς πιστούς, καλουμένους νὰ διέλθουν μὲ ἐγκράτειαν τὸ στάδιον τῆς νηστείας, ἡ μορφὴ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸν ίδιον αἰῶνα, διακριθέντος διὰ τοὺς ἀγῶνας του ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ τὸ ὄσιον τοῦ χαρακτῆρος του.

7) Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται καὶ Κυριακὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἡ Ἔκκλησία προβάλλει εἰς τοὺς πιστούς τὸν αἵματωμένον Σταυρὸν τοῦ Κυρίου εἰς προσκύνησιν τῶν πιστῶν, ὅπως ἐνισχυθοῦν εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα διὰ τῆς νηστείας καὶ ἐμπνευσθοῦν τὴν μεγάλην ἀρετὴν τῆς αὐτα-

παρνήσεως, περὶ τῆς δόποίας καὶ δμιλεῖ ὁ Κύριος εἰς τὴν ἀναγινωσκομένην κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελικὴν περικοπὴν (Μαρκ. π' 34, θ' 1).

8) Ἡ τε τάρτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ’ αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ δσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ συγγραφέως τῆς. Κλίμακ, ἦτοι συλλογὴ λόγων τοῦ δσίου πατρὸς περὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀρετῆς, ἦτις καὶ «κλίμακ ἀρετῶν εἶναι». Ἡ μνήμη του τελείται τὴν 30 Μαρτίου. Ὁ μοναχὸς οὗτος ἐγεννήθη τὸ 525 μ.Χ.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Τετάρτης τῆς ἑβδομάδος αὐτῆς (ὅρθρος Πέμπτης) ψάλλεται ὁ μέγας κανὼν καὶ κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς (ὅρθρος Σαββάτου) ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος.

9) Ἡ πέμπτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τῆς δσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, τῆς δόποίας ἡ μνήμη τελείται τὴν 1 Ἀπριλίου. Ὡρίσθη δὲ κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ἡ μνήμη τῆς, ἐπειδὴ πλησιάζει τὸ τέλος τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ φροντίσουν οἱ ἡμαρτωλοὶ καὶ ράθυμοι νὰ μετανοήσουν ἔχοντες ὡς ὑπόδειγμα τὴν ἑορταζομένην ἀγίαν· τὸ Σάββατον τῆς ἑβδομάδος ταύτης ὀνομάζεται Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

10) Ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην ἑβδομάδα. Καὶ προτοῦ μᾶς δείξῃ τὸν θριάμβον τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν νίκην τῆς Ἀναστάσεως, μᾶς παρουσιάζει διὰ τῆς ἀναγινωσκομένης εὐαγγελικῆς περικοπῆς τὴν θριαμβευτικὴν εἰσοδον τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς προοίμιον τοῦ τελικοῦ του θριάμβου. Τὴν πέμπτην μεταμεσημβρινὴν ὥραν εἰς ἀνάμυησιν τῆς θριαμβευτικῆς ὑποδοχῆς τοῦ Κυρίου μετὰ βαίων (κλάδων φοινίκων) ὑπὸ τοῦ ιουδαϊκοῦ λαοῦ ἐγίνετο λιτανεία μετὰ κλάδων βαίων καὶ ἐλαιῶν ἀπὸ τοῦ ὅρους τῶν Ἐλαιῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου ἐτελεῖτο ἑσπερινός.

11) Ἡ Μεγάλη ἑβδομάδα. Ὡνομάσθη τοιουτοτρόπως διὰ τὰ μεγάλα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου συμβάντα κατ’ αὐτὴν. Ἀρχίζει αὕτη ἀπὸ τὸ ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων καὶ τελειώνει τὸ Μέγα Σάββατον.

Ἡ Μεγάλη Δευτέρα. Κατὰ τὴν ὀγίαν καὶ Μεγάλην Δευτέραν

τελεῖ ή 'Εκκλησία τὴν μνήμην τοῦ παγκάλου Ἰωσῆφ, τοῦ ὁποίου δύ¹ βίος προεικονίζει τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος. "Οπως ἐκεῖνος ἔφθονήθη ύπό τῶν ἀδελφῶν του, ἐπωλήθη ἀντὶ τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἐδοξάσθη, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Κύριος ἔφθονήθη ύπό τῶν ὅμοεθνῶν του, ἐπροδόθη ύπὸ τοῦ Ἰούδα διὰ τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τῶν τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἀνέστη.

'Επειδὴ δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἑξιστόρησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διηγοῦνται τὴν καταρασθεῖσαν ύπὸ τοῦ Κυρίου ἄκαρπον συκῆν, γίνεται τὴν ἴδιαν ἡμέραν μνήμη καὶ τοῦ γεγονότος τούτου, διὰ τοῦ ὁποίου διδάσκει ὁ Κύριος τὸ καθῆκον τῆς ἐπιτεύξεως καρπῶν εὔσεβείας καὶ ἀρετῆς.

'Η Μεγάλη Τρίτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τρίτην ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τῶν δέκα παρθένων, διὰ νὰ διδαχθῶμεν νὰ εἰμεθα ἄγρυπνοι καὶ προσεκτικοὶ καὶ ἔτοιμοι εἰς πᾶσαν στιγμὴν μὲ τὴν ἐτοιμασίαν τῶν καλῶν ἔργων, διὰ νὰ μὴ ἀκούσωμεν τὴν φρικτὴν ἀπάντησιν: « οὐκ οἶδα ὑμᾶς ».

'Η Μεγάλη Τετάρτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τετάρτην τελεῖται ἡ μνήμη τῆς ἀμαρτωλοῦ ἐκείνης γυναικός, ἡ ὁποία ἥλειψε μὲ μύρον τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου καὶ ἐσπόγγισε τούτους μὲ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της εἰς ἔνδειξιν μετανοίας καὶ εὐγνωμοσύνης.

'Η Μεγάλη Πέμπτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Πέμπτην γίνεται μνεία τῆς ύπὸ τοῦ Κυρίου συστάσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον.

Κατὰ τὴν ἐσπερινὴν ἀκολουθίαν τῆς ἴδιας ἡμέρας (τὸν ὄρθρον δηλ. τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς) ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα Εὐαγγέλια, διὰ τῶν ὁποίων ἑξιστοροῦνται τὰ πάθη τοῦ Κυρίου. Πρό δὲ τοῦ ἕκτου Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν σταύρωσιν, ἔχάγεται εἰς ἐπιβλητικὴν πομπὴν ἐκ τοῦ ἀγίου Βήματος ὁ Ἐσταυρωμένος καὶ περιφέρεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ψαλλομένου τοῦ κατανυκτικοῦ τροπαρίου: « Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐρ ὑδασι τὴν γῆν κρεμάσας ».

'Η Μεγάλη Παρασκευή. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Παρασκευὴν ἔορτάζομεν τὴν μνήμην τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου. Κατὰ δὲ τὸ ἐσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης τελεῖται δὲ ὄρθρος τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ ψάλλεται μετὰ τὸν κανόνα δὲ ἐπιτάφιος θρῆνος, μετὰ τὸν

όποιον ἀρχίζει ἢ διοξολογία, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας γίνεται ἡ περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου.

Τὸ Μέγα Σάββατον. Κατ’ αὐτὸν τιμῶμεν τὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν κάθιδον αὐτοῦ εἰς τὸν φρήν. Τὸ πρωὶ δὲ τῆς ἴδιας ἡμέρας εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν γίνεται ἡ πρώτη Ἀνάστασις. Μετὰ τὸν Ἀπόστολον ψάλλεται ὁ ψαλμός : « Ἀνάστα δὲ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν . . . ». Τούτου δὲ ψαλλομένου, ἔχερχεται ὁ Ἱερεὺς ραίνων μὲν ἀνθητὸν ναόν, καδονοκρουσίαι δὲ ἀναγγέλλουν τὸ προσανάκρουσμα τῆς Ἀναστάσεως.

β) Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινηταὶ ἑορταὶ :

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα. Τὸ Πάσχα ἡτο ἀρχαιοτάτη ἰουδαιϊκὴ ἑορτὴ τελουμένη κατὰ τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 τοῦ μηνὸς Νισάν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἴγυπτου καὶ τῆς διαβάσεως των ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα παρέλαβον καὶ οἱ χριστιανοί, ἐπειδὴ κατ’ αὐτὴν συνέπεσε τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος, προσφερθέντος ὡς ἀμυνοῦ εἰς τὴν θυσίαν τῆς λυτρώσεως καὶ ἡ ἀνάστασις, μετέβαλον δὲ τὸ περιεχόμενον. Ἐώρταζον δηλ. τὸ Πάσχα εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως, ἥτοι τῆς διαβάσεως ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν.

Δὲν ἡτο ὅμως καθωρισμένος ὁ χρόνος τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Λύσιν ἔδωκεν εἰς τὸ ζήτημα ἡ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Σύνοδος, ἡ ὁποία ἐθέσπισε τὰ κατὰ τὸ Πάσχα, καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, ἐπειδὴ ἤκμαζεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν ἡ ἀστρονομία, νὰ καθορίσῃ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. Ο Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας διετύπωσε τὸν Κανόνα, κατὰ τὸν ὄποιον τὸ Πάσχα τῶν χριστιανῶν δέον νὰ ἑορτάζεται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἑαρινῆς Ισημερίας, ἐάν δὲ ἡ Ισημερία συμπέσῃ Κυριακήν, τὸ Πάσχα νὰ ἑορτάζεται τὴν ἐπομένην Κυριακήν. Ἄλλα καὶ πάλιν συνέβησαν διαφοραὶ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐπειτα δημοσίᾳ ἀπὸ δλίγον διάστημα ἐπῆλθε συμφωνία καὶ τὸ Πάσχα ἑωρτάζετο κατὰ τὴν αὔτην πλέον Κυριακὴν ὑφ’ ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν μέχρι τοῦ 1852, ὅτε δὲ Πάπας Γρηγόριος, ισ’ ἀντικατέστησε τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον διὰ νεωτέρου, δημοσιεύτησε « Γρηγοριανοῦ ». Ἐκτοτε δὲ ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα ὑπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, δὲν εἶναι ταύτοχρονος.

Τελεῖται δὲ ἡ ἀκολουθία τοῦ Πάσχα ἢ τῆς Ἀναστάσεως τὸ μεσονύκτιον τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακήν. Πρὸ τοῦ ὅρθρου τῆς Ἀναστάσεως ψάλλεται ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης νυκτερινῆς περίπου δικανῶν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, δλίγον δὲ πρὸ τοῦ μεσονυκτίου στήνουν τὰ φῶτα καὶ ὁ Ἱερέυς, ἀνάπτων τὴν λαμπάδα του ἀπὸ τὴν ἀκοίμητον κανδήλαν, προβάλλει αὐτὴν ἐκ τῆς ὥραίς Πύλης ψάλλων: «Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς καὶ ἀσπάσασθε Χριστὸν τὸν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν». Ἀφοῦ ἀνάψουν οἱ πιστοὶ τὰς λαμπάδας αὐτῶν, γίνεται ἡ ἔξοδος εἰς τὸ ὕπαιθρον πλησίον τῆς ἑώρετος θύρας τοῦ ναοῦ, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται τὸ «Τὴν ἀνάστασίν σου, Χριστὲ Σωτήρ, ἄγγελοι ὑμνοῦσιν ἐν οὐρανοῖς...». Ἀναγινώσκεται ἐπειτα τὸ κατὰ Μᾶρκον ἢ τὸ κατὰ Ματθαίον ἀναστάσιμον Εὐαγγέλιον καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν «Δόξα τῇ ἀγίᾳ καὶ δόμοισιν καὶ ζωοποιῷ καὶ ἀδιαιρέτῳ τοιάδι» ψάλλεται κατ' ἐπανάληψιν τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη», μετὰ τὸ δόποιον εἰσέρχονται καὶ πάλιν εἰς τὸν ναὸν καὶ ἐπακολουθεῖ ὁ ὅρθρος ἐπισυναπτομένης τῆς λειτουργίας.

Κατὰ τὸν ἐσπερινὸν τῆς Κυριακῆς, τὸν καλούμενον Ἀγάπη, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ἀντηλλάσσετο μεταξὺ τῶν πιστῶν διπασχάλιος ἀσπασμός, ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου ἡ περικοπὴ ἡ ἔξιστοροῦσα τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ ἀναστάντος εἰς τοὺς Ἀποστόλους, εἰς μερικὰ δὲ μέρη καὶ μετεφρασμένη εἰς διαφόρους γλώσσας εἰς ἑνδειξιν τοῦ κηρύγματος τῆς ἀναστάσεως πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου·

2) Ἡ Διακαίνησιμος Ἐβδομάς. Αὔτη, ἡ δόποια θεωρεῖται ως μία λαμπροφόρος ἡμέρα, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Πάσχα καὶ λήγει τὴν Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα. Λέγεται δὲ Διακαινήσιμος, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ νέαν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀνθρώπων·

3) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα ἡ τοῦ Θωμᾶ τὴν ὁγδόνη τοῦ Πάσχα. Λέγεται Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀπόδοσις τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Καλεῖται δὲ καὶ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται μνεία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος τὴν ὁγδόνην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεώς του ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του, παρόντος καὶ τοῦ Θωμᾶ, ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ὅποιου ἐξεπήδησε θερμὴ ἡ δύμολογία τῆς πίστεώς του εἰς τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα Κύριον: «Ο Κύριος μου καὶ ὁ Θεός μου».

4) Ἡ Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων. Καλεῖται τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἔορτάζεται ἡ μνήμη τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Κύριον γυναικῶν, τῶν πρώτων μαρτύρων τῆς ἀναστάσεως, αἱ ὅποιαι ἥλθον λίαν πρωὶ τῆς μιᾶς Σαββάτων εἰς τὸν τάφον, διὰ νὰ ἀλείψουν τὸν Κύριον μὲ μῆρα, ὅπου καὶ ἐπιληροφορήθησαν, ὅτι ὁ Κύριος ἀνέστη. «Ἐπέρωτο, λέγει τὸ Συναξάριον τῆς Κυριακῆς ταύτης, εἰς τὸ γνωρικεῖον φῦλον, τὸ πρῶτον ὑποπεσὸν εἰς τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὴν ἀρὰν κληρωσάμενον αὐτὸ τοφῶν καὶ τὴν Ἀράστασιν αὐτοῦ κατιδεῖν καὶ τὴν χαρὰν ἐνωτίσασθαι».

Συνεορτάζεται δὲ κατὰ τὴν αὔτὴν ἡμέραν καὶ ἡ μνήμη τοῦ Ἰωσήφ τοῦ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, καὶ τοῦ Νικοδήμου, οἱ ὅποιοι ὑπηρέτησαν εἰς τὸν ἐνταφιασμόν, ἀφηφοῦντες τὴν μανίαν τῶν Ἰουδαίων.

5) Αἱ Κυριακαὶ τοῦ Παραλύτου, τῆς Σαμαρείτιδος καὶ τοῦ Τυφλοῦ καὶ ἡ Μεσοπεντηκοστὴ (τὴν Τετάρτην μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Παραλύτου). Αἱ τέσσαρες αὗται ἔορται τῆς χαρμοσύνου περιόδου τοῦ Πεντηκοσταρίου συνδέονται στενώτατα, καθόσον δι' αὐτῶν ἐνισχύεται καὶ διαφωτίζεται ἡ πίστις εἰς τὸν ἀναστάντα Λυτρωτὴν, τὰς θείας καὶ σωτηριώδεις ἰδιότητας τοῦ ὅποιου καὶ τονίζουν διὰ τῶν ἐορταζομένων κατ' αὐτὰς γεγονότων (ἥτοι τῆς θεραπείας τοῦ ἐπὶ 38 ἔτη παραλυτικοῦ, τοῦ διαλόγου τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν Σαμαρείτιδα, τῆς θεραπείας τοῦ τυφλοῦ καὶ τῆς ὁμιλίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὅποιαν ἔκαμε «μεσούσης τῆς ἔορτῆς» τῆς Σκηνοπηγίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος καὶ ἡ ὅποια περιέχεται εἰς τὸ ζ' κεφ. τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου).

6) Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου. Ἑορτάζεται τεσσαράκοντα, ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα καὶ διακρίνεται μετὰ τῆς ἔορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς τῆς χαρμοσύνου περιόδου τῶν πεντήκοντα μετὰ τὸ Πάσχα ἡμερῶν. Αἱ ὑψηλαὶ ὑμνῳδίαι τῆς ἐπισήμου ταύτης ἡμέρας προσκαλοῦν τοὺς πιστοὺς νὰ ἀνυψώσουν νοερῶς τὰ βλέμματα πρὸς τὰ ἄνω, διὰ νὰ ἴδουν τὸν Χριστὸν ἀνερχόμενον μὲ λαμπρότητα εἰς τοὺς οὐρανούς.

Τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναλήψεως, ἐπαναλαμβανομένων διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τῶν ὑμνῶν τοῦ Πάσχα, ἀποδίδεται ἡ ἔορτὴ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ·

7) Ἡ Κυριακὴ τῶν ἀγίων Πατέρων. Καλεῖται τοιουτοτρόπως, διότι κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μνήμην τῶν 318 πατέρων

τῆς Α' Οἰκουμενικῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου (325 μ.Χ.), οἱ ὄποιοι κατεδίκασαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ διεκήρυξαν τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος. Καθιέρωσε δὲ ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν Κυριακὴν αὔτήν, τὴν μνήμην τῶν πατέρων τῆς Α' Οἰκουμεν. Συνόδου, ἐπειδὴ κατὰ τὴν περίοδον τὴν μεταξὺ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς συνεκαλοῦντο συνήθως Σύνοδοι πρὸς διευθέτησιν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

8) Ἡ Πεντηκοστή. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι ἡ σπουδαιοτέρα τῆς χαρμοσύνου περιόδου τῶν μετὰ τὸ Πάσχα πεντήκοντα ἡμερῶν, διότι κατ' αὐτήν ἑορτάζεται ἡ κάθιδος τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

Τὴν παραμονὴν τῆς Πεντηκοστῆς τελεῖται ἡ μνήμη τῶν κεκοιμημένων, ἵνα ἀξιωθοῦν καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς προσευχῆς ἡμῶν καὶ χάριτος τοῦ ἀγίου Πνεύματος, τὸ ὄποιον ἐπεφοίτησεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς· καὶ

9) Ἡ Κυριακὴ τῶν ἀγίων Πάντων ὁκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν Πεντηκοστήν. Κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μνήμην ὅλων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι σήμερον τελειωθέντων Ἱερῶν προσώπων, γνωστῶν καὶ ἀγνώστων, τὰ δόποια διὰ τοῦ θεοφιλοῦς βίου των ἐδόξασαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγιναν διὰ τὰς κατόπιν γενεὰς ὑπόδειγμα εὔσεβειας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ὡς ἑορτὴ πάντων μαρτύρων. Βραδύτερον ὅμως μετεβλήθη εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἀγίων Πάντων. Καὶ τοῦτο, διὰ νὰ φανῇ καθαρώτερον ἡ ἀγιαστικὴ δύναμις τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἡ ἀνυψοῦσα τὸν ἀνθρωπὸν πρὸς τὸν οὐρανόν.

19. ΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Ο πρὸς τοὺς ἀγίους σεβασμὸς εύρισκει τὴν κορωνίδα του εἰς τὴν Παρθένον Μαρίαν, τὴν εὐλογημένην ἐν γυναιξὶ, τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὸ πρόσωπον ἐκεῖνον, ἐνώπιον τοῦ ὄποιούν ἑκατομμύρια καὶ δισεκατομμύρια ἀνθρώπων ἐγονάτισαν καὶ γονατίζουν μὲ βαθὺν σεβασμὸν καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ὄποιούν ἀνηγέρθησαν μυριάδες ναῶν ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν γενεῶν, ὑπὸ τοὺς θόλους τῶν δόποίων ἀντηχοῦν μὲ παλμὸν συγκινήσεως καὶ ἐνθουιασμοῦ ὅμνοι πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς, παρακλήσεις καὶ ἱεσίαι πρὸς τὴν μητρικὴν ἀγαθότητά της.

Αἱ καθιερωθεῖσαι πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἑορταὶ εἰναι ἡ τοῦ Γενεθλίου, ἡ τῶν Εἰσοδίων, ἡ τῆς Συνάξεως, ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἡ τῆς Κοιμήσεως.

1) Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 8 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται τὸν ζ' αἰῶνα. Σχετίζεται δὲ πρὸς ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ἑκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὴν ὅποιαν ἡ Θεοτόκος ἐγεννήθη ἐξ ἐπαγγελίας, ἐκ γονέων προχωρημένων εἰς τὴν ἡλικίαν (τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἀννης) καὶ καταγομένων τοῦ μὲν Ἰωακείμ, ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβίδ, τῆς δὲ Ἀννης ἐκ τῆς Ἱερατικῆς φυλῆς τοῦ Λευτί.

2) Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 21 Νοεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰναι ἡ μεταγενεστέρα, εἰσαχθεῖσα, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς ἀνάμησιν τοῦ ἔχης γεγονότος, γνωστοῦ ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς Ἑκκλησίας: "Οταν ἡ Παρθένος Μαρία ἔγινε τριῶν ἑτῶν, ὡδηγήθη ὑπὸ τῶν γονέων της εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Ἐκεῖ δὲ ἀφιερωθεῖσα εἰς τὸν Θεὸν παρέμεινεν ὑπῆρχεντοῦ μέχρι τοῦ 14 ἔτους τῆς ἡλικίας της.

3) Ἡ Σύναξις τῆς Θεοτόκου, ἥτοι συνάθροισις τῶν πιστῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὅποια ἐγέννησε τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγινεν ὄργανον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἑορτὴ αὕτη, καθὼς εἰναι φυσικόν, ἑορτάζεται τὴν ἐπομένην τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

4) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου εἰναι ἡ ἀρχαιοτέρα Θεομητορικὴ ἑορτὴ. Ὁ ἀκριβῆς ἐν τούτοις χρονικὸς καθορισμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου συνετελέσθη βραδύτερον, ἀφοῦ προηγουμένως ὥρισθη κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου, καθόσον, καθὼς εἰναι εὐνόητον, μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἑορτῶν ὑφίσταται στενὴ σχέσις καὶ φυσικῶς ἐπρεπεν ό Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου νὰ τοποθετηθῇ μῆνας πρὸ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Διὰ τὸ χαρμόσυνον τῆς ἑορτῆς, ἐὰν αὕτη συμπέσῃ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἢ τὸ Μ. Σάββατον, μετατίθεται εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ἢ βραδύτερον.

Ἡ ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, κατὰ τὴν ὅποιαν δ ἄγγελος εὐηγγελίσθη εἰς τὴν Θεομήτορα Κόρην τὴν σάρκωσιν τοῦ ἐλευθερωτοῦ

τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ήτο, είναι καὶ θὰ είναι ἡμέρα σωτηρίας, λυτρώσεως. Δι’ ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἐλληνας καὶ ἡμέρα τῆς Ἐθνικῆς μας ἑορτῆς, διότι κατ’ αὐτὴν ἑορτάζομεν μὲ εὐγνωμοσύνην τὸ γεγονός τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κατακτήτοῦ.

5) Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. ‘Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται διὰ πρώτην φορὰν τὰ μέσα τοῦ ε’ αἰῶνος, ὅταν ὁ τότε αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Μαρκιανὸς πρῶτος ἔκτισε ναὸν τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Γεθσημανῆ, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχε ταφῇ ἡ Θεοτόκος.

Τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐπίγειον ζωὴν τῆς Θεοτόκου δὲν ἑορτάζεται τόσον πανδήμως, ὅσον ἡ Κοίμησις αὐτῆς, τὸ λαμπρότερον γεγονός τῆς ζωῆς της, κατὰ τὸ ὄποιον ἡ μήτηρ τοῦ Θεοῦ ἀπεδήμησεν ἀπὸ τὰ ἐπίγεια εἰς τὰ οὐράνια, ἔνθα τιμᾶται ὡς «τιμωτίσα τῶν Χρυσάριών καὶ ἐγδαξιτέρα ἀστραγανίτων τῶν Σεραφέων».

20. ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Ἑκκλησίας ὑπῆρχεν ἔξ ὄρχης ἡ πεποιθησις, ὅτι τὰ κοιμηθέντα μέλη της, τὰ ὄποια διεκρίθησαν εἰς τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς, συγκαταλέγονται εἰς τὸν χρόνον τῶν ἀγίων, τῶν προσώπων δηλαδὴ ἐκείνων, τὰ ὄποια περιλαμποῦνται ἀπὸ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνεγείρονται ναοὶ ἐπ’ ὄνόματί των καὶ καθιερώθησαν ἑορταί, κατὰ τὰς ὄποιας ἔξυμνουνται αἱ ἀρεταῖς τῶν διὰ λόγων ἐγκωμιαστικῶν καὶ ὑμνῶν μελῳδικῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μιμήσεως τοῦ θεοφιλοῦς βίου των, ὁ ὄποιος προβάλλεται ὡς παράδειγμα, καὶ ἐπικαλοῦνται οἱ πιστοὶ τῶν πρεσβειῶν των. Ἡ ἐπίκλησις αὐτὴ δὲν είναι τίποτε ἄλλο παρὰ αἴτησις τῶν εὐχῶν των, ὡς εὐρίσκομένων πλησιέστερον τοῦ Θεοῦ. Είναι δὲ καὶ ὡφελιμωτάτη ἡ ἐπίκλησις αὕτη, ἀν ληφθῆ ὑπ’ ὄψιν, ὅτι οἱ ἄγιοι παρακαλούσθουν τοὺς ἐπὶ γῆς ἀγωνιζομένους πιστούς μὲ στοργὴν καὶ ἐνδιαφέρον καὶ προσεύχονται ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἀγίους τιμὴ, ὡς ὅντων πεπερασμένων, πρέπει νὰ διακρίνεται τῆς ἀπολύτου ὑποτοαγῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ὄποιαν καλοῦμεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν λατρείαν. Καὶ είναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ λέξις

« προσκύνησις » ἀποδίδεται ἐνίστε καὶ πρὸς τοὺς ἀγίους, κατ' ἔννοιαν δικαίων διακρίνεται πάντοτε ἡ λατρευτικὴ προσκύνησις ἀπὸ τῆς τιμητικῆς, διὰ τῆς ὅποιας ἐκδηλοῦμεν ἀπλῶς τὸν σεβασμὸν πρὸς πρόσωπα, τὰ ὅποια ὑπῆρχαν πρότυπα χριστιανικοῦ βίου.

Αἱ ἑορταὶ τῶν ἀγίων διακρίνονται εἰς ἑορτὰς Ἀποστόλων, Εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, πατέρων καὶ Ἱεραρχῶν, ὁσίων καὶ προφητῶν.

α) ΕΟΡΤΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

1) Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου κατὰ τὴν 14 Νοεμβρίου. Ο « Θεηγόρος Φίλιππος », ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ἡ Ἑκκλησία εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὴν μνήμην του ἐγκώμιά της, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν εὔσεβῶν ἑκείνων Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὅποιοι ἐμελέτων τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἐμφορούμενος δὲ ἀπὸ ἀγνὰ ἰδανικὰ καὶ θερμὸν ζῆλον προσεκολλήθη εἰς τὸν Χριστόν, κατόπιν προσκλήσεως του, διὰ νὰ γίνῃ κατόπιν καὶ « μιμητὴς τοῦ πάθους του ». Διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐμαρτύρησεν εἰς τὴν Φρυγίαν, ὅπου μετέβη, διὰ νὰ κηρύξῃ τὸν ἀληθινὸν Θεόν.

2) Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου κατὰ τὴν 30 Νοεμβρίου. Ο Ἄνδρεας, μόλις ἐγνώρισε τὸν Κύριον, ἐσπευσε νὰ κάνῃ μέτοχον τῆς εύτυχίας του καὶ τὸν ἀδελφόν του Πέτρον καὶ νὰ φέρῃ καὶ ἑκεῖνον πλησίον τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι δὲ Ἀπόστολος, ὅστις ὠδήγησε πρὸς τὸν Χριστὸν τοὺς εύρισκομένους κατὰ τὴν ἑορτὴν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα « Ἐλληνας, πρὸς τοὺς ὅποιους ὁ Κύριος εἶπε τὸ « νῦν ἐδοξάσθη ὁ Γιός τοῦ ἀνθρώπου . . . », δι’ οὗ ἀπεκάλυψε τὴν ὑψίστην ἀποστολὴν τοῦ Ἐλληνικοῦ Ἐθνους εἰς τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀφοῦ δὲ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Θράκην, τὴν Σκυθίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν ἀπέθανε, κατὰ τὴν παράδοσιν, μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὰς Πάτρας, ὅπου καὶ ἐτάφη. « Υπάρχει δὲ καὶ μεγαλοπρεπῆς ναὸς εἰς τὸ δηνομά του.

3) Τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου κατὰ τὴν 29 Ιουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἰσῆχθη τὸν τ' αἰῶνα, ὅταν δὲ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν πρὸς τιμὴν τῶν δύο αὐτῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι συγκεφαλαιώνουν σχεδὸν εἰς τὸν ἑαυτόν των ὀλόκληρον τὴν ιστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος.

Τῆς έορτῆς ταύτης προηγεῖται νηστεία, ἡ ὅποια ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐπομένην τῆς Κυριακῆς τῶν ἀγίων Πάντων.

4) Η Σύναξις (συνάθροισις) τῶν δώδεκα Ἀποστόλων κατὰ τὴν 30 Ιουνίου. Ἡ μνήμη τῶν ἀκτινοβολεῖ εἰς τὸν πνευματικὸν οὐρανὸν τῆς Ἐκκλησίας. Διότι εἶναι ἔκεινοι, οἱ ὅποιοι ἔζησαν μὲ τὸν Θεάνθρωπον λυτρωτὴν καὶ ἔγιναν οἱ πρῶτοι του μαθηταὶ καὶ ἐσπειραν τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἀπεστόμωσαν ρήτορας καὶ κατήσχυναν σοφοὺς καὶ ἐκρήμνισαν βωμούς εἰδώλων καὶ ἐφώτισαν τὰ ἔθνη καὶ ἐθυσιάσθησαν διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀποστολικῆς τῶν διακονίας.

5) Τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου (ἰσαποστόλου). «Ὦ ζόη τῆς Ἰανᾶς τὴν κλῆσιν οὐκ ἐξ ἀνθρώπων δεξάμενος», ὅπως ψάλλει περὶ αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία, ἐσπευσε νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὲ τὸ λάβαρον τοῦ Σταυροῦ, τὸ ὅποιον κατεσκέυασε, νικᾷ τὸν Μαξέντιον καὶ χαρίζει εἰς τοὺς Χριστιανούς τὴν ἐλευθερίαν, τέλος δὲ εἰς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του βαπτίζεται καὶ γίνεται τέλειος χριστιανὸς καὶ τὸ ἐγκαλλώπισμα τῶν χριστιανῶν βασιλέων.

β) ΕΟΡΤΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΩΝ

1) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου κατὰ τὴν 16 Νοεμβρίου. Ἐξήσκει κατ' ἀρχὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ τελώνου. «Ἄπορριψας δὲ τοῦ τελωνίου τὸν ἄνγον, ὅπως ψάλλει ἡ Ἐκκλησία περὶ αὐτοῦ, ἀνεδείχθη ἐμπορος πανάριστος, πλοῦτον κομισάμενος τὴν ἐξ ὑψους σοφίαν». Καὶ ὅχι μόνον συμπεριελήφθη εἰς τὸν κύκλον τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ ἡξιώθη νὰ γράψῃ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὅποιον φέρει τὸ ὄνομά του, καὶ νὰ προσφέρῃ τοιουτοτρόπως εἰς τὸν κόσμον ἀστείρευτον πηγὴν ἡθικῶν ἀναγεννήσεων, πηγὴν πνευματικῆς λυτρώσεως καὶ σωτηρίας.

2) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου κατὰ τὴν 25 Ἀπριλίου. Ἡτο δ Μάρκος ἔνας νέος, δ ὅποιος ἐποτίσθη ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας μὲ τὰ νάματα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Εἶχεν ὅμως συγχρόνως καὶ τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον νὰ δέχεται τὴν ἀλήθειαν. Καὶ δ Ὁθός τοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειάν Του καὶ τοῦ ἔδωκε πλουσίαν τὴν ἀνωθεν σοφίαν. Τοιουτοτρόπως δ Μάρκος, ἀφοῦ κατ' ἀρχὰς ἦκολού-

θησε τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ Πέτρον ὡς ἀπλοῦς ὑπηρέτης καὶ ἔρριψοκινδύνευσε πλησίον των, κατέλαβεν ἐπειτα θέσιν μεταξὺ τῶν πρώτων Ἀποστόλων, ἀξιωθεῖς νὰ γράψῃ τὸ ἐπ' ὄνόματί του Εὐαγγέλιον, ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὅποιου μυριάδες ἀνθρωποι εὗρον τὴν παρηγορίαν, τὴν ἐλπίδα, τὴν πνευματικήν των ἐλευθερίαν.

3) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ κατὰ τὴν 18 Ὁκτωβρίου. 'Ο Λουκᾶς, ἀν καὶ ζῆ ἥδη αἰωνίως ἐνδοξος εἰς τὴν « θριαμβεύουσαν » Ἐκκλησίαν, ἔξακολουθεὶ ἐπίσης πάντοτε νὰ ζῆ συμπαθής καὶ προσφιλής διδάσκαλος μέσα εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν τῆς ἐπὶ γῆς « στρατευομένης » Ἐκκλησίας. "Οχι μόνον διότι ὑπῆρξεν ἀχώριστος ἀκόλουθος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἀλλὰ καὶ διότι, ὡς συγγραφεὺς δύο πολυτιμοτάτων βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἔξακολουθεῖ νὰ δμιλῇ καὶ θὰ δμιλῇ πάντοτε εἰς τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν κάθε γενεᾶς.

4) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου κατὰ τὴν 8 Μαΐου. Μαθητὴς τῆς ἀγάπης ὁνομάζεται ἀπὸ τὰς χριστιανικὰς γενεὰς ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Πρῶτον μέν, διότι αὐτὸς περισσότερον παντὸς ἄλλου ἡγάπησε τὸν Κύριον καὶ ἀντηγαπήθη ἀπὸ Ἐκείνον. Καὶ ἐπειτα, διότι εἰς τὰ θεόπνευστα συγγράμματά του, τὰ δόπιοια ἐδώρησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἔχει θησαυρισθῆ τὸ πλέον θερμὸν καὶ μεγαλόφωνον κήρυγμα περὶ τῆς ἀγάπης.

γ) ΕΟΡΤΑΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

1) Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος κατὰ τὴν 27 Δεκεμβρίου. Τὴν ἑορτὴν αὐτὴν τοῦ ἀγίου Στεφάνου, ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ τὴν ἐνδοξον πρωτοπορίαν τῶν χριστιανῶν μαρτύρων, ἐτέλει ἄλλοτε ἡ Ἐκκλησία τὴν δευτέραν τῶν Χριστουγέννων, διὰ νὰ παραστήσῃ καταφανέστερον τὸν ἄγιον τοῦτον μάρτυρα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ γεννηθέντος τὴν προτεραίαν.

Εἰς μεταγενεστέρους ὅμως χρόνους, ἐπειδὴ ὡρίσθη κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν νὰ τελῆται Σύναξις πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὅποια ἔγεννησεν ὑπερφυσικῶς τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἡ ἑορτὴ τοῦ ἄγιου Στεφάνου μετετέθη εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

2) Τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου κατὰ τὴν 26

’Οκτωβρίου. Λέγεται καὶ Μυροβλύτης, ἐπειδὴ εἰς τὸν τάφον του ἀνέβλυζε μύρον.

‘Η προσωπικότης του ὑψώνεται μεγάλη καὶ θαυμαστή μέσα εἰς τὴν ἡρωικὴν παράταξιν τῶν μαρτύρων! Ἀγνός, ὥραῖος κατὰ τὸ σῶμα, εὐγενής τὴν καταγωγήν, παρεδόθη δλοψύχως εἰς τὴν νέαν διδασκαλίαν, ἡ ὅποια ἤρχετο νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν κόσμον, καὶ ἀνεδείχθη ἀληθινὸς μάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ κῆρυξ τῆς ἀληθείας του. Ἐλλὰ ἡ μαρτυρία του δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ δλους. Ὁ κόσμος, δ ὅποιος ἤγάπτα τὸ ψεῦδος, ἐμίσθησε τὸν μάρτυρα. Ἐπηκολούθησαν διωγμοί, φυλακίσεις, μαρτύρια, θάνατος. Καὶ δ Δημήτριος ἀλύγιστος ὡς βράχος δέχεται τὸ μαρτύριον τοῦ αἵματος ὡς ἐπισφράγισιν τῆς μαρτυρίας, τὴν ὅποιαν εἶχε δώσει εἰς ὅλην του τὴν ζωήν.

3) Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου κατὰ τὴν 23 Ἀπριλίου. Καὶ δ μάρτυς οὗτος ἴσταται ἀθάνατος εἰς τὴν μνήμην τῶν πιστῶν, πανθαύμαστος καὶ πολυύμνητος ἀθλητής! Ἐγενήθη ἀπὸ γονεῖς πλουσίους. Κατετάγη εἰς τὸν στρατὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἡλικίαν 18 ἔτῶν. Διεκρίθη καὶ ἐθαυμάσθη. Ἐμεινε νικητής καὶ εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῆς ἁμαρτίας. Ἐνίκησε τέλος καὶ τὰ μαρτύρια τοῦ θανάτου, τὰ ὅποια δὲν ἐβράδυναν νὰ ἔλθουν ἐξ ἀφορμῆς νέου διωγμοῦ, τὸν ὅποιον ἐκήρυξεν δ αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης Διοκλητιανός. Ἀπτότος, δ πιστὸς ἀθλητής τοῦ Κυρίου, παρουσιάζεται εἰς τοὺς τυράννους καὶ ὁμολογεῖ τὸν Χριστόν. Ο Διοκλητιανὸς διατάσσει βασανιστήρια καὶ τέλος τὸν ἀποκεφαλισμόν του. Καὶ ἀνεδείχθη δ Γεώργιος δι' ὅλων αὐτῶν, τὰ ὅποια ὑπέστη, Μεγαλομάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ τροπαιοφόρος ἔνδοξος.

4) Τῆς ὁσιομάρτυρος Παρασκευῆς κατὰ τὴν 26 Ιουλίου. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ψάλλει διὰ λαμπρῶν ὕμνων τοὺς ὄγωνάς της διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ καλεῖ πάντα τῆς γῆς τὰ πέρατα νὰ χειροκροτήσουν τὴν παρθενομάρτυρα Παρασκευῆν καὶ χριστιανὴν ἀθλήτριαν.

5) Τῆς Μεγαλομάρτυρος Αἰκατερίνης κατὰ τὴν 25 Νοεμβρίου. Ἐκ γονέων εὐγενῶν καὶ πλουσίων καταγομένη «ἡ πατερέγημος νύμφη τοῦ Χριστοῦ», ὅπως ἀποκαλεῖ ἡ Ἐκκλησία τὴν ὄγιαν Αἰκατερίνην, μὲ μόρφωσιν θεολογικήν καὶ φιλοσοφικήν καὶ δύναμιν λόγου ἀναδεικνύεται ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας πρώτης τάξεως διδάσκαλος τῆς πίστεως, ἀφοῦ κατήσχυνε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν Ἀλε-

ξανδρεία εἰδωλαλάτρας φιλοσόφους, οἱ ὄποιοι ἐπεχείρησαν εἰς δη-
μοσίαν συζήτησιν νὰ τὴν μεταπείσουν. Καὶ ὡς ἐπισφράγισιν τῆς δι-
δασκαλίας της ἔδεχθη τέλος τὸ μαρτύριον.

δ) ΕΟΡΤΑΙ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

1) Βασιλείου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου.
Ἡ μὲν Ἐκκλησίᾳ ἔθεσε τὸν Μέγαν Βασιλείον εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου
ἔτους ὡς θαυμάσιον ὑπόδειγμα βίου ἀγίου καὶ δράσεως κοινωνικῆς
ἀξιοθαυμάστου, ἡ δὲ Ἰστορία τὸν ἀνομολογεῖ «Μέγαν τῆς ἀληθείας
Λιδάσκαλον» καὶ «ἐνθεον τῆς οἰκουμένης φωστῆρα», ὁ ὄποιος διὰ
τῶν συγγραμμάτων του «θεοπρεπῶς ἐδογμάτισε, τὴν φύσιν τῶν
ὄντων ἐτράγωσε, τὰ τῶν ἀνθρώπων ἥθη κατεκόσμησεν».

2) Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν 18 Ἰανουαρίου. Εἶναι δύσκολον πολὺ νὰ παρασταθῇ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ὑψος
τοῦ ἐνδόξου τούτου πατρός, ὁ ὄποιος ἐκράτησε γενναίως τὴν ση-
μαίαν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν μέσῳ πολλῶν διωγμῶν καὶ κινδύνων. Τὸ
μέγα παράδειγμά του ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν αἰώνων ἀκτινοβολεῖ
ἰσχυρότατα καὶ μέχρις ἡμῶν. Καὶ τὰ σοφά του συγγράμματα εἶναι
τὰ ἀθάνατα μνημεῖα καὶ τρόπαια τοῦ θριάμβου τῆς Ὁρθοδοξίας
διὰ τῶν ἀγώνων του.

3) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου κατὰ τὴν 25 Ἰανουαρίου. Τὴν ὑψηλὴν θέσιν, τὴν ὄποιαν κατέχει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ
ἅγιος Γρηγόριος, μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐπώνυμον «Θεολόγος», τὸ ὄποι-
ον τοῦ ἀπεδόθη διὰ τοὺς περιφήμους λόγους περὶ τῆς Θεότητος
τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοὺς ὄποιους ἔξεφώνησεν εἰς τὴν
Κωνσταντινούπολιν εἰς τὸν μικρὸν ναὸν τῆς ἀγίας Ἀναστασίας,
ὁ διποίος εἶχεν ἀπομείνει εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους. Ἀλλὰ καὶ μέχρι σή-
μερον ἔξακολουθεῖ νὰ ἐμπνέῃ μὲ τοὺς σωζομένους λόγους του καὶ τὰ
ἀθάνατα ἔπη του.

4) Τῶν τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν, Βασιλείου, Γρη-
γορίου καὶ Χρυσοστόμου κατὰ τὴν 30 Ἰανουαρίου. Εἰσήχθη εἰς τὸ
έορτολόγιον ἡ κοινὴ αὔτη ἔορτὴ τὰ μέσα τοῦ ια' αἰῶνος, διὰ νὰ
παύσῃ ἡ ἀναφανεῖσα τότε φιλονικεία μεταξὺ τῶν χριστιανῶν περὶ
τοῦ ποιος ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας ἦτο ἀνώτερος. Ὁνομάζεται ἡ
ἔορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ ἔορτὴ τῶν γραμμάτων, ἔορτὴ τῆς

παιδείας, σχολική έορτή. Διότι οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἱεράρχαι ἡδυνήθησαν νὰ ἔνώσουν εἰς τὴν προσωπικότητά των τὴν χριστιανικήν ἀρετὴν μὲ τὴν Ἑλληνικήν σοφίαν. Καὶ ἐδίδαξαν μὲ τὸ παράδειγμά των, ὅτι εἰναι θαυμαστὸν καὶ εὐεργετικὸν διὰ τὰς κοινωνίας νὰ συνεργάζεται ἡ σοφία μὲ τὴν ἀρετήν, νὰ συνδυάζεται ἡ γνῶσις μὲ τὴν πίστιν καὶ νὰ συμβαδίζῃ ἡ καλλιέργεια τοῦ νοῦ μὲ τὸν ἔξευγενισμὸν τῆς καρδίας.

5) Ἱωάννον τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὴν 13 Νοεμβρίου. ‘Ο θεῖος οὗτος πατήρ ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ γενικότερον τῆς ἀνθρωπότητος, τόσον διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου του καὶ τὸ κοινωνικόν του ἔργον, ὃσον καὶ διὰ τῆς ἀκαταπονήτου κηρυκτικῆς αὐτοῦ δράσεως, ἡ ὁποία ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν ‘Ἄγιαν Γραφήν, ἐκ τῆς δποίας, ἀν ληφθῆ ύπ’ ὄψιν καὶ ἡ ἔξαίρετος εύγλωττία του, καὶ Χρυσόστομος ὀνομάσθη.

‘Απέθανε τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 407. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μνήμη του συνέπιπτε πρὸς τὴν ἔορτήν τοῦ Σταυροῦ, μετετέθη αὕτη κατὰ τὴν 13 Νοεμβρίου.

6) Τοῦ ἀγίου Νικολάου, ἐπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας, κατὰ τὴν 6 Δεκεμβρίου. Καρδία εὐγενής, ἀγαθὴ καὶ εὐαίσθητος, ὁ ἀγιος Νικόλαος, ἐδοκίμαζεν ἀληθινὴν ἀπόλαυσιν, ὅταν συνετέλει εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῶν πασχόντων καὶ ἔχόντων ἀνάγκην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπαξίως τιμᾶται ἡ μνήμη του μεταξὺ ὀλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. ‘Απέθανε περὶ τὸ 380.

7) Σπυρίδωνος, ἐπισκόπου Τριμυθοῦντος τῆς Κύπρου, τοῦ θαυματουργοῦ, κατὰ τὴν 12 Δεκεμβρίου. Ταπεινὸς καὶ ἀκενόδοξος, ὁ ἀγιος οὗτος πατήρ, εἴλκυσε πλουσίαν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο θαύματα ἐπανειλημένα είργάσθη δι’ αὐτοῦ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἔξακολουθεῖ δὲ καὶ μέχρι σήμερον νὰ ἐργάζεται διὰ τοῦ λειψάνου του, τὸ δόποιον διατηρεῖται ἔως τώρα διὰ θαύματος ἄφθαρτον εἰς τὴν νῆσον Κέρκυραν.

ε) ΕΟΡΤΑΙ ΟΣΙΩΝ

‘Αντωνίου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν 17 Ιανουαρίου. ‘Η Ἐκκλησία ἐγκωμιάζουσα τὸν Μέγαν Ἀντώνιον τὸν παρομοιάζει πρὸς τὸν Ἡλίαν καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην. Καὶ πολὺ δικαίως! Διότι ὁ

Ἄγιος Ἀντώνιος ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων προφητῶν, ἔγκατέλειψε τὸν κόσμον καὶ ἦλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ ἀφιερωθῇ εἰς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ ὑπέμεινε πολλοὺς πειρασμοὺς καὶ κατέβαλε πολλοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας. Καὶ ἔγινε τοιουτοτρόπως διὰ τῆς ὅλης του ζωῆς, δὲ πολίτης αὐτὸς τῆς ἔρήμου, τύπος ἐγκρατείας καὶ ἀρετῆς. Ἀπέθανε τὸ 356.

ς) ΕΟΡΤΑΙ ΠΡΟΦΗΤΩΝ

1) Ἡ Γέννησις τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη συνέπιπτε πρὸς τὴν Ἑθνικὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀδώνιδος, τοῦ ἀπεικονίζοντος τὸ θέρος, καὶ ἦτο κυρίως ἑορτὴ τῶν γυναικῶν, ἑορταζομένη διήμερος δι’ ἀνθοφορίας καὶ ἀσμάτων. Διὰ τοῦτο καὶ παρέμειναν καὶ μέχρι σήμερον μερικὰ ἔθιμα τῆς ἑορτῆς, τὰ λεγόμενα «Κλήδονα».

2) Ἡ Σύναξις τοῦ Προδρόμου (ἥτοι συνάθροισις πρὸς τιμὴν του) κατὰ τὴν 7 Ἰανουαρίου. Ὁ Κύριος ἔχαρακτήρισε τὸν Πρόδρομον ως τὸν μεγαλύτερον τῶν προφητῶν. Καὶ ἦτο πράγματι δὲ Ἱωάννης μέγας. Μέγας κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν ἀρετὴν, μέγας κατὰ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολήν.

3) Ἡ ἀποτομὴ τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 29 Αὔγουστου. Ἀφοῦ δι’ ὅλης του τῆς ζωῆς δὲ Πρόδρομος προσέφερε τὸν ἑαυτόν του θυσίαν συνεχῇ εἰς τὸ καθῆκον, ἐπληρώσε τέλος τὴν ἀφοσίωσίν του αὐτὴν καὶ μὲ τὸ αἷμά του, ἀποκεφαλισθεὶς κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως Ἡρώδου, τὸν δποῖον ἤλεγχε διὰ τὸν παράνομον βίον του. Καὶ παρέδωκε τοιουτοτρόπως λευκὴν τὴν ἄγιαν καὶ ἡρωικὴν ψυχὴν του εἰς τὸν Κριτήν.

4) Τοῦ προφήτου Ἡλίού τοῦ Θεοβίτου κατὰ τὴν 20 Ἰουλίου. Οἱ ἀγιογράφοι τῆς Ἐκκλησίας μας παρουσιάζουν τὸν Ἡλίαν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν ναῶν μὲ αὐτηρὰν καὶ τραχείαν μορφὴν καὶ μὲ τὴν μάχαιραν εἰς τὰς χεῖρας. Ἡ ἔξωτερικὴ αὐτὴ ἀπεικόνισις μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν ἔσωτερικὸν ἄνθρωπον τοῦ προφήτου. Διότι τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν του ἦτο δὲ μέγας ζῆλος του διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἐγκωμιάζουσα τὸν Ἡλίαν ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἔνσαρκον ἄγγελον καὶ κρηπīδα τῶν προφητῶν.

ζ) ΕΟΡΤΑΙ ΕΙΣ ΤΙΜΗΝ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

‘Η πίστις, ὅτι ὑπάρχουν ἄγγελοι φύλακες λαῶν, πόλεων, ἀτόμων (Δευτερ. γβ' 8, Δανιήλ ι' 13, Ματθ. ιη' 10, Πράξ. ιβ' 15), προεκάλεσε τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἀγγέλων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἔορτῶν εἰς τιμὴν των.

Πρῶτος ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν εἰς τιμὴν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἀναφέρεται δὲ ἔκτοτε ἡ κατὰ τὴν 8 Νοεμβρίου τελουμένη ἔορτὴ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, μετὰ τῆς ὅποιας συνεδέθη ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

21. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

‘Η ‘Υμνολογία ασχολεῖται μὲ τὰ προιόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τὴν μελωδίαν αὐτῶν. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν νεωτέραν δημιουργίαν τοῦ ἀθανάτου ἐλληνικοῦ πνεύματος ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἔμπνευσιν, χωρὶς ἐννοεῖται καὶ νὰ ὑστεροῦν τῶν ποιητικῶν προιόντων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου, ὃσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ, καὶ μάλιστα ἐν ληφθῇ ὑπ’ ὄψιν, ὅτι οἱ ποιηταὶ τῶν, οἱ ὄποιοι ὑπῆρξαν συγχρόνως καὶ μελωδοί, ἔγιναν διὰ τῶν νέων αὐτῶν ποιητικῶν συνθέσεων οἱ διερμηνεῖς τῆς δημοσίας προσευχῆς, πρᾶγμα τὸ ὄποιον ἀποτελεῖ τὴν κατ’ ἔξοχὴν ἀποστολὴν τῆς λυρικῆς ποιήσεως. ’Αξίζει λοιπὸν νὰ μελετήσωμεν τὰ χριστιανικὰ αὐτὰ προιόντα τῆς ἐλληνικῆς ἔμπνεύσεως ἀπὸ τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ τὰ βήματα αὐτῶν μέχρι τῆς πλήρους ἔξελίξεως καὶ ἀναπτύξεώς των.

Α' ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ

1) Ἡ γένεσις τῆς ‘Υμνολογίας. ‘Η πρώτη αἰτία, ἡ ἡποία ἔδωκεν ὕθησιν πρὸς ποιητικὰ συνθέσεις εἰς τὸν ἔχοντας ἐκ τῶν χριστιανῶν ἀνάλογα ποιητικὰ χαρίσματα, ἢτο αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὄποιος ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον γεγονός εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. ’Εκτὸς τῆς αἰτίας αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἡ προκληθεῖσα, καθὼς καὶ ἀλλοχοῦ ἔγινε λόγος, ἀντίδρασις πρὸς ποιητικὰ συνθέσεις ὑπὸ αἱρετικῶν, οἱ ὄποιοι ἐπεχείρησαν διὰ τῶν ἐμμέτρων συνθέσεών των νὰ διαδώσουν εὐκολώτερον τὰς πλάνας αὐτῶν.

2) Αἱ πρῶται μορφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὅμινων. Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ‘Υμνογραφίαν τὸ πρῶτον κύτταρον, ἐκ τοῦ ὄποιου πρῆλθε κατ’ ἀρχὰς τὸ τροπάριον, ἐπειτα δὲ τὰ κοντάκια καὶ οἱ κανό-

νες, ύπηρξε τὸ ἀντίφωνον (καθώς π.χ. τὸ μεταγενέστερον «Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Δῶτερ, σῷσον ἡμᾶς»), τὸ δποῖον ἐπιτηκολούθει ἐν εἶδει ἐπωδοῦ μεθ' ἔνα ἕκαστον στίχον τοῦ ψαλλομένου ψαλμοῦ. Τὸ ἀντίφωνον αὐτὸν κατέστη βαθμηδὸν ἐκτενέστερον (καθώς τὸ «Κύριε τῶν δυνάμεων, μεθ' ἡμῶν γένοντας ἐκτὸς σου βοηθὸν ἐν θλίψεσιν οὐκ ἔχομεν. Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐλέησον ἡμᾶς»). Τοιουτοτρόπως προϊλθε τὸ τροπή ιον (ἐκ τοῦ τρόπου – ἥχου), τὸ ψαλλόμενον καθ' ὥρισμένον ἥχον ἢ τρόπον μεθ' ἔνα ἕκαστον στίχον ὥρισμένων ψαλμῶν ἢ ὧδῶν ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Τροπαρίων ύπαρχουν διάφοροι ὀνομασίαι, παλαιότεραι δὲ ἔξ αὐτῶν φαίνεται νὰ είναι τὰ ἀπολυτικιαὶ καὶ τὰ στιχηρά. Καὶ ἀπολυτικιαὶ μὲν λέγονται τὰ τροπάρια τὰ στρεφόμενα περὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς καὶ τὰ δποῖα ὠνομάσθησαν τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ψάλλονται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἑσπερινοῦ, στιχηρὰ δὲ λέγονται τὰ τροπάρια ἑκεῖνα, τὰ ὅποια ἐπισυνάπτονται εἰς ἔνα ἕκαστον ἐκ τῶν τελευταίων στίχων, τοῦ στιχολογουμένου ψαλμοῦ. Τοιαῦτα δὲ σήμερον ύπαρχουν τὰ στιχηρὰ τοῦ ἑσπερινοῦ, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν τελευταίων στίχων τῶν μετὰ τοῦ «Κύριε, ἐκένεξα» ψαλμῶν (129 καὶ 116), καὶ τὰ στιχηρὰ τῶν αἰνῶν, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν στίχων τοῦ 15 ψαλμοῦ, ἀρχομένων διὰ τοῦ «Ἔλευτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐλανῶν». Καὶ κατ' ἀρχὰς τὸ στιχηρὸν ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δι' ὅλους τοὺς στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων. Βαθμηδὸν ὅμως πρὸς ἀποφυγὴν μονοτονίας συνετέθησαν διάφορα κείμενα δι' ἕκαστον τῶν στίχων ἢ ἐν κείμενον ἀνὰ δύο στίχους, ἐπαναλαμβανόμενον ύπτὸ ἐνὸς ἕκαστου χοροῦ, διετηρήθη ὅμως καὶ εἰς τὰ νέα αὐτὰ κείμενα ὁ αὐτὸς τόνος καὶ ρυθμὸς πρὸς τὸν τοῦ πρωταρχικοῦ τροπαρίου. Ἐξ αὐτοῦ προϊλθεν ὁ εἱρμὸς μὲν εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰ τροπάρια τὰ ἴδιο μελα όφεται ἐνός, τὰ δποῖα ψάλλονται κατὰ μέλος προσιδιάζον εἰς αὐτά, καὶ τὰ προσόμοια ὁφεται ἐτέρου. Ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτῶν τροπαρίων ἐπιγράφεται πάντοτε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐτομέλου, κατὰ τὸ δποῖον αὐτὰ ψάλλονται (καθώς π.χ. «Καὶ ψάλλομεν στιχηρὰ προσόμοια ἥχου δ' πρὸς τὸ Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν»).

Τῶν στιχηρῶν διακρίνονται τὰ ἀπόστιχα, τροπάρια ψαλλόμενα κατὰ τὸν ἑσπερινόν. Τὰ τροπάρια ταῦτα ἐπισυνάπτονται

είς μεμονωμένους στίχους, οι όποιοι λαμβάνονται κατ' ἐκλογὴν ἐκ ψαλμοῦ τινος.

Καὶ τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ ἀπόστιχα ἐπισφραγίζονται διὰ συντόμου διξιολογίας πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα « Δόξα Πατρό... », πρὸς τὴν όποιαν ἐπισυνάπτεται καὶ ἄλλο τροπάριον, λεγόμενον δοξαστικόν. Τὰ δοξαστικὰ τῶν αἱνων τῆς Κυριακῆς ὡνομάσθησαν ἐωθινά, ὡς ταύτιζόμενα πρὸς τὰ ἑωθινὰ Εὐαγγέλια, τὰ ἀναγινωσκόμενα κατὰ τὰς αὔτὰς Κυριακάς. Μετὰ τὸ δοξαστικὸν ἐπακολουθεῖ τὸ θεοτοκίον, τροπάριον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Θεοτόκον, τὸ τελικὸν τροπάριον τῆς ὅλης ὁμάδος τῶν στιχηρῶν, τὸ όποιον ἐπισυνάπτεται πρὸς τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον τῆς συντόμου δοξιολογίας « Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ... ».

3) Ἀλλα εἶδη τροπαρίων. Ἐκτὸς τῶν στιχηρῶν, ἀποστίχων, ἀπολυτικών, δοξαστικῶν καὶ θεοτοκίων, ἣ κατόπιν ἔξελιξις τῆς ‘Υμνολογίας παρήγαγε καὶ ἄλλα εἶδη τροπαρίων, γνωστὰ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν καθίσματα, εὐλογητάρια, ὑπακοή, ἀναβαθμοὶ φωταγωγικὰ ἢ ἔξαποστειλάρια.

Τὰ καθίσματα Ἑλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν καθισμάτων τοῦ Ψαλτηρίου (μερικοὶ ψαλμοί), τὰ όποια μετὰ τὸν ἔξαψαλμον ἀναγινώσκονται εἰς τὸν ὅρθρον. Τὰ τροπάρια αὐτά, ἐπισυναπτόμενα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ καθίσματος, ἐψάλλοντο καθημένων τῶν πιστῶν.

Τὰ εὐλογητά ρια ὡνομάσθησαν τοιουτοτρόπως, διότι ἐκάστου τούτων προτάσσεται δψαλμικὸς στίχος « Εὐλογητὸς εἰ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου ».

‘Η ύπακοὴ εἶναι τροπάριον ψαλλόμενον εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὅρθρου. ’Ωνομάσθη δὲ τοιουτοτρόπως διότι ἐψάλλετο ὑπὸ δλοκλήρου χοροῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα προηγούμενα αὐτοῦ, τὰ όποια ἔχετελοῦντο διὰ μονωδίας, καὶ διότι ἐπρόκειτο περὶ ὅμνου, τοῦ όποιου διάκονος ἔψαλλε τοὺς πρώτους στίχους καὶ συνεπλήρουν αὐτοὺς οἱ παριστάμενοι.

Οἱ ἀναβαθμοὶ εἶναι τροπάρια εἰς τὸν ὅρθρον τῆς Κυριακῆς, ψαλλόμενα καὶ ἀναφερόμενα εἰς λόγους ἢ ιδέας τῶν ψαλμῶν τῶν ἀναβαθμῶν (τῶν 119 – 133 ψαλμῶν) καὶ τὰ όποια ἀντικατέστησαν βαθμηδὸν αὐτούς.

Τα φωταγωγικά ή έξαποστειλάρια ἀποτελοῦν μεμονωμένα τροπάρια, τὰ ὅποια ἀρχίζουν διὰ τῆς φράσεως «Ἐξαπάστιλον τὸ φῶς σου», ψαλλόμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ ὄρθρου πρὸ τῶν αἰώνων.

4) **Ομάδες ἀντιφώνων, ὑμνοι, κανόνες.** Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μορφῶν, εἰς τὰς ὅποιας ἔξειλίχθη τὸ ἀπλοῦν καὶ σύντομον κατ' ἀρχὰς τροπάριον, πολὺ συντόμως ἐνετάχθη καὶ εἰς ὅμάδας καὶ τοιούτοις προτίθλον ἀφ' ἐνδός μὲν αἱ ὅμάδες ἀντιφώνων, ἀφ' ἔτερου δὲ οἱ ὑμνοι καὶ οἱ κανόνες.

α) Ο μάδες ἀντιφώνων. Τοιαύτη ὅμάς σώζεται μέχρι σήμερον εἰς ἑκκλησιαστικὴν χρῆσιν μία καὶ μόνη, εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀποτελουμένη ἐκ 15 ἀντιφώνων. Τὰ ἀντιφώνα αὐτὰ ἀκολουθοῦν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου ἀνὰ τρία, μετὰ τὸ δποῖον ἀκολουθεῖ τροπάριον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν κάθισμα, ἔπειτα ἄλλη τριάς ἀντιφώνων ἐπισφραγιζομένου δι' ἄλλου καθίσματος καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι καὶ τοῦ δεκάτου πέμπτου ἀντιφώνου.

β) "Υμνοι η κοντάκια. Οι ὑμνοι κατέχουν ἀρκετὰ περίβλεπτον θέσιν εἰς τὴν 'Υμνολογίαν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ 'Ανδρέου Κρήτης καὶ τοῦ 'Ιωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπὶ τῶν ὅποιων ή σύνθεσις τῶν κανόνων προσέλαβε τὴν τελειοτέραν διαμόρφωσιν.

Λέγονται δὲ ὑμνοι καὶ κοντάκια ἐκ τοῦ «κοντοῦ», πέριξ τοῦ ὅποιού ἐτυλίσσετο τὸ «εἰλητάριον» (ἡ μεμβρᾶνα ἡ διμικρὸς χάρτης), εἰς τὸ δποῖον εἶχον καταγραφῆ αἱ στροφοφαὶ ἐκάστου τῶν ὑμνων τούτων.

Τῶν στροφῶν τούτων προτάσσεται ἀρχικόν τι τροπάριον, ὡς προσίμιον αὐτῶν, τὸ ὅποιον ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς ἀπακολουθούσας στροφὰς τὸν τελευταῖον στίχον π.χ. «παιδίον νέον, δι πρὸ αἰώνων Θεός» δι ὅποιος ἐν εἶδει ἐφυμνίου ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὸ τέλος μιᾶς ἐκάστης ἐκ τῶν στροφῶν, αἱ ὅποιαι ἀπακολουθοῦν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἀκροστιχὶς τῶν κοντακίων χρησιμοποιεῖται συνήθως διἀλφάβητος, αἱ στροφαὶ αὐτῶν ἀνέρχονται εἰς 24, συμφώνως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαριθμοῦ. Τοιοῦτον κοντάκιον, τὸ δποῖον ὑπάρχει ἐν χρήσει εἰς τὴν λατρείαν, είναι δι 'Ακάθιστος ὑμνος. Αἱ στροφαὶ τοῦ κοντακίου αὐτοῦ καλοῦνται ο Ικοι.

γ) **Κανόνες.** Οἱ κανόνες είναι ὑμνοι συγκείμενοι συνήθως ἐξ ἑννέα μερῶν, τὰ ὅποια λέγονται φύδαι (σπανιώτερον δὲ ἐκ τριῶν ή τεσσάρων, ὅποτε λέγονται τριώδιον ή τετραώδιον), συμφώνως πρὸς τὰς ἑννέα βιβλικὰς ὡδάς, τὰς εἰσαχθείσας εἰς τὴν λατρείαν τῆς

‘Ανατολικής ‘Ορθοδόξου ‘Εκκλησίας βαθμηδὸν καὶ κατὰ τμῆματα. Διότι κατ’ ἀρχὰς ἐψάλλοντο μόνον δύο ή τρεῖς φῦδαι καθ’ ἑκάστην ἥμέραν· ἔξ αὐτοῦ δὲ καὶ τὰ τριώδια καὶ τὰ τετραώδια.

Ἐκάστη φῦδὴ ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἢ ἔξ τροπαρίων. Τὸ πρῶτον τροπάριον ἑκάστης φῦδης λέγεται εἰρμός. Πρὸς αὐτὸν εἶναι προστηρημένα καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα τροπάρια ὡς πρὸς τὸ μέτρον καὶ τὸ μέλος καὶ τὴν ὑπόθεσιν. ‘Ο είρμὸς λέγεται καὶ καταβασία σία, διότι καταβαίνοντες ἀμφότεροι οἱ χοροὶ τῶν ψαλτῶν ἐκ τῶν στασιδίων αὐτῶν συνηνοῦντο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ καὶ ἐψαλλον δόμοῦ αὐτήν.

Τὸ μετὰ τὴν ἑκτηνὴν φῦδην κανόνος ψαλλόμενον τροπάριον, περιέχον ἐν συντομίᾳ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, λέγεται κοντάκιον, τὸ δὲ μετὰ τὸ κοντάκιον ἀναγινωσκόμενον τροπάριον, περιέχον ἑκτενέστερον τοῦ κοντακίου τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, καλεῖται οἰκος.

5) Ἡ ἀκροστιχίς. Ἀποτελεῖται αὗτη ἐκ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν στροφῶν τῶν κοντακίων ἢ τῶν τροπαρίων τῶν κανόνων καὶ καθορίζει εἰς αὐτὰ τὴν σειρὰν τούτων. Καὶ τῶν μὲν κοντακίων αἱ ἀκροστιχίδες εἶναι ἢ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ τὴν εὐθείαν ἢ καὶ τὴν ἀντίστροφον σειρὰν ($\text{Α}-\text{Ω}$ ἢ $\text{Ω}-\text{Α}$) ἢ κάποια πεζὴ πρότασις, ἢ ὅποια πληροφορεῖ εἴτε τιερὶ τοῦ συγγραφέως εἴτε περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ἑορτῆς. Τῶν δὲ κανόνων αἱ ἀκροστιχίδες δύνανται νὰ εἶναι ἀπλῶς ὁ τίτλος τοῦ κανόνος (π.χ. «εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον») ἢ συγχρόνως τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου (π.χ. «Ἀναστασίου ἀμαρτωλοῦ ἔξομολόγησις»).

6) Ἡ μετρικὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ‘Υμνογραφίαν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις εἰς τὰ περισσότερα ἐκ τῶν προϊόντων τῆς ἡγεμονίσεως τὸν προσωδιακὸν ρυθμὸν τῶν ἀρχαίων, ὁ δποῖος ἐστηρίζετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συλλαβῶν εἰς μακρὰς καὶ βραχεῖας, καὶ ἐλαφεν ὑπ’ ὅψιν τὸν τονικὸν ρυθμόν, ὁ δποῖος βασίζεται εἰς τὸν ὀριθμὸν τῶν συλλαβῶν (ἰσοσυλλαβίαν) καὶ τὸν τόνον τῶν λέξεων (όμοτονία).

Διὰ νὰ κατανοηθῇ τὸ πρᾶγμα, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ’ ὅψιν, ὅτι καὶ εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἀπαντῶμεν ἐνίστε τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια παρουσιάζονται καὶ εἰς

τούς λεγομένους πολιτικούς στίχους τῶν Βυζαντινῶν, ἢτοι
ἰσοσυλλαβίαν καὶ δμοτονίαν.

Ἐπὶ παραδείγματι εἰς τοὺς στίχους, οἱ ὄποιοι χρησιμοποιοῦνται
ώς πρόλογοι τῶν μεγαλυναρίων τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς,

« Ὁ ἄγγελος ἐβόα τῇ κεχαριτωμένῃ·
ἀγνή παρθένε χαῖρε καὶ πάλιν ἔρω, χαῖρε·
οὐ σὸς Υἱὸς ἀνέστη τριήμερος ἐκ τάφου »

ἔχομεν ἕκτὸς τῆς ἰσοσυλλαβίας (14 συλλ.) καὶ τέσσαρας εἰς ἑκα-
στον στίχον μετρικούς τόνους, οἱ ὄποιοι πίπτουν ἐπὶ τῶν αὐτῶν
συλλαβῶν. Παρόμοιοι στίχοι δμοτονοῦντες είναι καὶ οἱ ἔξης:

« Ἀκατάληπτόν ἐστι τὸ τελούμενον ἐν σοὶ¹
καὶ ἀγγέλοις καὶ βροτοῖς μητροπάρθενε ἀγνή ».

Ισοσυλλαβίαν καὶ ισοτονίαν, δχι δμως καὶ δμοτονίαν παρου-
σιάζει ἕκτὸς ἄλλων καὶ τὸ δίστιχον :

« Σῶμα Χριστοῦ μεταλάβετε,
πηγῆς ἀθανάτου γενέσασθε ».

Καὶ τὰ κάτωθι ἔξαποστειλάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν
Θεοφανείων, ἀποτελούμενα ἐκ τριῶν στίχων ἐπτασυλλάβων (τοῦ
πρώτου καὶ τῶν δύο τελευταίων στίχων) καὶ ἐκ τεσσάρων δικα-
συλλάβων, ἐμφανίζουν ἀνωμαλίας περὶ τὴν δμοτονίαν :

« Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς
ἔξι ὅφοις δ Σωτὴρ ἵμων,
ἀνατολὴν ἀνατολῶν·
καὶ οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
εῦρομεν τὴν ἀλήθειαν·
καὶ γὰρ ἐκ τῆς Παρθένου
ἐτέχθη δ Κύριος ».

« Ἐπεφάνη δ Σωτίρο,
ἡ χάρις, ἡ ἀλήθεια,
ἐν φειθοῖς τοῦ Ἰορδάνου,
καὶ τοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
καθεύδοντας ἐφότισε.
καὶ γὰρ ἦλθεν, ἐφάρη
τὸ φῶς τὸ ἀπόστιτον ».

Καὶ ὅμως τοιαῦται διαφοραὶ δὲν παρατηροῦνται καὶ εἰς τοὺς πολιτικούς στίχους τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ πρᾶγμα ἔξηγεῖται, ἀν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι μεταξὺ τῶν στίχων τῆς 'Υμνογραφίας, τῆς δόποιας τὰ προϊόντα εἶχον προορισμὸν νὰ ψάλλωνται, καὶ τῶν πολιτικῶν στίχων, οἱ δόποιοι ἀπλῶς καὶ μόνον ἀναγινώσκονται, ὑπάρχουν πολλαὶ σοβαραὶ διαφοραί. Πρὸς τὸ μέλος αὐτὸ τῶν τροπαρίων συμμορφούμενος πολλάκις ὁ συνθέτης δὲν θεωρεῖ ἀπαραίτητον ν' ἀποφύγῃ ἀνωμαλίας τονικάς, τὰς δόποιας ἐνίστε ἀναγκάζεται καὶ νὰ τὰς δημιουργῇ.

7) **Ἡ διοικαταληξία.** Ἐνίστε ἀπαντῶμεν μεταξὺ τῶν στίχων καὶ τὴν διοικαταληξίαν, ἡ δόποια συνίσταται συνήθως εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς αὐτῆς καταλήξεως εἰς τὸ τέλος δύο συνεχομένων στίχων, καθὼς εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον:

Χαῖρε στερρὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα·
χαῖρε λαμπρὸν τῆς χάριτος γνώρισμα.

Μέλλοντος Συμεῶνος
τοῦ παρόντος αἰῶνος
μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος,...

8) **Τὸ κέντρον τοῦ αἰνίγματος.** Οἱ ἀνωτέρω ὕμνοι δὲν καταλαμβάνουν παρὰ μόνον μερικάς σελίδας τῶν βιβλίων τῆς 'Υμνολογίας, ἐνῷ τὸ ὑπόλοιπον πλῆθος τῶν τροπαρίων καὶ κανόνων, τὰ δόποια ἀποτελοῦν τόμους δλοκλήρους, οὔτε ἰσοσυλλαβίαν παρουσιάζει εἰς τοὺς στίχους, οὔτε ἰσοτονίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ τροπάριον :

« Σῷσον, Κύριε, τὸν λαόν σου (9 συλλ.)
καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, (12 συλλ.)
νίκας τοῖς βασιλεῦσι (7 συλλ.)
κατὰ βαρβάρων δωρούμενος (9 συλλ.)
καὶ τὸ σὸν φυλάττων (6 συλλ.)
διὰ τοῦ σταυροῦ σου πολίτευμα » (10 σύλλ.)

οὔτε ἰσοσυλλαβία, οὔτε ὁμοτονία παρατηρεῖται.

Ἡ αὐτὴ ἀνομοιότης παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἀναστάσιμα ἀπο-

λυτίκια τῶν Κυριακῶν καὶ εἰς τὰ δοξαστικά καὶ εἰς τροπάρια τῶν κανόνων.

9) Ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος. Πρὸς λύσιν τοῦ αἰνίγματος πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπὸ ὅψιν ἡ σχέσις ἡ ὑπάρχουσα μεταξὺ τοῦ είρμοῦ, τοῦ πρώτου τροπαρίου τῆς ὥδης, τὸ δποῖον ἔχει συντεθῆ ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ μελωδοῦ μὲν ἴδιον μέτρον καὶ μέλος (χωρὶς ἰσοσυλλαβίαν καὶ δμοτονίαν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων αὐτοῦ) καὶ τῶν ἐπακολουθούντων ἔξ αὐτοῦ τροπαρίων, τῶν δποίων δὲν καθορίζεται μόνον ἡ μελωδία ὑπὸ τοῦ είρμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ μέτρον τῶν στίχων.

Τοιουτορόπως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις παρουσιάζεται ὡς ἀντικαταστάτις τῆς ἀρχαίας λυρικῆς ποιήσεως. Διότι καὶ ἐκεῖ, ἵδιως εἰς τὰς παλαιὰς δωρικὰς ὥδας, κάτι ἀνάλογον παρατηρεῖται. Ἐκάστη στροφὴ ἔξεταζομένη ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ὑπολοιποὺς παρουσιάζεται ὡς κρίκος κάποιας ἀλύσεως συμμετρικῆς, ἡ δποία ἀποτελεῖται ἔξ δμοιομόρφων κρίκων. Ἐὰν ἡ πρώτη στροφὴ συνετέθη ἐλευθέρως, ἡ ἐπακολουθοῦσα ἀντιστροφὴ συμβαδίζει πρὸς τὰ μέτρα τῆς πρώτης. Εύρισκομεν δηλ. εἰς αὐτὴν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων καὶ τῶν συλλαβῶν, τὸν δποῖον καὶ εἰς τὴν πρώτην.

Τὸ κέντρον δὲ τοῦ βάρους εἰς τὸ μέτρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως πίπτει εἰς τὴν μουσικὴν τῶν είρμῶν, ἡ δποία ἐπιβραχύνει ἡ ἐπιμηκύνει τὰς συλλαβὰς κατὰ τὸν ἴδιον της τρόπον.

Ἐννοεῖται, ὅτι αὐτὸ δὲν σημαίνει καὶ πλήρη παραμερισμὸν τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ δμοτονίας. Τὸ μουσικὸν μέτρον τῶν συλλαβῶν, τὸ δποῖον καλεῖται Ἰσοπρονία ἢ Ἰσοχρονία (ἴσον ποσὸν χρόνων), συνδυάζεται μὲν πρὸς τὴν δμοτονίαν καὶ τὴν ἰσοσυλλαβίαν, ὅχι δμως καὶ ἀπαραιτήτως. Διότι δύναται συλλαβὴ μὲ δύο χρόνους εἰς τὴν πρώτην στροφὴν ν' ἀντικατασταθῆ εἰς τὴν ἐπακολουθοῦσαν στροφὴν διὰ δύο βραχειῶν συλλαβῶν καὶ ἀντιστρόφως.

10) Τὸ περιεχόμενον τῶν ὑμνῶν. Ἐὰν ὡς πρὸς τὴν μορφὴν καὶ τὴν στιχοποιίαν ἐν γένει οἱ ὑμνοὶ ἐμφανίζουν ἀρκετὰς ἀνωμαλίας, ἔξεταζόμενοι ἀπὸ ἀπόφεως περιεχομένου ἔξακολουθοῦν, μολονοτὶ ἡ γλῶσσά των εἰναι ἀρχαῖζουσα, νὰ συγκινοῦν καὶ ν' ἀνυψώνουν καὶ ἡμᾶς καὶ νὰ προκαλοῦν εὐλαβῆ συναισθήματα. Μέγα μέρος τῆς ποιήσεως αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς δογματικὰς ἀληθείας, αἱ δποῖαι

γίνονται γνώριμοι καὶ οἰκεῖαι εἰς τοὺς πιστούς διὰ συντόμων προτάσεων, καθὼς αἱ ἀκόλουθι: «Τὸ τριλαμπὲς τῆς μιᾶς θεότητος», «διπλοῦς τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὴν ὑπόστασιν», «διὸ τέλειον αὐτὸν Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον», «Πατέρα προσκυνῶ τὸν γεννήσαντα, Υἱὸν δοξάζω τὸν γεννηθέντα, ὑμνῶ τὸ συνεκλάμπον Πατρί τε καὶ Υἱῷ Πνεῦμα ἄγιον» κ.λ.π. Τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τῆς ποιήσεως αὐτῆς, τὸ ὅποιον εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερον, περιέχει ὑμνους ἰκετευτικούς πρὸς τὸν Θεόν, ὑμνους λατρείας, δοξολογίας, εὔχαριστίας, ἀφοσιώσεως: ὑμνους ἀκόμη εἰς τὴν σάρκωσιν, εἰς τὸ πάθημα καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου: ὑμνους εἰς τὴν Θεοτόκον, πρὸς τοὺς ἄγγελους, πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, πρὸς τοὺς προφήτας, πρὸς τοὺς μάρτυρας, πρὸς τοὺς ἄγιους, πρὸς ὁσίους κ.λ.π., οἱ ὅποιοι ἐκφράζουν ὅλα τὰ συναισθήματα καὶ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς εὐσεβοῦς ψυχῆς. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς χαρμοσύνους στιγμάς, καθὼς καὶ διὰ τὰς θλιβερὰς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑπάρχουν ποιητικὰ συνθέσεις ἀφθάστου λυρισμοῦ, αἱ ὅποιαι ἀφ' ἐνὸς μὲν θίγουν βαθύτατα τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, ἀφ' ἔτέρου δὲ διδάσκουν τὸν νοῦν. Καὶ μόνον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὅψιν αἱ συνθέσεις τῆς Μ. Ἐβδομάδος, εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὅποιον πλοῦτον ἀποτελοῦν διὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἑκκλησίας μας οἱ ὑμνοι τῶν ἀρχαίων μελῳδῶν!

11) Προέλευσις τῆς Ἑκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῆς Ἑκκλησιαστικῆς ρυθμικῆς ποιήσεως, ἡ Συρία κατὰ πρῶτον λόγον ὑπῆρξε τὸ κέντρον, εἰς τὸ ὅποιον αἱ κυριώτεραι μορφαὶ τῶν Ἑκκλησιαστικῶν συνθέσεων ἔλαβον πρώιμον ὀντότηταν ἀλλὰ καὶ ἐσχηματίσθησαν πρότυπα συνθέσεων, τὰ ὅποια ἔπειτα ἡκολούθησαν οἱ ὑμνῷδοι καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν Ἑκκλησίαν.

Πρῶτος δὲ μεταξύ τῶν Σύρων ὑμνῷδῶν εἶναι ὁ Ἐφραίμ. Τὰ ποιήματά του εἶναι ἡ ὄμιλία ἔμμετροι ἢ ὕμνοι ἐκ περισσοτέρων τῆς μιᾶς στροφῆς, εἰς τὰς ὅποιας αἱ ἀκόλουθοῦσαι κατόπιν ἔξαρτῶνται ἐκ τῆς πρώτης στροφῆς.

Β' ΟΙ ΣΗΟΤΔΑΙΟΤΕΡΟΙ ΤΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

1) Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (328 – 389). Κατέχει οὗτος τὴν πρώτην θέσιν μεταξύ τῶν χριστιανῶν ποιητῶν, οἱ ὅποιοι ἔχρη-

σιμοποίησαν τὰ ἀρχαῖα μέτρα. Ἐάν αἱ ποιητικαὶ συνθέσεις του δὲν εἰσήχθησαν εἰς τὴν λατρείαν, ὁ ρυθμικὸς λόγος αὐτοῦ ἔγινε πηγὴ ἐκ τῆς δόποιας ἡντλησαν οἱ μεγαλύτεροι ὑμνογράφοι πανηγυρικὰ τεμάχια (όποια τὰ: «*Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε...* — *Πάσχα ἰερὸν ἥμιν σήμερον...*», τὰ δόποια ἀκούομεν ψαλλόμενα κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἔορτάς).

2) **Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς** (*τ' αἱών*). Διάσημος μελωδός. Κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν είναι οὗτος ὁ μεγαλύτερος ὅλων τῶν μελωδῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἔκκλησίας. Ἡ γονιμότης του είναι ἀνεξάντλητος, φανερώνεται δὲ αὐτῇ εἰς τοὺς πολυαριθμους ὕμνους του, εἰς τοὺς δόποιους, μολονότι τὰ θέματα είναι συγγενῆ, ἐπιτυχγάνει οὗτος νὰ ἔξευρίσκῃ νέας ἀπόψεις καὶ σχέσεις, χάρις εἰς τὰς δόποιας αἱ συνθέσεις του παρουσιάζονται πρωτότυποι.

3) **Γεώργιος ὁ Πισίδης** (610 — 640) ἐξ Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας. Διεκρίθη ὡς ἄριστος ποιητής ἱαμβικῶν στίχων.

4) **Σέργιος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως**, σύγχρονος τοῦ Πισίδου. Φέρεται ὡς συντάκτης τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου. Ὁ ὕμνος οὗτος εἰσήχθη εἰς τὴν ἑκκλησιαστικὴν χρῆσιν κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα, ὅταν ἐποιορκήθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, ὁ δὲ Ἡράκλειος ἐπολέμει κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀφοῦ ἐλύθη ἡ πολιορκία κατόπιν σφοδρᾶς θυέλλης, κατὰ τὴν δόποιαν ὁ στόλος διεσκορπίσθη καὶ κατεστράφη, ἀπεδόθη ἡ σωτηρία τῆς πόλεως εἰς τὴν προστασίαν τῆς Θεοτόκου καὶ ἔκτοτε ὠρίσθη, ἵνα ψάλλεται ὁ ὕμνος ἴσταμένων δρθίως τῶν πιστῶν, ἐκ τοῦ δόποιου καὶ ἡ δόνομασία Ἀκάθιστος.

‘Ο ὕμνος οὗτος ἀποτελεῖται ἐξ 24 στροφῶν μετ’ ἀκροστιχίδος ἀλφαβητικῆς. Τῶν οἴκων προτάσσεται στροφὴ ἀνεξάρτητος αὐτῶν, ἡ δόποια καταλήγει εἰς τὸ αὐτὸν ἐφύμνιον, εἰς τὸ δόποιον καὶ οἱ δώδεκα ἐκ τῶν οἴκων, ἣτοι εἰς τὸ «*Χαῖρε ἀνέμφεντε*». Ἀποτελεῖται δὲ ἡ στροφὴ αὐτὴ ἀπὸ δύο ζεύγη στίχων δεκατετρασυλλάβων, εἰς ἔκαστον δὲ ζεύγος ἀκολουθεῖ κατόπιν στίχος δεκατρισύλλαβος :

Τῇ ἐπεριμάχῳ στροτηγῷ τὰ νικητήρια,
ὅς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
ἀναγοάφω σοι ἡ πόλις σου, Θεοτόκε.
‘Αλλ’ ὡς ἔχοισα τὸ κοάτος ἀποσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κοάζω σοι· Χαῖρε, νύμη ἀνίμφεντε.

5) Σωφρόνιος δ 'Ιεροσολύμων. Κατήγετο ἐκ τῆς Δαμασκοῦ. Οὗτος ἔχρησιμοποίησεν εἰς τούς ὑμνους αὐτοῦ τὸ ἀνακρεόντειον μέτρον.

6) Ἀνδρέας δ Κρήτης (650 – 720). Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν περὶ τὸ 650. Εἰς ἡλικίαν 15 ἔτῶν μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ προσελήφθη εἰς τὴν τάξιν τῶν κλητηρικῶν. Εἰς τὰς ἀρχὰς του ή αἰώνος ἔγινεν ἐπίσκοπος Κρήτης. Θεωρεῖται δ πρῶτος ἐπινοητής τοῦ εἰδούς τῆς ποιήσεως, τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ δύνομα κανόνες. Περίφημος μεταξὺ τῶν κανόνων εἶναι ὁ ψαλλόμενος τὴν δ' ἐβδομάδα τῶν νηστειῶν (κατὰ τὸν ὄρθρον τῆς Πέμπτης), εἰς τὸν δόποιον ἀποδεικνύεται διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀμείβεται καὶ ἡ κακία τιμωρεῖται.

7) Ἰωάννης δ Δαμασκηνός. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν τὸ 676. Περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν σχῆμα εἰς τὴν μονὴν τοῦ ὁγίου Σάββα, κειμένην πλησίον τῶν Ἱεροσολύμων, παρέμεινε μονίμως εἰς αὐτήν. Ὁ Δαμασκηνὸς θεωρεῖται ὁ διαπρεπέστερος ἐκ τῶν ποιητῶν κανόνων. Ἀξιοσημείωτοι ἐκ τῶν κανόνων του εἶναι οἱ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τῆς Μεταμορφώσεως, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀναστάσεως καὶ ὄλλοι. Περίφημα εἶναι καὶ τὰ Θεοτοκία τοῦ Δαμασκηνοῦ διὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἐπιτυχῆ διατύπωσιν εἰς αὐτὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

8) Κοσμᾶς δ μελωδός, ὁ ἐπίσκοπος Μαϊουμᾶ. Ὁρφανὸς πατρός, υἱοθετήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ἡ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ φιλία. Συνέταξε τοὺς κανόνας τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τῆς Πεντηκοστῆς κ.λ.π., οἱ δόποιοι προτάσσονται τῶν κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ τετραώδιον τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, δηλαδὴ τὰς σ', ζ', η' καὶ θ' ὥδας τοῦ κανόνος τοῦ ἀρχομένου διὰ τοῦ είρμου «Κύματι θαλάσσης».

9) Θεοφάνης δ Γραπτός, ὁ κατόπιν μητροπολίτης Νικαίας. Ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν πλεῖστοι κανόνες. Λαμπρὰ θεωροῦνται καὶ τὰ «στιχηρά» του εἰς τὰ Θεοφάνεια.

10) Θεόδωρος δ Στουδίτης (759 – 826) καὶ δ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωσήφ, ὁ κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Κατέχουν ὑπέροχον θέσιν μεταξὺ τῶν ὑμνογράφων τοῦ Στουδίου. Ἐάν δ Δαμασκηνὸς καὶ δ Κοσμᾶς συνέγραψαν ὑμνους διὰ τὰς ἔορτὰς καὶ Κυριακάς, οἱ Στουδίται συνέταξαν διὰ τὰς καθημερινὰς τριώδια καὶ τετρα-

φόδια κυρίως, διά τῶν ὁποίων συνεπληρώθη τὸ βιβλίον τοῦ Τρι-
ῳδίου, ἔπειτα δὲ καὶ ἴδιόμελα καὶ κοντάκια.

11) Ὁ Ἀνατόλιος. Εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέρονται πολλὰ ἴδιό-
μελα.

12) Γερμανὸς ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (η' αἰών) Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἴδιομέλων καὶ τὸ δο-
ξαστικὸν τῶν αἱνων τῶν Χριστουγέννων.

13) Ὁ μέγας Φώτιος (891). Συνέθεσε παρακλητικούς κανό-
νας πρὸς τὴν Θεοτόκον.

14) Κασσία ἡ μοναχή, ἡ ὀνομαζομένη καὶ Κασσιανή, ἡ ὁποία
ἔζησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου (θ' αἰών). Ἐκ τῶν συνθέ-
σεων τῆς Κασσιανῆς πρωτότυπον εἶναι τὸ ποίημα αὐτῆς εἰς τὸν
ἐσπερινὸν τῶν Χριστουγέννων. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται καὶ τὸ περί-
φημον δοξαστικὸν τοῦ ὅρθρου τῆς Μ. Τετάρτης «Κύριε, ἡ ἐν πολ-
λαῖς ἀμαρτίαις» καὶ αἱ τέσσαρες ὡδαί, διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη
τὸ εἰς τὸν ὅρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου τετραώδιον τοῦ Κοσμᾶ.

15) Λέων ὁ σοφός (880 – 912). Συνέταξε τὰ κατὰ τὴν προσ-
κύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ τὴν Κυριακήν τῆς Σταυροπροσκυνή-
σεως ψαλλόμενα, τὰ ἔνδεκα δοξαστικὰ τῶν αἱνων τῶν Κυριακῶν,
τὰ ἑωθινὰ καλούμενα, καὶ ἄλλα.

16) Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (913 – 959). Εἶναι
ποιητὴς τῶν ἔνδεκα ἔξαποστειλαρίων.

17) Συμεὼν ὁ μεταφραστής (ια' αἰών) Συνέταξε ιαμβικούς
στίχους, εἰσαχθέντας εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεταλήψεως.

18) Ὁ Ἰωσήφ (840 – 883). Εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον
«Υμνογράφος». Κατήγετο ἐκ τῆς Σικελίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε
τότε σπουδαία μουσικὴ Σχολή. Συνέθεσεν οὗτος πολλούς κανόνας
εἰς ἑξύμνησιν τῶν ἀγίων.

Γ'. ΥΜΝΟΙ ΥΠΟ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΜΟΡΦΑΣ

1) ΡΥΘΜΙΚΑ ΤΕΜΑΧΙΑ ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν Καινὴν Διαθήκην ἔχομεν τρεῖς ὡδάς, αἱ ὁποῖαι
χρησιμοποιοῦνται καὶ εἰς τὴν σημερινὴν πρᾶξιν τῆς λατρείας, μνη-
μεῖα ἐβραϊκῆς ποιήσεως, αἱ ὁποῖαι μετεφέρθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν
γλῶσσαν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Αἱ ὡδαὶ αὗται
εἶναι αἱ ἔξης :

I) Ἡ ὡδὴ τῆς Θεοτόκου (ἐν Λουκ. α' 46)

Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον καὶ ἴγναλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου,

"Οτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ· ἵδον γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί.

"Οτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς καὶ ἄγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεῶν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

'Ἐποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, διεσπόρησεν ὑπερηφάνους
διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν.

Καθεῖτε δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὑψώσε ταπεινοὺς, πεινῶντας
ἐνέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλούτουντας ἐξαπέστειλε κενούς.

'Αντελάβετο Ἰσραὴλ παιδός αὐτοῦ μητῆρνα ἐλέονς, καθὼς ἐλά-
λησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ
ἔως αἰώνος.

II) Ἡ ὡδὴ τοῦ Ζαχαρίου (ἐν Λουκ. α' 68)

Ἐνδογητὸς Κύριος, δὲ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, διτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐπολ-
ῆσε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ,

Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ Δανιὴλ τοῦ παιδός
αὐτοῦ, . . .

III) Ἡ ὡδὴ τοῦ Συμεὼν (ἐν Λουκ. β' 29)

Νῦν ἀπολέιται τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ φῆμα σου ἐν εἰρήνῃ,
διτι εἰδον οἱ ὅρθιαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, δὲ ἱτοίμασας κατὰ πρό-
σωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου
Ἰσραὴλ.

2) ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΟΙ ΥΜΝΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΑΡΙΑ ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

I) Ο ὑμνος τοῦ λυχνικοῦ

Φῶς ἵλαρν ἀγίας δόξης
ἀθανάτου Πατρός,
οὐρανίου, ἀγίου, μάκαρος,
'Ιησοῦ Χριστέ,
ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν,
ἰδόντες φῶς ἐσπερινόν,
ἡμιοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν
καὶ ἄγιον Πνεῦμα, Θεόν.

"Αξιος ειλ̄ ἐν πᾶσι καιροῖς
ἵμνεισθαι φωναῖς ὁσίαις,
Υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν διδούς·
διὸ διόσμος σὲ δοξάζει.

II) Ἐκ τῆς δοξολογίας οἱ ἀκόλουθοι στίχοι

Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐνλογίσω σε
καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα
καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰώνος.
Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ
ἀναμαρτίτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.
Ἐνλογητός εἰ, Κύριε, διὸ Θεός τῶν πατέρων ἡμῶν,
καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου
εἰς τὸν αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἐνλογητός εἰ, Κύριε
δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.
Κύριε, καταφυγὴ ἐγεννήθης ἡμῖν
ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.
Ἐγὼ εἶπα· Κύριε, ἐλέησόν με·
τασαι τὴν ψυχήν μου, ὅτι ἴμαρτόν σοι.
Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γυνάσκονσι σε.

III) Τὸ τροπάριον τοῦ Πάσχα

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν,
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.

VI) Ἐκ τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστούγεννων τὰ κάτωθι τροπάρια

Λαθὼν ἐτέχθης ὑπὸ τὸ σπῆλαιον,
ἄλλ' δι οὐρανός σε πᾶσιν ἐκίρυξεν,
ῶσπερ στόμα τὸν ἀστέρα προβαλλόμενος, Σωτήρ.
Καὶ Μάγονς σοι προσίρεγκεν
ἐν πίστει προσκυνοῦσθάς σε,
μεθ' ὅν ἐλέησον ἡμᾶς.

*'Ανέτειλας, Χριστέ, ἐκ Παρθένου,
νοητὲ ἥλιε τῆς δικαιοσύνης·
καὶ ἀστὴρ σε ὑπέδειξεν
ἐν σπηλαίῳ χωρούμενον τὸν ἀχώρητον.
Μάγους ὁδηγήσας εἰς προσκύνησίν σου,
μεθ' ὧν σὲ μεγαλύνομεν,
ζωοδότα, δόξα σοι.*

3) ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΑ

Τῶν Βαΐων

*Συνταφέντες σοι διὰ τοῦ βαπτί-
σματος, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῆς
ἀθανάτου ζωῆς ἡξιώθημεν τῇ
ἀναστάσει σου καὶ ἀνυμνοῦντες κρά-
ζομεν· Ωσαρρά ἐν τοῖς ὑψίστοις
εὐλογημένος δὲ ρχόμενος ἐν ὄνό-
ματι Κυρίου.*

Τῶν Πατέρων

*Ὑπερδεδοξασμένος εἰ, Χριστὲ ὁ
Θεὸς ἡμῶν, δὲ φωστῆρας ἐπὶ γῆς
τοὺς πατέρας ἡμῶν θεμελιώσας καὶ
δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀληθινὴν πίστιν
πάντας ἡμᾶς ὁδηγήσας· πολυεύ-
σπλαχνε, δόξα σοι.*

4) ΙΔΙΟΜΕΛΑ

*Ίδιομελον τῆς Πρώτης ὥρας τῶν Χριστουγέννων
(Σωφρονίου Ἱεροσολύμων)*

*Βηθλεέμ, ἔτοιμάζον·
εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτνη·
τὸ σπίλαιον δεκέσθω·
ἡ ἀλήθεια ἥλθεν·
ἡ σκιὰ παρέδραμε·*

καὶ Θεὸς ἀνθρώποις
ικὲ Παρθένου πεφανέρωται,
μορφωθεὶς τὸ καθ' ἡμᾶς
καὶ θιάσας τὸ πρόσδλημα.
Αἰόλος Ἀδάμη ἀνανεοῦται
σὺν τῇ Εἴᾳ, κράζοντες·
Ἐπὶ γῆς εὐδοκίᾳ
ἰπεγάνη σῆσαι τὸ γένος ἡμῶν.

Ιδιόμελον εἰς τὴν Μ. Τετάρτην
(Κασσιανῆς)

Κίστε, ή ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις
περιπεσοῦσα γυνή, τὴν σὴν αἰσθο-
μήνη θεύτητα, μυροφόρου ἀναλα-
βοῦσα τάξιν, δδινομένη μῆρά σοι
ποὺ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει. Οἶμοι!
λίγονσα, δτι ωὲς μοι ὑπάρχει, οἰ-
στρος ἀκολασίας, ξοφώδης τε καὶ
ἀσίληνος ἔρως τῆς ἀμαρτίας. Λέ-
ξαι μον τὰς πηγὰς τῶν δακρύων,
ό νεφέλαις διεξάγων τῆς θαλάσσης
τὸ ὕδωρ· κάμψθητι μοι ποὺς τοὺς
στεναγμοὺς τῆς καρδίας, οἱ κλίνας
τοὺς οὐρανοὺς οἳ ἀράτῳ σον
κινύσσει. Καταγιλίστο τοὺς ἀχράν-
τους σον πόδας, ἀποσμήξιο τούτους
δὲ πάλιν τοῖς τῆς κεφαλῆς μον βο-
στρόγχοις· ὃν ἐν τῷ παραδείσῳ Εἴᾳ
τὸ δειλινὸν κρότον τοῖς ὀστὶν ὥκη-
θεῖσα, τῷ φόβῳ ἐκρύβη. Ἀμαρτιῶν
μον τὰ πλήθη καὶ κογμάτων σον
ἀβίνσσους τὶς ἔξιχνιάσει, ψυχοσῶστα
Σωτήρ μον; Μή με τὴν σὴν
δούλην παρίδης, οἱ ἀμέτρητον
ἔχων τὸ ἔλεος.

5) ΣΤΙΧΗΡΑ

ΣΤΙΧΗΡÒΝ ΤÒΝ ΑΪΝΩΝ ΤÒΝ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΈΝΝΩΝ
('Ανδρέου Κρήτης)

Εὐφραίνεσθε, δίκαιοι· οὐρανοί, ἀ-
γαλλιάσθε· σκιαρτήσατε, τὰ δρη, Χρι-
στοῦ γεννηθέντος. Παρθένος καθέ-
ζεται, τὰ Χερουβεὶμ μιμουμένη, βα-
στάζοντα ἐν κόλποις Θεὸν Λόγον
σαρκωθέντα. Ποιμένες τὸν τεχθέντα
δοξάζοντι, μάγοι τῷ Δεσπότῃ δῶρα
προσφέρονταν ἄγγελοι ἀνυμνοῦντες
λέγονταν· Ἀκατάληπτε Κύριε,
δόξα σοι.

ΣΤΙΧΗΡÒΝ ΤÒΝ ΑΪΝΩΝ ΤΟῦ Πάσχα
(ἀρχαῖον τροπάριον)

Πάσχα ἰερὸν ἡμῖν σήμερον ἀνεδέδεικται.
Πάσχα καινού, ἄγιον Πάσχα μνησικόν.
Πάσχα πανεβάσμιον.
Πάσχα Χριστὸς ὁ Λυτρωτής.
Πάσχα ἄμωμον.
Πάσχα μέγα.
Πάσχα τῶν πιστῶν.
Πάσχα τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀροῖξαν.
Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς.

ΣΤΙΧΗΡÒΝ ΤÒΝ ΑΪΝΩΝ Τῆς Πεντηκοστῆς

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον
ἥν μὲν ἀεὶ¹
καὶ ἔστι καὶ ἔσται,
οὕτε ἀρξάμενον,
οὕτε πανσόμενον,
ἀλλ’ ἀεὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ
συντεταγμένον
καὶ συναρθμούμενον.

ζωὴ καὶ ζωοποιῶν,
φῶς καὶ φωτὸς χρονγόν,
αὐτάραθον καὶ πηγὴ ἀγαθότητος·
δι’ οὐ Πατήρ γνωρίζεται
καὶ Υἱός δοξάζεται
καὶ παρὰ πάντων γινώσκεται
μία δύναμις,
μία σύνταξις,
μία προσκύνησις
τῆς ἀγίας Τριάδος.

ΣΤΙΧΗΡΟΝ ΙΔΙΟΜΕΛΟΝ ΤΗΣ 29 Ιουνίου
(Ανδρέου Κρήτης)

Τὰ κατὰ πόλιν δεσμὰ καὶ τὰς θλίψεις σον τίς διηγήσεται, ἔνδοξε ἀπόστολε Ηαδὲ; "Η τίς παραστήσει τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς κόπους σον, οὓς ἐκοπίασας ἐν τῷ εὐαγγελῷ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πάντα κροδίσῃς καὶ Χριστῷ προσαγάγῃς τὴν ἐκκλησίαν; Άλλὰ ταντηρι αἴτησαι γυλάττειν τὴν ὄμολογίαν σον μέχρι τελενταίας ἀνατροπῆς, Ηαδὲ ἀπόστολε, καὶ διδάσκαλε τῷν ἐκκλησῖσιν.

6) ΔΟΞΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΩΘΙΝΑ

ΔΟΞΑΣΤΙΚΌΝ Τῶν αἰνων τῆς 25 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ
(Γερμανοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως)

"Οτε καιρὸς τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας σον, πρώτη ἀπογραφὴ τῇ οἰκουμένῃ ἐγένετο, τότε ἔμελλες τῶν ἀνθρώπων ἀπογράψεσθαι τὰ ὄντα, τῶν πιστεύοντων τῷ τόκῳ σον.
Λιὰ τοῦτο τὸ τοιοῦτον δόγμα ἓπο
Καίσαρος ἐξεφωνήθη τῆς γὰρ

αἰωνίον σον βασιλείας τὸ ἄναρχον
ἔκαινον ογήθη. Λιό σοι προσφέρομεν
καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ τὴν χρηματικὴν φο-
ρολογίαν, δρθοδόξον πλοντισμὸν
θεολογίας τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι
τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῆς 25 Μαρτίου
(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ)

Τὸ ἀπ' αἰῶνος μνημῆιον ἀνακα-
λύπτεται σήμερον, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα
τοῦ χείρονος μεταλαβὸν μεταδῷ
μοι τοῦ βελτίονος· ἐψεύσθη πάλαι
'Αδὰμ καὶ Θεός ἐπιθυμήσας οὐ γέ-
γονεν ἄνθρωπος γίνεται Θεός, ἵνα
Θεὸν τὸν Ἀδὰμ ἀπεργάσηται. Εν-
φραινέσθω ἡ κτίσις, χρονεύτω ἡ φύ-
σις, ὅτι Ἀρχάγγελος Παρθένῳ
μετὰ δέοντος παρίσταται καὶ τὸ Χαῖ-
ροε κομίζει τῆς λόπης ἀντίθετον. Ὁ
διὰ σπλάγχνα ἐλέονς ἐναρθρωπή-
σας Θεός ἡμῶν, δόξα σοι.

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δοξαστικῶν ἦ ἔωθινῶν τῶν αἰνῶν
τῶν Κυριακῶν (Λέοντος τοῦ Σοφοῦ)

"Ω τῶν σοφῶν σον κριμάτων, Χρι-
στέ! πᾶς Πέτρω μὲν τοῖς ὅθονίοις
μόνοις ἔδωκας ἐννοῆσαί σον τὴν
ἀνάστασιν, Λουκᾶ δέ καὶ Κλεόπα
συμπορεύμενος ὅμιλεις καὶ διμι-
λῶν οὐκ εὐθέως ἔαντὸν φανεροῖς;
Λιό καὶ δνειδίζει ὡς μόνος παροι-
κῶν ἐν Ἱερονσαλήμ καὶ μη μετέχων
τῶν ἐν τέλει βουλευμάτων αὐτῆς.
'Αλλ' ὁ πάντα πρός τὸ τοῦ πλά-

σματος συμφέρον οἰκονομῶν καὶ τὰς
περὶ σοῦ προφητείας ἀνέπτυξας καὶ
ἐν τῷ εὐλογεῖν τὸν ἄρτον ἐγνώσθης
αὐτοῖς, ὃν καὶ πρὸ τούτου αἱ
καρδίαι πρὸς γνῶσίν σου ἀνεφλέ-
γοντο. Οὐ καὶ τοῖς μαθηταῖς συνη-
θροισμένοις ἥδη τρανῶς ἐκήρυξτον
σου τὴν ἀνάστασιν, δι' ἣς ἐλέησον ἡμᾶς.

7) ΚΑΘΙΣΜΑΤΑ

Ἐκ τοῦ καθίσματος τοῦ ὅρθρου τῆς ἑορτῆς τῶν
Χριστούγεννων

Δεῦτε, ἵδωμεν πιστοί,
ποῦ ἐγενήθη ὁ Χριστός·
ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν
ἔνθα ὅδενει δὲ ἀστήρ,
μετὰ τῶν μάγων ἀνατολῆς τῶν βασιλέων.
Ἄγγελοι ύμινοῦσιν
ἀκαταπάντως ἐκεῖ
ποιμένες ἀγρανλοῦσιν
ῳδὴν ἐπάξιον.
Δόξα ἐν ὑψίστοις, λέγοντες
τῷ σήμερον ἐν τῷ σπηλαίῳ τεχθέντι
ἐκ τῆς Παρθένου
καὶ Θεοτόκου
ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας.

Ἐκ τῶν καθισμάτων τῶν ὅρθρων τῆς Μ. Ἐβδομάδος
Ορθρού Μ. Δευτέρας

Τὰ πάθη τὰ σεπτὰ ἡ παροῦσα
ἡμέρα ὡς φῶτα σωστικὰ ἀνατέλλει
τῷ κόσμῳ. Χριστὸς γὰρ ἐπείγεται
τοῦ παθεῖν ἀγαθότητι, δὲ τὰ σύμ-
παντα ἐν τῇ δρακὶ περιέχων κατα-
δέχεται ἀναρτηθῆναι ἐν ξύλῳ τοῦ
σῆρσαι τὸν ἄνθρωπον.

”Ορθρού Μ. Τρίτης

Τὸν Νυμφίον, ἀδελφοί, ἀγαπήσω-
μεν, τὰς λαμπάδας ἔαντῶν εὐτρε-
πίσωμεν, ἐν ἀρεταῖς ἐκλάμποντες
καὶ πίστει δρθῆ, ἵνα ὡς αἱ φρόνι-
μοι τοῦ Κυρίου παρθένοι ἔτοιμοι
εἰσέλθωμεν σὺν αὐτῷ εἰς τοὺς γάμους·
δ γὰρ Νυμφίος δῶρον ὡς Θεὸς
πᾶσι παρέχει τὸν ἀρθάρτον στέφανον.

”Ορθρού Μ. Τετάρτης

Πόσοντι προσῆλθέ σοι μῆδον σὺν
δάκρυσι κατακενοῦσά σον ποσί,
φιλάνθρωπε, καὶ δυσωδίας τῶν
κακῶν λυτροῦται τῇ κελεύσει σου·
πινέων δὲ τὴν χάριν σον μαθητῆς δ
ἀχάριστος ταντήν ἀποβάλλεται καὶ
βορβόρῳ συμφύρεται, φιλαργνοίᾳ
ἀπεμπολῶν σε. Δόξα, Χριστέ, τῇ
εὐσπλαγχνίᾳ σου.

8) ΦΩΤΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΑΠΟΣΤΕΙΛΑΡΙΑ

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἐνδεκα ἀναστάσιμων ἔξαπο-
στειλαρίων (Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου)

Τιβεριάδος θάλασσα σὺν παισὶ¹
Ζεβεδαίον, Ναθαραΐλ, τῷ Πέτρῳ τε
σὺν δυσὶν ἄλλοις πάλαι, καὶ Θω-
μᾶν εἰχε πρὸς ἄγραν οἶ, Χριστοῦ
τῇ προστάξει, ἐν δεξιοῖς χαλάσαν-
τες πλῆθος εἴλκον ἰχθύων δν Πέ-
τρος γνοὺς πρὸς αὐτὸν ἐνήχετο·
οἷς τὸ τρίτον φανεῖς, καὶ ἄρτον ἔ-
δειξε καὶ ἰχθὺν ἐπ' ἀνθράκων.

Ἐξ αποστειλάριον ὅρθρου Μ. Δευτέρας

Τὸν νυμφῶνά σου βλέπω, Σωτήρ μου,
κεκοσμημένον, καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω, ἵνα
εἰσέλθω ἐν αὐτῷ· λάμπουνόν μου τὴν
στολὴν τῆς ψυχῆς, φωτοδότα, καὶ σῷ-
σόν με.

9) KONTAKIA

II ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

('Ακροστιχίς: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὑμνος)

Τὸ Προοίμιον

Ἡ Παρθένος σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίκτει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπίλαιον
τῷ ἀποστίῳ προσάγει
ἄγγελοι μετὰ ποιμένων
δοξολογοῦσι,
μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρων
δόδοιποροῦσι
δι’ ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
παιδίον νέον,
ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ
('Ιωσήφ τοῦ 'Υμνογράφου)

Τὸ Προοίμιον

Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν προ-
αἰώνιον Λόγον ἐν σπηλαίῳ ἔρ-
χεται ἀποτεκεῖν ἀπορρήτως. Χό-
ρενε, ἡ οἰκουμένη, ἀκοντισθεῖσα·

δόξασον μετὰ ἀγγέλων καὶ τῶν
ποιμένων βουληθέντα ἐποφθῆ-
ναι παιδίον νέον τὸν πρὸ αἰώ-
νων Θεόν.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὰ Ἀγια Θεοφάνεια

(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

Τὸ Προοίμιον

Ἐπεφάνης σήμερον
τῇ οἰκουμένῃ,
καὶ τὸ φῶς σου, Κύριε,
ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,
ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντάς σε·
ἡλθες, ἐφάνης,
τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον.

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου

(ἀγνώστου ποιητοῦ)

(Ἄκροστιχίς : Εἰς τὸν πρωτόπλαστον)

Τὸ Προοίμιον

Τῆς σοφίας δόδηγέ, φρονήσεως χορηγέ,
τῶν ἀφρόνων παιδευτὰ καὶ πτωχῶν ὑπερασπιστά,
στήριξον, συνέτισον τὴν καρδίαν μου, Δέσποτα·
σὺ δίδου μοι λόγον δ τοῦ Πατρός Λόγος·
ἰδού γάρ τὰ χελῆ μου οὐδὲ μὴ ::ωλύσω ἐν τῷ κράζειν σου·
Ἐλεῆμον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα.

Ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὅμονου

Οἱ δύο πρῶτοι οἶκοι

Ἄγγελος πρωτοστάτης / οὐδανόθεν ἐπέμφθη / εἰπεῖν τῇ Θεο-
τόκῳ τὸ Χαῖρε· / καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ φωνῇ / σωματούμενόν σε θεω-
ρῶν, Ἱ Κύριε, ἐξίστατο καὶ ἵστατο / κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα·
Χαῖρε, δι' ἡς / ἡ χαρὰ ἐκλάμψει· / Χαῖρε, δι' ἡς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει· /
Χαῖρε, τοῦ πεσόντος / Ἄδαμ ἡ ἀνάκλησις· / Χαῖρε, τῶν δακρύων /

τῆς Εἴνας ἡ λύτρωσις· / Χαῖρε, ὑψος δυσανάβατον | ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς· / Λαῖρε, βάθος δυσθεώρητον | καὶ Ἀγγέλων δφθαλμοῖς. / Χαῖρε, ὅτι ὑπάρχεις | Βασιλέως καθέδρα· / Χαῖρε, ὅτι βαστάζεις | τὸν βαστάζοντα πάντα. / Χαῖρε, ἀστὴρ | ἐμφαίνων τὸν "Ηλιον" | Χαῖρε, γαστὴρ | ἐνθέου σαρκώσεως. / Χαῖρε, δι' ἣς | νεουργεῖται ἡ κτίσις· / Χαῖρε, δι' ἣς | βρεφονργεῖται ὁ Κτίστης. / Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφεντε.

Βλέποντας ἡ ἀγία | ἔαυτὴν ἐν ἀγρείᾳ, | φησὶ τῷ Γαβριὴλ θαρσαλέως· | τὸ παράδοξόν σου τῆς φωνῆς | δυσπαράδεκτόν μου τῇ ψυχῇ | φαίνεται ἀσπόδου γὰρ συλλήψεως | τὴν κόνησιν πᾶς λέγεις ; κράζων ; | Ἀλληλούϊα.

*Εκ τοῦ κοντακίου τῇ ἀγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Παρασκευῇ
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

(Άκροστιχίς : τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ)

Tὸν δι' ἡμᾶς σταυρωθέντα
δεῦτε πάντες ύμνησωμεν·
αὐτὸν γὰρ κατεῖδε Μαρία
ἐπὶ ξύλου καὶ ἔλεγεν·
El καὶ σταυρὸν ὑπομένεις,
σὺ ὑπάρχεις
οὐ Υἱὸς καὶ Θεός μου.

*Ο πρῶτος οἰκος

Tὸν ἰδιον ἄρνα
ἀμνὰς θεωροῦσα
πρὸς σφαγὴν ἐλκόμενον
ἡκολούθει Μαρία,
τρυχομένη
μεθ' ἐτέρων γυναικῶν
ταῦτα βοῶσα·
Ποῦ πορεύει, τέκνον;
τίνος χάριν τὸν ταχὺν
νῦν τελεῖς δρόμον;
μὴ ἐτερος γάμος

πάλιν ἔστιν ἐν Καρᾶ
κάκει τυνὶ σπεύδεις,
ἴνα ἐξ ὕδατος αὐτοῖς
οἶνον ποιήσῃς ;
συνέλθω σοι, τέκνον,
ἢ μείνω σοι μᾶλλον ;
δός μοι λόγον, Λόγε,
μὴ σιγῶν παρέλθῃς με
ὅ ἄγνην τηρήσας με.
Σὺ γὰρ ὑπάρχεις δὲ Υἱὸς καὶ Θεός μου.

II. ΕΟΡΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον
(Θεοδώρου Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

Τά θεόβρυντα τῆς λογικῆς σου
κοιήνης ρεῖθρα, ὥσπερ ἄβυσσος, ἐκ
λογισμῶν βαθέων χέων, τοὺς ἀσε-
βοῦντας κατεπόντισας, Βασίλειε,
καὶ στῦλος πνοὸς δρθιδοξίας
λάμπων, μετάγεις ἡμᾶς ἐκ τῆς
πλάνης Ἀρείου, ἵεράρχα δὲ πολυ-
καρτερώτατος, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ
ὑπὲρ ἡμῶν ἀδιαλείπτως ἴκέτευε.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Ἱωάννην Χρυσόστομον
Τὸ Προοίμιον

Τῇ χρυσορρείθρῳ· αἰγλῇ τῶν θεί-
ων δογμάτων σον τῆς ἐκκλησίας
πάτερ τοὺς θῆρας ἀπήλασας
Χρυσόστομε ιεροφάντορ, ὃς ἀ-
γαθὸς ποιμὴν θεανγέστατος πρέ-
σβευε ὑπὲρ ἡμῶν, ὃς τῆς μετα-
νοίας προστάτης θερμότατος.

Εκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον

(Ἰωσήφ Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

‘Ο Δεσπότης χθὲς ἡμῖν διὰ σαρ-
κὸς ἐπεδήμει, καὶ ὁ δοῦλος σήμε-
ρον ἀπὸ σαρκὸς ἐξεδήμει· χθὲς
μὲν γὰρ ὁ βασιλεύων σαρκὶ ἐ-
τέχθη, σήμερον δὲ ὁ οἰκέτης λι-
θοβολεῖται δι’ αὐτὸν καὶ τελει-
οῦται, ὁ πρωτομάρτυρς καὶ θεῖ-
ος Στέφανος.

10) ΚΑΝΟΝΕΣ

I. ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

α) Ἀκινήτων ἑορτῶν

‘Εκ τοῦ κανόνος τῶν Χριστουγέννων

(Κοσμᾶς τοῦ Μαϊουμᾶ)

(Ἀκροστιχίς : « Χριστὸς βροτωθεὶς ἦν ὅπερ Θεὸς μένει »)

‘Ο εἱρμὸς τῆς α' φύδης

Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χρι-
στὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χρι-
στὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε· ἀσατε τῷ
Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν εὐφροσύνῃ
ἀνυμνήσατε, λαοί, ὅτι δεδόξασται.

‘Ο εἱρμὸς τῆς γ' φύδης

Τῷ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ Πατρὸς
γεννηθέντι ἀρρεύστως Υἱῷ καὶ ἐπ'
ἐσχάτων ἐκ Παρθένου σαρκωθέντι
ἀπόρως, Χριστῷ τῷ Θεῷ, βοήσω-
μεν· ‘Ο ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν,
ἄγιος εἰ, Κύριε.

‘Ο εἰρμὸς τῆς ε' ώδῆς

Θεός ὁν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτιρ-
μῶν τῆς μεγάλης βουλῆς σου τὸν
Ἄγγελον εἰρήνην παρεχόμενον
ἀπέστειλας ἡμῖν. “Οθεν θεογνωσίας
πρὸς φῶς ὀδηγηθέντες, ἐκ νυκτὸς
ὅρθοζοντες δοξολογοῦμέν σε, φιλά-
θρωπε.

‘Ο εἱρμὸς τῆς θ' ώδῆς

Μυστήριον ξένον δρῶ καὶ παρά-
δοξον οὐρανὸν τὸ σπήλαιον θρό-
νον χερονβικὸν τὴν Παρθένον· τὴν
φάτνην χωρίον ἐν ᾧ ἀνεκλίθη ὁ ἀ-
χώρητος Χριστὸς ὁ Θεός, δν ἀνυμοῦν-
τες μεγαλύνομεν.

β) Κινητῶν ἑορτῶν

Ἐκ τοῦ Μεγάλου Κανόνος (’Ανδρέου Κρήτης)

ώδὴ α'

‘Ο εἱρμὸς

Βοηθός καὶ σκεπαστής, ἐγένετο μοι
εἰς σωτηρίαν οὐτός μου Θεός, καὶ
δοξάσω αὐτόν· Θεός τοῦ πατρὸς μου,
καὶ ὑψώσω αὐτόν· ἐνδόξως γὰρ
δεδόξασται.

Τὸ α' τροπάριον

Πόθεν ἄρξομαι θρηνεῖν τὰς τοῦ
ἀθλίους μου βίου πράξεις; ποίαν ἀ-
παρχὴν ἐπιθήσω, Χριστέ, τῇ νῦν
θρηνῳδίᾳ; ’Αλλ' ὡς εὐσπλαχνός
μοι δὸς παραπτωμάτων ἀφεσιν.

Τὸ δ' τροπάριον

Οἴμοι τάλαινα ψυχή! Τί ὡμοιώθης τῇ πρώτῃ Εῦα; Εἰδες γάρ κακῶς καὶ ἐτρώθης πυκρῶς καὶ ἥψω τοῦ ξύλου καὶ ἐγεύσω προπετῶς τῆς παραλόγου βρώσεως.

Τὸ ιδ' τροπάριον

Ο λησταῖς περιπεσών, ἐγὼ ὑπάρχω τοῖς λογισμοῖς μου· δλως ὑπ' αὐτῶν τετραυμάτισμαι νῦν· ἐπλήσθην μωλώπων. Άλλ' αὐτὸς μοι ἐπιστάς, Χριστὲ σωτήρ, ίάτρευσον.

Ἐκ τοῦ Σταυρωσίμου κανόνος

(Ἰωσήφ τοῦ Υμνογράφου)

Ο εἱρμὸς τῆς α' ωδῆς

Σταυρῷ διεπέτασας, θείας παλάμας μακρόθυμε, καὶ τὸν ἀπολλύμενον, κόσμον ἐκάλεσας, πρὸς ἐπίγνωσιν, τοῦ κράτους σου Ολκτίρμων ὅθεν μεγαλύνομεν, τὴν εὐσπλαγχνίαν σου.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον (Κασσιανῆς)

Ο εἱρμὸς τῆς α' ωδῆς

Κύματι θαλάσσης τὸν κρύψαντα πάλαι διώκτην τύραννον ὑπὸ γῆς ἔκρυψαν τῶν σεσφραγέων οἱ παῖδες· ἀλλ' ἡμεῖς ως αἱ νεάνιδες τῷ Κυρίῳ ἀσωμεν· ἐνδόξως γάρ δεδόξασται.

Ο εἱρμὸς τῆς γ' ωδῆς

Σὲ τῶν ἐπὶ ύδάτων κρεμάσαντα πᾶσαν τὴν γῆν ἀσχέτως ή κτίσις

κατιδοῦσα ἐν τῷ Κρανίῳ κρεμάμενην, θάμβει πολλῷ συνείχετο· Οὐκ εἶστιν ἄγιος, πλὴν σον, Κύριε, κραυγάζουσα.

‘Ο εἰρυμὸς τῆς δ’ ὡδῆς

Τὴν ἐν σταυρῷ σου θείαν κένωσιν προοφῶν ’Αββακούμ, ἐξεστηκώδεις ἐθόραξ· Σὺ δυναστῶν διέκοψας κράτος, ἀγαθέ, δμιλῶν τοῖς ἐν ἄδῃ, ὡς παντοδύναμος.

‘Ο εἰρυμὸς τῆς ε’ ὡδῆς

Θεοφανείας σου, Χριστέ, τῆς πρὸς ήμᾶς συμπαθῶς γενομένης, Ἡσαΐας φῶς ἰδὼν ἀμέσπερον, ἐκ νυκτὸς δοθρίσας ἐκραύγαζεν ’Αναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ γῇ ἀγαλλιάσσονται.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον
(Κοσμᾶ τοῦ Μαϊουμᾶ)

‘Ο εἰρυμὸς τῆς σ’ ὡδῆς

Συνεσχέθη, ἀλλ’ οὐ κατεσχέθη,
στέρονται κητώοις ’Ιωνᾶς· σοῦ γὰρ τὸν τύπον φέρων, τοῦ παθόντος καὶ ταφῆς δοθέντος ὡς ἐκ θαλάμου τοῦ θηρός ἀνέθορε, προσεφώνει δὲ τῇ κουστωφδίᾳ· Οἱ φυλασσόμενοι μάταια καὶ γενδῆ, ἔλεον αὐτοῖς ἐγκατελλίπετε.

Τροπάριον α'

’Ανηρέθης, ἀλλ’ οὐ διηρέθης,
Λόγε, ἵς μετέσχες σαρκός· εἰ γὰρ

καὶ λέλυται σου ὁ ναὸς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ οὕτω μία ἡν ύπόστασις τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκός σου· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ εἰς ὑπάρχεις Υἱὸς, Λόγος τοῦ Θεοῦ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

Τροπάριον β'

Βροτοκτόνον, ἀλλ' οὐθεοκτόνον,
ἔφν τὸ πταῖσμα τοῦ Ἀδάμ· εἰ γὰρ
καὶ πέπονθε σου τῆς σαρκὸς ἢ χολή^{κή} οὐσία, ἀλλ' ἡ θεότης ἀπαθής
διέμεινε τὸ φθαρτὸν δέ σου πρός
ἀφθαρσίαν μετεστοιχείωσας καὶ
ἀφθάρτου ζωῆς ἔδειξας πηγὴν ἐξ
ἀναστάσεως.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα
(Δαμασκηνοῦ)

‘Ο εἰρμὸς τῆς α’ ωδῆς

‘Αναστάπεως ἡμέρα, λαμπρυνθῶ-
μεν, λαοί, Πάσχα Κυρίου, Πάσχα·
ἐκ γὰρ θαράτου πρός ζωὴν καὶ ἐκ
γῆς πρός οὐρανὸν Χριστὸς ὁ Θεὸς
ἡμᾶς διεβίβασεν, ἐπινίκιον ἔδοντας.

‘Ο εἰρμὸς τῆς γ’ ωδῆς

Δεῦτε πόμα πίωμεν καινόν, οὐκ
ἐκ πέτρας ἀγόνου τερατονοργούμε-
νον, ἀλλ’ ἀφθαρσίας πηγὴν ἐκ τά-
φου διμβρήσαντος Χριστοῦ, ἐν φί^{στερεούμεθα.}

‘Ο εἰρμὸς τῆς δ’ ϕωδῆς

‘Ἐπὶ τῆς θείας φυλακῆς ὁ θεηγό-
ρος Ἀββακούμ στήτω μεθ’ ἡμῶν

καὶ δεικνύτω φαεσφόρον ἄγγελον
διαπρυσίως λέγοντα· Σήμερον σω-
τηρία τῷ κόσμῳ, δτι ἀνέστη Χριστὸς
ὅς παντοδύναμος

‘Ο εἰρμὸς τῆς ε’ ώδῆς

’Ορθρίσωμεν ὅρθρου βαθέος καὶ
ἀντὶ μύδου τὸν ὕμνον προσοίσωμεν
τῷ Δεσπότῃ, καὶ Χριστὸν ὁφόμεθα
δικαιοσύνης ἥλιον πᾶσι ζωὴν ἀνα-
τέλλοντα.

‘Ο εἱρμὸς τῆς ζ’ ώδῆς

’Ο παῖδας ἐκ καμίνου ρυσάμενος,
γενομενος ἄνθρωπος, πάσχει ὡς θνη-
τός, καὶ διὰ πάθους τὸ θνητὸν
ἀφθαρσίας ἐνδέι εὐπρέπειαν, δ μό-
νος εὐλογητὸς τῶν πατέρων Θεὸς
καὶ ὑπερένδοξος.

‘Ο εἱρμὸς τῆς η’ ώδῆς

Αὕτη ἡ κλητὴ καὶ ἀγία ἡμέρα, ἡ
μία τῶν Σαββάτων, ἡ βασιλὶς καὶ
κυρία, ἔορτῶν ἔορτὴ καὶ πανήγυρίς
ἐστι πανηγύρεων, ἐν ᾧ εὐλογοῦμεν
Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

‘Ο εἱρμὸς τῆς θ’ ώδῆς

Φωτίζου, φωτίζου, ἡ νέα Ἱερου-
σαλήμ· ἡ γὰρ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ
ἀνέτειλε. Χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλον,
Σιών· σὺ δέ, ἀγνῆ, τέρπου Θεοτόκε,
ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον
(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ)

(Ἀκροστιχίς: Ἀθανάσιος εὗχοι ὀρθοδοξίας ἔφυ)

φ δ ḥ α'

Ο είρ μὸς

Ἀθανασίω προσκομίζων ἔπαινον
ώς ἀρετὴν εὐφημῶν πρὸς τὸν Θεὸν
φέρω μᾶλλον τὸ ἐγκάμιον παρ' οὐ
τοῖς βροτοῖς δέδοται ἀξιέπαινον χρῆ-
μα τῆς ἀρετῆς ἡς περ γέγονε ἔμ-
ψυχος εἰκὼν καὶ ἐκσφράγισμα.

Τροπάριον

Θεοσοφίας χρηματίσας ἔμπλεως
καὶ ὑπὲρ ἡμίου βίῳ ἀπαστράπτων
καὶ πολιτευσάμενος "Οσιε ὑπερβέ-
βηκας ἐγκωμίων τοὺς νόμους
τοὺς παρ' ἡμῶν ἀλλ' ἀνάσλοιο Πάτερ
παρ' ἀξίαν ἔμνούμενος.

Δ' ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ζωντανὴν παράστασιν τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν διδαγμάτων
καὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων, τὰ δόποια ἑκφράζουν εἰς τὰ ποιήματά
των οἱ ὑμνογράφοι, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἡ μουσικὴ διὰ τοῦ μέλους.
Δι αὐτῆς, καθὼς λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, « μᾶλλόν πως ἐντυποῦνται
ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα » καὶ ἐπιτυγχάνουν οἱ πιστοί « τὴν
προσοχὴν καὶ τὸ σταθερὸν τῆς καρδίας », ὡστε μὲ τὴν πρέπουσαν εὐ-
λάβειαν νὰ παρακολουθοῦν τὰ λεγόμενα καὶ τὰ τελούμενα κατὰ
τὴν λατρείαν.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ Ἑκκλησία δὲν ἔδιστασεν ἐξ ἀρχῆς νὰ
εἰσαγάγῃ τὴν μουσικὴν εἰς τὰς λατρευτικὰς αὐτῆς συνάξεις, « ἵνα
τῷ ρυθμῷ τοῦ μέλους ψυχαγωγούμενοι πάντες, μετὰ πολλῆς προθυ-

μίας τούς ιεροὺς αὐτῷ ἀναπέμπομεν ὑμνους », καθώς λέγει ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος.

Ἐχρησιμοποιίσε δὲ ὡς τοιαύτην τὴν ἐπικραστοῦσαν Ἑλληνικὴν μουσικήν. Ἡ μουσικὴ ὅμως αὐτή, ἐφ' ὅσον εἰσήχθη εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτο ἀνάγκη νὰ ὑποστῇ τὴν ἀπαιτουμένην κατεργασίαν καὶ διαμόρφωσιν, διὰ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ σεμνὸν περιβάλλον τῆς χριστιανικῆς ἐν πνεύματι λατρείας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπραγματοποιήθη βαθμηδόν.

Καὶ κατὰ μὲν τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος ἦτο ἀπλοῦν καὶ ἀνεπιτήδευτον, μὴ διαφέρον πολὺ τοῦ τρόπου, διὰ τοῦ δποίου ψαλμῳδοῦνται αἱ εὔχαι (π.χ. τοῦ Εὐχελαίου) καὶ τὰ ἀναγνώσματα (ὁ ἔξαψαλμος, ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον), τὰ δποῖα τότε ἀπλῶς ἀνεγινώσκοντο.

Ως ψάλται δὲ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν χρησιμεύουν κατ' ἄρχας ὅχι ὠρισμένα πρόσωπα, ἀλλὰ ὅλοι οἱ παρόντες εἰς τὴν λατρείαν πιστοί. Βραδύτερον ὅμως, ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἐπληθύνοντο, φαίνεται, ὅτι ἡ ψαλμῳδία τῶν πολλῶν καὶ δύσκολος ἀπέβαινεν, ἀλλὰ καὶ θόρυβον καὶ ἀταξίαν παρείχε. Διὰ τοῦτο ἐνωρὶς καθιερώθη ἡ τάξις τῶν ψαλτῶν καὶ ἐτέθησαν γενικῶς αἱ πρῶται βάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Απὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς λατρείας καλλιεργεῖται ἐπιμελῶς καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος καὶ σημειώνει ταχεῖαν ἔξελιξιν. Μὲ τὴν ἔξελιξιν αὐτὴν διεμορφώθη σύν τῷ χρόνῳ πλῆρες σύστημα μουσικῆς ἀφιερωμένης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, τὸ δποῖον ὠνομάσθη ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου περισσότερον ἐκαλλιεργήθη καὶ ἔφθασεν εἰς ἀκμήν, Βυζαντινὴ μουσικὴ.

Τῆς μουσικῆς αὐτῆς ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ μεγαλύτερος διαμορφωτὴς ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Μέχρι τῆς ἐποχῆς του φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε μὲν ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ διὰ τῆς φωνητικῆς παραδόσεως διδασκαλία τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἔλλειπτεν ὅμως ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ ἔκθεσις τῆς θεωρίας αὐτῆς. Τὸ κενὸν τοῦτο ἀναπληρῶν ὁ Δαμασκηνὸς ἔγραψε τὸ πρῶτον βιβλίον περὶ τῆς θεωρίας τῶν δικτῶν ἥχων, ἀφοῦ συνέταξεν ἐπὶ πλέον τὴν ἐν χρήσει στήμερον 'Ο κτώηχον, διὰ νὰ δειξῃ τὴν θεωρίαν ἐφηρμοσμένην καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν. Ἀπὸ τὴν Οκτώχον μανθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν Βυζαντινὴν

μελωδίαν κατέχουν μόνιμον πλέον θέσιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἑκείνης οἱ δόκτωρ ήχοι.

Ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς ὁ Δαμασκηνὸς ἔξεκαθάρισε καὶ ἀπήλαξε τὴν Βυζαντινὴν ὑμνῷδίαν ἀπὸ τὰ ἀσεμνα καὶ ἀκατάλληλα διὰ τὴν λατρείαν μέλη, τὰ δποῖα εἰχον εἰσπηδήσει ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῶν θεάτρων καὶ τῶν κοσμικῶν τελετῶν. Τοιουτοτρόπως ὁ Δαμασκηνὸς ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς γνησίας καὶ σεμνῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἡ μουσικὴ αὕτη κατὰ τὰς κυρίας βάσεις καὶ γραμμὰς καὶ τὰ παλαιόθεν παραδεδεγμένα μέλη παρέμεινεν ἀνέπαφος καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκικῆς δουλείας. Ἀλλως τε δὲν ἔλλειψαν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικοὶ μεγάλοι, οἱ δποῖοι ἐκράτησαν τὴν συνέχειαν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς παραδόσεως, ὅπως ὁ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος καὶ ἄλλοι.

Ο Πέτρος ἐπὶ πλέον, περισσότερον ἀπὸ ὅλους, παρεσκεύασε καὶ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν εἰσαγωγὴν νέου καὶ ἀναλυτικοῦ συστήματος γραφῆς, ἐπειδὴ ἡ ἴσχύουσα Βυζαντινὴ σημειογραφία παρεῖχε μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, τὸ δποῖον ἐπραγματοποίησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιθ' αἰῶνος τρεῖς διακεκριμένοι μουσικοδιδάσκαλοι καὶ μελοποιοί, ἥτοι ὁ Μητροπολίτης Προύσης Χρύσανθος, ὁ πρωτοψάλτης Γρηγόριος ὁ Λευίτης καὶ ὁ χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Χουρμούζιος Γεωργίου. Χάρις εἰς τὴν μεταβολὴν αὐτὴν ἀνεζωγονήθη τὸ ὑπέρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐνδιαφέρον καὶ διηγολύνθη σπουδαίως ἥ εύρυτέρα αὐτῆς διάδοσις.

'Εκ τῶν συνεκδιδομένων δύο βιβλίων ή μὲν ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ συνεγράφη ὑπὸ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 150498/22-12-1955 ἀπ. 'Υπουργ. Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, ή δὲ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ συνεγράφη ὑπὸ Β. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, Γυμνασιάρχου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 14580/6-2-1956 διοίας ἀποφάσεως.

1. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α) ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΩΝ

- 1) Συμβολή εἰς τὴν Κατηχητικήν, 'Αγαθονίκου Μητροπολίτου Καλαβρύτων, 'Αθῆναι 1949 (Έκδοσις 'Αποστολικῆς Διακονίας).
- 2) 'Αποστολικῆς Διακονίας 'Έκδόσεις διὰ τὰ Μέσα καὶ 'Ανώτερα Κατηχητικά Σχολεῖα:
 - α) 'Η στολὴ τῆς ψυχῆς, 1949.
 - β) Οἶκος Θεοῦ, 1950.
 - γ) Συγκλητονόμος Χριστοῦ, 1951.
 - δ) 'Η χριστιανική κοσμοθεωρία, 1949.
 - ε) 'Ιστορία τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, 1950.
 - ζ) Χριστιαν κός 'Ανθρωπισμός, 1951.
- 3) 'Αδελφότητος Θεολόγων 'Έκδόσεις « Ζωῆς »:
 - α) 'Ο Θεός καὶ τὰ τέκνα του, 1954.
 - β) Θεία Οἰκοδομή, 1950.
 - γ) Θεός καὶ Κόσμος, 1954.
 - δ) 'Εκκλησία καὶ Κοινωνία, 1950.
 - ε) Διακήρυξις Χριστιανῶν 'Επιστημόνων.
 - ζ) Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγάπης.
- 4) Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ Κοινωνικὸν πρόβλημα, Βασιλείου Χ. 'Ιωαννίδου 1950.
- 5) Θρησκευτικὴ καὶ 'Ηθικὴ δγωγή, Δ. Μωραΐτη, Θεσσαλονίκη 1941.
- 6) Τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, Κ. Καλλινίκου (πρωτοπρεσβυτέρου), 'Άλεξάνδρεια 1924.
- 7) Γιατὶ πιστεύω, 'Ι. Παναγιωτίδου, (ἐκλαϊκευμένη 'Απολογητική).

- 8) α) Κατηχητική, Π. Τρεμπέλα, 1931.
 β) 'Ιησοῦς δ ἀπό Ναζαρέτ, Π. Τρεμπέλα, 1940.
 γ) 'Απολογητικαὶ Μελέται (‘Η θεωρία τῆς ἔξελίξεως — ‘Ο Χιλιασμὸς — ‘Ο Πνευματισμὸς — Μυστηριακαὶ Θρησκεῖαι καὶ Χριστιανισμός), Π. Τρεμπέλα, 1930-1938.
- 9) α) Χριστιανικὴ πίστις καὶ ἐπιστήμη, Toth.
 β) Πόθεν ἔρχεσαι καὶ ποῦ ὑπάγεις, Toth.
 γ) Τὰ ἀγνά νειᾶτα, Toth, (μετάφρ. Ἀποστολικῆς Διακονίας).
- 10) Παύλος, Ζοζέφ Χόλτσνερ, μετάφρ. Ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Κοτσώνη, Ἀθῆναι 1948.

Β) ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ

- 1) Ἐπιστολαὶ περὶ Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Θεοδώρου Βαλλιάνου, 1856.
- 2) Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α': Χριστιανικὰ κοιμητήρια—Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονική, Γ. Σωτηρίου, 1942.
- 3) Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, Γ. Σωτηρίου, 1914.
- 4) Ὁ Χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Κ. Καλλινίκου, 1921.
- 5) Αἱ τρεῖς λειτουργίαι, Π. Τρεμπέλα, 1935.
- 6) Ἡ Ἑκκλησία μας, Δ. Σ. Μπαλάνου.
- 7) Ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας, Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου, 1927.
- 8) Ἐγκόλπιον τῆς θείας λειτουργίας, Σ. Παπακώστα, 1936.
- 9) Ἡ ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ κίνησις καὶ ἡ πρᾶξις τῆς Ἀνατολῆς, Π. Τρεμπέλα, 1949.
- 10) Αἱ ἀρχαὶ καὶ δ ἔχαρακτήρ τῆς Ὀρθοδόξου λατρείας, Π. Τρεμπέλα, 1952.
- 11) Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, Δ. Ν. Μωραΐτου, 1937.
- 12) Περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου, Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, 1902.
- 13) Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, Δ. Ν. Μωραΐτου, 1939.
- 14) Μελέται περὶ τῶν βιθλικῶν ἀναγνωσμάτων, Β. Ἐξάρχου, 1935 καὶ 1936.
- 15) Ἡ τελεσιουργία τοῦ Βαπτίσματος, Π. Τρεμπέλα, 1925.
- 16) Τὸ Βάπτισμα, Σ. Παπακώστα, 1928.
- 17) Ἀκολουθία τοῦ Εύχελαίου, Π. Τρεμπέλα, 1948.
- 18) Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἀγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
- 19) Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἀγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
- 20) Ἡ γονυκλίσια ἐν ταῖς Κυριακαῖς, Π. Τρεμπέλα, 1948.
- 21) Τάξις χειροθεσῶν καὶ χειροτονῶν, Π. Τρεμπέλα, 1949.
- 22) Ἡ μεγάλη Ἐβδομάδα καὶ τὸ Πάσχα, Δ. Σ. Μπαλάνου, 1924.
- 23) Ἐκλόγη Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Π. Τρεμπέλα, 1949.
- 24) Ἄρθρα λειτουργικοῦ περιεχομένου (εἰς τὰς Ἐγκυκλοπατιδείας Ἐλευθερουδάκη, Πυρσοῦ, Ἡλίου).

2. ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Α) ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

- *Αβέστα 12.
*Αγάπη. Ἰδιότης τοῦ Θεοῦ 36· τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν 93 κ.ξ.: πρὸς τὸν πλησίον 94· σπουδαιότης αὐτῆς 95.
*Αγγελοι 45.
*Άδαμ. Παρακοὴ καὶ πτῶσις 50· ὁ νέος *Άδαμ 51.
*Άθανασιανὸν Σύμβολον 24.
*Άθανάσιος Μ. Περὶ Ἀγίας Τριάδος 38.
*Αμοιβαὶ αἰώνιοι 81.
*Ἀνακαλύπτις. Τῆς φύσεως 81.
*Ἀνάστασις. Τοῦ ἀνθρώπου 79· τῶν σωμάτων 79.
*Ἀνθρώπος. Φύσις καὶ προορισμὸς 46· τὸ σῶμα του 46· ἡ διπλῆ ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς σύστασις 47· ἡ πρώτη κατάστασις 49· ἡ πτῶσις 50.
*Ἄξιομοθία ἔργων Ἀγίων 88 κ.ξ.
*Ἀπόλυτος προορισμὸς 63.
*Ἀπολύτρωσις. Ἡ ἐν Χριστῷ 59, 61.
*Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ 75.
 Διακονία 18.
*Ἀποστολικὸν Σύμβολον 24.
*Ἀρειος 58.
Ἀργονυστήνος. Περὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν 5.

Βάπτισμα. Σύστασις καὶ σκοπὸς 70· κύρος καὶ κανονικότης 70· διαφορὰὶ πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 85, 86.
Βασίλειος Μ. Περὶ τῆς ἀξίας τῆς Ι. Παραδόσεως 23· περὶ τῆς ἀξίας σώματος καὶ ψυχῆς 47.
Βιβλικὴ Ἐταιρεία 22.
Βούδας, Βουδισμὸς 10.
Βραχμανισμὸς 9.

Γάμος. Σύστασις, σκοπὸς αὐτοῦ 75, 76· πολιτικὸς γάμος 76· διαφορὰὶ πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 87.
Γιῶσις. Φυσικὴ καὶ ὑπερφυσικὴ 27.
Γραφὴ Ἀγία. Ἔννοια καὶ μέρη αὐτῆς 19 κ.ξ.: Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη 19 κ.ξ.: βιβλία Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης 20 κ.ξ.: θεοπνευστία αὐτῆς 21· σπουδαιότης αὐτῆς 22.

Δαίμονες 46.
Δαμασκηνὸς Ἰωάννης. Περὶ τῆς ἀκαταληψίας τοῦ Θεοῦ 27· περὶ ἀγγέλων 46.

Δεῖσται 41.

Δόγμα. "Εννοια 25· σχέσις πρὸς τὴν Ἡθικὴν 25, 26.

Ἐθνικολ. Προπαρασκευή των διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου 53.

Ἐκκλησία. "Εννοια 65, 66· ἰδρυσις 65· στρατευομένη καὶ θριαμβέουσα 66· παραστατικαὶ ἐκφράσεις περὶ τῆς φύσεώς της 66· μία ἀγία, καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ 67, 68· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν σύστασιν καὶ φύσιν αὐτῆς 84, 85.

Ἐπιτίμα 73.

Ἐντυχήσ. Πρεσβύτερος Κων/πόλεως 58.

Ἐγχαριστία θεία. "Εννοια, σύστασις καὶ σκοπός 72· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 86.

Ἐγχέλαιον. "Εννοια, σύστασις, σκοπός 76· διαφοραὶ πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν 88.

Ζωροαστρισμός 12.

Ἡθικὴ Χριστιανική. Ἰδεῶδες αὐτῆς ἡ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωὴ 91· Χριστοκεντρικὴ 91· σχέσις πρὸς τὸ Δόγμα 92, 93· βασικαὶ ἀρχαὶ ἡτοικαὶ: πίστις, ἀλπίς, ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον 93, 94 μέσα πραγματοποιήσεως τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 95.

Θαύματα. "Εννοια καὶ σκοπός 43· τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου 55.

Θρησκεία. Ὁρισμὸς αὐτῆς 5· καθολικότης καὶ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὸν πολιτισμὸν 5· εἰδὴ θρησκειῶν 7· θρησκεία καὶ ἐπιστημὴ 40, 41.

Θεός. Πίστις εἰς Ἑνα Θεόν 27· γνῶσις τοῦ Θεοῦ 27· κοσμολογικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρχεως Θεοῦ 29· τελεολογικὴ 29· ἡθικὴ 30· ιστορικὴ 31· οὐσία τοῦ Θεοῦ 32· πανταχοῦ παρουσία 33· παντοθύματικά 33· αἰωνιότης 33· παγγυωσία 34· πανσοφία 35· ἀγιότης 35· δικαιοσύνη 36· ἀγάπη 36· ἀληθινός καὶ πιστός 37· πρόνοια περὶ κόσμου 41· συντήρησις 41· κυβέρνησις τοῦ κόσμου 42· τριαδικός Θεός 37.

Ἴδιότητες τοῦ Θεοῦ 32.

Ἱερωσύνη. "Εννοια καὶ σύστασις 74, 75· οἱ τρεῖς βαθμοὶ 74, 75· προπόντα κληρικῶν 75· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 87.

Ἴησονς Χριστός. Βίος καὶ διδασκαλία 54, 55· τὰ πάθη καὶ ἡ ἀνάστασις 55, 56, 57· ἡ ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα παρουσία του 57, 58· κάθισθος εἰς Ἀδην 56· ἔργον του καὶ ἀποστολὴ ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου 59, 60· τὸ τρισδύν αἰώνα, προφητικόν, ἀρχιερατικόν καὶ βασιλικόν 60, 61, 62· αἱ δύο φύσεις καὶ αἱ δύο θελήσεις 58, 59· ἡ ἐξιλαστήριος θυσία του 60, 61· πηγή, δύναμις καὶ ἰδεῶδες τῆς ἡθικῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν 91, 92.

Ἴνδοισμός 9.

Ἴουδαικὴ θρησκεία. Θρησκεία ἐξ ἀποκαλύψεως 8· κέντρον τῆς αἱ Μεσσιακαὶ θέσει 15· ὁ Νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι 15, 16.

Καθαρτήριον πέρι 89.

Κανὴ Διαθήκη. "Εννοια 19· τὰ βιβλία αὐτῆς 20, 21· Κανὼν 23.

Κακὸν φυσικόν. Άλτια ὑπάρξεως 44, 45.

Κάντιος 29.

Κατηχησις. "Εννοια τοῦ μαθήματος 17· διαίρεσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης 25· ἐν τῇ πρώτῃ Ἐκκλησίᾳ 17, 18· κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους 18.

Κατηχητικαὶ Σχολαῖ. Τοῦ Παντανού 18· ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις 18· ἐν Ἐλάδῃ 18, 19.

Κοινωνικὸν ἰδεῶδες τοῦ Χριστιανισμοῦ 96, 97.

Κομφούκιος 11.

Κοράνιον. Διδασκαλία καὶ συγγραφεὺς 14.

Κόσμος. Δημιουργία του 39, 40· πνευματικός καὶ ύλικός 39, 40· ἡ ἐπιστήμη ὡς πρὸς τὴν δημιουργία του 40, 41.

Κρίσις τοῦ κόσμου. Μερικὴ 79· καθολικὴ 80.

Κριτοπούλου Ὁμολογία. Ἀπάθεια τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν σταύρωσίν του. 61.

Λαοτσὲ 11.

Λατρεία. Διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν θείαν λατρείαν 89, 90.

Μακεδόνιος. Διδασκαλία του περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος 64.

Μέλλονσα ζωὴ. Σπουδαιότης αὐτῆς ἐν συγχρίσει πρὸς τὴν παροῦσαν 78· τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 78· διαφοραὶ τῶν Ἐκκλησιῶν 88, 89.

Μετάνοια. "Εννοια καὶ σύστασις 73· ἀνάγκη αὐτῆς 73· ἡ Παλαιὸν καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη, περὶ τῆς ἀξίας τῆς 74· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 86.

Μετάφρασις τῶν Ο' 20.

Μημόδουνα 79, 80.

Μυστήρια. "Εννοια αὐτῶν ἐν τῷ Ἐθνισμῷ καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ 68, 69· δροὶ κύρους αὐτῶν 69· ἀριθμὸς καὶ διάκρισις αὐτῶν 69, 70· καλοῦνται οὕτω καὶ ἀλήθειαι ἡ τὰ δόγματα τῆς πίστεως 69.

Μωαμεθανισμός. "Ιδρυσις καὶ διάδοσίς του 13· ἡ διδασκαλία του 14.

Νεστόριος. Ἡ περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων διδασκαλία 58.

Νηπιοβαττισμός 70.

Οὐσία Θεοῦ 32.

Παράδοσις. Δευτέρα πηγὴ τῆς πίστεως ἴσοκυρος πρὸς τὴν Κ. Διαθήκην 22· ἔννοια, ἀπόρρηψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Προτεσταντῶν 24, 83· ποῦ διετυπώθη καὶ ὑπάρχει 23, 24.

Παῦλος Ἀπόστολος. Περὶ θείας χάριτος 62· περὶ θείας Εὐχαριστίας 72· περὶ ἀναστάσεως τῶν ἀνθρώπων 79· περὶ τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 91· περὶ ἀγάπης 94.

Πλάτων. "Οτι δ Θεδς ἀκατάληπτος και ἀπερίγραπτος 32.
Πλούταρχος. Περὶ καθολικότητος τῆς θρησκείας 6.
Πολυθεῖα και πολυθείστικαι θρησκεῖαι 7.
Πνεῦμα ἄγιον. "Εννοια 64· πρόσωπον οὐχὶ δύναμις 64· ή ἐκπόρευσις αὐτοῦ 64..
τὸ ἔργον αὐτοῦ 65· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν 84.
Πόνος. Ἡ σπαρξὶς και δ εὐεργετικὸς ρόλος του 43, 44, 45.
Προσευχή. Σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν 95.
Προτεσταντισμός. Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ πηγῶν τῆς πίστεως
83· περὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων 83. περὶ Ἐκκλησίας 84· περὶ Μυστηρίων 85,
86, 87, 88· εἰς τὴν θείαν λατρείαν 89.

Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ Ἐκκλησίας 84· περὶ ἀγίου Πνεύματος 84· περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως τῶν ψυχῶν 88· περὶ Ἱερωσύνης 87· περὶ Μυστηρίων 85 κ.έ.· περὶ Θεοτόκου 89.

Σιντοϊσμός. Ἡ θρησκεία τῶν Ιαπώνων 12.

Συγγωροχάρτια 88.

Σύμβολον τῆς Πίστεως 24.

Ταοϊσμὸς 11.

Τιμωρία αἰώνιος 81.

Τριάς. Τριαδικὸς Θεός 37.

"Υλη. Υλισμὸς 47, 48.

Φυσικαὶ θρησκεῖαι 7.

Φωτιζόμενος 17.

Χάρις θεία. "Εννοια 62· ἐνισχύει τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν και συνεργάζεται 62·
σχέσις χάριτος και ἐλευθερίας 62· τὸ ἀόρατον στοιχεῖον ἐν τοῖς Μυστηρίοις 69.
Χρῖσμα. "Εννοια και σκοπὸς 71· γρόνος τελέσεως 71· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 86.

Χριστολογικαὶ ἔριδες 58 κ.έ.

Χρυσόστομος Ἰωάννης. Περὶ θείας Προνοίας 42· περὶ ἀγάπης 94.

Ψυχή. Ἄξια αὐτῆς 47· ἀθανασία αὐτῆς 48.

Β) ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

- *Αβατον 123
- *Αγάπη (Πάσχα) 190
- *Αγγελικός θυμος 163
- *Αγια *Αγίων 123
- *Αγία άναφορά 162
- *Αγια δῶρα 166
- *Αγιασματάριον 146
- *Αγιασμός μέγας 176
 - » μικρός 176
 - » τ. δώρων 163
- *Αγία Τράπεζα 124
 - » (ἐγκαίνια) 175
- *Αγιογραφία ναοῦ 125
 - » Βυζαντινή 128
- *Αγιον Βῆμα 124
 - » Ποτήριον 166
- *Αγκυρα 126
- *Αγρυπνία 149
- *Άδυτον 123
- *Αετός 134
- *Αήρ (κάλυμμα) 138
- Αἴθριον (ναοῦ) 115, 120
- Αἷμα Χριστοῦ 153, 162 - 164
- Αἶνοι 152.
- Αἰτήσεις (λειτουργική) 161
 - » (εἰς ἀκολ. Γάμ.) 173
- *Ακάθιστος θυμος 187
- *Άλληλοντα 109
- *Άμβων 121
- *Άμην 109
- *Άμνος (σύμβολον) 126
 - » (προσκομιδῆς) 155
- *Άμφια (καλύμματα) (ᾧ. Τραπέζ.) 135
 - » (διακόνου) 139
- *Άμφια (λειτέως) 140
 - » (Ἐπισκόπου) 142
- *Αναβαθμοὶ (τροπάρια) 205
 - » (ψαλμοὶ) 152, 205
- *Αναγεννήσεως ριθμός 118
- *Ανάδοχος 169
- *Ανάγνωσις (Εὐαγγελίου) 152
- *Αναγνώματα (ᾧ. Γραφῆς) 109, 159
- *Αναγνώστης 159
- *Ανάληψις Κυρίου 191
- *Αναλύγια 122
- *Αντίδωρον 167
- *Αντιμήνσιον 135
 - » (εἰκών) 136
- *Αντίφωνα (λειτουργ.) 157, 206
 - » (Μ. Παρασκ.) 157, 206
- *Απόδειπνον 150
- *Αποκάλυψις Ιωάννου 164
- *Απόλυτης (δρθρού) 152
 - » (λειτουργ.) 166
- *Απολυτίκιον 157, 204
- *Απόστιχα 204
 - » (ἑσπερινοῦ) 150
- *Αποστολικαὶ διαταγαὶ 103
- *Απόστολος (βιβλίον) 103, 146
 - » (περικοπὴ) 159
- *Αργίον (*Αποκαλύψεως) 164
- *Αρραβών (ἀκολούθια) 172
- *Ἄρτος (θ. Εὐχαριστ.) 153
 - » (προθέσεως) 155
- *Ἄρτοφόιον 132
 - » (εἰκών) 133
- *Ἄρχαιολογικὰ μνημεῖα 103
- *Ἄρχιερατικὸν (βιβλίον) 146

- *Αρχιερεύς 175
 *Άσμα (χειροτονίας) 172
 *Ασπασμός (συλλειτουργών) 162
 » (Πατσάλιος) 190
 *Αστερίσκος 131
 » (εἰκὼν) 131
 Αὐτόμελα 204

 Βαΐα 177
 Βασιλική 114, 115
 Βάπτισμα 109, 168
 Βαπτιστήριον 134
 Βῆλα 123
 Βιβλία (λειτουργικά) 103, 146
 Βυζαντινός ρυθμός 118

 Γάμος 172
 Γενέθλιον Θεοτόκου 193
 Γόννι κλίνοντες 164
 Γοτθικός ρυθμός 119
 Γυναικωνίτης 121

 Δακτύλιος (ἀρραβώνος) 173.
 Δέησις (λειτουργική) 165
 Δεσποτικόν 120
 Διακονικόν 125
 Διάκονος 172
 Διδαχή 12 *Ἀποστόλων 103
 Δικηροτέληρα 134, 155
 Δισκάριον 130
 » (εἰκὼν) 130
 Δοξαστικόν 205
 » Χριστουγέννων 220

 *Ἐβδομάς (Διακαινήσιμος) 190
 » Μεγάλη 187
 *Ἐγκαίνια ναοῦ 175
 *Ἐγκόλπιον *Ἐπισκόπου 145
 Εἰκόνες 123, 127
 Εἰκονοστάσιον (τέμπλον) 122
 Εἴλητάρια 129
 Εἴλητὸν 138
 Εἰρηνικά 122, 156, 173
 Εἶρμός 204

 Εἰσόδια Θεοτόκου 193
 Εἰσοδος μεγάλη 161
 Εἰσοδος μικρὰ 158
 *Ἐκκλησία (πιστῶν) 159, 164
 » (κατ' οἰκον) 112
 *Ἐκκλησίασμα 162
 *Ἐκτενής δέησις (ἐσπερ.) 149
 » » (ἀγιασμ.) 185
 » » (λειτουργ.) 160
 *Ἐκφώνησις 157, 163
 *Ἐλαία 126
 *Ἐλαιον (κανδήλας) 133
 » (Βαπτίσματος) 169
 » (Χρίσματος) 170
 *Ἐλαφος 126
 *Ἐνδυτὴ 135
 *Ἐνταφιασμός (νεκρῶν) 179
 *Ἐξαποστειλάρια 206
 *Ἐξαπτέρυγα 132
 *Ἐξομολόγησις 171
 *Ἐξορχισμοὶ 169
 *Εօρται ἀκάνητοι 182
 » Δεσποτικαὶ 129, 182
 » Θεομητορικαὶ 129, 192
 » κινηταὶ 184
 » Ἄγιων 194 κ.έ.
 *Ἐπιγονάτιον 141, 142
 » (εἰκὼν) 145
 *Ἐπίκλησις 164
 *Ἐπιμάνικα 139, 140, 142
 » (εἰκὼν) 140
 *Ἐπισκόπου θρόνος 120
 » ἄμφια 142
 » μνημόνευσις 164
 » χειροτονία 172
 *Ἐπιστολαὶ *Ἀποστόλων 159
 *Ἐπιτάφιος (εἰκὼν) 137
 » θρῆνος 188
 *Ἐπιτραχήλιον 140
 » (εἰκὼν) 141
 *Ἐπιφάνεια (Φῶτα) 183
 *Ἐσπερινός (ἀκολουθία) 149
 » Θεοφανείων 183

- Ἐσπερινὸς τοῦ Πάσχα 190
 » Προηγιασμένων 168
 Ἔναγγέλιον 103, 146
 Ἔναγγελισμός Θεοτόκου 193
 Ἔντετήριος οἶκος 111, 113
 Ἔνδονγητάρια 152, 178, 205
 Ἔνχέλαιον 173
 Ἔνχαριστήριος ὑμνος 163
 Ἔνχή ἀγιασμοῦ τ. δώρων 163, 165
 » ἀποδείπνου 150
 » ἀφέσεως ἀμαρτιῶν 171, 174
 » Γάμου 173
 » Εὐχέλαιον 174
 » Ἰλαστικὴ 174
 » λειτουργοῦ 107, 109
 » μεγάλου ἀγιασμοῦ 176
 » ὀπισθάμβωνος 167
 » προσκομιδῆς 161
 » συγχωρητικὴ νεκρῶν 179
 Ἔνχολόγιον 103, 146
 Ἐφύμιον 206
 Ἐωθινὸν Ἔναγγέλιον 152
 » δοξαστικὸν 205
- Ζέον 131, 166
 Ζώνη 140, 142
- Ἡμερολόγιον (ἐορτολόγιον) 189
- Θεία Ἔνχαριστία 105, 107
 » Κοινωνία 166
 » Μετάληψις 166
 Θεοτοκίον 205
 Θεοφάνεια 183
 Θρόνος ἀρχιερατικὸς 120
 Θυμίαμα 132, 160
 Θυμιατήριον 132, 168
 Θύρα Βασιλικὴ 120
 Θυσία Γολγοθᾶ 153
 Θυσιαστήριον 106, 123, 169
 » (Ἀποκαλύψεως) 164
- Θωράκια 122
- Ἰδιόμελα 178, 204
 Ἰδιόμελον Χριστονγέννων 217
 » Μ. Τετάρτης 218
 Ἰεραρχῶν εἰκόνες 129
 Ἰερά σκεύη 130
 Ἰερωσύνη 172
 Ἰκεσία ἔκτενής 160
 Ἰλαστήριον (ἀγ. Βήματος) 123
 Ἰχθύς 126
- Καθαγιασμὸς ἀγ. Τραπεζῆς 124
 » τιμίων δώρων 164
 Καθίσματα (ὅμνοι) 152, 205
 Κανή Διαθήκη 103, 159
 Καλὸς Ποιμὴν 126
 Καλύμματα 135
 Κανδήλα ἀκολυμητος 133
 Κανδῆλαι 132
 Κανόνες Ιεροὶ 103, 206
 Κανὼν εἰς Μ. Ἀθανάσιον 234
 » Ἀναστάσεως 232
 » Μ. Σαββάτου 230, 231, 232
 » ὄρθρου Κυριακῆς 152
 » Παρακλητικὸς 177
 » Χριστονγέννων 228
- Καταβασίαι 207
 Κατάδυσις 169
 Κατασάρκιον 135, 175
 Κηδεία 178
 Κηρομαστίχη 169
 Κηροπήγια 133
 Κηφός 133
 Κήρωγγμα 159
 Κιβώτιον 124
 Κιβωτὸς 127, 173
 Κλίτος 114, 118
 Κόγχη 115
 Κοιμησίς Θεοτόκου 194
 Κοιμητήρια 103
 Κοινωνικὸν 160, 166
 Κόλλυρα 129
 Κολυμβήθρα 134
 Κοντάκιον 159, 206

- Κοντάκιον** Ἀκαθίστου 210
 » εἰς Μ. Βασίλειον 227
 » Θεοφανείων 225
 » εἰς Ἰ. Χρυσόστομον 227
 » Μ. Παρασκευῆς 226
 » εἰς πρωτ. Στέφανον 228
 » Τυροφάγου 225
 » Χριστογέννων 224
 » εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χρ. 224
Κυριακὴ ἀγ. Πάντων 192
 » ἀγ. Πατέρων 191
 » Ἀπόκριεων 185
 » Ἀσώτων 185
 » Βατῶν 187
 » Θωμᾶ 190
 » Μνηοφόρων 191
 » Α' Νηστειῶν 186
 » Β' Νηστειῶν 186
 » Γ' Νηστειῶν 186
 » Δ' Νηστειῶν 187
 » Ε' Νηστειῶν 187
 » Ὁρθοδοξίας 186
 » Παραλύτου 191
 » προσευχῆς 165, 168, 173
 » Σαμαρείτιδος 191
 » Τελώνου καὶ Φαρισαίου 184
 » Τυροφάγου 185
 » Τυφλοῦ 191
Κυριακὴ 113
Κάθων 134
- Λαβὴς** 131
 » (εἰκὼν) 131
Λαμπάς 131
Λειτουργία θεία 101, 146
 » Ἀποστολ. Διαταγῶν 103
 » β' αἰῶνος 108
 » βιβλίον 146
 » Ἰακώβου 110, 153
 » κατηχουμένων 156
 » Μ. Βασιλείου 110, 153
 » πιστῶν 161
- Λειτουργία** Προτιγμασμένων 153
 » Χρυσοστόμου 110, 153
Λειψανα μαρτύρων 175
Λόγχη 131
 » (εἰκὼν) 131
Λύρα 126
Λυχνία 133
Μακαρισμοί 178
Μανδήας 143
Μανούάλια 133
Μαρτυρολόγια 127
Μεγάλη Δευτέρα 187
 » Ἐβδομάς 187
 » Παρασκευὴ 188
 » Πέμπτη 188
Μέγα Σάββατον 189
Μεγάλη Τεσσαρακοστή 168
 » Τετάρτη 188
 » Τρίτη 188
Μεγαλυνάρια 177
Μέγας κανὼν 187
Μερίδες ἀγ. Ἀρτου 166
 » προσκομιδῆς 155
Μετανοούντων εὐχαὶ 161
Μεσονυκτικὸν 150
Μεσοπεντηκοστὴ 191
Μεταμόρφωσις 183
Μηταῖα 103, 147
Μίτρα 144
 » (εἰκὼν) 145
Μετάληψις 166
Μνημόσυνα 179
Μονσικὴ Βυζαντινὴ 235
Μυροδοξεῖον 134
Μύρον ἀγιον 137
Μυροφόρος 191
Μυσταγωγικὰ Κατηχήσεις 103
Ναὸς 111
 » Ἀγ. Ἐλευθερίου 116
 » » » (εἰκὼν) 116
 » Ἀγ. Θεοδώρων Ἀθηνῶν 118

- Ναός Ἀγ. Πέτρου Ρώμης 114, 119
 » » (εἰκόν) 119
 » Ἀγ. Σοφίας 113, 116
 » » (εἰκόν) 115
 » Ἀραστάσεως 187
 » Γενεθλίων Βηθλεέμ (εἰκόν) 114
 » Καπνικαρέας Ἀθηνῶν 118
 » Κολωνίας 118
 » Μητροπολέως Ἀθηνῶν 125
 » Παναγίας Ὁσίου Λουκᾶ 118
 » Παναγίας Παρισίων 118
 » » (εἰκόν) 117
 Νάρθηξ 119
 Ναῦς 126
 Νεοφύτιστος 169
 Νεκρώσιμα τροπάρια 178
 Νεκρώσιμος ἀκολουθία 178
 Οἶκος Θεοῦ 113
 » (βυνός) 206

 Οἰλος θ. Εὐχαριστίας 153, 173
 Ὀκτώηχος 103, 147
 Ὁμολογία πιστῶν 161
 Ὁπισθάμβωνος εὐχῆς 167
 Ὁράριον 139
 » (εἰκόν) 139
 Ὁρθος 152

 Πάνθεον 113
 Παλαιὰ Διαθήκη 102 κ.λ.
 Παράκλησης μεγάλη 177
 » μικρὰ 177
 Παρακλητικὴ 103, 147
 Παραπόρτια 123
 Παρθενὸν 113
 Ηάσης 189
 Ηεντηκοστάριον 147
 Ηεντηκοστὴ 192
 Ηερικοπῆ ἀγαγώσματος 159
 Ηεριτοῦ Κρήτην 182
 Ηλάξ ἀγ. Τιματῆς 137, 175
 Ηνεγματικὸς πατήρ 171
 Ηομοὶρ (σύμβολον) 126
- Πολυέλαιος 134
 Πολυχρόνιον 159
 Πομπὴ εισόδου 158
 Ποτήριον θ. Εὐχαριστίας 130, 173
 » οἴνον 173
 Πράξεις Ἀποστόλων 159
 Πρεσβύτερος 140, 164
 Προηγμασμένη λειτουργία 167
 Πρόθεσης ἀγία 125
 Πρόραος 119
 Προσιμακὸς ψαλμὸς 149
 Προσευχὴ 148
 Προσκομιδὴ 154
 Προσόμοια 204
 Προσφορά 155
 Πέλη ώραία 123, 162
 » ἡ μικρὰ 175
- Ράβδος ἀρχιερέως 144
 Ριπίδια 132
 Ροδόσταμον 175
 Ρωμανικὸς ριθμὸς 118
 Σάκκος ἀρχιερατικὸς 142
 » Πατριαρχικὸς (εἰκόν) 144
 Σκενοφυλάκιον 125
 Σολέα 123
 Σπόγγος 131
 Στασίδια 120
 Σταυροποστάνησις 186
 Σταυρὸς 126, 145
 Στέφανα 173
 Στεφάνωμα 173
 Στέψις 173
 Στιχίουν 139, 140
 Στιχηρὰ 149, 204
 Στίζοι 149, 157
 Στολὴ ἱερατικὴ 138
 Στῦλος ἀγ. Τραπέζης 175
 Συγγράμματα πατέρων 103
 Συλλειτουργὸς 162
 Συρβολικὴ παραστάσεις 125
 Σύμβολον (γάμου) 172
 » Ηίστεως 162

- Συναθροίσεις πιστῶν 108, 112
 Συναπτή μεγάλη 156
 Σύνθρονον 125
 Συνοδικός 125
 Συνόδος Οἰκουμενική 189
 Σῶμα Χριστοῦ 161

 Τελετὴ λερὰ 168 κ.έ.
 Τέμπλον 122 κ.έ.
 Τετράμορφον 129
 Τετραφύδιον 207
 Τίμια δῶρα 132, 153, 161, 164
 Τέλμορφον 129
 Τρισάγιον 179
 Τρισάγιος ὅμνος 159
 Τριψύδιον 147, 207
 Τροπάριον 204
 Τρούλλος 115
 Τυπικὸν 148

 *Υδωρ ἀγιασμοῦ 176
 » Βαπτίσματος 175
 » θείας Εὐχαριστίας 155
 *Υμνοι ἐκκλησιαστικοὶ 203
 *Υμνος Ἰωβ 167
 » Προηγμασμένης 168
 *Υμνολογία 203
 *Υπακοὴ 205

 *Υπαπαντή 183
 "Υψωσις τ. Σταυροῦ 184

 Φαιλόνιον 141
 » (εἰκὼν) 141
 Φιάλη 115, 120
 Φοῖνιξ 126
 Φωταγωγικά 206
 Φώτισμα 169

 Χειροτονία 172
 Χερονβικός ὅμνος 161
 Χιτών 170
 Χορὸς Γάμου 173
 » Χειροτονίας 172
 » ψαλτῶν 122
 Χρῖσμα 108, 170
 Χριστὸς Ἐνθρονος (εἰκὼν) 121
 » ὡς Ὁρφενός (εἰκὼν) 126
 Χριστούγεννα 183
 Χύτρα 175

 Ψαλτήριον 146

 *Ωδὴ 206
 *Ωμοφόριον 142
 » (εἰκὼν) 143
 *Ωραι προσευχῆς 148, 151
 *Ωρολόγιον (βιβλίον) 146

3. ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

	Σελίς
1) 'Η ἐν Βηθλεὲμ Βασιλικὴ τῶν Γενεθλίων	114
2) 'Η 'Αγ. Σοφία	115
3) 'Η Παναγία ἡ Γοργοεπήκοος· δ σημερινὸς 'Αγ. Ἐλευθέριος	116
4) 'Η Παναγία τῶν Παρισίων	117
5) 'Ο "Άγιος Πέτρος τῆς Ρώμης	119
6) 'Ο Χριστὸς Ἐνθρόνος	121
7) 'Ο Χριστὸς ὡς 'Ορφεύς	126
8) Δισκάριον	130
9) Λόγγη καὶ Λαβῖς	131
10) 'Αστερίσκος	132
11) 'Αρτοφόριον	133
12) 'Αντιμήνσιον	136
13) 'Επιτάφιος	137
14) 'Οράριον	139
15) 'Επιμάνικον	140
16) 'Επιτραχήλια	141
17) Φαιλόνιον	142
18) 'Ωμοφόριον	143
19) Πατριαρχικὸς σάκκος	144
20) Μίτρα	145
21) 'Επιγονάτιον	145

4. ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

	Σελίς
1. Τί είναι Θρησκεία	5
2. Καθολικότης τής Θρησκείας και σπουδαιότης αύτής διά τὸν Πολιτισμόν	6
3. Ειδη Θρησκειῶν	7
4. Άι κυριώτεραι σύγχρονοι Θρησκεῖαι	8
1. Ἰνδοϊσμός	9
α) Βεδδική Θρησκεία	9
β) Βραχμανισμός	9
γ) Βουδισμός	9
2. Ἡ Θρησκεία τῶν Σινῶν	10
3. Σιντοϊσμός, ἡ Θρησκεία τῶν Ἰαπώνων	11
4. Ζωροαστρισμός	12
5. Μωαμεθανισμός	12
6. Ἰουδαϊσμός	13

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. Τί είναι Κατήχησις	17
6. Πηγαι τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας και τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Κατηχήσεως	19
Α') Ἀγία Γραφὴ	19
Β') Ἱερά Παράδοσις	22
7. Διαίρεσις, σκοπὸς και χρησιμότης τοῦ μαθήματος τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως	25

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ

Κεφάλαιον Α'. — Περὶ Θεοῦ

8. Ἡ πίστις ὡς μέσον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ και πάστης ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας	27
Τὸ ἅρθρον α' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	27

9. Αποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρχεως τοῦ Θεοῦ.....	28
α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις	29
β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις	29
γ) Ἡθικὴ ἀπόδειξις	30
δ) Ἰστορικὴ ἀπόδειξις	31
10. Ούσια καὶ Ιδιότητες τοῦ Θεοῦ	32
11. Φυσικαὶ Ιδιότητες τοῦ Θεοῦ	33
α) Πανταχοῦ παρουσία	33
β) Παντοδυναμία	33
γ) Αἰωνιότης	33
12. Λογικαὶ Ιδιότητες τοῦ Θεοῦ	34
α) Παγγνωσία	34
β) Πανσοφία	35
13. Ἡθικαὶ Ιδιότητες τοῦ Θεοῦ	35
α) Ἡ ἀγιότης	35
β) Ἡ δικαιοσύνη	36
γ) Ἡ ἀγάπη	36
δ) Ἀληθινὸς καὶ πιστός	37
14. Ὁ Τριαδικὸς Θεός	37

Κεφάλαιον Β . — Περὶ κόσμου

15. Ἡ δημιουργία τοῦ Κόσμου	39
16. Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ Κόσμου	41
α) Ἡ συντήρησις τοῦ Κόσμου	41
β) Ἡ Κυρέρησις τοῦ Κόσμου	42
17. Οἱ Ἅγγελοι	45
18. Ὁ ἀνθρώπος	46
α) Φύσις καὶ προορισμὸς αὐτοῦ	46
β) Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς	48
γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτῶσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀμαρτίαν	49

Κεφάλαιον Γ' . — Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως

Τὰ δρθρα β' – γ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.....	52
19. Ἡ Γέννησις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Προπαρασκευὴ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν ἔλευσιν Του	52
20. Ἡ διδασκαλία καὶ τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου	54
21. Τὰ πάθη τοῦ Κυρίου καὶ ἡ Ἀνάστασις Του	55
22. Ἡ Ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου	57
23. Άι Χριστολογικαὶ ἔριδες	58
24. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου	59
α) Τὸ Προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60

β) Τὸ Ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60
γ) Τὸ Βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	61
25. Ἡ θεία Χάρις	62

Κεφάλαιον Δ'. — Περὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος

26. Ἔννοια, ἐκπόρευσις καὶ ἔργον τοῦ ἀγίου Πνεύματος	64
Τὸ ἄρθρον ή' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	64
27. Περὶ τῆς Ἑκκλησίας. Ἔννοια, σκοπὸς καὶ ἴδιότητες αὐτῆς	65
Τὸ ἄρθρον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	65
α) Ἔννοια καὶ δρισμὸς	65
β) Σκοπὸς τῆς Ἑκκλησίας	67
γ) ἴδιότητες αὐτῆς	68
28. Περὶ τῶν Ἱερῶν Μυστηρίων	68
Τὸ ἄρθρον ι' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	68
29. Τὸ Βάπτισμα	70
30. Τὸ Χρῖσμα	71
31. Ἡ θεία Εὐχαριστία	72
32. Ἡ Μετάνοια	73
33. Ἡ Ἱερωσύνη	74
34. Ὁ Γάμος	75
35. Τὸ Εὐχέλαιον	77

Κεφάλαιον Ε'. — Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς

36. Ἔννοια καὶ σημασία τῆς μελλούσης ζωῆς	78
Τὰ ἀρθρα ια'—ιβ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	78
α) Μερικὴ κρίσις	79
β) Καθολικὴ κρίσις	80

Κεφάλαιον ΣΤ'. — Παράρτημα

37. Άλι μεταξὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἑκκλησιῶν διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θείαν λαττρείαν	82
1. Πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς Θρησκείας	82
2. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου	83
3. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος	84
4. Ἡ Ἑκκλησία	84
5. Τὰ Μυστήρια	85
α) Τὸ Βάπτισμα	85
β) Τὸ Χρῖσμα	86
γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία	86
δ) Ἡ Μετάνοια	86
ε) Ἡ Ἱερωσύνη	87

ς) 'Ο Γάμος	87
ζ) Τὸ Εὐχέλαιον	88
6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν)	88
7. Ἡ θεία λατρεία	89

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΘΙΚΗ

38. Γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς	91
39. Γενικαὶ Ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς	93
40. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ αἱ ἄλλαι σύγχρονοι Θρησκεῖαι τοῦ κόσμου. Σύγκρισις αὐτῶν	97

**Εξώφυλλον Ζωγράφου Τ. ΧΑΤΖΗ*

II. ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

	Σελίς
1. 'Ορισμός, περιεχόμενον, διαίρεσις, και χρησιμότης τής λειτουργικῆς	101
2. Πηγαὶ τῆς λειτουργικῆς 1.....	102

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

Κεφάλαιον Α'. — 'Η χριστιανικὴ λατρεία

3: Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς χριστιανικῆς λατρείας	104
4. 'Η Ὁρθόδοξος χριστιανικὴ λατρεία	106
5. 'Ιστορία τῆς χριστιανικῆς λατρείας	107
1) 'Η μορφὴ τῆς λατρείας κατά τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους	107
2) 'Η μορφὴ τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος	108
3) 'Η ἔξελιξις εἰς τὴν χριστ. λατρείαν ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος	109
4) 'Η ἔξελιξις εἰς τὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν	110

Κεφάλαιον Β'. — 'Ο τόπος τῆς λατρείας

6. Γένεσις καὶ διαμόρφωσις τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	111
1) Προϊστορία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	111
2) Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ	112
3) 'Όνομασία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	113
4) Ρυθμοὶ	114
7. Τὰ μέρη τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	119
8. 'Η ἀγιογραφία τοῦ ναοῦ	125
α) Συμβολικαὶ παραστάσεις	125
β) Χριστιανικαὶ εἰκόνες	126
γ) Βυζαντινὴ ἀγιογραφία	128
9. Τὰ ιερὰ σκεύη	130
α) Τὰ διὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ιερὰ σκεύη	130
β) Τὰ λοιπὰ ιερὰ σκεύη καὶ ἀντικείμενα	132
10. Τὰ καλύμματα τῆς ἀγίας Τραπέζης	135
11. 'Η ιερατικὴ στολὴ	138

I. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου	139
II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου	140
III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου	142
IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπισκοπικῆς στολῆς	145
12. Τὰ λειτουργικά βιβλία	146

Κεφάλαιον Γ'. — 'Ο τρόπος τῆς λατρείας

13. Αἱ συνδεόμεναι πρὸς τὴν θείαν λειτουργίαν ἀκολουθίαι :	
α) Γένεσις καὶ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν θείαν λειτουργίαν	148
β) 'Ο ἑσπερινός	149
γ) Τὸ ἀπόδειπνον	150
δ) Τὸ μεσονυκτικόν	150
ε) Αἱ ὥραι	151
σ) 'Ο δρόθρος	152
14. 'Η θεία λειτουργία :	
α) Περὶ τῆς θείας λειτουργίας γενικῶς	153
β) 'Η προσκομιδὴ	154
γ) 'Η λειτουργία τῶν κατηχουμένων	156
δ) 'Η λειτουργία τῶν πιστῶν	161
ε) 'Η δγία ἀναφορά	162
σ) 'Η λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων	167
15. Τὰ λοιπὰ μυστήρια :	
1) 'Η τελεσιουργία τοῦ Βαπτίσματος	168
2) Τὸ Χρίσμα	170
3) 'Η Ἐξομολόγησις	171
4) 'Η χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν 'Ιερωσύνην	172
5) Τὰ εἰς τὸν Γάμον τελούμενα	172
6) 'Η ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου	173
16. "Αλλαι ἀκολουθίαι (μυστηριακαὶ τελεταὶ) :	
1) Τὰ ἑγκαίνια τῶν ναῶν	175
2) 'Ο μέγας καὶ δικρός ἀγιασμὸς	176
3) Οἱ παρακλητικοὶ κανόνες	177
4) 'Η νεκρώσιμος ἀκολουθία ἢ κηδεία	178

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ (ΕΟΡΤΑΙ)

17. Περὶ τῶν ἑορτῶν γενικῶς	180
18. Αἱ Δεσποτικαὶ ἑορταὶ :	
I. 'Ακινήτοι Δεσποτικαὶ ἑορταὶ	182
II. Κινηταὶ Δεσποτικαὶ ἑορταὶ	184
19. Θεομητορικαὶ ἑορταὶ	192
20. 'Εορταὶ ἀγίων	194

α) 'Εορταὶ Ἀποστόλων	195
β) 'Εορταὶ Εὐαγγελιστῶν	196
γ) 'Εορταὶ Μαρτύρων	197
δ) 'Εορταὶ Πατέρων καὶ Ἱεραρχῶν	199
ε) 'Εορταὶ Οσίων	200
ζ) 'Εορταὶ Προφητῶν	201
ζ) 'Εορταὶ εἰς τιμὴν τῶν Ἀγγέλων	202

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

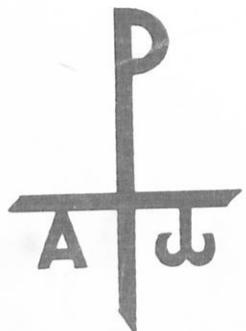
Τ Μ Ν Ο Λ Ο Γ Ι Α

21. Περὶ τῆς Ὑμνολογίας γε κῶς	203
Α. Ἀρχὴ καὶ ἀνάπτυξις τῆς ὑμνολογίας	203
Β. Οἱ σπουδαιότεροι ὑμνογράφοι	211
Γ. Ὑμνοι ὑπὸ διαφόρους μορφάς	214
Δ. Χρησιμότης καὶ ἔξελιξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς	234

ΕΚΔΟΣΙΣ Ι', 1971 (VI) — Ἀντ. 146.000 — Σύμβασις 2126 / 13 - 4 - 71

Ἐκτύπωσις - Βιβλιοδεσία Μ. ΠΕΧΛΙΒΑΝΙΔΗΣ & Σια Α.Ε.

Ἡ παιδεία καὶ ἀνατροφὴ τῶν ἀνδρώπων εἶναι διπλῆ,
παιδεία τῆς κεφαλῆς καὶ παιδεία τοῦ στήθους, καλαὶ
καὶ αἱ δύο· ἀλλ᾽ ἡ πρώτη χωρὶς τὴν δευτέραν δὲν
ἔφερε ποτὲ εἰς κανὲν ἔδνος τὴν εύδαιμονίαν.

(Ἄδαμάντιος Κοραῆς)

‘Από τὸ «Λεύκωμα τῶν Διδασκάλων τοῦ Γένους»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής